

ความสำคัญของการอพยพเคลื่อนย้ายกลุ่มชาติพันธุ์ในลุ่มแม่น้ำโขง
ต่อความเป็นเมืองสุวรรณเขต ระหว่าง ค.ศ.1893 – 1954

สารนิพนธ์
ของ
นายธวัชชัย พรหมณะ

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์เอเชีย
มีนาคม 2545
ลิขสิทธิ์เป็นของ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

๖๐๔.๘
ธ ๖๑๕๑
ร.๓

ความสำคัญของการอพยพเคลื่อนย้ายกลุ่มชาติพันธุ์ในลุ่มแม่น้ำโขง
ต่อความเป็นเมืองสุวรรณเขต ระหว่าง ค.ศ. 1893 – 1954

บทคัดย่อ

ของ

นายธวัชชัย พรหมณะ

๑๖ พ.ค. 2545

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์เอเชีย

มีนาคม 2545

๒ 146823 ร.๓

ธวัชชัย พรหมณะ. (2545). ความสำคัญของการอพยพเคลื่อนย้ายกลุ่มชาติพันธุ์ในลุ่มแม่น้ำโขงต่อความเป็นเมืองสุวรรณเขตระหว่าง ค.ศ.1893 – 1954. สารนิพนธ์ ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์เอเชีย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. อาจารย์ที่ปรึกษา : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ พลัปปึง กงชนะ.

สารนิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาความสำคัญของการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชาติพันธุ์ลาว เขมรและเวียดนาม ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองสุวรรณเขต ระหว่าง ค.ศ.1893-1954 เป็นช่วงเวลาที่ลาวอยู่ภายใต้การปกครองของฝรั่งเศส รวมทั้งศึกษาขบวนการความเป็นเมืองสุวรรณเขตระหว่าง ค.ศ.1893-1954 ซึ่งเกิดจากกลุ่มชาติพันธุ์ลาว เขมร และเวียดนาม อาทิ การตั้งถิ่นฐาน การจัดวางผังเมือง การจัดระเบียบการปกครองท้องถิ่น กิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจ และการคมนาคม เป็นต้น โดยใช้เอกสารชั้นต้นและชั้นรอง และได้ศึกษาจากเก็บข้อมูลภาคสนามที่เมืองสุวรรณเขต ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ระหว่างวันที่ 14-17 เดือนธันวาคม ค.ศ. 1998 และ ระหว่างวันที่ 1 -10 เดือนกันยายน ค.ศ. 2001 วิธีเก็บข้อมูลใช้วิธีการสัมภาษณ์ และศึกษาสถานที่จริงในเมืองสุวรรณเขตและบริเวณใกล้เคียง

ผลการศึกษาพบว่า เดิมบริเวณเมืองสุวรรณเขตก่อนที่ฝรั่งเศสเข้ามาปกครองลาวเป็นอาณานิคม (ค.ศ.1893) ได้มีกลุ่มคนลาวได้อพยพเคลื่อนย้ายเข้าตั้งถิ่นฐานบริเวณริมแม่น้ำโขง เมืองสุวรรณเขตในปัจจุบันขึ้นเป็นชุมชน ต่อมา ค.ศ. 1893 ฝรั่งเศสได้เลือกบริเวณบ้านท่าแร่ (ตรงข้ามตัวเมืองมุกดาหาร) สถาปนาเมืองสุวรรณเขตและพัฒนาเมืองสุวรรณเขตให้เป็นเมืองที่สำคัญต่อลาวในฐานะเป็นศูนย์กลางการปกครองในระดับส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น ศูนย์กลางการคมนาคมขนส่งทางบก ทางน้ำตามลำน้ำโขง และศูนย์กลางการไปรษณีย์โทรเลขของแคว้นลาว ในขณะที่นั้นแคว้นลาวขาดแคลนแรงงานเพราะมีพลเมืองน้อย ดังนั้นฝรั่งเศสจึงดำเนินนโยบายเพิ่มพลเมืองลาว โดยฝรั่งเศสได้ให้การส่งเสริมคนลาวที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ฝั่งขวาแม่น้ำโขง ซึ่งเป็นดินแดนของไทยให้อพยพข้ามมาตั้งถิ่นฐานที่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงโดยรับเป็นผู้ที่ถือสัญชาติฝรั่งเศสเป็นการทดแทน นอกจากนี้ฝรั่งเศสยังดำเนินการอพยพผู้ที่ถือสัญชาติฝรั่งเศสในอาณานิคมอื่นใดจีน เช่น คนลาว คนกัมพูชา คนเวียดนาม เข้ามาในเมืองสุวรรณเขตเป็นเจ้าหน้าที่อาณานิคมและแรงงานให้กับฝรั่งเศส นอกจากนี้มีชาวกัมพูชาและเวียดนามอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองสุวรรณเขตเพื่อหนีความทุกข์ยากและพ้อค่าไร่ ในจำนวนประชากรของกลุ่มชาติพันธุ์ที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองสุวรรณเขตมีชาวเวียดนามอพยพเข้ามาามากที่สุด ทั้งนี้เนื่องจากในเวียดนามเกิดสภาวะ“ประชากรล้น” (Over Population) ชาวเวียดนามกลายเป็นกลุ่มชนส่วนใหญ่ของเมืองสุวรรณเขตมีจำนวนมากกว่าคนพื้นเมืองกลุ่มคนลาว นอกจากนี้ยังมีคนจีนเป็นชาวต่างด้าวอพยพมาในแคว้นลาว ดังนั้นในตัวเมืองเมืองสุวรรณเขตจึงมีประชากรที่หลากหลายชาติพันธุ์ ประกอบไปด้วย คนลาว เขมร เวียดนาม จีน ฝรั่งเศส ฯลฯ

กลุ่มชาติพันธุ์ในเมืองสุวรรณเขต ล้วนมีส่วนร่วมในการพัฒนาเมืองสุวรรณเขตเดิมเป็นชุมชนลาวซึ่งได้พัฒนากลายเป็นเมืองที่มีรูปแบบตามแบบตะวันตก เช่น การจัดการปกครองโดยสุวรรณเขตเป็นที่ตั้งของเมืองหลวงชั่วคราวของแคว้นลาว ใน ค.ศ. 1899 และเป็นที่ตั้งที่ทำการแขวงและเมืองสุวรรณเขต ภายในเมืองมีการจัดวางผังเมืองและการใช้ที่ดินโดยมี ดัดถนน แบ่งที่ดินเป็นเขตที่ราชการและเขตที่พักของฝรั่งเศส เขตใจกลางเมืองหรือเขตธุรกิจ ย่านการค้า เขตที่อยู่อาศัย บริเวณทิศเหนือของส่วนใหญ่นครลาวตั้งถิ่นฐานโดยมีวัดไชยภูมิเป็นศูนย์กลางชุมชนลาว ทางทิศตะวันออกของเมืองเป็นเขตคนเวียดนามตั้งบ้านเรือนโดยมีวัดเวียด วัดคาทอลิก และสมาคมเวียดเป็นศูนย์กลางชุมชนเวียดนาม อีกทั้งภายในเมืองสุวรรณเขตมีนวัตกรรมและเทคโนโลยีตะวันตกเข้ามาใช้ เช่น เรือกลไฟ รถยนต์ น้ำมัน ไฟฟ้า ไปรษณีย์โทรเลข ฯลฯ

สังคมเมืองสุวรรณเขตในสมัยอาณานิคมประกอบไปด้วยประชากรที่ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ได้มีความสัมพันธ์ระหว่างกันในรูปแบบต่าง ๆ และมีเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มตน ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ในเมืองสุวรรณเขตนั้นเนื่องจากประชากรส่วนใหญ่เป็นผู้ที่อยู่ใต้การปกครองของฝรั่งเศส มีต่างก็มีสำนึกว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคมเมืองสุวรรณเขตและยอมรับความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ ดังนั้นจึงมีการปรับตัวเข้าหากันเพื่อให้อาศัยอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติภายในเมืองสุวรรณเขต ในขณะเดียวกันแต่ละกลุ่มพยายามรักษาความเป็นเอกลักษณ์ของตนไว้โดยเฉพาะคนลาวและเวียดนาม

การอพยพของกลุ่มชาติพันธุ์ในลุ่มน้ำโขงเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองสุวรรณเขตส่งผลให้สุวรรณเขตมีความเป็นเมืองที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์และเป็นรากฐานของสังคมของเมืองสุวรรณเขตในสมัยอาณานิคม (ค.ศ. 1893-1954) ต่อเนื่องเรื่อยมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

THE SIGNIFICANCE OF THE ETHNIC GROUPS MIGRATION IN THE MEKONG
RIVER BASIN TO THE URBANIZATION OF SAVANNAKHET , 1893 – 1954.

AN ABSTRACT

BY

MR. THAWATCHAI PROMMANA

Presented partial fulfillment of the requirements
for the Master of Arts degree in History of Asian
at Srinakharinwirot University

March 2002

Thawatchai Prommana. (2002). *The Significances of the Ethnic Groups Migration in the Mekong River Basin to the Urbanization of Savannakhet , 1893 – 1954*. Master Thesis, M.A. (Asian History). Bangkok : Graduate School, Srinakharinwirot University. Advisor: Asst. Prof. Plubplung Kongchana.

This project aims at studying the significance of the ethnic group migration to the urbanization of Savannakhet between 1893 and 1954 AD, the time when Laos was under the French colonization. The project has also emphasized on the urbanization of ethnic group during that period, such as people's migration, urban planning, local administration, business activities and transportations based on primary and secondary documentary evidences. Two field surveys had been conducted in Savannakhet on December 14-17, 1998, and September 1-10, 2001. The information was collected by the interviews and the study in real locations of Savannakhet and the areas nearby.

The study reveals that period to the French colonization period (1893 AD), people had migrated to Savannakhet, which is now located on the left bank of the Mekong River. Later in 1893, France had built Savannakhet town at Baan Tha He (opposite Mukdahan Province in Thailand), while Savannakhet had been developed to be the centre of central and local government, the hub of communication and transportation of both road and along the Mekong River.

During that time, Laos was in the shortage of labour as the number of population was not many. France; therefore, had a policy of increasing the population of Laos. France had supported the Lao people who lived on the right bank of the Mekong River in Thailand, to migrate to the left of the Mekong River in exchange of the French nationality. Moreover, France had forced the Indochinese people including Lao Cambodians, Vietnamese who become French nationality, to settle down and work as French representatives and labourers in Savannakhet. Furthermore, a large number of Cambodian and Vietnamese who had faced with the difficulties in their own countries moved to and became vendors in Savannakhet. However, most people who settled down there during that period were Vietnamese because of the over population in Vietnam. The number of Vietnamese; therefore outnumbered that of Laos. Chinese people had also migrated to Savannakhet. Hence, the population of Savannakhet came from many different ethnic groups such as Lao, Khmer, Vietnamese, Chinese, French, etc.

All ethnic groups had taken part in the development of Savannakhet from Lao to Western community such as administration (Savannakhet became the temporary capital city of Laos in 1899, and it also turned to be the location of government offices). Land use had been planned in town. Roads were built, while space in the city was divided into government area, French area, central business district, housing area. Most of Lao people lived in the northern part of town, where the centre of the community was Wat Sayaphum temple. Vietnamese lived in the east, where Vietnamese temple, Catholic Church and Vietnamese Association were located as a centre. Innovation and new technology had been brought to Savannakhet such as steamboat, car, power plant, and mailing system, etc.

The population of Savannakhet under the French colonization comprises many different ethnic groups. Various kinds of relationship had been built among the groups. Each group is unique. Most people were under the French colonization, and realized that they were part of Savannakhet, and appreciated the differences, in order to stay together peacefully. At the same time, the groups had tried to maintain their ethnic identity, especially Lao and Vietnamese.

The migration of ethnic groups along the Mekong River to Savannakhet had made Savannakhet become the ethnic diversities society and the root of the society during the colonization period (1893-1954 A.D.) until now.

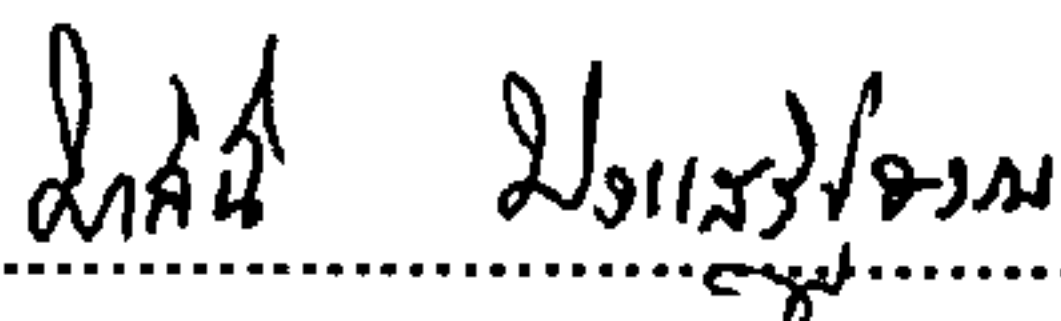
อาจารย์ที่ปรึกษา ประธานคณะกรรมการบริหารหลักสูตร และคณะกรรมการสอบ
ได้พิจารณาสารนิพนธ์ฉบับนี้แล้วเห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์เอเชีย ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์พลับพลึง คงชนะ)

ประธานคณะกรรมการบริหารหลักสูตร

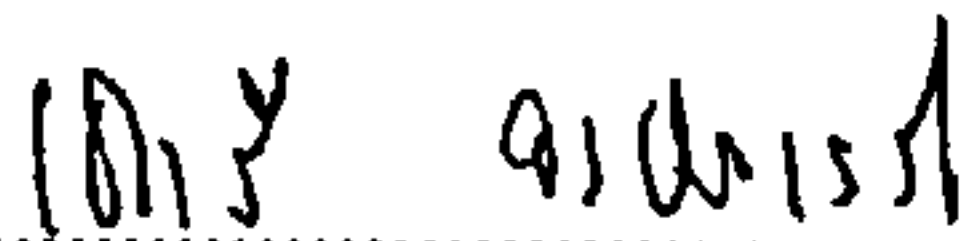

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์มาลินี ประเสริฐธรรม)

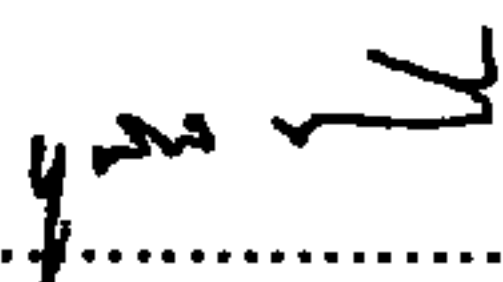
คณะกรรมการสอบ

ประธาน
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์พลับพลึง คงชนะ)

กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์เชาวลี จงประเสริฐ)

กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(อาจารย์ชูพินิจ เกษมณี)

ให้รับสารนิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์เอเชีย ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

คณบดีคณะสังคมศาสตร์
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์กวี วรกวิน)

วันที่ 8 เดือน มีนาคม พ.ศ. 2545

ประกาศคุณูปการ

สารนิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยความสามารถจากบุคคลหลายท่าน ผู้วิจัยกราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์พลับพลึง คงชนะ อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ และผู้อำนวยการสถาบันเอเชียแปซิฟิกศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ที่กรุณารับเป็นที่ปรึกษาสารนิพนธ์ และแนะนำแก้ไขข้อบกพร่องด้วยความเอาใจใส่และเป็นที่กำลังใจแก่ผู้วิจัยตลอดมา

ขอกราบขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ เชาวลีย์ จงประเสริฐ อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ และอาจารย์ชูพินิจ เกษมณี อาจารย์ประจำภาควิชาพื้นฐานการศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ที่กรุณารับเป็นกรรมการสอบสารนิพนธ์

ขอขอบกราบพระคุณ พระอาจารย์มหานอน ดำรงบุญ ประธานองค์การพุทธศาสนา สัมพันธ์ แขวงสุวรรณเขต พระมหาคำพันธ์ แก้วพิลาวงส์ วัดไชยภูมิมาราม (วัดใหญ่) เมืองสุวรรณเขต และอาจารย์วินัย สุขราช (อาจารย์ประจำภาควิชาเคมี วิทยาลัยครูสุวรรณเขต) และครอบครัวที่กรุณาเอื้อเฟื้อที่พักในการวิจัยภาคสนามในเมืองสุวรรณเขต และกรุณาแนะนำข้อมูลเกี่ยวกับเมืองสุวรรณเขต

ขอกราบขอบพระคุณ อาจารย์สัญญา ชิวประเสริฐ อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ อาจารย์บุญทวี สอสัมพันธ์ชัย อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ - ภูมิศาสตร์ มหาวิทยาลัยแห่งชาติลาว วิทยาเขตดงโคก กำแพงนครเวียงจันทน์ คณะอาจารย์แห่งวิทยาลัยครูสุวรรณเขต และ Professor Dr. Volker Grabowsky แห่งสถาบันชาติพันธุ์วิทยา มหาวิทยาลัยมิวนิคที่กรุณาให้คำปรึกษาและเอื้อเฟื้อข้อมูลเกี่ยวกับลาว

สำหรับข้อมูลภาคสนามผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ คุณพ่อพรสวรรค์ มีนามวงศ์ บาทหลวงวัดคาทอลิก นักบุญเทเรซา ท่านพันธุราช อมรธิดา กรรมการศูนย์กลางแนวลา สว่างชาติ อาจารย์แก้ว เชษฐวงศ์ แห่งวัดพระธาตุอิงฮัง คุณพ่อมะสี เฟิงพูมาลา หัวหน้าเขต โพนสิมและลูกบ้านเขตโพนสิม ชาวเมืองสุวรรณเขตทุกท่านที่เอื้อเฟื้อข้อมูลให้แก่ผู้วิจัย

ขอกราบขอบพระคุณ คณะอาจารย์ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ทุกท่านที่ให้ความรู้แก่ผู้วิจัย

ขอกราบขอบพระคุณ พระระพิน ด้วงลอย รวมทั้ง ที่ปรึกษา คณะกรรมการ และเจ้าหน้าที่สถาบันสถาบันเอเชียแปซิฟิกศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ และขอขอบคุณเพื่อนร่วมรุ่น รุ่นพี่ รุ่นน้องทุกท่านที่เป็นกำลังใจแก่ผู้วิจัยตลอดมา

สุดท้ายขอกราบพระคุณ คุณพ่อเจริญ-คุณแม่ประทุม พรหมณะ ที่ให้การสนับสนุนทั้ง กำลังใจและกำลังทรัพย์แก่ผู้วิจัยมาตลอด รวมทั้งคุณกัญชรส พรหมณะ คุณพุทธชาติ พรหมณะ ที่เป็นกำลังใจแก่ผู้วิจัยตลอดมา

ธวัชชัย พรหมณะ

สารบัญ

บทที่		หน้า
	บทนำ	ก
	เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	ง
	จุดมุ่งหมายของการวิจัย	จ
	ความสำคัญของการวิจัย	ฉ
	ขอบเขตการศึกษาวิจัย	ฉ
	นิยามศัพท์	ฉ
	วิธีดำเนินการวิจัย	ฉ
	แหล่งศึกษาค้นคว้า	ช
1	การอพยพเพื่อตั้งถิ่นฐานที่เมืองสุวรรณเขต ก่อน ค.ศ.1893.....	1
	ตำนานน่าน้อยอ้อยหนูในฐานะหลักฐานประวัติศาสตร์การอพยพเคลื่อนย้าย	
	เพื่อตั้งถิ่นฐานที่เมืองสุวรรณเขต ก่อน ค.ศ.1893.....	2
	ความหมายของคำว่า “น่าน้อยอ้อยหนู”	5
	สาเหตุของการอพยพจากเมืองน่าน้อยอ้อยหนู	7
	การตั้งถิ่นฐานชุมชนโพนสิม.....	8
	ลักษณะการตั้งชุมชนในเขตที่ราบลุ่ม	9
	ลักษณะการตั้งถิ่นฐานบ้านโพนสิม.....	10
	ความสำคัญของพระธาตุอิงฮัง	
	ที่มีผลต่อการตั้งถิ่นฐานบ้านโพนสิม.....	10
	ศาสนาและความเชื่อของบ้านโพนสิม	13
	การขยายตัวของโพนสิมและการย้ายถิ่นฐานสู่แม่น้ำโขง.....	14
	สาเหตุการย้ายถิ่นฐานสู่แม่น้ำโขง	14
	การอพยพและตั้งถิ่นฐานริมแม่น้ำโขง	15
	การอพยพเคลื่อนย้ายเพื่อตั้งถิ่นฐานเมืองมุกดาหาร.....	18
	ปัจจัยที่ทำให้บ้านโพนสิมอพยพย้ายถิ่นฐานไปตั้งเมืองมุกดาหาร	19
	ปัจจัยทางด้านการเมือง	19
	ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ	22

สารบัญ (ต่อ)

บทที่		หน้า
1 (ต่อ)	ความสำคัญของหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ไม่ใช่เป็นลายลักษณ์อักษร	
	ที่แสดงถึงการการอพยพตั้งถิ่นฐานเมืองมุกดาหาร.....	23
	ศาลเจ้าพ่อเจ้าฟ้ามุงเมือง	24
	เสามเหศักดิ์หลักเมือง	24
	ศาลเจ้าแม่สองนางพี่น้อง.....	25
	วัดในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานและ	
	การขยายตัวของชุมชนเมืองของมุกดาหาร	26
	การสถาปนาเมืองมุกดาหาร.....	30
	รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของเมืองมุกดาหาร.....	36
	ลำดับเจ้าเมืองและอาณาเขตเมืองมุกดาหาร.....	38
2	เมืองสุวรรณเขตในฐานะอาณานิคมของฝรั่งเศส ระหว่าง ค.ศ.1893-1954	48
	การสถาปนาเมืองสุวรรณเขตระหว่าง ค.ศ.1893-1954	48
	ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ฝรั่งเศสสถาปนาขึ้นเป็นเมืองสุวรรณเขต	52
	ที่ตั้งเมืองสุวรรณเขตเป็นจุดยุทธศาสตร์	52
	สุวรรณเขตเป็นที่มั่นเพื่อกำหนดการผนวกดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขง.....	54
	สภาพภูมิประเทศของเมืองสุวรรณเขตและบริเวณรอบ ๆ.....	56
	แม่น้ำโขง.....	56
	ทุ่งเพี้ย	58
	ความสำคัญของเมืองสุวรรณเขต ระหว่าง ค.ศ.1893-1954	59
	สุวรรณเขตในฐานะเมืองศูนย์กลางปกครอง.....	59
	การปกครองระยะแรก ค.ศ.1893-1895.....	60
	การปกครองระยะที่สอง ค.ศ.1895-1899	60
	การปกครองระยะที่สาม ค.ศ.1899-1941	61
	การปกครองระยะที่สุดท้าย ค.ศ.1841-1954	64
	การปกครองส่วนกลาง ค.ศ.1893-1954.....	65
	การปกครองส่วนท้องถิ่นระดับแขวง ค.ศ.1893-1954.....	66
	การปกครองส่วนท้องถิ่นในระดับเมือง ค.ศ.1893-1954	69

สารบัญ (ต่อ)

บทที่		หน้า
2 (ต่อ)	สุวรรณเขตในฐานะเมืองศูนย์กลางคมนาคม	70
	ศูนย์กลางคมนาคม เส้นทางบก.....	71
	ศูนย์กลางคมนาคมทางน้ำ	74
	ศูนย์กลางไปรษณีย์โทรเลข	77
3	การอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐาน	
	ในเมืองสุวรรณเขตระหว่าง ค.ศ.1893-1954	79
	การจัดจำแนกสัญชาติบุคคลในอาณานิคมอินโดจีนฝรั่งเศส	79
	พลเมืองฝรั่งเศส	79
	ผู้ถือสัญชาติฝรั่งเศส	80
	ผู้ที่ได้รับสิทธิปกป้องจากฝรั่งเศส	80
	บุคคลต่างด้าวชาวเอเชีย.....	81
	ผู้ถือสัญชาติอื่น	81
	นโยบายเพิ่มพลเมืองในแคว้นลาวโดยฝรั่งเศส.....	82
	การอพยพคนลาวฝั่งขวาไปตั้งถิ่นฐานฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง	84
	นโยบายอพยพคนเวียดนามเข้ามาในลาว.....	90
	ปัจจัยที่ทำให้ฝรั่งเศสดำเนินนโยบายเคลื่อนย้ายคนเวียดนาม	
	เข้ามาในลาว	92
	ทดแทนแรงงานลาว	92
	ภาวะประชากรล้นในเวียดนาม.....	93
	การอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชาติพันธุ์ในลุ่มแม่น้ำโขงที่เข้ามาตั้งถิ่นฐาน	
	ในเมืองสุวรรณเขต ระหว่าง ค.ศ.1893-1954	95
	การอพยพของคนลาวเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองสุวรรณเขต	96
	การอพยพคนลาวฝั่งซ้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองสุวรรณเขต.....	96
	การอพยพคนลาวฝั่งขวาเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองสุวรรณเขต	96
	การอพยพของคนเขมรเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองสุวรรณเขต	100
	การอพยพของคนเวียดนามเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองสุวรรณเขต.....	103

สารบัญ (ต่อ)

บทที่		หน้า
4	ความเป็นเมืองสุวรรณเขตระหว่าง ค.ศ.1893-1945	110
	ความสัมพันธ์ระหว่างจำนวนประชากรกับความเป็นเมืองสุวรรณเขต.....	110
	การจัดระเบียบการใช้ที่ดินภายในตัวเมือง	115
	สภาพแวดล้อมทางกายภาพภายในตัวเมือง	120
	เทคโนโลยี และนวัตกรรมตะวันตก.....	121
	ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ในเมืองสุวรรณเขต	122
	ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับกลุ่มชาติพันธุ์ในเมืองสุวรรณเขต	122
	พระพุทธศาสนา นิกายหินยาน	123
	พระพุทธศาสนา นิกายมหายาน	127
	คริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิก	129
	ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ในเมืองสุวรรณเขต.....	130
	ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ในลักษณะที่เข้ากันได้	131
	ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ในลักษณะที่เข้ากันไม่ได้	133
	อคติเชิงชาติพันธุ์.....	136
	อคติของคนลาวที่มีต่อคนเวียดนาม.....	136
	อคติของคนเวียดนามที่มีต่อคนลาว.....	137
	การรักษาเอกลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในเมืองสุวรรณเขต	138
	การรักษาเอกลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ลาว.....	138
	การรักษาเอกลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์เวียดนาม.....	140
5	บทสรุป.....	143
	บรรณานุกรม	147

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
ภาคผนวก.....	171
ก. ปีและศกไทยโบราณ.....	172
ข. ประวัติบ้าน	182
ค. คำให้การประวัติเมืองมุกดาหาร	198
ง. จารึกโบราณ เมืองมุกดาหาร	214
จ. แผนที่ ประเทศลาว.....	219
ฉ. ภาพประกอบ การออกภาคสนาม.....	224
ช. ภาพถ่าย ชุมชนชนสงฆ์ในแม่น้ำโขง ระหว่าง ค.ศ.1893-1954.....	230
ประวัติผู้วิจัย.....	234

บัญชีตาราง

ตาราง	หน้า
1	เปรียบเทียบการตั้งถิ่นฐานระหว่างบ้านโพนสิมกับเมืองมุกดาหาร..... 37
2	รายชื่อเจ้าเมือง อูปราช ราชวงศ์ และราชบุตร เมืองมุกดาหาร..... 45
3	ความยาวและพื้นที่แม่น้ำโขงไหลผ่านประเทศต่างๆ 56
4	อัตราภาษีที่ชาวจีนในอาณานิคมอินโดจีนต้องจ่ายให้รัฐบาลอินโดจีนฝรั่งเศส..... 81
5	จำนวนประชากรในเขตตัวเมืองสำคัญของลาว จำแนกตามกลุ่มชาติพันธุ์ ค.ศ.1943..... 91
6	สถิติประชากรในอาณานิคมอินโดจีนฝรั่งเศส ค.ศ.1937 94
7	สถิติประชากรของกลุ่มชาติพันธุ์จีน ในอาณานิคมอินโดจีน ค.ศ.1921 และ ค.ศ.1931..... 107
8	จำนวนประชากรที่ตั้งถิ่นฐานเขตชนบทในแคว้นลาว..... 111
9	จำนวนประชากรในตัวเมืองต่างๆ ของลาว ค.ศ.1930 และ ค.ศ.1943 112

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 แผนที่ชุมชนที่อพยพมาจากบ้านโพนสิม	17
2 แผนที่สายตระกูลเจ้าเมืองมุกดาหาร.....	33
3 แผนที่การสืบทอดตำแหน่งเจ้าเมืองมุกดาหารตามสายตระกูล “จันทรสาขา”	46
4 แผนที่การบริหารสหภาพอินโดจีนของฝรั่งเศส (ค.ศ.1899-1941)	62
5 แผนที่สายการบังคับบัญชาการบริหารแคว้นลาว.....	63
6 แผนภูมิจำนวนประชากรกลุ่มชาติพันธุ์ในเขตตัวเมืองสุวรรณเขต ค.ศ.1943.....	105
7 แผนภูมิจำนวนประชากรเมืองสุวรรณเขตระหว่าง ค.ศ.1893 -1958	113
8 แผนภูมิความสัมพันธ์การอพยพเข้ากับอัตราความเจริญเติบโตของเมือง	114
9 ภาพถ่ายทางอากาศตัวเมืองสุวรรณเขต ค.ศ.1967	116
10 แผนที่ตัวเมืองสุวรรณเขต ค.ศ.1929	117
11 แผนที่ตัวเมืองสุวรรณเขต ค.ศ.1954	118
12 แผนที่ลำดับขั้นการปกครองสงฆ์ลาว ตามกฎข้อบังคับลักษณะปกครองสงฆ์ในแคว้นลาว ค.ศ.1928.....	125

บทนำ

เมืองสุวรรณเขตตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขงบริเวณภาคกลางของประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ตรงข้ามกับจังหวัดมุกดาหาร ประเทศไทย โดยมีแม่น้ำโขงกันเป็นเขตแดน เมืองสุวรรณเขตเป็นที่ตั้งที่ทำการแขวงสุวรรณเขตซึ่งเป็นแขวงหนึ่งที่มีพื้นที่ขนาดใหญ่และมีประชากรเป็นจำนวนมาก¹ ภูมิประเทศและสภาพแวดล้อมของเมืองสุวรรณเขตและบริเวณรอบ ๆ มีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มขนาดใหญ่ที่สุดของลาว² ซึ่งอุดมไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติเหมาะแก่การกสิกรรม ได้แก่ การปลูกข้าว ทำไร่ยาสูบ กาแฟ ข้าวโพด ฝ้าย อ้อย เป็นต้น อีกทั้งแม่น้ำโขงและสาขายังเป็นแหล่งอาหารโปรตีนประเภทสัตว์น้ำ นอกจากนี้พื้นที่บริเวณรอบ ๆ ที่ราบสุวรรณเขตเป็นเขตภูเขา ซึ่งอุดมไปด้วยทรัพยากรป่าไม้ แร่ธาตุ ของป่า นานาชนิด เมืองสุวรรณเขตจึงเป็นเมืองที่เหมาะสมแก่การตั้งถิ่นฐาน และด้วยสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติดังกล่าว จึงเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนที่ราบลุ่ม (ลาวลุ่ม) กับคนในที่สูง (ลาวเทิง) เช่น ความสัมพันธ์ทางด้านเศรษฐกิจเพื่อแลกเปลี่ยนสินค้าที่ต้องการ

เมืองสุวรรณเขตยังเป็นศูนย์กลางการคมนาคมภายในประเทศ โดยสามารถติดต่อระหว่างแขวงต่าง ๆ ที่อยู่ริมแม่น้ำโขงได้สะดวก ส่วนการคมนาคมทางบก เมืองสุวรรณเขตเป็นจุดเริ่มต้นของเส้นทางหลวงแห่งชาติเลขที่ 9 ซึ่งตัดตรงไปยังชายแดนทิศตะวันออกจรดกับประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม โดยสามารถเชื่อมต่อไปยังเมืองกวางตรีและท่าเรือดานัง ซึ่งเส้นทางดังกล่าวเป็นเส้นทางออกสู่ทะเลที่สะดวกและใกล้ที่สุดของลาว นอกจากนี้ที่ตั้งของเมืองสุวรรณเขตยังเป็นจุดกึ่งกลางของเส้นทางหลวงแห่งชาติเลขที่ 13 ซึ่งเริ่มจากแขวงอุดมไซทางภาคเหนือของลาวลงสู่ภาคใต้โดยผ่านเมืองสุวรรณเขตไปจรดชายแดนกัมพูชาที่

¹แขวงที่มีพื้นที่ขนาดใหญ่ และมีประชากรมาก ได้แก่ แขวงเวียงจันทน์ แขวงสุวรรณเขต แขวงจำปาศักดิ์ และเขตกำแพงนครเวียงจันทน์ มีประชากรหนาแน่นเฉลี่ย 16-30 คนต่อตารางกิโลเมตร ซึ่งมากกว่าแขวงอื่นๆ ที่ตั้งตามเขตภูเขาซึ่งมีความหนาแน่นของประชากรน้อยกว่า 16 คนต่อตารางกิโลเมตร

ที่มา : สีสะเหลียว แสงศึกษา และ พวงคำ สมสนิท. (1989). ภูมิศาสตร์ลาว . หน้า 217-218.

สำหรับแขวงสุวรรณเขต สถิติปี ค.ศ. 1997 มีพื้นที่ 21,774 ตารางกิโลเมตร จำนวนประชากร 687,720 คน ความหนาแน่นของประชากร 31.58 คนต่อตารางกิโลเมตร มีรายได้ของประชากรต่อหัว 270 เหรียญสหรัฐอเมริกา ส่วนเมืองสุวรรณเขต (คันทบุรี) มีพื้นที่ 521.40 ตารางกิโลเมตร จำนวนประชากร 94,156 คน ความหนาแน่นของประชากร 181 คนต่อตารางกิโลเมตร

ที่มา : นภัสพร ภัทรีชาล. (2541). แขวงสะหวันนะเขต. หน้า 1.

²ที่ราบลุ่มสำคัญของลาวได้แก่ที่ราบลุ่มที่มีพื้นที่ขนาดใหญ่ 3 แห่งคือ ที่ราบลุ่มเวียงจันทน์ มีพื้นที่ประมาณ 400,000 เฮกตาร์ (4,000 ตารางกิโลเมตร) ที่ราบลุ่มสุวรรณเขตมีพื้นที่ประมาณ 4 เท่าของที่ราบลุ่มเวียงจันทน์และที่ราบลุ่มจำปาศักดิ์มีพื้นที่เกือบเท่าที่ราบลุ่มเวียงจันทน์

ที่มา : สีสะเหลียว แสงศึกษา และ พวงคำ สมสนิท. (1989). เล่มเดิม. หน้า 48-49.

แขวงจำปาศักดิ์ และนอกจากนี้ทางด้านตะวันตกของเมืองสุวรรณเขตยังเป็นจุดที่จะสร้างสะพานมิตรภาพไทย-ลาว แห่งที่สอง เมื่อสะพานสร้างเสร็จแล้วนอกจากจะเชื่อมจังหวัดมุกดาหารกับเมืองสุวรรณเขตเข้าด้วยกันแล้วสะพานดังกล่าวยังทำให้การคมนาคมทางบกระหว่างประเทศในภูมิภาคอินโดจีนมีความสะดวกและรวดเร็ว และเมืองสุวรรณเขตจะเป็นเมืองสำคัญที่รองรับการขยายตัวทางด้านการค้า การลงทุน การขนส่ง การท่องเที่ยวและบริการของภูมิภาคอินโดจีน ดังนั้นเมืองสุวรรณเขตจึงมีแนวโน้มที่ขยายตัวเมืองออกไปอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น

ในอดีตเมืองสุวรรณเขตเป็นเพียงหมู่บ้านเล็กๆ ที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขงซึ่งมีประวัติเล่าสืบต่อกันเป็นตำนาน กล่าวคือ เมื่อประมาณ คริสต์ศตวรรษที่ 16 - 17¹ บรรพบุรุษของชาวสุวรรณเขตได้แก่กลุ่มคนลาวได้อพยพมาจากเมืองน่าน้อยอ้อยหนู มุ่งหน้าลงสู่ทิศใต้แยกย้ายกันเพื่อหาที่ราบลุ่มซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์เพื่อทำนาทำไร่ โดยในที่สุดกลุ่มชนที่อพยพเหล่านี้กลุ่มหนึ่งได้มาตั้งหลักแหล่งในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำโขงเมืองสุวรรณเขตในปัจจุบัน โดยตั้งเป็นชุมชนเล็กๆ เรียกว่า “บ้านโพนสิม” ชาวสุวรรณเขตเชื่อว่าชุมชนบ้านโพนสิมเป็นชุมชนเก่าแก่ซึ่งได้ทำมาหากินสืบทอดลูกหลานเรื่อยมาจนถึงทุกวันนี้

ตั้งแต่ ค.ศ. 1893 เป็นต้นมาชุมชนลุ่มแม่น้ำโขงบริเวณสุวรรณเขตได้พัฒนากลายเป็นเมือง ทั้งนี้เนื่องจากฝรั่งเศสได้ยึดลาวเป็นอาณานิคมแล้วเลือกบริเวณสุวรรณเขตตั้งเป็นเมืองที่ทำการศูนย์กลางการปกครองอาณานิคมลาว (ต่อมา ค.ศ. 1899 ฝรั่งเศสได้ย้ายศูนย์กลางการปกครองอาณานิคมจากสุวรรณเขตไปยังเมืองเวียงจันทน์)² และยังเป็นเมืองศูนย์กลางโดยเฉพาะการไปรษณีย์โทรเลข³ ดังนั้นฝรั่งเศสได้เกณฑ์ชาวกำพูชาและเวียดนามเข้ามาทำงานที่เมืองสุวรรณเขตในฐานะเจ้าหน้าที่อาณานิคมอินโดจีน⁴ และเป็นแรงงาน นอกจากนี้ฝรั่งเศสได้เลือกทำวอรรกุมารหรือท้าวปุ๋ยซึ่งเป็นหนึ่งในบรรดาผู้นำกลุ่มชาวพื้นเมืองสองฝั่งโขงบริเวณ

¹พมมะสี เพงพุมาลา (หัวหน้าเขตโพนสิม), เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ ที่ทำการเขตโพนสิม เมืองสุวรรณเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมื่อวันที่ 15 ธันวาคม 2541.

²ทองสา ไชยะวงคำดี และคณะ. (1989). ประวัติศาสตร์ลาว เล่ม 3 1893-ปัจจุบัน. หน้า 12-13. และ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. (2503). ราชอาณาจักรลาว. หน้า 56.

³ทองสา ไชยะวงคำดี และคณะ. (1989). เล่มเดิม. หน้า 49.

⁴เจ้าหน้าที่อาณานิคมตำแหน่งผู้บริหารเป็นชาวฝรั่งเศสและมีการนำชาวกำพูชาและเวียดนามมาเป็นข้าราชการในระดับที่ต่ำกว่าชาวฝรั่งเศส โดยมีให้มีอภิสิทธิ์เหนือกว่าข้าราชการและประชาชนชาวลาว

ที่มา : สุทัศน์ มั่งไธสง. (2539). ขบวนการกู้ชาติลาว : ศึกษากรณี “ลา อีสระ” ในระหว่าง ค.ศ. 1945-1949. หน้า 18.

สุวรรณเขตขึ้นเป็นเจ้าเมืองสุวรรณเขต¹คนแรก เมื่อ ค.ศ. 1893 ท้าววรกุมารได้เกลี้ยกล่อมญาติพี่น้องและชาวพื้นเมืองจากเมืองมุกดาหารมาตั้งถิ่นฐานและขึ้นทะเบียนเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส² ทั้งนี้เพื่อสมทบกับแรงงานชาวเวียดนามก่อสร้างสถานที่ราชการ อาคาร ร้านค้า พักอาศัย ถนน และท่าเรือ เป็นต้น

การอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองสุวรรณเขตตั้งแต่ ค.ศ. 1893 เป็นต้นมาส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ในลุ่มแม่น้ำโขงอยู่แล้ว ประกอบไปด้วยกลุ่มคนลาว เขมร เวียดนาม ในจำนวนนี้คนลาวตั้งบ้านเรือนอยู่อย่างหนาแน่นบริเวณริมแม่น้ำโขงทางด้านทิศเหนือของตัวเมือง คนลาวส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเจ้าหน้าที่อาณานิคม ทำนา ทำไร่ และประมงน้ำจืดเป็นหลัก นับถือพระพุทธศาสนาโดยมีวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน นอกจากนี้ยังมีคนเวียดนามที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองสุวรรณเขต ซึ่งทำงานเป็นเจ้าหน้าที่อาณานิคมและเป็นแรงงานให้แก่ฝรั่งเศส ต่อมาเมื่อชาวเวียดนามได้อพยพย้ายถิ่นจากเวียดนามเข้ามาตั้งบ้านเรือนหนาแน่นอยู่ในตัวเมืองสุวรรณเขต ทำมาหากินบริเวณในตัวเมือง โดยประกอบอาชีพ ค้าขาย รับจ้าง เป็นหลัก ชาวเวียดนามส่วนใหญ่ นับถือพระพุทธศาสนา นิกายมหายาน บางส่วนนับถือคริสต์ศาสนา ในเมืองสุวรรณเขตมีคนเวียดนามเป็นจำนวนมาก และได้สืบทอดลูกหลานเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน สำหรับคนเขมรเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองสุวรรณเขตในฐานะเป็นเจ้าหน้าที่อาณานิคมและเป็นแรงงานให้แก่ฝรั่งเศส และยังมีชาวเขมรบางส่วนตั้งบ้านเรือนอยู่ในชุมชนของคนลาว ประกอบอาชีพค้าขาย รับจ้างเป็นหลัก และชาวเขมรส่วนใหญ่ นับถือพระพุทธศาสนา ดังนั้นชาวเขมรในรุ่นต่อมาจึงผสมกลมกลืนกลายเป็นคนลาวในปัจจุบัน

การเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองสุวรรณเขตตั้งแต่ ค.ศ. 1893 เป็นต้นมา ทำให้เมืองสุวรรณเขตซึ่งเดิมเป็นชุมชนเล็กๆ พัฒนากลายเป็นเมืองที่มีความสำคัญต่อฝรั่งเศสในด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ การขนส่งคมนาคม เป็นต้น และประชากรของเมืองสุวรรณเขตมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ดังนั้นผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชาติพันธุ์ในลุ่มแม่น้ำโขงเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ลาว เขมรและเวียดนาม กับความเป็นเมืองสุวรรณเขตในช่วงระยะเวลาที่ลาวเป็นอาณานิคม “อินโดจีนฝรั่งเศส”³ (l'Indochine Française)

¹เจ้าเมืองมีอำนาจหน้าที่ในการปกครองคอยสอดส่องดูแลประชาชนที่ต่อต้านฝรั่งเศส เก็บภาษีค่าหัว เกณฑ์แรงงานชาวลาวไปเป็นกบฏ หรือทหาร เป็นต้น ทั้งนี้ผู้ที่เจ้าเมืองมีทั้งชาวฝรั่งเศสและชาวลาว โดยชาวลาวนั้นต้องที่ผู้ที่นิยมฝรั่งเศส

ที่มา : สุทัศน์ มั่งไธสง. (2539). เล่มเดิม. หน้า 15-16.

²สุจิตต์ จันทรสาขา. (2532). “รวมเผ่าไทยมุกดาหาร,” ใน การสัมมนาทางวิชาการ อีสานศึกษา (ประวัติศาสตร์ การเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม). หน้า 235-236.

³มหาคำ จำปาแก้วมณี และคณะ. (2539). ประวัติศาสตร์ลาว. หน้า 105.

ระหว่าง ค.ศ.1893 – 1954 ซึ่งกลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าวเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญที่ทำให้สุวรรณเขตมีความเป็นเมือง¹ และยังเป็นประชากรของเมืองสุวรรณเขตในปัจจุบัน

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ทำการสำรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่ายังไม่มีนักวิชาการไทยทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการอพยพเคลื่อนย้ายกลุ่มชาติพันธุ์ในลุ่มแม่น้ำโขงกับความเป็นเมืองสุวรรณเขต ระหว่าง ค.ศ.1893 – 1954 แต่มีงานที่เกี่ยวข้องซึ่งสามารถนำมาใช้เป็นประโยชน์ในการศึกษา ดังต่อไปนี้

จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ. (2516). *วิกฤตการณ์ ร.ศ. 112*. ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์) กรุงเทพฯ : วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร. มีเนื้อหาเกี่ยวกับความขัดแย้งระหว่างไทยกับฝรั่งเศสในข้อพิพาทเกี่ยวกับพรมแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง อันนำไปสู่การสู้รบระหว่างไทยกับ ฝรั่งเศสใน ค.ศ. 1893 (ร.ศ.112) ผลทำให้ไทยต้องเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ซึ่งผู้วิจัยสามารถนำมาเป็นพื้นฐานในการศึกษาและวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ลาวในยุคอาณานิคมของฝรั่งเศส

สุทัศน์ มั่งไธสง. (2539). *ขบวนการกู้ชาติลาว : ศึกษากรณี “ลาวอิสระ” ในระหว่าง ค.ศ.1945-1949*. ปริญญาานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. เนื้อหาเกี่ยวกับ ขบวนการกู้ชาติลาวหลายขบวนการรวมทั้งกระบวนการกู้ชาติซึ่งเกิด ณ เมืองสุวรรณเขตและขบวนการกู้ชาติลาวอิสระระหว่าง ค.ศ.1945-1949 ซึ่งเป็นช่วงที่ลาวถูกปกครองโดยฝรั่งเศสและญี่ปุ่น ผู้วิจัยสามารถนำมาศึกษาเกี่ยวกับการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชาติพันธุ์ในลุ่มแม่น้ำโขงกับความเป็นเมืองสุวรรณเขตระหว่าง ค.ศ.1893 – 1954

สุวิทย์ ธีรศาสตร์. (2541). *ประวัติศาสตร์ลาว ค.ศ.1779 -1975*. โครงการวิจัยประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมชนชาติไท สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. มีเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ของประเทศลาว ตั้งแต่ไทยเข้าปกครองลาว ใน ค.ศ.1779 จนถึง ค.ศ.1975 ซึ่งลาวเปลี่ยนเป็นระบบสังคมนิยม เนื้อหาในงานวิจัยดังกล่าวมีบางตอนเกี่ยวข้องกับเมืองสุวรรณเขต ในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม

¹ในช่วงเวลาดังกล่าว สุวรรณเขตมีลักษณะความเป็นเมือง (Urbanization) ที่เด่นชัด คือ มีประชากรซึ่งประกอบไปด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ทั้งในลุ่มแม่น้ำโขงและจากที่อื่นได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานมากขึ้นซึ่งก่อให้เกิดการจัดระเบียบสังคม การจัดการปกครองท้องถิ่น เพื่อให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันได้และมีความเป็นระเบียบเรียบร้อยรวมทั้งมีการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมภายในเมือง เช่น การจัดวางผังเมือง การจัดสาธารณูปโภคต่าง ๆ และมีการนำเทคโนโลยี นวัตกรรมมาใช้อย่างกว้างขวาง เช่น รถยนต์ เรือกลไฟ โทรศัพท์โทรเลข น้ำมันเชื้อเพลิง ฯลฯ

สุวิทย์ ชีรสาดวัต. (2523). ความสัมพันธ์ไทย-ฝรั่งเศส ร.ศ. 112-126 : การเสียดินแดนฝั่งขวา แม่น้ำโขง. กรุงเทพฯ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. มีเนื้อหา เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับฝรั่งเศสตั้งแต่ ค.ศ. 1893-1907 ซึ่งมีผลมาจากเหตุการณ์ สนธิสัญญาและอนุสัญญา ค.ศ.1893 เนื้อหาในงาานนี้มีส่วนกล่าวถึงปัญหาคนในบังคับของฝรั่งเศส ซึ่งผู้วิจัยสามารถนำมาศึกษาวิเคราะห์ การอพยพของคนในกลุ่มแม่น้ำโขงที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองสุวรรณเขตระหว่าง ค.ศ.1893-1954

จุดมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความสำคัญของการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชาติพันธุ์ลาว เขมร และเวียดนาม ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองสุวรรณเขต ระหว่าง ค.ศ.1893-1954
2. เพื่อศึกษาขบวนการความเป็นเมืองสุวรรณเขตระหว่าง ค.ศ.1893-1954 ซึ่งเกิดจากกลุ่มชาติพันธุ์ลาว เขมร และเวียดนาม อาทิ การตั้งถิ่นฐาน การจัดวางผังเมือง การจัดระเบียบการปกครองท้องถิ่น กิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจ และการคมนาคม เป็นต้น

ความสำคัญของการวิจัย

1. ได้ทราบเรื่องราวเกี่ยวกับการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชาติพันธุ์ลาว เขมร และเวียดนาม ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานที่เมืองสุวรรณเขตในช่วงระหว่าง ค.ศ.1893 - 1954 ชัดเจนขึ้น
2. สามารถอธิบายถึงความเป็นเมืองสุวรรณเขตอันเกิดจากการเคลื่อนย้ายของกลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าวที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองสุวรรณเขตระหว่าง ค.ศ.1893 -1954
3. สามารถนำมาเป็นแนวทาง การศึกษาประวัติศาสตร์ การอพยพเคลื่อนย้ายกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆในบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง

ขอบเขตการศึกษาวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการค้นคว้าวิจัย โดยศึกษาเฉพาะเรื่องราวการเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองสุวรรณเขตของกลุ่มชาติพันธุ์ลาว เขมร และเวียดนาม กับความเป็นเมืองสุวรรณเขต ระหว่าง ค.ศ.1893-1954 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ลาวอยู่ภายใต้การปกครองของฝรั่งเศส

นิยามศัพท์เฉพาะ

กลุ่มชาติพันธุ์ในลุ่มแม่น้ำโขง (Ethnic Groups in Mekong River Basin)

กลุ่มชาติพันธุ์ในลุ่มแม่น้ำโขง ในงานวิจัยนี้หมายถึงกลุ่มคนดั้งเดิมหรือกลุ่มคนพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงเป็นอันประกอบไปด้วยกลุ่มใหญ่ๆ 3 กลุ่มด้วยกันคือ กลุ่มชาติพันธุ์ลาว กลุ่มชาติพันธุ์เขมร และกลุ่มชาติพันธุ์เวียดนาม

ความเป็นเมือง (Urbanization)

ความเป็นเมือง หมายถึง ชุมชนที่มีขนาดใหญ่โดยมีจำนวนประชากรหรือความหนาแน่นของประชากรจำนวนมากอยู่ในระดับหนึ่ง มีการจัดระเบียบสังคม การจัดการปกครองท้องถิ่นเพื่อให้คนในสังคม (ชุมชน) อยู่ร่วมกันได้และมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย รวมทั้งมีการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในเมือง เช่น การวางผังเมือง การสาธารณสุขปลอดภัยด้านต่างๆ และมีการนำเอาเทคโนโลยีหรือนวัตกรรมมาใช้ใน ชุมชนอย่างแพร่หลาย

วิธีดำเนินการวิจัย

1. การศึกษาเอกสาร (Documentary Studies) ประกอบไปด้วย

1.1 เอกสารชั้นต้น (Primary Sources) แบ่งเป็น เอกสารที่ยังไม่ตีพิมพ์ และเอกสารที่ตีพิมพ์แล้ว

1.2 เอกสารชั้นรอง (Secondary Sources) เช่น หนังสือ งานวิจัย บทความวารสาร และหนังสือพิมพ์

1.3 ศึกษาจากแผนที่ ภาพถ่าย ภาพวาด

1.4 ศึกษาจากข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ ได้แก่

1.4.1 ข้อมูลออนไลน์ (Online) เช่น WWW LYNX.

1.4.2 CD-ROM

2. ศึกษาภาคสนาม (Field Work Studies)

2.1 การสัมภาษณ์ (Interview) ใช้วิธีสัมภาษณ์แบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยอาศัยหลักเกณฑ์จากการเลือกผู้รู้ อาทิเช่น พระภิกษุ ผู้สูงอายุ บุตรหลานของอดีตเจ้าหน้าที่อาณานิคมอินโดจีน นักวิชาการ เป็นต้น

2.2 การศึกษาสถานที่จริงในเมืองสุวรรณเขตและบริเวณใกล้เคียง เช่น พระธาตุอิงฮัง ชุมชนโพนสิม วัดไชยภูมิ วัดเวียด โบสถ์คริสต์ สถานที่ราชการสมัยอาณานิคม พิพิธภัณฑ์มูลเชื้อ (ประวัติศาสตร์) เมืองสุวรรณเขต ที่ทำการไปรษณีย์โทรเลข โรงเรียน โรงพยาบาล อาคารบ้านพัก ตลาด ถนน แม่น้ำโขง ท่าเรือ เป็นต้น

2.3 สถานที่จริงในเมืองมุกดาหาร เช่น วัดศรีบุญเรือง วัดศรีมงคลเหนือ วัดศรีมงคลใต้ ปากห้วยมุก ศาลเจ้าพ่อเจ้าฟ้าเมือง ศาลเจ้าแม่สองนางสถิตย์ เรือมอริส ฯลฯ

3. รายงานผลการวิจัย โดยนำเอาข้อมูลที่ได้จากเอกสาร และข้อมูลภาคสนามนำมาจัดลำดับหมวดหมู่ แล้วนำมาวิเคราะห์ และนำเสนอในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

แหล่งศึกษาค้นคว้า

1. หอสมุดแห่งชาติ ทำวาสุกรี กรุงเทพฯ
2. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ทำวาสุกรี กรุงเทพฯ
3. หอสมุดแห่งชาติ เวียงจันทน์
4. หอสมุดสถาบันการศึกษาต่างๆ เช่น มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วิทยาลัยสร้างครูสุวรรณเขต
5. หอสมุดสยามสมาคม
6. หอสมุดประชาชน เมืองสุวรรณเขต และเมืองมุกดาหาร
6. จากผู้รู้ อาทิ พระภิกษุ ผู้สูงอายุ บุตรหลานของอดีตเจ้าหน้าที่อาณานิคมอินโดจีน
นักวิชาการ เป็นต้น
7. สถานที่จริงในเมืองสุวรรณเขตและบริเวณใกล้เคียง เช่น พระธาตุอิงฮัง ชุมชน
โพนสิม วัดไชยภูมิ วัดเวียด โบสถ์คริสต์ พิพิธภัณฑ์มูลเชื้อ (ประวัติศาสตร์) เมือง
สุวรรณเขต สถานที่ราชการสมัยอาณานิคม ที่ทำการไปรษณีย์โทรเลข โรงเรียน
โรงพยาบาล อาคารบ้านพัก ตลาด ถนน แม่น้ำโขง ท่าเรือ เป็นต้น
8. สถานที่จริงในเมืองมุกดาหาร เช่น วัดศรีบุญเรือง วัดศรีมงคลเหนือ วัดศรีมงคลใต้
ปากห้วยมุก ศาลเจ้าพ่อเจ้าฟ้าเมือง ศาลเจ้าแม่สองนางสถิตย์ และเรือมอริส

บทที่ 1

การอพยพเพื่อตั้งถิ่นฐานที่เมืองสุวรรณเขต ก่อน ค.ศ.1893

ก่อนการสถาปนาเมืองสุวรรณเขตใน ค.ศ.1893 บริเวณสองฝั่งแม่น้ำโขงบริเวณเมืองสุวรรณเขตปัจจุบันมีชุมชนดั้งเดิมตั้งอยู่แล้ว คือ บ้านท่าแร่ตั้งอยู่ปากตะวันออกแม่น้ำโขง และเมืองมุกดาหารตั้งอยู่ปากตะวันตกแม่น้ำโขง ชุมชนทั้งสองดังกล่าวมีการพัฒนาร่วมกันมาจากจุดกำเนิดเดียวกันคือที่บ้านโพนสิม ซึ่งชาวเมืองสุวรรณเขตและชาวเมืองมุกดาหารเชื่อกันว่าบ้านโพนสิมเป็นชุมชนต้นกำเนิดของคนเมืองมุกดาหารและสุวรรณเขตซึ่งบรรพบุรุษของตนได้อพยพจากบ้านโพนสิมมาตั้งชุมชนขึ้นใหม่ตามริมแม่น้ำโขง ต่อมาชุมชนที่ตั้งขึ้นใหม่มีสมาชิกเพิ่มขึ้นทำให้ชุมชนขยายตัวใหญ่ขึ้นเป็นเมือง เช่น เมืองมุกดาหาร หรือบางชุมชนก็แยกออกไปตั้งชุมชนใหม่ ๆ

ดังนั้นการศึกษาประวัติศาสตร์การอพยพเคลื่อนย้ายเพื่อตั้งถิ่นฐานของเมืองสุวรรณเขต ก่อน ค.ศ.1893 ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการศึกษาโดยมีเนื้อหาครอบคลุมเรื่องพัฒนาการของเมืองสุวรรณเขตตั้งแต่กำเนิดของชุมชนซึ่งเริ่มต้นขึ้นในช่วงระยะเวลาประมาณ คริสต์วรรษที่ 16 การกำหนดระยะเวลาเริ่มแรกของเมืองสุวรรณเขต กำหนดตามความสำนึกร่วมกันของชาวสุวรรณเขตที่ปรากฏในตำนานนาน้อยอ้อยหนู จนถึงช่วงเวลา ค.ศ. 1893 บ้านเมืองขยายตัวโดยการที่ผู้คนอพยพสู่ที่ราบริมฝั่งแม่น้ำโขงสร้างบ้านแปลงเมืองเป็นเมืองมุกดาหาร โดยผู้วิจัยศึกษาหลักฐานประวัติศาสตร์ที่เป็นลายลักษณ์อักษร และหลักฐานที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร

หลักฐานข้อมูลที่เป็นลายลักษณ์อักษร อาทิ ใบบอก สารตราต่าง ๆ จดหมายราชการทัพ ที่มีปรากฏอยู่ในเอกสารในหอจดหมายเหตุแห่งชาติ หรือ หอเอกสารโบราณ หอสมุดแห่งชาติ รวมทั้งเอกสารโบราณ บันทึกของผู้ปกครองเจ้าเมืองมุกดาหาร กฎหมายโบราณเมืองมุกดาหาร สารตรา เป็นต้น ซึ่งเอกสารบางฉบับเป็นสมบัติส่วนบุคคลของคุณสุรจิตต์ จันทรสาขาลูกหลานอดีตเจ้าเมืองมุกดาหาร ซึ่งได้ตีพิมพ์เผยแพร่ขึ้นใหม่ หลักฐานได้กล่าวถึงเรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับเมืองมุกดาหารทั้งทางด้านการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งมีคุณค่าสามารถนำมาศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับเมืองมุกดาหาร ก่อน ค.ศ.1893 อันเป็นช่วงระยะเวลาหนึ่งที่สำคัญของพัฒนาการทางประวัติศาสตร์เมืองสุวรรณเขต

หลักฐานที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น คำบอกเล่าของผู้รู้ เช่น พระสงฆ์ ชาวบ้านผู้อาวุโส รวมทั้งตำนานหรือนิทานที่เล่าต่อกันมาช้านาน เช่น ตำนานเรื่อง นาน้อยอ้อยหนู สองนางสกิดยี่ ตาลเจ็ดยอด โดยผู้วิจัยนำมาใช้เป็นหลักฐานเพื่อค้นหาร่องรอยในอดีตเกี่ยวกับการอพยพเพื่อตั้งถิ่นฐานที่เมืองสุวรรณเขต ก่อน ค.ศ.1893 โดยเฉพาะตำนานเรื่องนาน้อยอ้อยหนู ซึ่งเป็นตำนานเรื่องเล่าที่สำคัญของชาวสุวรรณเขต ตำนานนี้มีเนื้อเรื่องเล่าเกี่ยวกับการอพยพย้ายถิ่น การสร้างบ้านแปลงเมืองของบรรพบุรุษชาวสุวรรณเขต นอกจากนี้ยังมีหลัก

ฐานทางโบราณคดี เช่น พระธาตุอิงฮัง วัดในจังหวัดมุกดาหาร แหล่งโบราณคดี เช่น เมืองโพนสิมโบราณ ซึ่งมีลักษณะเป็นเนินดินที่ปรากฏซากปรักหักพังของสิ่งก่อสร้างที่ยังคงหลงเหลือให้เห็นอยู่ในปัจจุบันมาประกอบการศึกษาสภาพภูมิประเทศ เช่น แม่น้ำโขง หนอง บึง แหล่งน้ำคำ (น้ำขับ) แหล่งเกลือ ที่ราบทุ่งนา เนินดิน ป่าเบญจพรรณ สภาพของดิน หิน แร่ธาตุ เป็นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงลักษณะการตั้งถิ่นฐานของบรรพบุรุษชาวสุวรรณเขตรูปแบบต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีหลักฐานประเภทวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ประเพณี ความเชื่อค่านิยม อุดมการณ์ของชาวสุวรรณเขตที่นำมาใช้เป็นหลักฐานประกอบการศึกษาเพื่อให้มีข้อมูลที่หลากหลายและสามารถทำให้เห็นการอพยพเพื่อตั้งถิ่นฐานที่เมืองสุวรรณเขต ก่อน ค.ศ. 1893 ได้ในระดับหนึ่ง

1. ตำนานน้อยอ้อยหนูในฐานะหลักฐานประวัติศาสตร์การอพยพเคลื่อนย้ายเพื่อตั้งถิ่นฐานที่เมืองสุวรรณเขต ก่อน ค.ศ.1893

ตำนาน คือ "...หลักฐานทางประวัติศาสตร์ ซึ่งมีที่มาจากเรื่องเล่าสืบต่อกันมา และได้มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรในภายหลัง..."² เนื้อหาของตำนานมักเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับศาสนา หรือปูชนียสถาน ปูชนียวัตถุ หรือเกี่ยวกับการสร้างบ้านแปลงเมือง เชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ ราชวงศ์ หรือเหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในอดีต เช่น การอพยพย้ายถิ่น ภัยพิบัติธรรมชาติ ทุกภิกขภัย สงคราม ฯลฯ ตำนานจึงเป็นหลักฐานอย่างหนึ่งที่ใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ทั้งนี้เพราะว่าหลักฐานที่ใช้ศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นประเภทที่เป็นลายลักษณ์อักษรในรูปแบบศิลาจารึก หรือเอกสารราชการถูกเก็บไว้ในหอสมุด หรือหอเอกสารสำคัญ ๆ ตามเมืองหลวงหรือเมืองใหญ่ ๆ ส่วนในชุมชนชนบทหลักฐานลายลักษณ์อักษรจำพวกสมุดข่อยใบลานบ้างก็สูญหายส่วนที่มีอยู่ได้เสื่อมสภาพตามกาลเวลาหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรเพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจึงขาดแคลน ดังนั้น ตำนาน เรื่องเล่าจึงเป็นหลักฐานที่สำคัญอย่างหนึ่งในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นดังที่กล่าวมาแล้ว แต่อย่างไรก็ตามตำนานเป็นเรื่องที่เล่าต่อกันมาก่อนที่จะมีการจดบันทึก ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่าเรื่องราวในตำนานอาจคลาดเคลื่อน เช่น ชื่อบุคคล สถานที่ วันเวลา หรือมีการเสริมแต่ง หรืออาจมีเรื่องราวปรัมปรา (Myth) เนื้อหาเกินจริงสอดแทรกอยู่ และหากตำนานผ่านระยะเวลาที่ยาวนานมากเท่าใดโดยที่ยังไม่มีการจดบันทึกความคลาดเคลื่อนก็ยิ่งมีมากขึ้นเท่านั้น

¹ผู้วิจัยได้ศึกษาเก็บข้อมูลภาคสนามที่ เมืองสุวรรณเขต ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ระหว่างวันที่ 14-17 เดือนธันวาคม ค.ศ. 1998 และ ระหว่างวันที่ 1-10 เดือนกันยายน ค.ศ. 2001

²วิภา เอี่ยมประไพ. (2535). *หลักฐานทางประวัติศาสตร์*. หน้า 49.

ตำนานเรื่อง “น่าน้อยอ้อยหนู” ซึ่งชาวสุวรรณเขต มุกดาหาร และชุมชนอื่นตามริมแม่น้ำโขงบริเวณใกล้เคียง เชื่อกันว่าเป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของบรรพบุรุษของตน โดยย้อนอดีตไปถึงคริสต์วรรษที่ 16 กล่าวคือ

เมื่อประมาณ ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 16 มีหมู่บ้านหนึ่งตั้งอยู่ในกลางป่ากลางดงหรือดงเขนยมีชื่อเรียกว่า “บ้านน่าน้อยอ้อยหนู”¹ มีสมาชิกประมาณ 70 ครอบครัว ผู้นำบ้านน่าน้อยอ้อยหนูในขณะนั้นคือ หม่อมบ่าวหลวง มีภรรยา ชื่อนางสิมมา ต่อมาทั้งสองได้มีบุตรชายสองคนคือ คนพี่ชื่อ คำสิงห์ และคนน้องชื่อ แก้วสิมพลี บุตรทั้งสองมีอายุห่างกันเพียงสามปี ต่อมาในปี 1610 เมื่อลูกหม่อมบ่าวหลวงทั้งสองมีอายุได้ 12 และ 9 ปี และในขณะนั้นบ้านน่าน้อยอ้อยหนูมีประชากรเพิ่มมากขึ้น บ้านเมืองขยายตัว พื้นที่ทำมาหากินมีจำกัด ทำมาหากินลำบากเพราะเป็นพื้นที่ป่าดง หม่อมบ่าวหลวงและลูกบ้านจึงได้ร่วมประชุมกันว่า ชาวนาน้อยอ้อยหนูจะอพยพไปตั้งถิ่นฐานที่แห่งใหม่โดยกำหนดฤกษ์เป็น วันพุธขึ้น 7 ค่ำ เดือนอ้าย พุทธศักราช 2153 หรือตรงกับ ค.ศ. 1610 เมื่อได้ฤกษ์ตามวันที่กำหนด หม่อมบ่าวหลวงจึงได้นำลูกบ้านจำนวน 60 กว่าครอบครัว อพยพย้ายถิ่นฐานมาจากน่าน้อยอ้อยหนูมาหา “นาดี” เพื่อตั้งถิ่นฐานใหม่ที่มีความอุดมสมบูรณ์มากกว่า ชาวนาน้อยอ้อยหนูเดินทางออกจากบ้านเดิมไปหาที่ตั้งถิ่นฐานใหม่ในที่สุดมุ่งหน้าไปทางพระธาตุอิงฮังเพื่อไปนมัสการพระธาตุและหาที่ตั้งถิ่นฐานในละแวกนั้นในที่สุดชาวนาน้อยอ้อยหนูได้เลือกบริเวณริมดงโพนทิสตะวันออกเฉียงเหนือของทุ่งบึงขามใกล้กับพระธาตุอิงฮัง เป็นที่ตั้งถิ่นฐานและตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านหลวงโพนสิม” ตามชื่อของหม่อมบ่าวหลวงและนางสิมมา ชาวบ้านได้อาศัยที่ดินบริเวณทุ่งบึงขามทำไร่ นา เลี้ยงสัตว์ และยังได้ปลูกดอกไม้ตามเรือกสวนไร่ นา เพื่อเก็บดอกไม้ที่ปลูกไว้ไปบูชาพระธาตุอิงฮังจนบริเวณนั้นหอมไปด้วยดอกไม้ ชาวบ้านแถวนั้นจึงเรียกว่าดงดอกไม้ ซึ่งเป็นที่มาของชื่อ เมืองคันทรบุรี แปลว่า เมืองหอม มาจากความหอมของดงดอกไม้ นั่นเอง ดังนั้นชื่อ คันทรบุรี จึงเป็นอีกชื่อหนึ่งที่ใช้เรียกเมืองสุวรรณเขตกันในปัจจุบัน

เมื่อหม่อมบ่าวหลวงและนางสิมมาได้ปกครองบ้านโพนสิมจนกระทั่งถึงแก่กรรมเมื่ออายุได้ 93 ปี และ 96 ปีตามลำดับ² ลูกชายทั้งสองจึงได้สืบทอดอำนาจต่อจากผู้เป็นบิดา บ้านโพนสิมในขณะนั้นมีคนเพิ่มมากขึ้น น้ำที่ใช้ดื่มกินมีรสชาติกร่อยเพราะตามท้องทุ่งเต็มไปด้วย

¹ประวัติบ้านชะโนด บันทึกโดยพระภิกษุสโร (หนูกร) ใจสุข บันทึกว่าเป็น “บ้านน่าน้อยอ้อยหนู” ที่มา : พระภิกษุสโร (หนูกร) ใจสุข. (2538). “ประวัติบ้าน,” ใน มุกดาหาร เมืองมุกแม่น้ำโขง. (ภาคผนวก หน้า 123-140). หน้า 125.

²จากประวัติบ้านชะโนด บันทึกโดยพระภิกษุสโร (หนูกร) ใจสุข บันทึกว่าหม่อมบ่าวหลวงถึงแก่กรรมเมื่ออายุได้ 93 ปี ส่วนนางสิมมาถึงแก่กรรมเมื่ออายุได้ 96 ปี ตรงกับบันทึก ปีมการัตนุ ประวัติศาสตร์ตัวเมืองสุวรรณเขต

ที่มา : พระภิกษุสโร (หนูกร) ใจสุข. (2538). แหล่งเดิม. หน้า 125. และ “ประวัติศาสตร์ตัวเมืองสุวรรณเขต,” ใน ปีมการัตนุพิเศษ สำหรับแขวงสะหวันนะเขต. (1996). หน้า 6.

เกลือสินเธาว์ที่เรียกว่าขี้เอยัด ทั้งสองพี่น้องมีแผนการอพยพชาวโพนสิมออกไปตั้งบ้านเรือนริม น้ำโขงเพราะเห็นว่าสะดวกในการทำมาหากินและค้าขาย ใน ค.ศ.1642 บ่าวแก้วสิมพลีและพวก จำนวน 40 ครอบครัว มุ่งหน้าไปยังทางทิศตะวันตกของพระธาตุอิงฮังเพื่อไปตั้งถิ่นฐานที่ริม น้ำโขงซึ่งเป็นที่ตั้งของเมืองสุวรรณเขตในปัจจุบัน เมื่อเลือกทำเลที่ดีจึงสร้างบ้านเรือน และวัด โดยนำหินแร่¹ ในแม่น้ำโขงที่มีอยู่มากมายในบริเวณนั้น ชุมชนที่สร้างขึ้นใหม่จึงมีชื่อเรียกว่า “ท่าแร่” (ท่าแร่-ท่าแแร่) ปัจจุบันคือบริเวณบ้านท่าแร่ซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของตัวเมืองสุวรรณเขต

ส่วนบ่าวคำสิงห์มุ่งหน้าไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของพระธาตุอิงฮัง โดยมีพรรค พวกจำนวน 30 ครอบครัวติดตามไปด้วย กลุ่มบ่าวคำสิงห์เลือกตั้งถิ่นฐานที่ริมแม่น้ำโขงบริเวณ ท่าหินลาด สร้างบ้านเรือน สร้างวัดและพระพุทธรูปมีชื่อว่า พระกระจวนสะโน² และเรียกหมู่บ้าน ที่ตั้งขึ้นใหม่ตามชื่อพระพุทธรูปและบริเวณท่าหินลาดว่า “บ้านท่าสะโน” ส่วนชาวโพนสิมที่ยังตั้ง อยู่ที่บ้านโพนสิมนั้นยังคงเหลืออยู่ประมาณสิบครอบครัวโดยมี “หลวงท่อม” เป็นผู้นำโพนสิมสืบ ต่อมา³

ต่อมาเมื่อชุมชนท่าแร่ และท่าสะโน ทั้งสองขยายใหญ่ขึ้น สองพี่น้องจึงได้ขยายชุมชน ของตนโดยข้ามฟากมาตั้งถิ่นฐานที่ฟากตะวันตกหรือฝั่งขวาแม่น้ำโขง โดยปี 1687 บ่าวคำสิงห์ ผู้เป็นพี่ได้ยกครัวจากบ้านท่าสะโนข้ามฟากโขงไปตั้งชุมชนใหม่ที่ทิศใต้ของปากห้วยชะโนด⁴ (สะโงด) เพราะเป็นที่เนินกว้าง น้ำท่วมไม่ถึง และยังมีที่ราบขนาดกว้างอยู่ด้วย บ่าวคำสิงห์จึง ได้สร้างบ้านเรือนพร้อมสร้างวัดไว้ทางทิศเหนือของชุมชนและเรียกชุมชนนี้ว่า “บ้านชะโนด” ต่อ มาชุมชนบ้านชะโนดขยายตัวใหญ่ขึ้น บรรดาลูกหลานบ่าวคำสิงห์จึงแยกจากบ้านชะโนดไปตั้ง ชุมชนใหม่ตามบริเวณใกล้เคียง เช่น บ้านห้วยใหญ่ ห้วยน้อย หนองผือ นาดี เป็นต้น ส่วน บ่าวแก้วสิมพลีผู้เป็นน้องยกครัวจากบ้านท่าแร่ข้ามฟากมาตั้งชุมชนใหม่ ขึ้นบริเวณป่าตาลห่าง จากปากห้วยมุกไปทางทิศใต้ประมาณหนึ่งเส้น บริเวณดังกล่าวเป็นที่เนินสูงและเป็นป่าตาลซึ่งมี ตาลศักดิ์สิทธิ์ต้นหนึ่งเป็นตาลเจ็ดยอดและมีแก้วมุกดาหารลูกหนึ่งอยู่บนยอดตาล บริเวณดัง กล่าวเป็นชัยภูมิที่ดีจึงได้สร้างบ้านเรือนพร้อมกับวัดสร้างวัดทางทิศเหนือของชุมชน ต่อมาไม่ ทราบปีแน่ชัดชุมชนบริเวณปากห้วยมุกกลายเป็นชุมชนร้างโดยไม่ทราบสาเหตุ ผู้ปกครองบ้าน

¹หินแร่ (ขี้บแร่) หรือ หินแร่ เป็นหินก้อนกรวดในแม่น้ำโขงที่มีความแข็งแรงมาก ชาวบ้านริมแม่น้ำ โขงนิยมนำหินแร่มาใช้ในการก่อสร้างอาคารบ้านเรือน ถนน

²พระพุทธรูปมีส่วนผสมทำจากเกสรดอกสะโน (สะโง) หรือ ดอกโสน (Sesbania Javanica Miq.)

³พมมะสี เพ็งพุมาลา (หัวหน้าเขตโพนสิม) และคณะ ผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ ที่ทำการเขตโพนสิม เมืองสุวรรณเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมื่อวันที่ 15 ธันวาคม 2541.

⁴ชะโนด หรือ สะโนด (สะโงด) ในภาษาลาวหมายถึง ตาลโดนด

โพนสิมรุ่นต่อมาได้นำพรรคพวกมาสร้างชุมชนขึ้นใหม่บริเวณที่เคยเป็นบ้านร้างซึ่งเป็นเมืองมุกดาหาร ส่วนบ้านท่าแร่ต่อมากลายเป็นที่ตั้งของเมืองสุวรรณเขต

1.1 ความหมายของคำว่า “น่าน้อยอ้อยหนู”

ในตำนานน่าน้อยอ้อยหนูที่ปรากฏอยู่ในเอกสารต่างๆ เช่น ประวัติบ้านชะโนด บันทึกโดยพระภิกษุสโร (หนูกร) ใจสุข “ประวัติศาสตร์ตัวเมืองสุวรรณเขต,” ใน *ปัมการ์ตูน พิเศษ* สำหรับแขวงสะหวันนะเขต. หรือจากคำบอกเล่าของชาวบ้านโพนสิม แต่ไม่ปรากฏว่าแน่ชัดว่า “น่าน้อยอ้อยหนู” ตั้งอยู่ที่ใด แต่ในสำนึกร่วมกันของชาวโพนสิมและชาวสุวรรณเขตเกี่ยวกับ “น่าน้อยอ้อยหนู” ว่าเป็นถิ่นฐานดั้งเดิมของบรรพบุรุษก่อนที่จะอพยพย้ายถิ่นมาตั้งชุมชนใหม่ที่บ้านโพนสิม

ชาวบ้านโพนสิมเล่าว่า คำว่า “น่าน้อยอ้อยหนู” มาจากคำว่า “น่าน้อย” กับ “อ้อยหนู” “น่าน้อย” หรือ “นาปอนน้อย” ในภาษาลาวหมายถึง นาที่มีพื้นที่ไม่มากนัก ส่วนคำว่า “อ้อยหนู” หมายถึง ดันหญ้าที่มีลักษณะลำต้นมีรสหวานคล้ายกับอ้อยแต่มีขนาดเล็กกว่ามักขึ้นอยู่ตามทุ่งนาเป็นวัชพืชของข้าวในนา

เมื่อพิจารณาความหมายคำว่าน่าน้อยอ้อยหนูตามความเข้าใจของชาวโพนสิมและชาวสุวรรณเขต “น่าน้อยอ้อยหนู” หมายถึง นาที่มีพื้นที่น้อยและในนานั้นยังเต็มไปด้วยวัชพืชซึ่งทำนาได้ผลผลิตได้ไม่ดีเท่าที่ควร จึงสรุปได้ว่า นาน้อยอ้อยหนู ซึ่งเป็นดินแดนต้นกำเนิดของชาวเมืองสุวรรณเขตซึ่งมีพื้นที่ขนาดเล็กและยังมีวัชพืช ทำให้ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ไม่เหมาะสมกับชุมชนที่ขยายใหญ่ขึ้น ดังนั้นบรรพบุรุษชาวสุวรรณเขตจึงจำเป็นต้องย้ายถิ่นฐานหานาดีที่มีความอุดมสมบูรณ์และมีพื้นที่กว้างกว่าน่าน้อยอ้อยหนู

การสืบค้นว่า “น่าน้อยอ้อยหนู” อยู่ที่ไหน ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารประวัติศาสตร์ชาติลาว หรือ หนังสือตำนาน “ขุนบรม”¹ ซึ่งมีเนื้อหากล่าวถึงอาณาจักรดั้งเดิมของลาวตั้งอยู่ทางตอนใต้ของจีนที่หนองแส ขุนบรมราชาธิราชเป็นผู้นำ ต่อมาราวต้นคริสต์ศตวรรษที่ 8 ขุนบรมราชาธิราช ได้อพยพคนลาวซึ่งหนีการรุกรานของจีนจากเมืองหนองแสมาสร้างเมืองใหม่ที่ “ทุ่งน่าน้อยอ้อยหนู” และตั้งชื่อเมืองใหม่นี้ว่า “เมืองแกน” ต่อมา ลูกทั้งเจ็ดของขุนบรมแยกย้ายไปสร้างเมืองตามที่ตั้งต่างๆ ตำนานขุนบรม ปรากฏคำว่า นาน้อยอ้อยหนู ในนิทานขุนบรม ดังข้อความดังนี้

“แต่นั้นแกนฟ้าขึ้นจึงให้แกนซี่ซ็อบอนซี่ที่ให้แก่ขุนบรมว่า เจ้าจงไปตั้งที่น่าน้อยอ้อยหนู
หั้นก่อน แกนซี่จึงชี้ว่าสิ่งนั้นเมื่อใดเจ้าไปตั้งอยู่แล้ว จัดให้เจ้ามีลูก 7 ชายผู้พื่อนั้นเจ้าให้

¹นิทาน เรื่องขุนบรมราชา พงสาวดารเมืองล้านช้าง,” ใน *ประชุมพงสาวดาร เล่ม 43*. (2512). หน้า 254-279. “นิทาน เรื่องขุนบรมราชา พงสาวดารเมืองล้านช้าง,” ใน *ประชุมพงสาวดาร เล่ม 44*. (2512). หน้า 1-61. และ “พงสาวดารล้านช้าง,” ใน *ประชุมพงสาวดาร เล่ม 2*. (2506). หน้า 134-184.

ไปเป็นเจ้าแผ่นดินที่ตันไม้ทอง...แล้วแกนฟ้าขึ้นจึงให้นักขัตถกษัตริย์ทั้งมวล เป็นต้นว่า อาทิตย จันทร อังคาร พุธ พฤหัสบดี ศุกร เสาร์ ราหูเข้าในราศีกันอยู่ก่อนจึงให้ขุนบรม โยงมือหน่วยชื่อว่าท้าวฉ่องนั้นป่าวพลทั้งหลายให้แต่งดา ขุนบรมจึงเป่าหอยสังข์ เถ้าเยอเถ้าไล่จึงลงก่อนหน้าหันแล แต่นั้นขุนบรมจึงเอารั้วพลลงมาฮอดที่น่าน้อยอ้อยหนู¹

นอกจากนี้ คำว่า “น่าน้อยอ้อยหนู” หรือ “เมืองแกน” ที่มีปรากฏในงานเขียนประวัติศาสตร์ชาติลาว มหาสิลา วีระวงส์ ได้ให้ความเห็นว่า เมืองน่าน้อยอ้อยหนู คือ เมืองแกน หรือ เมืองกาหลง ปัจจุบันคือเมืองเชียงรุ่ง² อุคำ พรวงสา นักประวัติศาสตร์ลาวได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับเมืองแกนไว้ว่า คำว่า “แกน” ความที่ปรากฏในพงศาวดารล้านช้างและพงศาวดารอื่น ๆ เช่น พงศาวดารเมืองแกน พงศาวดารเมืองไล คำว่า “แกน” หมายความว่า “สูง” “บน” หรือ “เทิง” “เหนือ” ไม่ใช่มีความหมายว่า ฟ้าหรือสวรรค์ ดังนั้นเมืองแกน จึงหมายถึงเมืองที่อยู่ที่สูง ซึ่งเป็นดินแดนดั้งเดิมของคนลาว ซึ่งปัจจุบันอยู่ในประเทศจีน³ คำแพง ทิพย์มนตรี นักวิชาการลาวเชื้อวชาญเกี่ยวกับชาติพันธุ์ไท ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับถิ่นฐานดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทตั้งอยู่บริเวณเขตชายแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือของลาวไปถึงบริเวณเขตแม่น้ำดำภาคเหนือของเวียดนาม โดยมีศูนย์กลางที่เมืองแกน บริเวณดังกล่าวปัจจุบันเป็นที่อยู่ของกลุ่มไทดำ⁴ ส่วนชาวไทดำที่เมืองแกน หรือเมืองเตียนเบียนฟู ประเทศเวียดนาม เรียกเมืองของตนเองว่าเมืองแกง ซึ่งคำว่า “แกง” มาจากคำว่า “แกน” ซึ่งแปลว่า “เทวดา” ซึ่งแปลว่า เมืองเทวดา หรือเทพนคร⁵ และปัจจุบันบริเวณเมืองแกง หรือเมืองเตียนเบียนฟูและบริเวณรอบ ๆ ตั้งแต่เขตแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศลาวถึงราบลุ่มของแม่น้ำดำทางภาคเหนือของเวียดนาม เป็นแหล่งที่ตั้งของกลุ่มชาติพันธุ์ไท หลายกลุ่มด้วยกัน เช่น ไทดำ ไทขาว ไทแดง ไทลาย ไทหนั่ง ไทโทะ ฯลฯ

จากความเห็นของนักวิชาการลาว สรุปได้ว่า เมืองน่าน้อยอ้อยหนูคือที่ตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวซึ่งอาจอยู่ที่เมืองแกงหรือเมืองเชียงรุ่งก่อนอพยพโยกย้ายไปตั้งถิ่นฐานตามทีต่างๆ รวมทั้งการอพยพมาตั้งถิ่นฐานที่เมืองโพนสิม ดำนานน่าน้อยอ้อยหนูยังแสดงให้เห็นถึง

¹นิทาน เรื่องขุนบรมราชา พงศาวดารเมืองล้านช้าง, ใน ประชุมพงศาวดาร เล่ม 43. (2512). หน้า 270-271.

²สิลา วีระวงส์. (2540). ประวัติศาสตร์ลาว = พงศาวดารลาว. แปลโดย สมหมาย เปรมจิตต์. หน้า 24.

³อุคำ พรวงสา. (2499). เล่าเรื่องลาว-ไทย. หน้า 24-37.

⁴คำแพง ทิพย์มนตรี. (1996,มกราคม-มิถุนายน). “ความเชื่อโบราณของ เผ่าไตดำ,” ใน วิทยาสารมรดกล้านช้าง = Lanxang Heritage. 1(1) : 129.

⁵ม.ศรีบุษรา (นามแฝง). (2518). ไทยดำรำพัน. หน้า 18.

1. การยอมรับสำนึกร่วมกันว่าตนเป็นคนลาว โดยบรรพบุรุษของตนเป็นกลุ่มคนลาวที่มาจากเมืองน่านน้อยอ้อยหนู ซึ่งเป็นเมืองเก่าแก่และดั้งเดิมของคนลาวมาตั้งแต่สมัยขุนบรม
2. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นสุวรรณเขต มีความเชื่อมโยงประวัติศาสตร์ชนชาติลาว โดยมีการนำสถานที่ที่ปรากฏในตำนานของคนในท้องถิ่นเชื่อมนำไปเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ชนชาติลาว เพื่อแสดงความสำนึกว่าชาวสุวรรณเขตเป็นชนชาติลาว

1.2 สาเหตุของการอพยพออกจากเมืองน่านน้อยอ้อยหนู

นิทาน ตำนานในท้องถิ่นต่าง ๆ ได้รับการถ่ายทอดโดยผ่านการประเพณีบอกเล่า (Oral Tradition) ของในท้องถิ่นมีมาเป็นเวลานานย่อมมีความผิดเพี้ยน ผู้วิจัยจึงเชื่อว่าตำนาน นาน้อยอ้อยหนูมีความคลาดเคลื่อนหรือผิดเพี้ยนได้เช่นเดียวกัน กล่าวคือ

ความคลาดเคลื่อนในเรื่องเวลาที่ทำกรอพยพจากเมืองน่านน้อยอ้อยหนูมาตั้งถิ่นฐานที่เมืองโพนสิม ดังจะเห็นได้จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านโพนสิมที่ได้ให้ข้อมูลระยะเวลาของการอพยพว่า ทำกรอพยพเมื่อ ค.ศ.1577 ซึ่งตรงกับข้อมูลที่ปรากฏใน “ประวัติศาสตร์เมืองสุวรรณเขต” ในแผนที่เมืองสุวรรณเขตว่าอพยพเมื่อ ค.ศ.1577 แต่ข้อมูลจาก พระภิสสโร (หนูกร) ใจสุข ใน “ประวัติบ้านชะโนด” และ “ประวัติศาสตร์ตัวเมืองสุวรรณเขต” ใน ปื้มการ์ตูนพิเศษ สำหรับแขวงสะหวันนะเขต ได้กล่าวถึงวัน เวลาอพยพไว้อย่างละเอียดที่แสดงว่า ค.ศ.1577 ชาวโพนสิมยังตั้งอยู่ที่เมืองน่านน้อยอ้อยหนู ต่อมาใน ค.ศ.1610 หม่อมบ่าวหลวงจึงได้นำครอบครัวและชาวบ้านน้อยอ้อยหนูประมาณ 60 ครอบครัวพากันอพยพมาที่ดงเขนยและจากดงเขนย มาตั้งบ้านเรือนที่โพนสิม¹

จากหลักฐานดังกล่าวข้างต้นยังไม่สามารถสรุปได้แน่ชัดว่าชาวนาน้อยอ้อยหนูที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานที่บ้านโพนสิมเมื่อ ค.ศ.1577 หรือ ค.ศ.1610 แต่เมื่อศึกษาประวัติศาสตร์ลาวในช่วงระยะเวลาดังกล่าวพบว่าดินแดนอาณาจักรล้านช้างมีปัญหาจากการรุกรานของพม่าจนเป็นสาเหตุที่สมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชเจ้า ทรงย้ายเมืองหลวงล้านช้างจากนครเวียงทองหรือหลวงพระบาง มาตั้งเมืองหลวงที่เวียงจันทน์ ใน ค.ศ.1560² แต่ถึงกระนั้นการย้ายเมืองครั้งนี้ ลาวก็ยังไม่สามารถหลีกเลี่ยงการรุกรานของพม่า โดยพม่าได้ยกทัพตีเวียงจันทน์อีกถึงสามครั้ง ดังนี้

พม่ายกทัพตีเวียงจันทน์ครั้งแรกใน ค.ศ.1563 หลังจากศึกครั้งนี้ พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช จึงใช้นโยบายสกัดกั้นพม่าโดยการยกทัพไปตีเมืองพิษณุโลกใน ค.ศ.1677 ศึกครั้งนี้ทำให้พม่าต้องถอยทัพออกจากเมืองพิษณุโลก และเมื่อ ค.ศ.1569 ทัพพม่าได้ยกทัพมาตี กรุงศรีอยุธยา พระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาได้แต่งตั้งสุภอักษร ขอความช่วยเหลือจากอาณาจักรล้านช้าง

¹พระภิสสโร (หนูกร) ใจสุข. (2538). เล่มเดิม. หน้า 126. และ “ประวัติศาสตร์เมืองสุวรรณเขต,” ใน ปื้มการ์ตูนพิเศษ สำหรับแขวงสะหวันนะเขต. (1996). หน้า 3 – 6.

²สิลา วีระวงส์. (2540). เล่มเดิม. หน้า 90-91.

ฝ่ายล้านช้างจึงจัดทัพหมายจะช่วยขับไล่ทัพพม่าที่ลพบุรี แต่มีอาจตัดทันททัพพม่าได้ ทางฝ่ายล้านช้างจึงต้องแตกทัพกลับเวียงจันทน์¹ ในที่สุดกรุงศรีอยุธยาจึงต้องเสียให้แก่ทัพพม่า

พม่าตีเวียงจันทน์ครั้งที่ 2 ใน ค.ศ.1570 พม่าจัดทัพมาตีเวียงจันทน์แต่ไม่สามารถยึดเวียงจันทน์ และในที่สุดพม่าตีเวียงจันทน์ครั้งที่ 3 เมื่อ ค.ศ.1574 ในครั้งนี้เวียงจันทน์ต้องเสียเมืองให้แก่พม่า

ในการศึกครั้งนี้ส่งผลกระทบทำให้เกิดการอพยพเคลื่อนย้ายพลเมืองจากเวียงจันทน์ลงสู่ทางใต้เป็นจำนวนมาก “...พวกลาวได้หลังไหลเข้าไปแทรกซึมมาอยู่ในดินแดนจามและดินแดนเขมร ตั้งแต่จังหวัดร้อยเอ็ดลงไปถึงแขวงจำปาศักดิ์”²

เหตุการณ์ดังกล่าวข้างต้นเป็นช่วงระยะเวลาตรงกับกรอพยพของชาวนาน้อยอ้อยหนูมาตั้งถิ่นฐานที่บ้านโพนสิม ผู้วิจัยมีความเห็นว่าสาเหตุที่ชาวนาน้อยอ้อยหนูอพยพลงมาตั้งถิ่นฐานที่โพนสิมนั้นนอกจากต้องการพื้นที่ทำมาหากินแล้ว ยังน่าจะมีปัจจัยอีกประการหนึ่งคือ การหนีภัยสงครามดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

เมื่อย้อนกลับมาศึกษาการอพยพตำนานาน้อยอ้อยหนู พบสาเหตุว่าชาวนาน้อยอ้อยหนูอพยพย้ายถิ่นออกจากบ้านเมืองเดิมไปหาถิ่นฐานทำมาหากินแหล่งใหม่ที่อุดมสมบูรณ์กว่า มีสาเหตุหลายประการด้วยกันคือ เมืองนาน้อยอ้อยหนูมีประชากรเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ แต่ในขณะเดียวกันที่ทำนาปลูกข้าวมีอยู่อย่างจำกัดไม่เพียงพอต่อจำนวนประชากร ด้วยสาเหตุดังกล่าวจึงก่อให้เกิดการอพยพย้ายถิ่นฐานออกจากนาน้อยอ้อยหนูไปหาที่ตั้งถิ่นฐานใหม่ที่มีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์กว่า ซึ่งเป็นปัจจัยผลักดันให้ชาวเมืองนาน้อยอ้อยหนูอพยพย้ายถิ่นฐานและในที่สุดได้เลือกบริเวณบ้านโพนสิมเป็นพื้นที่ปลายทางในการตั้งถิ่นฐานแห่งใหม่ ในการย้ายถิ่นฐานลักษณะดังกล่าวจึงเป็นผลจากการปรับตัวของประชากรอันเนื่องมาจากความไม่สมดุลของความสัมพันธ์ระหว่างประชากรและทรัพยากรธรรมชาติ³

1.3 การตั้งถิ่นฐานชุมชนโพนสิม

ตำนานาน้อยอ้อยหนูสะท้อนให้เห็นถึงสังคมของชาวนาน้อยอ้อยหนูว่าเป็นสังคมเกษตรกรรมยึดถือการประกอบอาชีพทำนาในที่ลุ่ม แต่เมื่อประชากรเพิ่มขึ้นที่ดินยังคงมีอยู่เท่าเดิม ความจำเป็นดังกล่าวผลักดันให้เกิดการแสวงหาพื้นที่ใหม่โดยการอพยพออกจากถิ่นที่อยู่เดิม เพื่อหาพื้นที่ “นาดี” หรือพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การทำนา ชาวนาน้อยอ้อยหนูได้เลือกที่ราบลุ่มใกล้กับพระธาตุอิงฮังเป็นที่ตั้งถิ่นฐานเนื่องจากเป็นบริเวณที่ราบลุ่มและสามารถขยายพื้นที่ทำมาหากินได้อีกถ้าหากมีประชากรเพิ่มมากขึ้น ดังนั้นชาวนาน้อยอ้อยหนูจึงเลือก

¹ลีลา วีระวงส์. (2540). เล่มเดิม. หน้า 98-102.

²แหล่งเดิม. หน้า 103.

³คณะเศรษฐศาสตร์ และสถาบันประชากรศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2539). ประชากร ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. หน้า 1-2.

บริเวณโพนหรือเนินซึ่งตั้งอยู่บนที่ราบลุ่มห่างจากพระธาตุอิงฮังในทางทิศใต้ประมาณสาม กิโลเมตร เป็นที่ตั้งชุมชนแห่งใหม่ แล้วเรียกชุมชนที่ตั้งขึ้นใหม่นี้ว่า ชื่อว่า “บ้านหลวงโพนสิม” ซึ่งมีที่มาจากลักษณะภูมิประเทศของชุมชนที่ตั้งอยู่บนที่โพนหรือเนิน และจากนามของหม่อม บ่าวหลวงและนางสิมมา ผู้นำชาวบ้านน้อยอ้อยหนู การตั้งชื่อ บ้านหลวงโพนสิม แสดงการยกย่องนับถือบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นที่เป็นผู้ดำเนินการบุกเบิกตั้งชุมชนที่แห่งใหม่

1.3.1 ลักษณะการตั้งชุมชนในเขตที่ราบลุ่ม

นักภูมิศาสตร์ลาวได้จัดแบ่งลักษณะการตั้งชุมชนในพื้นที่ที่ราบลุ่มในลาวไว้เป็น 3 ลักษณะ คือ บ้านนา บ้านท่า และบ้านโคก¹

บ้านนา เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ตามเนินสูงกลางที่ราบลุ่ม ผังของชุมชนเป็นรูปกลมมนล้อมรอบไปด้วยทุ่งนา วิถีชีวิตของชาวบ้านจะปรับเปลี่ยนไปตามฤดูกาล ในฤดูฝนชาวบ้านจะทำนา เพาะปลูกข้าว ส่วนฤดูแล้งจะทำการซ่อมแซมบ้านเรือน ผลิตเครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ และเตรียมเครื่องมือต่างให้พร้อมการผลิตในฤดูฝนที่จะมาถึงต่อไป

บ้านท่า เป็นชุมชนที่เรียงรายตามคันคูริมฝั่งแม่น้ำ ลำห้วย บ้านท่าจะเป็นชุมชนที่มีขนาดใหญ่กว่าบ้านนา หรือบ้านโคก วิถีชีวิตหลักนอกจากทำนา ผลิตสิ่งของเครื่องใช้หัตถกรรมแล้ว บ้านท่ายังมี กิจกรรมรอง คือ การประมง หาปลา ปลูกฝ้าย ยาสูบ ผักตามริมฝั่งหรือบนดอน (เกาะ) ตามลำน้ำ

บ้านโคก บ้านโคกส่วนใหญ่ตั้งอยู่ริมเส้นทางคมนาคมทางบก ชาวบ้านโคกยึดถือการทำนาและการเลี้ยงสัตว์เป็นอาชีพหลัก พื้นที่ดินในบ้านโคกไม่เหมาะกับการทำนาเพียงอย่างเดียว แต่อย่างไรก็ตามชาวบ้านโคกได้บุกเบิกที่ดินดัดแปลงที่ดินที่อยู่ในที่ต่ำเป็นทุ่งนาเพื่อปลูกข้าวให้พอเลี้ยงตนเองในรอบปีหนึ่งๆ ควบคู่กับการทำนาชาวบ้านโคกได้พากันเลี้ยงสัตว์เป็นฝูงๆ โดยเฉพาะเลี้ยงวัว เนื่องจากที่ดินเป็นที่โคก หรือเนินนั้นมีป่าไม้กว้างขวาง เหมาะสมกับการเลี้ยงสัตว์แบบปล่อยตามยถากรรม

การเรียกหมู่บ้านทั้งสามรูปแบบในบางครั้งทำให้ทราบถึงลักษณะทางภูมิศาสตร์และสภาพแวดล้อมของชุมชนได้ โดยชื่อเรียกหมู่บ้านหรือชุมชนสอดคล้องกับลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชน กล่าวคือ บ้านนา มักมีชื่อเรียกคำว่า “นา” เป็นส่วนประกอบอยู่ในชื่อเรียกหมู่บ้าน เช่น บ้านนายน้อยอ้อยหนู บ้านท่าส่วนใหญ่มีคำว่า “ท่า” เช่น ท่าแร่ ท่าสะโน ส่วนบ้านโคก มักหมายถึงที่เนิน หรือที่โคก เช่น “โคก” “โนน” หรือ “โพน” เป็นส่วนประกอบของชื่อชุมชน เช่น โพนสิม

¹ สีสะเหลียว แสงศึกษา และ พวงคำ สมสนิท. (1989). ภูมิศาสตร์ลาว. หน้า 223.

1.3.2 ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของบ้านโพนสิม

การอพยพของชาวนาน้อยอ้อยหนูได้เลือกที่ตั้งชุมชนอยู่บนโคกที่มีขนาดใหญ่ หรือ เนิน (Undulate land) เพราะเป็นที่สูงระบายน้ำได้ดีและบริเวณบนโพนได้มีการยกเว้นพื้นที่บางส่วนที่สูงพอสมควรให้เป็นป่าของชุมชน¹ เพื่อให้คนในชุมชนได้ เก็บพืชผัก เห็ด ไม้ชนิดต่าง ๆ และหาของป่าล่าสัตว์นานาชนิด หรือทำการเลี้ยงสัตว์ ส่วนรอบที่เนินยังเป็นทุ่งลุ่ม ประกอบไปด้วยหนอง บึง และ แหล่งน้ำที่เรียกว่า “น้ำคำ”² หรือน้ำซับที่ไหลออกมาทั้งปี ลักษณะภูมิประเทศดังกล่าว เอื้อให้ชาวโพนสิมประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก พร้อมทั้งเลี้ยงสัตว์ตามความถนัด ดังปรากฏอยู่ในตำนานน้อยอ้อยหนูว่าบุตรชายทั้งสองของบ่าวหลวง และนางสิมมา มีความถนัดในการประกอบอาชีพต่างกันคือ “คำสิงห์” บุตรคนโตถนัดในการทำไร่ นา ส่วนบุตรคนเล็ก “แก้วสิมพลี” มีความถนัดในเลี้ยงสัตว์³

นอกจากลักษณะภูมิประเทศเป็นที่เนิน มีแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์และมีที่ราบลุ่มอันกว้างขวางแล้ว โพนสิมยังมีแหล่งทรัพยากรที่สำคัญต่อการเลือกตั้งถิ่นฐานของชาวนาน้อยอ้อยหนู กล่าวคือ บริเวณที่ราบลุ่มรอบ ๆ บ้านโพนสิมมีแหล่งวัตถุดิบในการผลิตเกลือสินเธาว์ คือ “ซีเอียด” บ้างก็เรียกว่า “ซีเอือด” หรือ “ซีทา” (ซีเกลือ) ซึ่งพบเห็นตามพื้นดินในช่วงฤดูแล้ง⁴ ชาวนาโพนสิมได้นำซีเอียดมาผลิตเกลือเพื่อใช้ในการบริโภคในท้องถิ่นและผลิตขายหรือแลกเปลี่ยนสินค้ากับชุมชนอื่นๆ

1.3.4 ความสำคัญของพระธาตุอิงฮัง⁵ ที่มีผลต่อการตั้งถิ่นฐานบ้านโพนสิม

บริเวณรอบ ๆ พระธาตุอิงฮังเป็นที่ราบลุ่มที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การตั้งถิ่นฐาน แต่ชาวนาน้อยอ้อยหนูไม่ได้ตั้งถิ่นฐานในบริเวณที่พระธาตุอิงฮัง เพราะว่าบริเวณพระธาตุอิงฮังมี

¹ ประเสริฐ วิทยารัฐ. (2542). “เบิ่งหินทรายที่อีสาน,” วารสารสังคมศาสตร์. 5(5) : 31.

² บางท้องถิ่นเรียกว่า น้ำชา

³ พระภิกษุโร (หนูกร) ใจสุข. (2538). “ประวัติบ้าน,” ใน มุกดาหาร เมืองมุกแม่น้ำโขง. หน้า 125 ส่วน “ประวัติศาสตร์เมืองสุวรรณเขต,” ใน ปื้มการ์ตูนพิเศษ สำหรับแขวงสะหวันนะเขต. (1996). หน้า 4. กล่าวว่า “คำสิงห์” บุตรคนโตความถนัดในเลี้ยงสัตว์

⁴ ประเสริฐ วิทยารัฐ. (2542). เล่มเดิม. หน้า 25.

⁵ ตำนานพระธาตุอิงฮัง และ ตำนานอุรังคธาตุหรือตำนานพระธาตุพนม ได้กล่าวถึง ประวัติการสร้างพระธาตุอิงฮังว่าสร้างขึ้นในสมัยอาณาจักรศรีโคตรบองหรือศรีโคตรบูรณในสมัยพระยาสุมิตรธรรมเพื่อเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุสันทัดและเป็นทีระลึกถึง (เจติย์) ครั้นเมื่อพระพุทธเจ้าได้เสด็จมาดินแดนในอาณาจักรโคตรบอง พระองค์ได้มาประทับได้ตั้ง ณ บริเวณพระธาตุอิงฮังในปัจจุบัน

ที่มา : พระเทพรัตนโมลี (แก้ว กนโตภาโส). (2512). อุรังคนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม ฉบับพิสดาร). หน้า 72. อุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม). (2537). หน้า 42 และ 79. และจารย์แก้ว เชษฐวงศ์ (ผู้ดูแลพระธาตุอิงฮัง) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, รัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ พระธาตุอิงฮัง บ้านธาตุอิงฮัง เมืองสุวรรณเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมื่อวันที่ 16 ธันวาคม 2541.

ชุมชนอยู่แล้ว ปัจจุบันเรียกว่า “บ้านธาตุอิงฮัง” ชุมชนดังกล่าวเป็นสถานที่พิเศษคือเป็นบริเวณที่พุทธศาสนิกชนได้บริจาคที่นาเป็นของพระธาตุและวัด (การกัลปนา) เรียกว่า “นาจังหัน” และมีอุทิศตนเป็น “ข้าโอกาส” หรือบุคคลที่บำรุงรักษาพระธาตุตามความเชื่อในพระพุทธศาสนาของคนในลุ่มแม่น้ำโขง

ผู้ที่อุทิศตนเป็นข้าโอกาสจะต้องเป็นผู้ที่รักษาศีลอย่างเคร่งครัดเพื่อเป็นแบบอย่างแก่บรรดาพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย และยังต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบของบ้านพระธาตุแห่งนั้น ๆ อีกด้วย เช่นชาวบ้านธาตุอิงฮังไม่บริโภคอาหารบางชนิด คือ หมู เพราะเชื่อกันว่า พระพุทธเจ้าบริโภคอาหารมื้อสุดท้ายคือ “สุกรมัทวะ” (หมู่นม) หลังจากนั้นพระองค์ทรงประจวบ ตกพระโลหิตจนกระทั่งพระองค์ทรงพระปรินิพพาน ชาวบ้านธาตุอิงฮัง เข้าใจว่าอาหารดังกล่าวมีเนื้อหมูเป็นส่วนประกอบ และนอกจากนี้ชาวบ้านธาตุ เชื่อกันว่า หมูเป็นสัตว์ที่มีคุณต่อชาวบ้านธาตุ ดังปรากฏในตำนานพระธาตุอิงฮัง กล่าวคือ เมื่อสมัยพระพุทธกาล พระพุทธเจ้าเคยเสด็จมาประทับที่ใต้ต้นรัง ในขณะนั้นมีหมูสองตัวได้ช่วยกันขุดบ่อน้ำเพื่อนำน้ำในบ่อมาถวายพระพุทธเจ้า บ่อน้ำที่หมูทั้งสองขุดไว้จึงกลายเป็นบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ยังคงมีอยู่จนถึงปัจจุบัน¹ นอกจากนี้ชาวบ้านธาตุอิงฮังยังงดเว้นบริโภคหมู เพราะมีความเชื่อว่างูเป็นเผ่าพันธุ์เดียวกับนาคตามคติความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องนาคของคนในลุ่มแม่น้ำโขง

สำหรับผู้ที่ยุทิศตนเป็นข้าโอกาสจะได้รับสิทธิพิเศษบางประการ คือ ได้รับการงดเว้นเกณฑ์แรงงานให้กับผู้ปกครองและมีที่ดินให้ทำนาทำไร่² ในเขตนาจังหัน ดังนั้นบริเวณรอบๆ พระธาตุอิงฮัง จึงเป็นที่อยู่และที่ทำมาหากินของข้าโอกาส กลุ่มข้าโอกาสนี้ สันนิษฐานว่าเป็นข้าโอกาสพระธาตุอิงฮังที่ได้มาจากพระมหากษัตริย์ในสมัยล้านช้าง คือ พระเจ้าโพธิสาร์ราชเจ้า กับพระไชยเชษฐาธิราช กล่าวคือ ในรัชสมัยสมเด็จพระโพธิสาร์ราชเจ้า (ค.ศ.1520-1550) พระองค์ทรงเลื่อมใสพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก ใน ค.ศ. 1523 พระองค์ได้แต่งราชทูตไปขอพระไตรปิฎกและพระสังฆราชเจ้ามาจากนครเชียงใหม่³ ต่อมาใน ค.ศ. 1527 พระองค์ได้ออกพระราชอาญาให้ราษฎรเลิกนับถือผีฟ้าผีดิน พระองค์เสด็จนมัสการพระธาตุพนมใน ค.ศ. 1539 พร้อมทั้งได้สร้างวิหารและถวายเป็นพุทธบูชาบำรุงพระธาตุ สมเด็จพระโพธิสาร์ราชเจ้าได้เสด็จนมัสการพระธาตุพนมในครั้งพระองค์ยังได้เสด็จลงไปนมัสการปูชนียสถานที่สำคัญในเขตเมืองกระบองหรือเมืองศรีโคตรบูรณ ได้แก่ พระธาตุศรีโคตรบูรณ พระธาตุอิงฮัง พระธาตุโพ้น

¹จารย์แก้ว เชษฐวงศ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่พระธาตุอิงฮัง บ้านธาตุอิงฮัง เมืองสุวรรณเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมื่อวันที่ 16 ธันวาคม 2541.

²อุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม). (2537). หน้า 141.

³รัตนปัญญาเถระ. (2501). ชินกาลมาลีปกรณ์. หน้า 150. และ สิลลา วีระวงส์. (2540). เล่มเดิม. หน้า 78.

พร้อมทั้งมอบถวายข้าทาสไว้ให้บำรุงรักษาพระธาตุตั้งกล้าวทุกองค์¹ ต่อมาในรัชสมัยสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราช (ค.ศ.1550-1572) พระองค์ได้ทำการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาโดยการสร้างวัดสำคัญ ๆ หลายวัดด้วยกัน กล่าวคือ ใน ค.ศ.1566 พระองค์ได้สร้างพระธาตุหลวงที่เวียงจันทน์ครอบมเจดีย์องค์เดิม หลังจากนั้นพระองค์ยังได้สร้างพระธาตุ พร้อมทั้งบูรณะปฏิสังขรณ์วัดต่าง ๆ ทว่าทั้งพระราชอาณาจักร² รวมทั้งบูรณะเพิ่มเติมยอดพระธาตุอิงฮังตามแบบศิลปะล้านช้าง เป็นรูปทรงดอกบัวตูม หรือปลีกล้วย ที่เรียกว่า “ดวงปี”³ ซึ่งเดิม พระธาตุอิงฮังเป็นรูปแบบศิลปะพื้นเมืองรูปร่างสี่เหลี่ยมย่อมุมเหมือนปรางค์หรือปราสาท เป็นเจดีย์ผสมวิหาร เป็นที่ประดิษฐานสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพราะมีประตูเปิดปิดบานเดียว ข้างในบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ⁴ รูปทรงของฐานพระธาตุอิงฮังซึ่งเป็นศิลปะดั้งเดิมนั้นมีรูปทรงคล้ายกับเทวสถานของศิลปะจามปา⁵ สันนิษฐานได้ว่าศิลปะดั้งเดิมของพระธาตุอิงฮังน่าจะได้รับอิทธิพลของศิลปะจามที่แพร่เข้ามาสู่แม่น้ำโขงตอนกลาง⁶หรือบริเวณอาณาจักรศรีโคตรบูรณ ทั้งนี้เพราะว่ารูปทรงของฐานพระธาตุในอาณาจักรศรีโคตรบูรณมีคล้ายเทวสถานของจาม เช่น พระธาตุพนม พระธาตุศรีโคตรบูรณ พระธาตุเชิงชุม พระธาตุอิงฮัง พระธาตุโพน ฯลฯ ต่อมาในสมัยสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราช ได้แผ่ขยายอำนาจล้านช้างสู่ภาคกลางของลาวในปัจจุบันซึ่งเดิมเคยเป็นอาณาจักรศรีโคตรบูรณ พระองค์ใช้นโยบายทางศาสนาสร้างการยอมรับทางการเมือง เช่น การเสริมยอดพระธาตุแบบศิลปะล้านช้าง

ตามธรรมเนียมการสร้างหรือบูรณะวัดหรือพระธาตุ จะมีการจัดถวายข้าทาสไว้เป็นข้าพระธาตุ หรือ ข้าโอกาส ให้แก่วัดหรือพระธาตุ มีการกำหนดขอบเขตการกัลปนาห้ามบุกรุกที่ดินที่ได้ทำกัลปนารวมทั้งมีการกำหนดบทบาทและหน้าที่ของข้าโอกาสโดยได้ปลงอาญาไว้ พร้อมทั้งแสดงพระราชอำนาจของกษัตริย์ต่อผู้ขัดขืนไว้ดังนี้

“ผู้ใดได้กินนาพระมหาธาตุ เอาคนฝูงนั้นไปเป็นข้าสะพายสายดาบ ให้ความพินาศ
จับหายตกถึงมันผู้นั้น อนึ่ง ใครหากมาแย่งชิงเอาข้าววัดไปใช้ในเรือน ให้ความดับความ
วายวอดตกถึงมันผู้นั้น อนึ่ง ใครกินนาพระมหาธาตุ ไม่มาอุปฐากให้บาปกินมัน

¹คำ จำปาแก้วมณี. (2537). “พระธาตุอิงฮัง (อินทราปราสาท),” ใน พระธาตุเจดีย์ วัดสำคัญและพระครูยอดแก้วโพนสะเม็ก. หน้า 22.

²สิลา วีระวงส์. (2540). เล่มเดิม. หน้า 97.

³คำ จำปาแก้วมณี. (2537). เล่มเดิม. หน้า 24.

⁴แหล่งเดิม. หน้า 23 -24.

⁵อ่านเพิ่มเติม ใน พลับพลึง กองชนะ และ จงกลณี กองชนะ. (2538). บันทึกการเดินทาง “เยือนถิ่นจาม”. กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียแปซิฟิการศึกษา.

⁶พลับพลึง กองชนะ และ จงกลณี กองชนะ. (2538). บันทึกการเดินทาง “เยือนถิ่นจาม”. หน้า 120.

ชั่วมันฮี่ปีมันอย่างกว้าง แข้งมันดกคันทนา ขามันดกตากล้า เอ็ดเพียงตาให้ลงเพียงดิน
ให้พอยชีวิต พระพุทธเจ้าอุบัติมาเท่าเม็ดดิน เม็ดทราย อย่าให้เขาเกิดพร้อมพระพุทธ
เจ้าอริยมะตไทรย ใครไม่เชื่อให้บาปกินมันผู้นั้น พระราชาองค์ใดก็ตามหากปฏิบัติสืบ ๆ
กันมาทุก ๆ พระองค์¹

ดังนั้นบริเวณพระธาตุต่าง ๆ รวมทั้ง พระธาตุอิงฮัง บุคคลอื่นที่ไม่เป็นข้าโอกาสจึงไม่มี
สิทธิมาครอบครองที่ดินและที่นารอบพระธาตุ ด้วยเหตุดังกล่าว ชาวนาน้อยอ้อยหนูที่อพยพมา
ถึงพระธาตุอิงฮังจึงไม่สามารถครอบครองที่อุดมสมบูรณ์รอบพระธาตุอิงฮังที่เป็นที่ดินกัลปนาไว้
สำหรับพระธาตุ ชาวนาน้อยอ้อยหนูจึงเสี่ยงไปตั้งถิ่นฐานนอกพื้นที่เขตพระธาตุอิงฮังออกไป
เพียงสามกิโลเมตร

1.3.4 ศาสนาและความเชื่อของบ้านโพนสิม

การศึกษาภาคสนาม โดยการสัมภาษณ์ชาวบ้านโพนสิมและการสำรวจพื้นที่ พบว่าจุด
เริ่มแรกที่บรรพบุรุษได้มาตั้งชุมชนโพนสิมอยู่บริเวณบ้านหลวง เขตโพนสิม เป็นแหล่งที่ตั้งของ
ชุมชนเริ่มแรกของบ้านโพนสิม ทั้งนี้เพราะมีหลักฐานทางโบราณคดี เช่น ซากโบราณสถานที่อยู่
ในสถานที่เหลือแต่ฐานและกองอิฐ และถัดจากโบราณมีแนวเนินดินยาวหลายสิบเมตร ทั้งนี้
สันนิษฐานว่าบริเวณสถานที่ดังกล่าวสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นศาสนสถานซึ่งเคยเป็นศูนย์กลาง
ของชุมชนโพนสิมในอดีต และเป็นที่ตั้งของชุมชนที่มีขนาดใหญ่

ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ

บริเวณบ้านโพนสิมมีเนินดินอยู่เนินหนึ่งมีต้นไม้ใหญ่ปกคลุมหนาแน่น ซึ่งภายในเนิน
ดังกล่าวเป็นที่ตั้งหอมเหศักดิ์ ผู้รู้ชาวโพนสิมบอกว่าชาวโพนสิมได้ตั้งศาลดังกล่าวตั้งมาตั้งแต่
เริ่มแรกตั้งโพนสิมเป็นที่สิงสถิตดวงวิญญาณของบรรพบุรุษคนสำคัญ ๆ ของชาวบ้านโพนสิม
ชาวบ้านโพนสิมและชาวบ้านชุมชนอื่น ๆ ที่เป็นลูกหลานชาวบ้านโพนสิมที่แยกตัวออกจากบ้าน
โพนสิมไปตั้งถิ่นฐานที่แห่งใหม่ให้การเคารพนับถือหอมเหศักดิ์ ทุก ๆ ปี ชาวบ้านโพนสิมจะทำ
พิธีเลี้ยงผี เช่น ไหว้บรรพบุรุษ รวมทั้งอันเชิญเทพดาฟ้าดิน พร้อมทั้งพระมหากษัตริย์องค์สำคัญ
ของอาณาจักรล้านช้าง คือ สมเด็จพระไชยเชษฐาธิราช มารับเลี้ยงผีอีกด้วย

พระพุทธศาสนา

นอกจากการนับถือผีบรรพบุรุษแล้ว ในตำนานชาวนาน้อยอ้อยหนูได้กล่าวถึงบรรพบุรุษ
ของชาวสุวรรณเขตว่านับถือพระพุทธศาสนาอยู่ก่อนหน้าที่จะย้ายมาตั้งถิ่นฐานใหม่ที่โพนสิม
กล่าวคือ ชาวนาน้อยอ้อยหนูได้อพยพหาที่อุดมสมบูรณ์ระหว่างทางได้หยุดพักและนมัสการพระ
ธาตุอิงฮังและเห็นว่าที่นั่นรอบ ๆ พระธาตุอิงฮังเป็นที่ราบลุ่มขนาดกว้างมีความอุดมสมบูรณ์

¹คำ จำปาแก้วมณี. (2537). "พระธาตุโพน," ใน พระธาตุเจดีย์ วัดสำคัญและพระครูยอดแก้วโพน
สะเม็ก. หน้า 26.

เหมาะแก่การตั้งถิ่นฐาน ดังนั้นจึงเลือกบริเวณดังกล่าวตั้งถิ่นฐานสร้างบ้านเรือนและสร้างวัดขึ้นมา และในประวัติตัวเมืองสุวรรณเขต อธิบายไว้ว่า

“...จากดงชะเหนย ลงมาบ่อนตั้งเหื่อนใหม่ที่เราเห็นว่ามีความอุดมสมบูรณ์และใกล้กับธาตุอิงฮังที่ศักดิ์สิทธิ์ บ่อนนี้เป็นสถานที่ที่มีบรรจุพระสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าที่ชาวบ้านกล่าวกันว่าแนวนั้น ‘จงปกป้องรักษาลูกหลานให้อยู่เย็นเป็นสุข เตื่อ โชคร้ายอยู่สู้มี’ พอมาถึงบ้านโพนสิม หม่อมบ่าวหลวงได้สร้างบ้านโพนสิมและ ธาตุโพนสิม...”¹

1.4 การขยายตัวของโพนสิมและการย้ายถิ่นฐานสู่แม่น้ำโขง

นับตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17 บริเวณโพนสิมก่อตัวขึ้นเป็นชุมชน สร้างบ้านเรือนวัด บุกเบิกที่ทำมาหากิน พื้นที่กิจกรรมออกไปอย่างกว้างขวาง ต่อมาในช่วงอายุคนรุ่นที่สองรุ่นลูก ชาวบ้านโพนสิมได้อพยพเคลื่อนย้ายถิ่นครั้งใหญ่อีกครั้งหนึ่ง ในการอพยพครั้งนี้ชาวบ้านโพนสิมได้เลือกตั้งถิ่นฐานบริเวณริมแม่น้ำโขงห่างจากบ้านโพนสิมไปทางทิศตะวันตกประมาณ 15 กิโลเมตร

1.4.1 สาเหตุการย้ายถิ่นฐานสู่แม่น้ำโขง

การตั้งถิ่นฐานชุมชนโพนสิมเป็นลักษณะบ้านโคก ตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่บนที่โคกเนิน ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำนา เลี้ยงสัตว์ เป็นอาชีพหลัก เมื่อประชากรเพิ่มขึ้นในขณะที่ดินนาไม่เพียงพอ บริเวณเลี้ยงสัตว์ที่อยู่ตามป่าบนที่เนินต้องอยู่อย่างหนาแน่น การขยายชุมชนเป็นไปได้ยากขึ้น เพราะพื้นที่จำกัดอยู่เฉพาะบนเนิน และที่ลุ่มรอบๆ เนิน ในขณะเดียวกัน ที่ดินที่ยังไม่มีคนบุกเบิกยังมีอยู่อีกจำนวนมาก ดังนั้นชาวบ้านไม่จำเป็นต้องอยู่กันอย่างหนาแน่น หรือแย่งชิงทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดกันในกลุ่มพวกพ้องเดียวกัน ในสังคมเกษตรกรรมจึงปรากฏว่ามีการอพยพเคลื่อนย้ายเพื่อบุกเบิกที่ตั้งถิ่นฐานทำมาหากินบนที่ดินแห่งใหม่อยู่เสมอ

ปัญหาชุมชนโพนสิมอีกประการหนึ่งคือ น้ำที่ใช้ดื่มบริโภคเป็นน้ำกร่อยไม่เหมาะสำหรับใช้ดื่มบริโภค ดังปรากฏในตำนานว่า “...น้ำจะบริโภคก็ไม่ใคร่กร่อย เพราะในท้องทุ่งเกิดเป็นเหือดมาก...”² ถึงแม้บริเวณบ้านโพนสิมมีแหล่งน้ำคำใช้บริโภคได้ตลอดทั้งปี เมื่อประชากรเพิ่มมากขึ้นน้ำขั้บจึงไม่เพียงพอในการบริโภค ชาวบ้านจึงหาแหล่งน้ำแห่งใหม่แต่น้ำที่ชาวบ้านใช้ดื่มบริโภคนั้นรสชาติไม่ดี เพราะได้ดินบริเวณท้องทุ่งบ้านโพนสิมเต็มไปด้วยชั้นหินเกลือ ดังจะเห็นได้จากในฤดูแล้ง ชาวบ้านจะนำขี้เเยดในนามาใช้ผลิตเกลือ การที่เกลือมีจำนวนมาก

¹“ประวัติศาสตร์ตัวเมืองสุวรรณเขต,” ใน ปื้มการ์ตูนพิเศษ สำหรับแขวงสะหวันนะเขต. (1996). หน้า 5-6.

²พระภิกษุโร (หนูกร) ใจสุข. (2538). เล่มเดิม. หน้า 126.

ละลายลงแหล่งน้ำดื่มน้ำบริโภค น้ำนั้นจึงไม่เหมาะการดื่มบริโภค ส่วนวิธีการจัดการชลประทาน โดยการขุดสระหาแหล่งน้ำก็ไม่เป็นที่นิยมกันเพราะอาจจะขุดเจอแหล่งเกลือใต้ดินเพิ่มขึ้น

บริเวณริมแม่น้ำโขงเหมาะแก่การตั้งถิ่นฐานสร้างบ้านแปลงเมือง เพราะแม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำขนาดใหญ่ บริเวณสองฝั่งโขงเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูก ทำนา ทำประมง ค้าขาย และในฤดูแล้งสามารถปลูกพืช ผักต่าง ๆ ตามริมน้ำ อีกทั้งการคมนาคมสะดวกกว่าบ้านโคกหรือบ้านนา ชุมชนริมแม่น้ำหรือบ้านท่านั้นสามารถขยายชุมชนได้ง่าย โดยขยายไปตามริมฝั่งแม่น้ำโขงที่มีลักษณะเป็นคันดินธรรมชาติ (Natural Levee) ด้วยสาเหตุดังกล่าวชาวบ้านจึงอพยพจากบ้านโพนสิมมุ่งหน้าไปตั้งถิ่นฐานริมแม่น้ำโขง สร้างชุมชนขึ้นเป็นบ้านท่าแร่ และบ้านท่าชะโน ต่อมาเมื่อชุมชนทั้งสองขยายตัวขึ้น ชาวบ้านท่าแร่ และบ้านชะโน จึงขยายชุมชนไปตั้งชุมชนใหม่ริมแม่น้ำโขงฝั่งตรงข้ามกับชุมชนเดิมคือ บริเวณปากห้วยมุก และปากห้วยชะโนดใต้โดยสะดวก

1.4.2 การอพยพและตั้งถิ่นฐานริมแม่น้ำโขง

ในตำนานน่าน้อยอ้อยหนูได้ปรากฏชื่อผู้นำคนสำคัญ ๆ คือ หม่อมบ่าวหลวง และนางสิมมา ซึ่งเป็นผู้นำรุ่นแรกที่พาชาวบ้านน่าน้อยอ้อยหนูอพยพหาที่ตั้งถิ่นฐานแห่งใหม่ ณ บ้านโพนสิม เมื่อต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17 จนกระทั่งถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 17 เมื่อหม่อมบ่าวหลวงสิ้นชีวิตลงในขณะที่ยังอายุได้ 93 ปี ลูกชายของหม่อมบ่าวหลวงคือ บ่าวคำสิงห์ และ บ่าวแก้วสิมพลี เป็นผู้นำชาวบ้านโพนสิม อพยพเคลื่อนย้ายมุ่งหน้าไปทางตั้งถิ่นฐานไปยังทิศตะวันตกเพื่อตั้งถิ่นฐานขึ้นใหม่บริเวณริมแม่น้ำโขงใน ค.ศ. 1642¹ โดยแบ่งคนอพยพออกเป็นสองกลุ่มคือ กลุ่มของบ่าวคำสิงห์ และกลุ่มของบ่าวแก้วสิมพลี

กลุ่มแรก ภายใต้การนำโดยบ่าวคำสิงห์ ได้อพยพผู้คนประมาณ 30 ครอบครัว² อพยพไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของพระธาตุอิงฮัง ในที่สุดบ่าวคำสิงห์และพวกได้เลือกที่ตั้งถิ่นฐานสร้างบ้านเรือนบริเวณที่มีความอุดมสมบูรณ์ริมแม่น้ำโขงฝากตะวันออกบริเวณระหว่างบริเวณท่าหินลาดเหนือกับท่าหินลาดใต้ เมื่อตั้งถิ่นฐานเป็นเวลาปีหนึ่งแล้วแต่ยังไม่มีชื่อแรกบ้าน จนกระทั่งอยู่มาวันหนึ่งมีพระรูปหนึ่งชื่อ พระชาแก้ว เดินทางมาจากทิศใต้ บ่าวคำสิงห์ได้นิมนต์ให้หยุดพักพร้อมทั้ง สร้างวัด กุฏิ และพระพุทธรูปที่มีส่วนผสมจากกระเจวน (เกสร) ดอกไม้ซึ่งชาวบ้านจึงนำดอกสะโนหรือดอกโสนที่มีอยู่บริเวณนั้นนำมาเป็นใช้เป็นส่วนผสมในการปั้นพระพุทธรูป เมื่อสร้างพระเสร็จแล้วจึงตั้งชื่อว่า “พระกระเจวนสะโน” และเรียกหมู่บ้านที่ตั้งขึ้นใหม่ตามชื่อพระพุทธรูปและบริเวณท่าหินลาดว่า บ้านท่าสะโน³

¹ พระภิกษุสโร (หนูกร) ใจสุข. (2538). เล่มเดิม. หน้า 127.

² แหล่งเดิม. หน้า 128.

³ แหล่งเดิม.

กลุ่มที่ 2 ภายใต้การนำโดยบ่าวแก้วสัมพลีได้อพยพผู้คนประมาณ 40 ครอบครัวไปทางทิศตะวันตกของพระธาตุอิงฮัง บ่าวแก้วสัมพลีได้นำพรรคพวกไปตั้งถิ่นฐานบริเวณริมแม่น้ำโขงปากตะวันออก โดยมีจุดปลายทางที่ “บ้านนาคำ” ซึ่งเป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ ริมแม่น้ำโขงที่มีคนตั้งถิ่นฐานอยู่ก่อนหน้านี้แล้วแต่ไม่ทราบแน่ชัดว่าตั้งเป็นชุมชนเมื่อใดเพราะไม่ปรากฏว่ามีตำนานบ้านนาคำ บ่าวแก้วสัมพลีและพวกได้สมทบกับชาวบ้านนาคำสร้างบ้านแปลงเมือง บ่าวแก้วสัมพลีได้เป็นผู้นำในการสร้างวัด ศาลา โรงธรรม หอแจก (ศาลาการเปรียญ) ในการก่อสร้างดังกล่าวมีการนำหินแร่หมากค่อม (หินก้อนกรวด) ริมแม่น้ำโขงบริเวณทำน้าบ้านนาคามาเป็นวัสดุในการก่อสร้าง วัดที่สร้างขึ้นใหม่จึงเรียกว่า “วัดโนนหินแร่”¹ หรือ “วัดท่าแร่” และเรียกชุมชนบริเวณนั้นว่า “ท่าแร่” ต่อมาบ้านท่าแร่ ได้เป็นที่ตั้งเมืองสุวรรณเขตในยุคที่ฝรั่งเศสเข้ามาปกครองลาวเป็นอาณานิคม²

ส่วนชาวโพนสิมที่ยังคงอยู่ที่โพนสิมไม่ทราบจำนวนที่ว่ามีเหลืออยู่เท่าใด ทราบแต่เพียงว่าหลวงท่อมเป็นผู้นำบ้านโพนสิมคนต่อมา³ สาเหตุที่ยังมีชาวบ้านโพนสิมบางส่วนยังคงตั้งอยู่ที่บ้านโพนสิมเพราะจำนวนประชากรและความหนาแน่นของประชากรโพนสิมลดลงเนื่องจากชาวโพนสิมส่วนใหญ่ได้อพยพออกไปตั้งถิ่นฐานริมแม่น้ำโขง ดังนั้นชาวโพนสิมที่ยังคงอยู่ที่เดิมจึงทำมาหากินจึงสะดวกขึ้น

ต่อมาบ้านท่าสะโนและบ้านท่าแร่ ทั้งสองชุมชนได้ขยายใหญ่ขึ้น ทั้งสองพี่น้องจึงตกลงกันว่าจะขยายชุมชนของตนไปตั้งถิ่นฐานปากตะวันตกของแม่โขง ดังนั้นใน ค.ศ.1687⁴ บ่าวคำสิงห์ผู้เป็นพี่ได้ยกครัวจากบ้านท่าสะโนข้ามปากโขงไปตั้งชุมชนใหม่ที่ทิศใต้ของปากห้วยชะโนดเพราะที่โคกกวางน้ำท่วมไม่ถึงและยังมีที่ราบขนาดกว้าง บ่าวคำสิงห์จึงได้สร้างบ้านเรือนพร้อมทั้งกับวัดสร้างวัดไว้ทิศเหนือของชุมชนและเรียกชุมชนนี้ว่า บ้านชะโนด ต่อมาชุมชนบ้านชะโนดขยายตัวใหญ่ขึ้น บรรดาลูกหลานบ่าวคำสิงห์จึงแยกจากบ้านชะโนดไปตั้งชุมชนใหม่บริเวณใกล้เคียง⁵ เช่น บ้านห้วยใหญ่ ห้วยน้อย หนองผือ นาดี เป็นต้น ส่วนบ่าวแก้วสัมพลีผู้เป็นน้องยกครัวจากบ้านท่าแร่ข้ามปากโขงมาตั้งชุมชนใหม่ ขึ้นบริเวณป่าดงห่างจากปากห้วยมุกไปทางทิศใต้ประมาณ 1 เส้น บริเวณดังกล่าวเป็นเป็นที่เนินสูงและเป็นป่าดงซึ่งมีตาลศักดิ์สิทธิ์ต้นหนึ่งเป็นตาลเจ็ดยอดและมีแก้วมุกดาหารอยู่ลูกหนึ่งอยู่บนยอดตาล บริเวณดังกล่าว

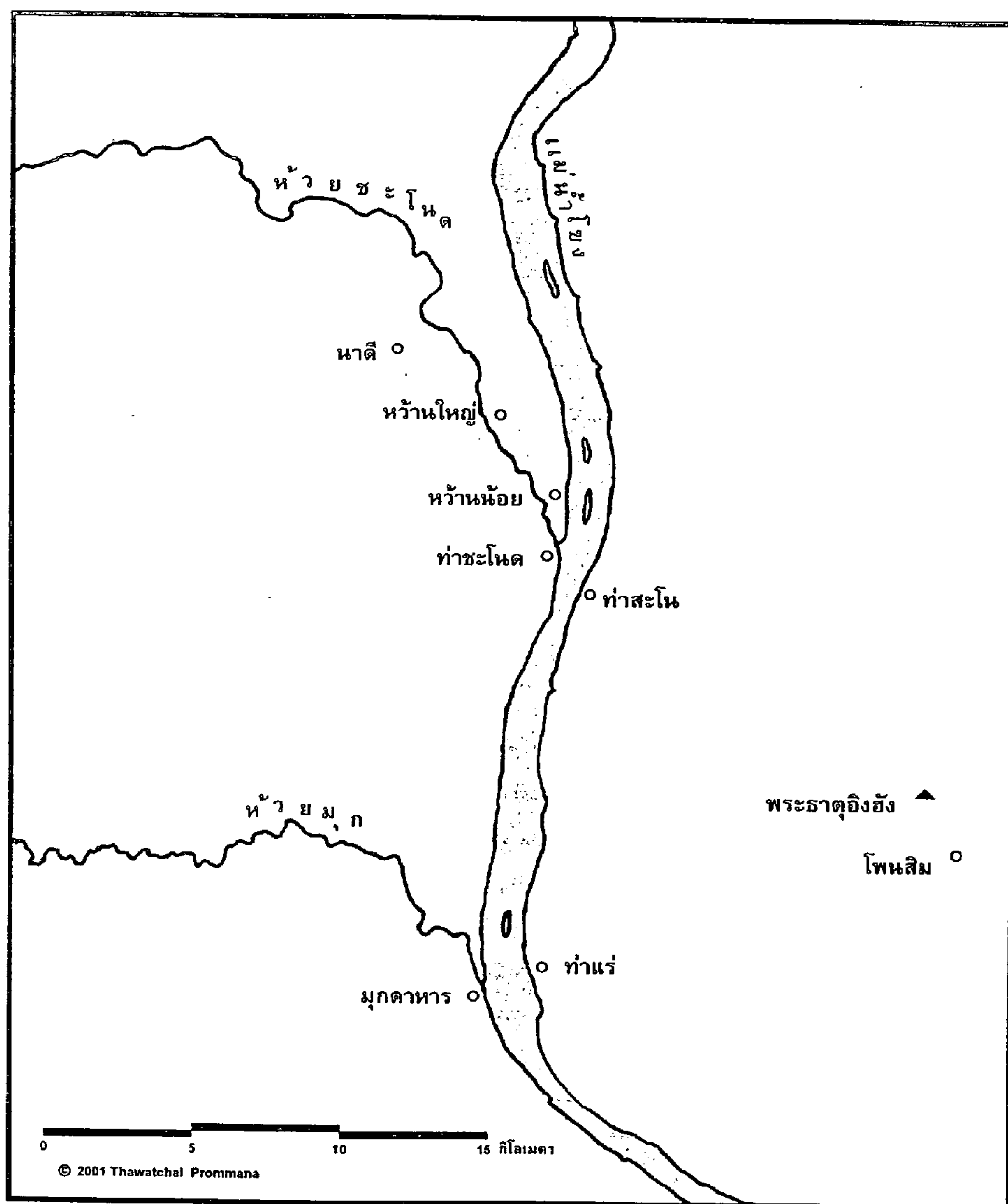
¹ ปัจจุบันวัดโนนหินแร่ตั้งอยู่บนถนนพ่อกะตาด ทิศใต้ของตัวเมืองสุวรรณเขต

² พระวิสุตโร (หนูกร) ใจสุข. (2538). เล่มเดิม. หน้า 127 และ “ประวัติศาสตร์เมืองสุวรรณเขต,” ใน ปื้มการ์ตูนพิเศษ สำหรับแขวงสะหวันนะเขต. (1996). หน้า 9-11. และจากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้นำเขตโพนสิม

³ จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้นำชาวบ้านเขตโพนสิม

⁴ พระวิสุตโร (หนูกร) ใจสุข. (2538). เล่มเดิม. หน้า 129.

⁵ แหล่งเดิม. หน้า 129-132.

ภาพประกอบ 1 แผนที่ชุมชนที่อพยพมาจากบ้านโพนสิม

ที่มา : ดัดแปลงจาก จังหวัดร้อยเอ็ด ประเทศไทย สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว.
(แผนที่). (2527). กรุงเทพฯ : กรมแผนที่ทหาร.

เป็นชัยภูมิที่ดีจึงได้สร้างบ้านเรือนพร้อมกับวัดสร้างวัดไว้ทิศเหนือของชุมชน¹ ต่อมาชุมชนบริเวณปากห้วยมุกกลายเป็นชุมชนร้างไปไม่ทราบสาเหตุ ผู้ปกครองบ้านโพนสิมรุ่นต่อมาได้นำพรรคพวกมาสร้างชุมชนขึ้นใหม่บริเวณที่เคยเป็นบ้านร้างขึ้นเป็นเมืองมุกดาหาร ส่วนบ้านท่าแร่ต่อมากลายเป็นที่ตั้งของเมืองสุวรรณเขตในปัจจุบัน

ตำนานนาน้อยอ้อยหนูถึงแม้จะเป็นตำนานเรื่องเล่า มีรายละเอียดผิดเพี้ยนแตกต่างกันบ้างตามแต่ละท้องถิ่นและการถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง แต่อย่างไรก็ตามตำนานนาน้อยอ้อยหนูนับว่าเป็นหลักฐานประวัติศาสตร์ที่มีความสำคัญและมีคุณค่าต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นชุมชนริมแม่น้ำโขงทั้งฝั่งไทยและลาว เช่น เมืองสุวรรณเขต มุกดาหาร บ้านสะโนะ ชะโนด ห้วยใหญ่ ห้วยน้อย หนองผือ นาดี เดิมเป็นพี่น้องเครือญาติเดียวกันมีบรรพบุรุษเดียวกันอพยพมาจากดินแดนนาน้อยอ้อยหนู อันเป็นดินแดนถิ่นกำเนิดของคนลาวเรื่องราวในตำนานแสดงให้เห็นถึง เหตุผลและวิธีการอพยพ การตั้งถิ่นฐาน ลักษณะภูมิประเทศ ความสำคัญของศาสนสถานที่มีต่อการอพยพเพื่อตั้งถิ่นฐานของคนสองฝั่งโขง ประวัติสถานที่สำคัญของชาวเมืองสุวรรณเขต รวมทั้งบรรพบุรุษบุคคลสำคัญที่ปรากฏในตำนานซึ่งกลายเป็นที่เคารพสักการะของบรรดาลูกหลานในชุมชนต่างๆ ดังที่กล่าวมาข้างต้น

2. การอพยพเคลื่อนย้ายเพื่อตั้งถิ่นฐานเมืองมุกดาหาร

ประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 16-17 ชาวนาน้อยอ้อยหนูอพยพมาตั้งถิ่นฐานที่บ้านโพนสิม ต่อมาชุมชนโพนสิมขยายออกไปตั้งชุมชนใหม่ตามริมแม่น้ำโขงช่วงระยะเวลาดังกล่าวบริเวณสองฝั่งโขงบริเวณสุวรรณเขตและมุกดาหารเป็นดินแดนในอาณาจักรล้านช้าง ต่อมา ค.ศ. 1707 เกิดความขัดแย้งกันในดินแดนล้านช้าง จนกระทั่งล้านช้างแยกออกเป็นสามอาณาจักรคือ หลวงพระบาง เวียงจันทน์ จำปาศักดิ์² โพนสิมกลายเป็นเมืองหน้าด่านที่สำคัญทางทิศเหนือของล้านช้างจำปาศักดิ์ เมืองโพนสิมจึงขยายตัวใหญ่ขึ้น จนกระทั่ง ค.ศ. 1770 ชาวโพนสิมได้อพยพคนจากโพนสิมจำนวนหนึ่งไปตั้งเมืองแห่งใหม่ตรงข้ามบ้านท่าแร่ และตั้งชื่อเมืองที่สร้างขึ้นใหม่นี้ว่า เมืองมุกดาหาร มีอาณาเขตครอบคลุมทั้งสองฝั่งโขงและขึ้นตรงต่อสยาม แต่ชาวมุกดาหารยังคงปฏิบัติธรรมเนียมประเพณีต่างๆ แบบล้านช้างที่ได้ปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา จนกระทั่ง ค.ศ. 1893 ฝรั่งเศสจึงยึดดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงเป็นอาณานิคม ส่วนที่เป็นเมืองมุกดาหารฝั่งซ้ายหรือบ้านท่าแร่นั้นฝรั่งเศสได้สร้างเป็นเมืองสุวรรณเขตซึ่งอยู่ตรงข้ามกับตัวมุกดาหารในปัจจุบัน

¹ พระภิกษุสโร (หนูกร) ใจสุข. (2538). *เล่มเดิม*. หน้า 129.

² ล้านช้างจำปาศักดิ์แยกจากล้านช้างเวียงจันทน์เมื่อ ค.ศ. 1713

2.1 ปัจจัยที่ทำให้บ้านโพนสิมอพยพย้ายถิ่นฐานไปตั้งเมืองมุกดาหาร

จากหลักฐานเอกสารคำให้การประวัตินครเมืองมุกดาหาร ของพระยาศศิวงษ์ประวัติ (เมฆ จันทรสชา) ปรากฏชื่อผู้นำคนแรกเมืองมุกดาหาร คือ เจ้าจันทกนิรซึ่งผู้นำบ้านโพนสิมได้อพยพมาตั้งเมืองมุกดาหาร เมื่อจุลศักราช 1132 หรือ ค.ศ. 1770 แต่เอกสารคำให้การประวัตินครเมืองมุกดาหาร ไม่ได้กล่าวถึงสาเหตุในการอพยพที่แท้จริงว่า อพยพมาด้วยสาเหตุใด เพียงแต่ได้อธิบายไว้เพียงแต่ว่า บริเวณปากห้วยมุกด้านทิศใต้เป็นหมู่บ้านร้าง และวัดร้าง พร้อมทั้งมีพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์อยู่ที่วัดร้างอีกด้วย และบริเวณนั้นยังมีต้นตาลศักดิ์สิทธิ์อยู่ต้นหนึ่งซึ่งมีเจ็ดยอดและบนยอดตาลยังมีแก้วมุกดาหารประดับอยู่ ดังนั้นหลักฐานต่างๆ ที่ใช้ศึกษาการอพยพย้ายถิ่นฐานจากบ้านโพนสิมไปตั้งเมืองมุกดาหาร ได้แก่ คำให้การประวัตินครเมืองมุกดาหาร ของพระยาศศิวงษ์ประวัติ (เมฆ จันทรสชา) จารึกโบราณเมืองมุกดาหาร ตำนานต่างๆ ประวัตินครในมณฑลอุดร รวมทั้งสภาพภูมิประเทศของมุกดาหาร ทำให้สามารถศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยที่เป็นสาเหตุที่ก่อให้เกิดการอพยพย้ายถิ่นฐานจากบ้านโพนสิมไปตั้งเมืองมุกดาหารมีหลายปัจจัยด้วยกัน กล่าวคือ

2.1.1 ปัจจัยทางการเมือง

หลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรที่ใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์การตั้งเมืองมุกดาหาร นอกจากคำให้การประวัตินครเมืองมุกดาหาร ของพระยาศศิวงษ์ประวัติ (เมฆ จันทรสชา) แล้ว ยังมีหลักฐานที่สำคัญอีกคือ จารึกอักษรธรรมโบราณเมืองมุกดาหาร¹ ได้กล่าวถึง เหตุการณ์ในเมืองมุกดาหารและเมืองต่าง ๆ ตั้งแต่ จุลศักราช 1057 (ค.ศ.1695) จนถึงจุลศักราช 1230 (ค.ศ.1868) ในบางส่วนของจารึกโบราณเมืองมุกดาหารมีเนื้อหาเกี่ยวกับเหตุการณ์ความวุ่นวายทางการเมืองในอาณาจักรล้านช้างเวียงจันทน์กับอาณาจักรล้านช้างจำปาศักดิ์ ไว้ดังนี้

“ศักราชได้ 92	ปีเส็ด... พนมแตกกรีกอน
ศักราชได้ 94	ปีสี่ ... พนมผ้าขาวพันนาแตก
ศักราชได้ 104	ปีเส็ด...นาคคาสสุรย์วันมิดปีนั้นอาชญาเจ้าเมืองท่งนิพนพานก็แม่นปีนั้น
ศักราชได้ 107	ปีเปา.. เจ้าอัวหลวงนิพนพาน
ศักราชได้ 110	ปีสี่ ... เมืองจำปาศักดิ์แตก
ศักราชได้ 124	ปีมด... ครัวแสนคอนไชยแตกขึ้นเวียงจันทน์
ศักราชได้ 128	ปีเส็ด...แผ่นดินไหว ศึกหมื่นจุมก็แม่นปีนั้น
ศักราชได้ 129	ปีไค้... แกวมาม้างเมืองลครแตกขึ้นเวียงจันทน์
ศักราชได้ 130	ปีไจ้ ... ม่านมาม้างหนองบัวแตก เดือนเจียง ขึ้น 14 ค่ำ

¹ สุรจิตต์ จันทรสชา. (2532). “จารึกโบราณ จังหวัดมุกดาหาร,” ใน การสัมมนาทางวิชาการ อีสานศึกษา (ประวัติศาสตร์ การเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม). หน้า 201-202.

- ศักราชได้ 131 ปีเป้า ...ม้างเชียงพิมพ์ แดกในเดือนเจียง ขึ้น 12 ค่ำ
 ศักราชได้ 133 ปีเหม้า...เค็กสงเป้อย เจ้าจันทรศรีสุราชแตกปีนั้น
 ศักราชได้ 141 ปีกัตไค...เวียงจันท์แตก”

ช่วงเหตุการณ์ระหว่างปี ค.ศ. 1730–1779 ตรงกับรัชสมัยเจ้าศิริบุญสาร พระมหากษัตริย์อาณาจักรล้านช้างเวียงจันทน์ ในตลอดรัชกาลของพระองค์ “เกิดมีการกบฏวุ่นวายอยู่มิได้ขาด”¹ เช่น เหตุการณ์พระบรมราชาถูกักเป็นกบฏ และพระวรปิตาเป็นกบฏ ซึ่งทั้งสองเหตุการณ์ที่ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรล้านช้างเวียงจันทน์ กับ อาณาจักรล้านช้างจำปาศักดิ์ เสื่อมลงจนทำอาณาจักรทั้งสองอ่อนแอจนทำให้สยามยกทัพมาตีแผ่นดินลาวทั้งสอง รวมทั้งอาณาจักรล้านช้างหลวงพระบางจนกระทั่งอาณาจักรลาวทั้งสามตกเมืองขึ้นของไทยใน ค.ศ. 1779 เหตุการณ์ความไม่สงบทางการเมืองของอาณาจักรล้านช้างส่งกระทบให้เกิดการอพยพเคลื่อนย้ายของประชากรในลุ่มแม่น้ำโขงหนีภัยทางการเมืองออกไปตั้งถิ่นฐานขึ้นตามที่แตกต่างกัน เช่น หนองบัวลำภู อุบลราชธานี ยโสธร เขมราฐ ฯลฯ

เหตุการณ์ความไม่สงบทางการเมืองที่ส่งผลต่อการอพยพเคลื่อนย้ายของคนในลุ่มแม่น้ำโขงที่สำคัญ คือ เหตุการณ์พระวรปิตาเป็นกบฏ เมื่อ ค.ศ.1759 พระวรปิตา บ้างเรียกกันว่า พระวอพระตา² ซึ่งได้ขัดแย้งกับพระเจ้าศิริบุญสาร กษัตริย์ล้านช้างเวียงจันทน์ ดังนั้นพระวอพระตาและพวกพ้องหนีไปอยู่ตัวเมืองหนองบัวลำภู พระเจ้าศิริบุญสารพยายามตีหนองบัวลำภูอยู่หลายปีแต่ไม่ยังไม่สำเร็จ พระองค์จึงขอความช่วยเหลือจากเชียงใหม่³ มาช่วยรบจนตีหนองบัวลำภูแตก เหตุการณ์ช่วงนี้เองตรงกับจารึกโบราณเมืองมุกดาหาร ได้กล่าวไว้ว่า “...ศักราชได้ ๑๓๐ ปีใจ ... ม่าน⁴ม้างหนองบัวแตกเดือนเจียง ขึ้น 14 ค่ำ...”⁵

หลังจากเมืองหนองบัวลำภูแตก พรรคพวกพระวอพระตาต่างแยกย้ายหนีภัยไปตั้งถิ่นฐานตามสร้างบ้านแปลงเมืองตามที่แตกต่างกัน เช่น เมืองสิงโคก เมืองสิงทา (ปัจจุบันคือ จังหวัดยโสธร) บ่อพันขัน บ้านหินโหม หรือ บ้านบ่อหินโหม (ร้อยเอ็ด) โนนดงลำดวนหรือบ้านลำดวน (บ้านลำดวนใหญ่) ส่วนที่เหลืออพยพไปพึ่งพระบรมโพธิสมภาร พระเจ้าไชยกุมาร เจ้านครจำปาศักดิ์ แต่พระองค์ไม่พอพระทัยนักเพราะเกรงว่าจะนำภัยมาสู่บ้านเมืองของพระองค์

¹สิลา วีระวงส์. (2540). เล่มเดิม. หน้า 138.

²พระวรปิตา หรือพระวอพระตา ยังมีความสับสนอยู่ อธิบายไม่ตรงกัน บางแห่งเรียกพระวอพระตาว่าเป็นคนสองคน บ้างเรียกพระวรราชวงศา หรือพระวรราชภักดี เรื่องราวที่เขียนถึงพระวอพระตาเรื่องเกี่ยวกับความขัดแย้งทางการเมืองในอาณาจักรล้านช้างเวียงจันทน์ระหว่างพระเจ้าศิริบุญสาร กับพระวอพระตาซึ่งรายละเอียดปลีกย่อยแตกต่างกัน

³สิลา วีระวงส์ เชื่อว่า พระเจ้าศิริบุญสารได้รับความช่วยเหลือจากพระยานครราชสีมา

⁴“ม่าน” ในที่นี้ หมายถึง คำเรียกคนพม่าหรือคนเชียงใหม่

⁵สุรจิตต์ จันทรสาขา. (2532). เล่มเดิม. หน้า 202.

ใน ค.ศ.1768 พระองค์จึงแนะนำพระวรปิตาให้ไปตั้งถิ่นฐานอยู่ชายเขตแดนเมืองจำปาศักดิ์ พระวรปิตาจึงนำพรรคพวกไปตั้งถิ่นฐานที่ บ้านดู่ บ้านแก เมืองนครจำปาศักดิ์¹

ต่อมา ค.ศ.1771 พระเจ้าศิริบุญสารทราบข่าวว่าพระวรปิตาอยู่จำปาศักดิ์ จึงจัดทัพลงมาปราบพระวรปิตา ดังปรากฏใน พงศาวดารมณฑลอีสาน ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 4 ความว่า

“จุลศักราช 1133 ปีเถาะตรีศก ฝ่ายเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตทราบว่า พระวอหนีมาตั้งอยู่ตำบลเวียงดอนกองแขวงเมืองจำปาศักดิ์ จึงแต่งตั้งให้อัครฮาดคุมกำลังยกตามมาถึงแขวงจำปาศักดิ์ ฝ่ายพระเจ้าองค์หลวงได้ทราบดังนั้น จึงแต่งให้พระยาพลเชียงสาคุมกองทัพขึ้นไปต้านทานไว้ แล้วมีศุภอักษรถึงพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตขอโทษพระวอไว้ พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตมีมีศุภอักษรตอบมาว่า พระวอเป็นคนอกตัญญูจะเลี้ยงไว้ก็คงจะไม่มี ความเจริญ แต่เมื่อพระเจ้าจำปาศักดิ์ให้มาขอโทษไว้ดังนี้แล้วก็ยกให้มิให้เสียทางไมตรี แล้วก็มีคำสั่งให้อัครฮาดและนายทัพนายกองยกกำลังกลับไปกรุงศรีสัตนาคนหุต”²

ต่อมา ค.ศ. 1772 เกิดความขัดแย้งระหว่าง พระเจ้าไชยภูมิรากับพระวรปิตา³ พระวรปิตาจึงพาพรรคพวกอพยพไปตั้งถิ่นฐานที่ดอนมดแดง โดยแยกตัวออกห่างจำปาศักดิ์และส่งบรรณาการไปยังเมืองนครราชสีมา เพื่อขอเป็นขอบขัณฑสีมากรุงธนบุรี ชาวเกิดความขัดแย้งดังกล่าว ทราบไปถึงทางเวียงจันทน์ ดังนั้น ใน ค.ศ.1776 เจ้าศิริบุญสารแต่งให้พระยาสุโขคุมกองทัพไปปราบพระวรปิตาที่ดอนมดแดง พระวรปิตาเห็นท่าทีว่าจะสู้ศึกครั้งนี้ไม่ไหว จึงพาไพร่พลอพยพกลับไปอยู่บ้านดู่บ้านแก เวียงดอนกอง และขอความช่วยเหลือจากพระเจ้าไชยภูมิร แต่กลับไม่ได้รับความช่วยเหลือ กองทัพเวียงจันทน์จึงจับพระวรปิตาได้แล้วประหารชีวิตที่เวียงดอนกอง บางส่วนหนีรอดไปได้พร้อมทั้งมีใบบอกไปยังเมืองนครราชสีมาเพื่อนำความกราบบังคมทูลพระเจ้ากรุงธนบุรีและขอให้ส่งกำลังกองทัพมาช่วย ส่วนทางธนบุรีไม่ดำเนินการแต่ประการใด เพราะทางธนบุรีกำลังติดศึกสงครามกับพม่า

เหตุการณ์ที่พระวรปิตาเป็นกบฏต่อเวียงจันทน์ส่งผลกระทบโดยตรงต่อบ้านโพธิ์สม ทั้งนี้เพราะว่าบ้านโพธิ์สมเป็นหัวเมืองหน้าด่านทางทิศเหนือของอาณาจักรจำปาศักดิ์ หากทัพเวียงจันทน์จะลงไปตีกองของพระวรปิตาที่จำปาศักดิ์นั้นจะต้องผ่านหัวเมืองหน้าด่านโพธิ์สม ทางทิศเหนือของจำปาศักดิ์เสียก่อน ด้วยเหตุสถานการณ์ความวุ่นวายดังกล่าวอาจจะเป็นหนึ่งใน

¹สิลา วีระวงส์. (2540). เล่มเดิม. หน้า 142.

²หม่อมอมรวงศ์วิจิตร (ม.ร.ว.ปฐม คเนจร). (2507). “พงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน,” ใน ประชุมพงศาวดาร ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 2 (ภาค 3,4 และ 5). หน้า 157.

³สิลา วีระวงส์. (2540). หน้าเดิม. .

สาเหตุที่ทำให้เจ้าจันทกนิรี ผู้ปกครองบ้านโพนสิมในขณะนั้นเตรียมการอพยพราษฎรจากบ้านโพนสิมไปตั้งถิ่นฐานใหม่ที่เป็นบริเวณที่มีชัยภูมิดีกว่าบ้านโพนสิมเพื่อหลีกเลี่ยงภัยสงครามและป้องกันการสูญเสียกำลังไพร่พลของตน

บริเวณที่ชัยภูมิเหมาะสมที่ตั้งเป็นเมืองใหม่ขึ้นนั้นคือด้านทิศใต้ปากห้วยมุกบรรจบแม่น้ำโขงฟากตะวันตก ส่วนทิศใต้มีห้วยจะเข้ ห้วยมะเยาไหลบรรจบแม่น้ำโขง และทิศตะวันตกเป็นบึงมุก¹ (หนองนาบึง) ซึ่งบึงขนาดใหญ่ที่เกิดในลำห้วยจะเข้ ทั้งนี้ห้วยมุก ห้วยจะเข้ ห้วยมะเยา และแม่น้ำโขงเป็นแนวคูลองธรรมชาติที่ใช้ป้องกันภัยจากข้าศึกที่มาจากทิศเหนือ ทิศตะวันออกและทิศใต้ ตามลำดับ ดังนั้นใน ค.ศ. 1770 เจ้าจันทกนิรีจึงนำราษฎรจากบ้านโพนสิมไปสร้างเมืองขึ้นใหม่บริเวณด้านทิศใต้ปากห้วยมุกบรรจบแม่น้ำโขงฟากตะวันตกแล้วให้ชื่อว่า เมืองมุกดาหาร ส่วนบ้านโพนสิมนั้นต้องประสบกับภัยสงคราม ในที่สุดบ้านโพนสิมต้องแตกไปเมื่อ ค.ศ. 1771 ดังปรากฏในเอกสารจารึกใบลานเมืองมุกดาหาร กล่าวไว้ว่า "...ศักราชได้ 133 ปีเหมา ... เติงสงเปือยบ้านหลวงเจ้าจันทรศรีสุราชแตกปีนั้น..."²

2.1.2 ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ

ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจเป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญต่อการอพยพย้ายถิ่นของชาวโพนสิม กล่าวคือ บ้านโพนสิมเป็นชุมชนที่มีขนาดใหญ่ ก่อนที่ตั้งเมืองมุกดาหารประมาณกลางคริสต์ศตวรรษที่ 17 บ่าวคำสิงห์และบ่าวแก้วสิมพลีได้เป็นผู้นำชาวโพนสิมบางส่วนอพยพออกจากบ้านโพนสิมไปตั้งถิ่นฐานที่ทำไร่ บ้านชะโนด และบริเวณใกล้เคียงแล้ว เนื่องจากชาวโพนสิมในขณะนั้นมีจำนวนมาก ที่ทำมาหากินมีจำนวนไม่เพียงพอ น้ำไม่เพียงพอในการบริโภค ดังนั้นจึงจำเป็นต้องอพยพแยกย้ายไปตั้งถิ่นฐานตั้งชุมชนใหม่ตามริมแม่น้ำเพื่อสะดวกในการทำมาหากินและค้าขาย³

ต่อมา ค.ศ.1713 บ้านโพนสิมกลายเป็นเมืองหน้าด่านของอาณาจักรจำปาศักดิ์ เจ้าจันทรสุริยวงศ์ได้อพยพครัวมาปกครองบ้านโพนสิม ส่งผลให้ประชากรเพิ่มมากขึ้นจากเดิม จนกระทั่งในสมัยที่เจ้าจันทกนิรีปกครองบ้านโพนสิม สืบต่อจากเจ้าจันทรสุริยวงศ์ สันนิฐานว่าบ้านโพนสิมมีประชากรหนาแน่นขึ้น บ้านเมืองคับแคบลง ดังนั้นเจ้าจันทกนิรีจึงได้อพยพชาวโพนสิมมาตั้งถิ่นฐานที่ริมแม่น้ำโขงเพื่อขยายบ้านเมือง บริเวณริมแม่น้ำโขงบริเวณปากห้วยมุกจึงมีความสำคัญต่อเศรษฐกิจของเมืองที่จะสร้างขึ้นใหม่ดังนี้

1. ปัจจัยด้านการผลิต เนื่องจากแม่น้ำโขงยังเป็นแหล่งน้ำขนาดใหญ่ในการอุปโภคบริโภคในชุมชน พร้อมทั้งเป็นแหล่งผลิตอาหารโปรตีนจากสัตว์น้ำ ถัดจากแม่น้ำโขงไปทางทิศตะวันตกเป็นที่ราบกว้างและมีบึงมุก ซึ่งบึงน้ำจืดขนาดใหญ่ ซึ่งทำเลดังกล่าวเหมาะแก่การทำ

¹ บึงมุก ปัจจุบันคือสวนสาธารณะกาญจนาภิเษก และ สนามกีฬากลางมุกดาหาร

² สุรจิตต์ จันทรสาขา. (2532). เล่มเดิม. หน้า 203.

³ พระภิสสโร (หนูกร) ใจสุข. (2538). เล่มเดิม. หน้า 126.

กลีกรรม ปลุกข้าวเป็นแหล่งผลิตอาหารให้กับชุมชนที่มีขนาดใหญ่ได้อย่างเพียงพอได้ ในขณะที่บ้านโพนสิมมีจำนวนประชากรในชุมชนเพิ่มมากขึ้น พื้นที่ทำกินมีจำนวนเท่าเดิม ดังนั้นจึงจำเป็นต้องขยายพื้นที่ทำมาหากินในขณะเดียวกันก็ไม่สามารถจำเป็นต้องอยู่กันอย่างหนาแน่นเพื่อแย่งชิงทรัพยากรกันเองในบรรดาเครือญาติ ในขณะที่พื้นที่เหมาะแก่การตั้งถิ่นฐานและทำการเกษตรตามริมแม่น้ำโขงมีที่ดินกว้างขวางกว่าเดิม ทำให้ผลผลิตมากกว่า ย่อมมีความมั่นคงทางด้านอาหาร เพียงพอที่จะสร้างบ้านแปลงเมืองขึ้นใหม่พร้อมทั้งขยายเมืองเป็นเมืองใหญ่

2. ปัจจัยด้านคมนาคม เนื่องจากบริเวณที่ตั้งมุกดาหารตั้งอยู่บนเส้นทางคมนาคมตามลำน้ำโขงตามแนวเหนือใต้ แม่น้ำโขงบริเวณมุกดาหารกว้างประมาณ 1,600 เมตร น้ำไหลสงบ ไม่เชี่ยวกราก ไม่มีเกาะแก่ง ที่ตั้งเมืองมุกดาหารเป็นสถานที่เหมาะต่อแวะพักแรมบนเส้นทางบก ทางทิศตะวันออกสามารถเดินทางไปยังเวียงจันทน์โดยผ่านไปทางโพนสิม เมืองอาดสะพังทอง เมืองพิน เมืองวัง เมืองเซโปน สู่ชายแดนเวียงจันทน์ และทางทิศตะวันตกยังเป็นเส้นทางไปสู่เมืองสำคัญ เช่น ยโสธร สุวรรณภูมิ ร้อยเอ็ด มหาสารคาม พินาย โคราซ เป็นต้น เมืองที่ตั้งอยู่ ณ เส้นทางคมนาคมหรือจุดตัดเส้นทางคมนาคมนั้น มีโอกาสสร้างความสัมพันธ์กับเมืองภายนอกอื่นๆ มากกว่าเมืองที่อยู่นอกเส้นทางคมนาคมหรือดินแดนภายใน รวมทั้งสามารถควบคุมแหล่งทรัพยากรที่อยู่ดินแดนภายในโดยการ เช่น การเรียกเก็บส่วยจากเมืองขึ้นหรือดินแดนภายในที่ขึ้นอยู่กับตน โดยให้นำทรัพยากรจากภายในเมืองขึ้นที่ตนควบคุมอยู่ นำสู่เมืองของตน ด้วยเหตุปัจจัยนี้เองจึงเป็นสิ่งที่เกื้อหนุนให้เมืองที่อยู่บนเส้นทางคมนาคมมีความมั่นคงจนสามารถพัฒนาเป็นเมืองที่มีความซับซ้อนและมีขนาดใหญ่ได้อย่างรวดเร็ว

บริเวณที่ตั้งเมืองมุกดาหารมีศักยภาพต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้กับชุมชนที่ตั้งขึ้นใหม่ได้ทั้งในการการผลิตอาหารเลี้ยงชุมชน รวมทั้งการเกื้อหนุนจากระหว่างสังคมภายในสังคมภายนอก ทำให้ชาวมุกดาหารไม่ต้องเคลื่อนย้ายหาที่อยู่ใหม่อยู่บ่อยครั้งเหมือนเมื่อครั้งอพยพมาอยู่ที่บ้านโพนสิม การตั้งถิ่นฐานที่เป็นหลักแหล่งเป็นปัจจัยสำคัญทำให้เศรษฐกิจและสังคมของมุกดาหารขยายตัวมีความซับซ้อนขึ้น พัฒนาการจากชุมชนขนาดเล็กกลายเป็นชุมชนขนาดใหญ่หรือชุมชนเมืองได้อย่างรวดเร็ว

2.2 ความสำคัญของหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ไม่ใช่เป็นลายลักษณ์อักษรที่แสดงถึงการการอพยพตั้งถิ่นฐานเมืองมุกดาหาร

นอกจากหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรที่กล่าวถึงประวัติการตั้งเมืองมุกดาหารและการตั้งถิ่นฐานแล้ว ผู้วิจัยยังใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ไม่ใช่เป็นลายลักษณ์อักษรเพื่อศึกษาประวัติศาสตร์เมืองมุกดาหาร ที่เกี่ยวกับการการอพยพตั้งถิ่นฐานเมืองมุกดาหาร โดยศึกษาจากตำนานที่เกี่ยวข้องสถานที่สำคัญของเมืองมุกดาหารที่มีความเกี่ยวข้องกับการอพยพการตั้งถิ่นฐาน การขยายเมือง มุกดาหาร ได้แก่ สถาบันสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น ศาลมเหศักดิ์หลักเมือง ศาลเจ้าแม่สองนางสถิตย์ รวมทั้งวัดต่างๆ ที่สร้างขึ้นในตัวเมืองมุกดาหารก่อน ค.ศ.1893

สถาบันสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ไม่ใช่เป็นลายลักษณ์อักษรที่แสดงถึงการการอพยพตั้งถิ่นฐานเมืองมุกดาหารก่อน ค.ศ. 1893 ได้แก่

2.2.1 ศาลเจ้าพ่อเจ้าฟ้ามุงเมือง

กลุ่มชาติพันธุ์ลาวมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องผีบรรพบุรุษว่า เมื่อบรรพบุรุษถึงแก่กรรมดวงวิญญาณของบรรพบุรุษจะทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองลูกหลาน ให้อยู่เย็นเป็นสุข ปราศจากภัยพิบัติอันตรายใด ๆ รวมทั้งบรรดาสัตว์ต่าง ๆ ในชุมชนด้วย ทุกชุมชนจึงมีศาลที่สร้างขึ้นเป็นที่สถิตของผีบรรพบุรุษที่ตนนับถือ ทั้งนี้ในแต่ละท้องถิ่นจะเรียกแตกต่างกัน เช่น ชาวเมืองมุกดาหารเรียกว่า “เจ้าฟ้ามุงเมือง” ชาวผู้ไทพรรณานิคม อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนครเรียกว่า “เจ้าหาญแดง” ชาวเมืองหนองบัวลำภู เรียกว่า “พระวอพระตา” ทั้งนี้คือสมญานามที่เรียกวีรบุรุษหรือหัวหน้าชุมชนที่สำคัญ ๆ ของชุมชนนั้น ๆ¹ ส่วนใหญ่ตามชุมชนระดับหมู่บ้านมักเรียกกันว่า “ผีปู่ตา”

ศาลที่เป็นที่สถิตของ “ผีบรรพบุรุษ” หรือ “ผีปู่ตา” ของชาวเมืองมุกดาหารเรียกว่า “ศาลเจ้าพ่อเจ้าฟ้ามุงเมือง” ตั้งอยู่ที่ถนนสองนางสถิตย์ เขตเทศบาลเมืองมุกดาหารจังหวัดมุกดาหารในปัจจุบัน ชาวเมืองมุกดาหารเชื่อกันว่าบริเวณที่ตั้งศาล มีเจ้าฟ้ามุงเมืองเป็นเจ้ารักษาเมืองหรือผีมหัศจรรย์หลักเมือง และศาลดังกล่าวยังเป็นที่รวมวิญญาณบรรพบุรุษของผู้นำในอดีตคอยคุ้มครองดูแลลูกหลานให้อยู่เย็นเป็นสุขและปัดเป่าทุกข์ให้กับผู้ที่มาบนบานขอความช่วยเหลือ และชาวเมืองมุกดาหารยังเชื่อกันว่า เจ้าฟ้ามุงเมืองมีบริวารอีกเจ็ดตนที่อยู่ใกล้เคียงคือ เจ้าหาดดอนดิน เจ้าแก่งกะเบา เจ้าแก่งทับพวง เจ้าดอนหินสูง เจ้าดอนหนองหล่ม เจ้าดอนถ้ำเงิน และเจ้าเวินพระเวินไชย² ชาวเมืองมุกดาหารรวมทั้งชาวเมืองสุวรรณเขตจะทำพิธีเช่นไหว้เจ้าพ่อเจ้าฟ้ามุงเมือง ผีมหัศจรรย์หลักเมือง บริวารทั้งเจ็ด โดยทำการบวงสรวงและเลี้ยงผีในวันขึ้น 11 ค่ำ เดือน 6 ของทุกปี และจัดเลี้ยงอีกครั้งในงานเทศกาลออกพรรษาเริ่มตั้งแต่ขึ้น 11 ค่ำ เดือน 11 ของทุกปี เพื่อให้เจ้าฟ้ามุงเมืองและบริวารเข้าร่วมในพิธีการแข่งเรือในลำน้ำโขง³

ทั้งนี้เนื่องจากความเชื่อที่ว่าเจ้าฟ้ามุงเมืองมีบริวารทั้งเจ็ดเป็นเจ้าตามลำน้ำโขงบริเวณใกล้เคียง เป็นการแสดงออกในเชิงสัญลักษณ์ว่า ขอบเขตการปกครองของเมืองมุกดาหารในอดีตมีพื้นที่ครอบคลุมเหนือบริเวณใกล้เคียงทั้งเจ็ดทั้งทางโลก และทางจิตวิญญาณ

2.2.2 เสามเหศักดิ์หลักเมือง

เสาหลักบ้านเป็นความเชื่อหนึ่งของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวซึ่งในชุมชนหนึ่ง ๆ จะต้องที่มีเสาหลักสำคัญของชุมชนที่แสดงว่าเป็นจุดศูนย์กลางของชุมชนและเป็นบริเวณแรกที่บรรพบุรุษ

¹ ธีรวัช ปุณโณทก “ผีปู่ตา : ความเชื่อ,” ใน สารานุกรมไทย ภาคอีสาน. หน้า 2819-2820.

² แสงเพชร สุพร. (2542). “เจ้าฟ้ามุงเมือง , เจ้าพ่อ,” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน. หน้า 988. (เล่ม 3).

³ แสงเพชร สุพร. (2542). แหล่งเดิม. หน้า 988-991.

ตั้งถิ่นฐานสร้างบ้านแปลงเมืองขึ้น ทั้งนี้แต่ละชุมชนอาจเรียกเสาหลักว่า หลักบ้านหรือหลักเมือง และเรียกบริเวณรอบเสาหลักแตกต่างกันไป เช่น ใจบ้าน ใจเมือง ปือบ้าน ปือเมือง ฯลฯ ส่วนชาวเมืองมุกดาหารเรียกเสาหลักเมืองว่า “สามเหล็กดีหลักเมือง” และเรียกบริเวณรอบสามเหล็กดีหลักเมืองว่า “ศาลเจ้าพ่อเจ้าฟ้าเมือง” ทั้งนี้เพราะว่า สามเหล็กดีหลักเมืองตั้งอยู่ในบริเวณเขตศาลเจ้าพ่อเจ้าฟ้าเมืองนั่นเอง ชาวมุกดาหารเชื่อกันว่าบริเวณที่ตั้งศาลนั้นเป็นใจเมืองมุกดาหาร¹ หรือจุดศูนย์กลางของชุมชนและเป็นบริเวณแรกที่บรรพบุรุษตั้งถิ่นฐานสร้างบ้านแปลงเมืองมุกดาหารขึ้น

2.2.3 ศาลเจ้าแม่สองนางพี่น้อง

ศาลเจ้าแม่สองนางพี่น้องเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สำคัญแห่งหนึ่งของชาวเมืองมุกดาหาร เป็นที่สิงสถิตย์ของวิญญาณวีรสตรีของชาวเมืองมุกดาหารตั้งอยู่ติดกับวัดศรีมงคลใต้ ด้านทิศเหนือของวัด หรือริมถนนสองนางสถิตย์ติดกับด้านตรวจคนเข้าเมืองมุกดาหารในปัจจุบัน เดิมทีศาลเจ้าแม่สองนางพี่น้องตั้งอยู่บริเวณสบมุก หรือปากห้วยมุกแต่เนื่องจากในฤดูฝนบริเวณที่ตั้งศาลประสบปัญหาน้ำท่วม ต่อมาไม่ทราบแน่ชัดว่าปีใด ชาวเมืองมุกดาหารได้ย้ายศาลมาตั้งอยู่ที่ตั้งปัจจุบัน ชาวเมืองได้เปลี่ยนชื่อจากศาลเจ้าแม่สองนางสถิตย์เป็น ศาลเจ้าแม่สองนางพี่น้อง² ชาวเมืองมุกดาหารและเมืองสุวรรณเขตได้ทำพิธีบวงสรวง เจ้าแม่สองนางพี่น้องทุกปี ๆ ละสองครั้งในวันขึ้น 11 ค่ำ เดือน 6 ทุกปี และจัดเลี้ยงอีกครั้งในงานเทศกาลออกพรรษา เริ่มตั้งแต่ขึ้น 11 ค่ำเดือน 11 ของทุกปีในคราวเดียวกับพิธีเซ่นไหว้เจ้าพ่อเจ้าฟ้าเมืองโดยสืบทอดเรื่อยมาถึงปัจจุบัน³

ตามตำนานบอกเล่าของชาวเมืองมุกดาหารได้กล่าวของที่มาของศาลเจ้าแม่สองนางพี่น้องไว้ว่า

“เจ้าแม่สองนางพี่น้องเป็นธิดาของเจ้ากรุงเวียงจันทน์ที่เดินทางมาสร้างบ้านแปลงเมืองยังภาคใต้ เป็นหญิงฝาแฝดชื่อนางพิมและนางพา ทั้งสองเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในด้านการเมืองและการปกครองเป็นเลิศ มีความเฉลียวฉลาด มีความรู้เกี่ยวกับโหราศาสตร์ และเป็นที่ปรึกษางานบ้านงานเมืองตลอดจนการบัญชาการเกี่ยวกับส่วยสาอากรที่ขึ้นตกแก่เมืองมุกดาหารในอดีต... อยู่มาในปีใดไม่ปรากฏเจ้าแม่สองนางพี่น้องได้มาร่วมในงานพิธีบุญสว่างเฮือ⁴ ในบุญพิธีดังกล่าวจัดขึ้นในวันขึ้น 13 ค่ำเดือน 11 ถึง

¹แสงเพชร สุพร. (2542). “เจ้าฟ้าเมือง , เจ้าพ่อ,” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน. หน้า 988. (เล่ม 3).

²แสงเพชร สุพร “เจ้าแม่สองนางพี่น้อง มุกดาหาร, ศาล,” ใน แหล่งเดิม. หน้า 1019. (เล่ม 3).

³แหล่งเดิม.

⁴งานบุญสว่างเฮือ หรืองานบุญแข่งเรือออกพรรษา

1 คำ เดือน 12 ของทุกปี ขณะที่เจ้าแม่ทั้งสองได้ลงเรือเล่นงานบุญสว่างเอื่อนั้น ได้เกิดอุบัติเหตุทางน้ำ เรือล่มบริเวณสบมุก...เป็นเหตุให้นางพิมและนางพาฝาแฝดสองพี่น้องเสียชีวิตจากการเสียชีวิตของเจ้านางทั้งสอง ได้สร้างความเศร้าโศกเสียใจแก่ชาวเมืองเป็นอย่างยิ่ง ชาวเมืองจึงได้ร่วมกันอธิษฐานจิตขอให้ดวงวิญญาณของเจ้านางได้มาปกป้องคุ้มครองบ้านเมืองนี้สืบไป และชาวเมืองเล่าต่อกันว่าเจ้านางทั้งสองจะมาช่วยเหลือคุ้มครองให้ชาวมุกดาหารให้อยู่เย็นเป็นสุขสืบไป นำความปิติมาสู่ชาวเมืองอย่างยิ่ง ชาวเมืองจึงได้สร้างศาลให้เจ้าแม่สบมุก...เรียกว่า ศาลเจ้าแม่สองนางสถิต”¹

นอกจากตำนานข้างต้นแล้วยังมีตำนานเจ้าแม่สองนางพี่น้อง คำบอกเล่าของชาวเมืองมุกดาหารมีเรื่องราวคล้ายกัน กล่าวคือ

“...เจ้าแม่สองนางพี่น้องมีชื่อ “พิมพา” และ “ลมพา” เป็นบุตรธิดาเจ้าเมืองอยู่ฝั่งลาว ทั้งสองมาจากท่าแสะ ... ข้ามแม่น้ำโขงมาที่ปากห้วยมุกฝั่งมุกดาหารซึ่งแต่เดิมเรียกว่า “ท่าสีดา” แล้วเกิดอุบัติเหตุเรือล่มจมน้ำตายทั้งสองตรงปากห้วยมุก ดวงวิญญาณทั้งคู่จึงสิงสถิตย์อยู่ที่ต้นตาลเจ็ดยอดที่ขึ้นอยู่ต้นเดียวตรงที่ตั้งศาลนี้”²

ถึงแม้ตำนานคำบอกเล่าของชาวเมืองมุกดาหารเกี่ยวกับที่มาของศาลเจ้าสองนางพี่น้อง มีรายละเอียดผิดเพี้ยนแตกต่างกันบ้างตามประเพณีบอกเล่าที่ผ่านระยะเวลาที่ยาวนาน แต่อย่างไรก็ตามตำนานดังกล่าวเป็นหลักฐานประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองมุกดาหารที่ปรากฏร่องรอยการอพยพย้ายถิ่นฐานของบรรพบุรุษดั้งเดิมของชาวเมืองมุกดาหารน่าจะอพยพมาจากทิศเหนือลงมาทางทิศใต้สร้างบ้านแปลงเมืองบริเวณเมืองมุกดาหาร รวมทั้งชาวเมืองมุกดาหารและสุวรรณเขตมีบรรพบุรุษร่วมกันมาโดยอพยพข้ามโขงมาจากฝั่งตรงข้ามเมืองมุกดาหารซึ่งสอดคล้องกับ “ตำนานน่าน้อยอ้อยหนู” “ประวัติบ้านชะโนด” และ “คำให้การประวัติเมืองมุกดาหาร”

2.3 วัดในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของชุมชนเมืองของมุกดาหาร

วัดเป็นหลักฐานอย่างหนึ่งที่แสดงการตั้งถิ่นฐานสร้างบ้านแปลงเมืองของชุมชนที่นับถือพระพุทธศาสนา ทั้งนี้เมื่อมีการตั้งชุมชนขึ้นใหม่หรือชุมชนขยายตัวขึ้นคนในชุมชนจะร่วมมือกันสร้างวัดและนิมนต์พระมาจำพรรษาโดยทั่วไปชุมชนระดับบ้านหนึ่งๆ จะมีวัดเพียงแห่งเดียว แต่ถ้าหากเป็นชุมชนที่มีขนาดใหญ่อย่างจะมีวัดมากกว่าหนึ่งแห่ง วัดที่สร้างขึ้นใหม่นั้นแสดงให้เห็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนว่าชุมชนนั้นๆ มีความหลากหลาย และนำไปสู่กระบวนการ

¹แสงเพชร สุพร “เจ้าแม่สองนางพี่น้อง มุกดาหาร, ศาล.” ใน เล่มเดิม. หน้า 1019.

²สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2538). มุกดาหาร เมืองมุกแม่น้ำโขง. หน้า 70.

การกีดกัน การแสดงความเป็นตัวตน และการกลมกลืน ซึ่งขบวนการเหล่านี้จะเห็นได้จากการเกิดละแวกหรือย่านชุมชน โดยผู้คนที่อยู่ในย่านเดียวกันย่อมมีความเป็นอยู่ ฐานะทางสังคมและทัศนคติที่คล้ายกัน และในละแวกย่านชุมชนนั้นมีสถาบันต่าง ๆ ร่วมกัน¹ เช่น ศาสนสถาน หรือสถานบริการต่าง ๆ ดังนั้นผู้วิจัยใช้วัดเป็นหลักฐานหนึ่งในการศึกษาการรูปแบบตั้งถิ่นฐาน การขยายตัวของชุมชน การแบ่งย่านหรือละแวกในชุมชนเมืองมุกดาหารก่อน ค.ศ. 1893

ในการศึกษาย่านชุมชนเมืองมุกดาหารก่อน ค.ศ.1893 ผู้วิจัยจัดย่านชุมชนเมืองมุกดาหารโดยใช้วัดเป็นเกณฑ์แบ่งทั้งนี้เพราะวัดแต่ละแห่งจะเป็นศูนย์กลางของย่านชุมชนหนึ่ง ๆ เป็นสถานที่ปฏิบัติศาสนกิจของพระสงฆ์ และ ขวาวาส วัดยังเป็นสถานที่จัดกิจกรรมงานบุญตามประเพณีฮีตสิบสองคองสิบสี่² และกิจกรรมต่าง ๆ รวมทั้งเป็นสถาบันการศึกษา และที่สำคัญวัดยังเป็นที่พักทางจิตใจของคนในชุมชนนั้น ๆ วัดที่ตั้งขึ้นในเมืองมุกดาหารก่อนปี ค.ศ. 1893 ได้แก่

1. วัดศรีมงคลใต้ (วัดเหนือ)

“วัดศรีมงคลใต้” หรือ “วัดเหนือ” ตั้งอยู่บริเวณทางด้านทิศใต้ของปากห้วยมุกใกล้กับด้านศุลกากรมุกดาหารและท่าด่าน(ท่าเรือข้ามฝากแม่น้ำโขง)ในปัจจุบัน ประวัติวัดศรีมงคลใต้ยังไม่ทราบแน่ชัดว่าสร้างขึ้นเมื่อใด จากหนังสือ ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 15 ของกรมการศาสนา ได้กล่าวถึงประวัติวัดศรีมงคลว่า ตั้งเมื่อ ค.ศ. 1742³ และได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อ ค.ศ.1788 ส่วน “คำให้การประวัติเมืองมุกดาหาร” กล่าวถึงประวัติการสร้างวัดศรีมงคลใต้ว่าสร้างขึ้นเมื่อตั้งแต่ครั้งตั้งเมืองมุกดาหาร ราวปี ค.ศ.1770 บริเวณนั้นเคยเป็นวัดร้างมาก่อนดังที่ปรากฏในเอกสารดังนี้

“เจ้ากินรีจึงพาพรรคพวกข้ามโขงมาดูก็เห็นตาลหนึ่งมีเจ็ดยอดจริง เห็นว่าเป็นภูมิลำเนาเป็นบ้านวัดร้างของคนโบราณแต่เก่า เจ้ากินรีจึงกลับคืนเมื่อบ้านหลวงโพนสิมหาได้วันยามดี และเจ้ากินรีจึงอพยพครอบครัวพาพรรคพวกจากบ้านโพนสิมข้ามโขงมาตั้งอยู่บ้านมะโน ของห้วยยังมุกสงใต้ จึงพร้อมกันตัดถ้างดางดง จึงพบพระพุทธรูปบูชา

¹ฉัตรชัย พงศ์ประยูร. (2527). ภูมิศาสตร์เมือง. หน้า 101.

²ฮีตสิบสองคองสิบสี่ เป็นจารีตประเพณีทางศาสนาของคนลาวในลุ่มแม่น้ำโขง ประกอบไปด้วยฮีตสิบสอง หรือประเพณี 12 เดือน และคองสิบสี่ ซึ่งเป็นหลักธรรมรัฐ 14 ประการของผู้ปกครองใช้ในการปกครองราษฎร รวมทั้งหลักธรรมของประชาชนที่ต้องประพฤติปฏิบัติระหว่างครอบครัว คู่สามีภรรยา ชาวบ้านกับสถาบันศาสนา

³กรมการศาสนา “วัดศรีมงคลใต้,” ใน ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 15. หน้า 370.

สองรูป รูปหนึ่งโต รูปหนึ่งเล็ก อยู่ที่วัดร้างใต้ต้นโพ รูปเล็กเรียก พระหลีก ได้ปลุกกุฏิดี
ก่อนศาลาวัดใ้วัดร้างนั้นขึ้น ได้เรียกนามชื่อว่าวัดศรีมงคล¹

จาก “คำให้การประวัตติเมืองมุกดาหาร” ได้กล่าวถึงบริเวณทำเลที่ตั้งวัดศรีมงคลได้นั้น
เคยเป็นที่ตั้งของชุมชนและวัดร้างมาก่อน แสดงให้เห็นว่าบริเวณปากห้วยมุกเคยเป็นผู้นคนตั้งถิ่น
ฐานเป็นชุมชนมาก่อนตั้งเมืองมุกดาหารแล้ว สอดคล้องกับ “ประวัติบ้านชะโนด” และ “ตำนาน
น่าน้อยอ้อย” กล่าวถึงชุมชนบริเวณปากห้วยมุกไว้ว่า เมื่อ ค.ศ.1642 บ่าวแก้วสัมพลีพยพคน
จากบ้านโพธิ์สุม มาตั้งชุมชนท่าแร่ ต่อมา ค.ศ.1687 “บ่าวแก้วสัมพลีก็ยกพลจากท่าแร่ข้ามไป
ตั้งบ้านใต้ปากห้วยมุก ยกวัดไว้เหนือไกลแต่ปากห้วยมาได้ ประมาณหนึ่งเส้น เพราะเป็นที่เนิน
สูง”² แต่อย่างไรก็ตามยังประวัติบ้านชะโนด” และ”ตำนานน่าน้อยอ้อยหนุ” ไม่ได้กล่าวเหตุการณ์
ที่ชุมชนปากห้วยมุกกลายเป็นชุมชนและวัดร้าง

เมื่อวัดที่สร้างขึ้นใหม่บริเวณวัดร้างปากห้วยมุกสร้างเสร็จแล้วให้ชื่อว่า “วัดศรีมงคล”
หรือ “วัดเหนือ” เพราะอยู่ทิศเหนือของเมือง ต่อมาตั้งชื่อเรียกวัดให้เหมาะสม โดยให้ชื่อว่า
“วัดศรีมงคลเหนือ”³ ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระพุทธศาสนาธรรม
ยุตินิกายได้แพร่หลายตามหัวเมืองต่าง ๆ ค.ศ.1894 ชาวเมืองมุกดาหารได้สร้างวัดธรรมยุต
นิกายในเมืองมุกดาหารบริเวณ ปากห้วยมุกทางด้านเหนือ เมื่อสร้างเสร็จเมื่อ ค.ศ.1897
แล้วตั้งชื่อว่า “วัดศรีมงคลเหนือ” ส่วนวัดเหนือหรือวัดศรีมงคลเหนือแต่เดิมเปลี่ยนชื่อใหม่เป็น
“วัดศรีมงคลใต้” เพื่อให้เหมาะสมเพราะตั้งอยู่ปากห้วยมุกดาหารทางด้านทิศใต้และเพื่อเป็น
ศรีมงคลทั้งสองวัด⁴

2. วัดยอดแก้วศรีวิชัย (วัดกลาง)

“วัดยอดแก้วศรีวิชัย” หรือ “วัดกลาง” ตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขง สร้างขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1772⁵
หลังจากสถาปนาเมืองมุกดาหารได้สองปี ชาวเมืองมุกดาหารเรียกว่า “วัดกลาง” เนื่องจากอยู่วัด
ตั้งอยู่กลางเมืองมุกดาหารและตั้งอยู่ระหว่างวัดศรีมงคลใต้ (วัดเหนือ) กับ วัดศรีสุขมังก์นาราม
(วัดใต้) ชาวเมืองมุกดาหารจึงเรียกว่าวัดกลางมาตั้งแต่สร้างวัด ต่อมาใน ค.ศ.1846 มีชื่อเรียก

¹พระยาสิทธิวงษ์ประวัติ (เมฆ จันทรสาขา) “คำให้การประวัตติเมืองมุกดาหาร,” ใน เอกสารส่วน
บุคคล ของ นายสุรจิตต์ จันทรสาขา. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ กจช. (อ) 2/1. หน้า 31.

²พระภิกษุสโร (หนูกร) ใจสุข. (2538). เล่มเดิม. หน้า 129.

³ปิติ แสนโคตร. (2542). “ศรีมงคลใต้ (มุกดาหาร) , วัด,” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาค
อีสาน. หน้า 4202. (เล่ม 12).

⁴ปิติ แสนโคตร. (2542). แหล่งเดิม. หน้า 4204.

⁵กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. (2539). “วัดยอดแก้วศรีวิชัย,” ใน ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 15. หน้า 367.

วัดกลางขึ้นใหม่ว่า “วัดยอดแก้วศรีวิชัย” วัดกลางเป็นวัดที่มีความสำคัญต่อเมืองมุกดาหาร กล่าวคือเป็นสถานที่ประกอบพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา¹ ซึ่งกระทำเป็นประจำทุกปี ๆ ละสองครั้ง²

3. วัดศรีสุมังค์วนาราม (วัดใต้)

“วัดศรีสุมังค์วนาราม” หรือ “วัดใต้” อยู่ริมน้ำโขงทิศใต้ของเมืองมุกดาหาร ชาวเมืองมุกดาหารจึงเรียกว่าวัดใต้ วัดศรีสุมังค์วนารามสร้างขึ้นเมื่อปี ค.ศ.1786³ ตรงกับในสมัยเจ้ากินรีเป็นเจ้าเมืองมุกดาหารคนแรก เจ้าเมืองมุกดาหารให้การอุปถัมภ์วัดศรีสุมังค์วนารามมาตลอด และยังเป็นที่ตั้งของธาตุที่บรรจุอัฐิของพระยาศศิวงษ์ประวัติ (เมฆ จันทรสชา) เจ้าเมืองมุกดาหารลำดับที่ 7

4. วัดศรีบุญเรือง

“วัดศรีบุญเรือง” ตั้งอยู่ริมโขงทิศใต้ท้ายเมืองมุกดาหาร ประวัติวัดศรีบุญเรืองไม่ทราบแน่ชัดว่าสร้างขึ้นเมื่อปีใด จากหลักฐานประวัติวัดศรีบุญเรืองที่ปรากฏใน ประวัติท้าวราชอาณาจักร ของกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการกล่าวไว้ว่า วัดศรีบุญเรืองสร้างขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1759⁴ ซึ่งเป็นปีก่อนการสถาปนาเมืองมุกดาหาร ส่วนชาวเมืองมุกดาหารเชื่อกันว่าเป็นวัดที่ชาวบ้านสร้างขึ้นบริเวณป่าท้ายเมืองเพื่อพำนักอาศัยแก่พระธุดงค์ที่ออกจาริกแสวงบุญ ส่วนปีที่สร้างยังไม่ทราบแน่ชัด อาจสร้างขึ้นในยุคแรกเริ่มตั้งเมืองมุกดาหาร⁵ ซึ่งต่อมาประมาณ ค.ศ.1775 เจ้ากินรีพร้อมด้วยชาวเมืองมุกดาหาร ได้ร่วมกันบูรณะวัดนี้ขึ้น โดยสร้างพระอุโบสถขึ้นที่ด้านหน้าวัดพร้อมอันเชิญพระพุทธรูปสอง⁶ จากวัดศรีมงคลใต้มาประดิษฐานไว้ในพระอุโบสถวัดศรีบุญเรือง⁷

¹กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. (2539). “วัดศรีสุมังค์วนาราม,” ใน *เล่มเดิม*. หน้า 400.

²ที่ 270 ตอบบอกที่ 109 ตั้งราชบุตรเป็นที่พระจันทรเทพสุริยวงษ์เจ้าเมืองมุกดาหาร,” ใน *เอกสารเย็บเล่มสารตรา ร.ศ. 110 เล่ม 35 กองจดหมายเหตุแห่งชาติ*. (ปีก 124 หน้า 404-406.) กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ มรล – สด /18. หน้า 406.

³กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. (2539). “วัดศรีสุมังค์วนาราม,” ใน *เล่มเดิม*. หน้า 400.

⁴กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. (2539). “วัดศรีบุญเรือง,” ใน *เล่มเดิม*. หน้า 384.

⁵ปิติ แสนโคตร. (2542). “ศรีบุญเรือง (มุกดาหาร) , วัด,” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสาน*. หน้า 4198.

⁶พระพุทธรูปสองเป็นพระพุทธรูปศิลปะล้านช้างทำจากหินสำริด เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ชายสังฆาฏิยาว เส้นพระศกขมวดเป็นเม็ดเล็กละเอียดๆ มีไรพระศก และทำเปลวรัศมียาว ขนาดหน้าตักกว้าง 1 เมตร ส่วนสูงเฉพาะองค์ถึงยอดพระเมาลี 1.2 เมตร รวมฐานสูง 2 เมตร เจ้าจันทกินรีได้อันเชิญ พระพุทธรูปสองจากนครเวียงจันทน์เหนือมาประดิษฐานที่วัดศรีมงคลใต้ ต่อมาเมื่อมีการบูรณะวัดศรีบุญเรือง เจ้าจันทกินรีจึงอันเชิญพระพุทธรูปสองจากวัดศรีมงคลใต้ มาประดิษฐาน ณ พระอุโบสถวัดศรีบุญเรือง

ที่มา : ปิติ แสนโคตร. *แหล่งเดิม*. หน้า 4200.

⁷*แหล่งเดิม*. หน้า 4198-4199.

จากการศึกษาวัดในตัวเมืองมุกดาหารที่สร้างขึ้นก่อน ค.ศ.1893 พบว่า วัดตั้งเรียงราย จากตามแนวทิศเหนือ-ใต้ คือ วัดศรีมงคลใต้ (วัดเหนือ) วัดยอดแก้วศรีวิชัย (วัดกลาง) วัดศรีสุเมงคังนาราม (วัดใต้) และวัดศรีบุญเรือง แสดงให้เห็น ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของ มุกดาหารก่อน ค.ศ. 1893 ตั้งถิ่นฐานเรียงรายตามริมน้ำโขงตั้งแต่ปากห้วยมุกกลงไปทางทิศใต้ จนถึงปากห้วยมะเยาทางทิศใต้ของเมือง เมื่อสถาปนาเมืองมุกดาหารขึ้นเป็นเมืองใน ค.ศ.1770-1893 ชาวเมืองมุกดาหาร ได้สร้างวัดขึ้นใหม่ขึ้นมัจฉานสามวัด คือ วัดศรีมงคลใต้ (วัดเหนือ) สร้างขึ้นเมื่อ ค.ศ.1770 วัดยอดแก้วศรีวิชัย (วัดกลาง) ค.ศ.1772 และวัดศรีสุเมงคังนาราม (วัดใต้) ค.ศ.1786 ระยะเวลาในการสร้างวัดทั้งสามในช่วงระยะเวลาใกล้เคียงกันแสดงให้เห็นถึง เมืองมุกดาหารได้มีประชากรอพยพมาตั้งถิ่นฐานและขยายเป็นชุมชนขนาดใหญ่อย่างรวดเร็วภายใน ช่วงระยะไม่ถึง 20 ปี แต่อย่างไรก็ตาม บริเวณเมืองมุกดาหาร ได้มีร่องรอย หลักฐานว่าเคยเป็น ชุมชนมาก่อนสร้างขึ้นเป็นเมือง ค.ศ.1770 คือบริเวณที่วัดศรีมงคลใต้ (วัดเหนือ) เคยเป็นวัดและ ชุมชนร้างมาก่อน อีกทั้งทางทิศใต้ของเมืองนั้นมีคนตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนอยู่ก่อนสร้างเมือง เพราะปรากฏว่ามี วัดศรีบุญเรือง เป็นวัดที่ชาวบ้านสร้างขึ้นใน ค.ศ.1759 ต่อมาเมื่อมีการ สถาปนาเมืองมุกดาหาร เจ้าเมืองให้การอุปถัมภ์ ทุก ๆ วัดที่สร้างขึ้นใหม่ในเมืองมุกดาหารรวม ทั้งวัดศรีบุญเรืองด้วยเช่นกัน

2.4 การสถาปนาเมืองมุกดาหาร

เนื่องจากเหตุการณ์ไม่สงบทางการเมืองในล้านช้างเวียงจันทน์ เมื่อ ค.ศ.1690 สมเด็จพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชเสด็จสวรรคต¹ พระยาเมืองจัน ผู้เป็นอัครเสนาบดี ชั้นสูงสุด ของล้านช้าง² ได้แย่งชิงราชสมบัติจากรัชทายาท พระยาเมืองจันได้ตั้งตนเป็นพระมหากษัตริย์ พร้อมทั้งยังต้องการอภิเษกสมรสนางสุมังคลาพระราชธิดาของสมเด็จพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช ขึ้นเป็นชายาขณะนั้นนางสุมังคลาเป็นหญิงม่ายกำลังตั้งครรภ์อยู่และมีลูกติดชื่อ "องหล่อ" นางสุมังคลาไม่ยอมเป็นอภิเษกกับพระยาเมืองจัน ดังนั้นพระยาเมืองจันจึงคิดจะกำจัด นางสุมังคลาและพวก ฝ่ายเสนาบดีที่ฝักใฝ่นางสุมังคลาและเจ้าองค์หล่อจึงนำตัวเจ้าองค์หล่อ หนีไปอยู่เมืองพานภูซุน (เมืองเว้) ในเขตเวียดนาม เพื่อส่งสมผู้คนเป็นเวลาหกเดือนแล้วหลังจากนั้นก็กลับมาปราบพระยาเมืองจันและอภิเษกองค์หล่อเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ครองราชย์ได้สี่ปี เจ้านันทราชจับองค์หล่อประหารเสียแล้วขึ้นครองราชย์แทนใน ค.ศ.1695 เจ้านันทราชครอง

¹สิลา วีระวงส์. (2540). เล่มเดิม. หน้า 126.

²กฎหมายคำกัณฑ์พระธรรมศาสตร์ที่ประกาศใช้ในสมัยสมเด็จพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช ค.ศ. 1660 ตำแหน่งขุนนางมีศักดิ์นาชั้นสูงสุดระดับอัครเสนาบดีของล้านช้างมีสองตำแหน่ง คือ พระยาเมืองแสน (เสนาบดีฝ่ายขวา) และพระยาเมืองจัน (เสนาบดีฝ่ายซ้าย)

ที่มา : สำริด บัณฑิตสวัสดิ์. (1989). คำกัณฑ์พระธรรมศาสตร์หลวงกฎหมายโบราณลาว. หน้า 9.

ราชย์ได้เพียงสามปี เจ้าไชยองค์เว้ จับเจ้านันทราชประหาร แล้วสถาปนาตนเป็น พระไชยเชษฐาธิราชที่ 2 ขึ้นครองราชย์ต่อจากเจ้านันทราช¹

ในช่วงระหว่างที่พระยาเมืองจันมีอำนาจอยู่ในราชสำนักก็ได้เกิดความวุ่นวายขึ้นโดย พระยาเมืองจันได้จำกัดศัตรูทางการเมืองของพระยาเมืองจัน รวมทั้งพระครูโพนสะเม็ก พระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่มีผู้นับถือเป็นจำนวนมากซึ่งหากปล่อยไว้จะอาจเป็นศัตรูภายนอกหน้าได้ ดังนั้นพระครูโพนสะเม็กจึงหลบหนีพร้อมทั้งได้นำนางสุมังคลา ญาติโยมประมาณ 3,000 คน อพยพลงใต้ไปตามลำน้ำโขง ไปถึงบ้านจัวพันลำน้ำสมสนุก² ก็พาญาติโยมพำพักอยู่ที่นั่น ส่วนนางสุมังคลาซึ่งกำลังตั้งครรภ์ก็หลบไปซ่อนที่ภูสะง้อหอคำ แขวงเมืองบริคัน เมื่อนางได้คลอดบุตรเป็นชายแล้วได้ตั้งชื่อว่า “หน่อกษัตริย์” ส่วนพระครูและญาติโยมก็ได้อพยพไปตามลำน้ำโขง บ้างก็ตั้งบ้านเรือนตามระหว่างทาง จนกระทั่งอพยพไปถึงเขตแดนกัมพูชาเพื่อไปพึ่งเจ้าแผ่นดินกัมพูชาที่เมือง บันทายเพชร แต่เจ้ากรุงกัมพูชาได้เก็บเงินผู้อพยพที่มาตั้งถิ่นฐานครบครัวละ 8 บาท พระครูจึงพาญาติโยมกลับขึ้นเหนือตั้งบ้านอยู่ที่เชียงแตงและต่อมาได้ย้ายขึ้นมาที่ดอนโขง จนกระทั่งถึงนครกาลจำบากคนบุรีศรี (เมืองจำปาศักดิ์) ในขณะนั้นนางแพงเป็นผู้ครองเมืองอยู่ นางแพงได้มอบเมืองให้แก่พระครูเป็นผู้ดูแลแทนนาง ต่อมา ค.ศ. 1709 ชาวเมืองจำปาศักดิ์แตกแยกเป็นกลุ่มได้ทะเลาะวิวาทเกิดโจรผู้ร้ายชุกชุม พระครูไม่สามารถใช้วิธีปกครองโดยธรรมะอย่างเดียวจะปราบปรามทางอาญาก็ไม่ได้เกรงผิดพระวินัยสงฆ์ พระครูจึงเชิญเจ้าหน่อกษัตริย์มาปกครองเมือง พร้อมทั้งพระมารดาที่ยังนครจำปาศักดิ์ ต่อมา ค.ศ. 1713 ได้อภิเษกเจ้าหน่อกษัตริย์ขึ้นเป็น “เจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูร” ครองนครกาลจำบากนาคนบุรีศรีแล้วเปลี่ยนชื่อเมืองเป็น “นครจำปาศักดินาคนบุรีศรี” พร้อมจัดการปกครองโดยให้มีตำแหน่งขุนนางตามรูปแบบจารีตล้านช้างเวียงจันทน์³ และมีการจัดระบบการเก็บภาษีขึ้นใหม่ รวมทั้งมีการจัดส่งคนไปปกครองท้องที่ต่าง ๆ ทั่วทั้งอาณาจักรกล่าวคือ

จารย์หวด ปกครองบ้านดอนโขง ซึ่งเป็นเกาะอยู่กลางลำแม่น้ำโขง ปัจจุบันเรียกว่า เมืองสีทันดร หรือเมืองโขง พระครูโพนสะเม็กเห็นว่าบริเวณเกาะดังกล่าวมีชัยภูมิที่ดีน่าจะเป็น

¹สิลา วีระวงส์. (2540). *เล่มเดิม*. หน้า 135-136.

²ตำบลจัวพันลำน้ำสมสนุก ไม่ทราบแน่ชัดว่าตั้งอยู่ที่ใด ปัจจุบันตามลำน้ำโขง มีชื่อคล้ายกับจัวพันลำน้ำสมสนุก สองแห่ง คือ บ้านพันลำเหนือ อำเภอบึงกาฬ จังหวัดหนองคาย อีกแห่งอยู่ใต้ ที่ปากน้ำกระดิง ลงมาเล็กน้อย บ้านสมสนุก แขวงคำม่วน ประเทศลาว แต่อย่างไรก็ตามยังไม่ทราบแน่ชัดว่าใช้สองแห่งนี้ เพราะยังไม่มีหลักฐาน

ที่มา : เดิม วิภาคย์พจนกิจ. (2542). *ประวัติศาสตร์อีสาน*. หน้า 36.

³หม่อมอมรวงศ์วิจิตร (ม.ร.ว. ปฐม คเนจร). (2512). “ตำนานเมืองนครจำปาศักดิ์,” *ประชุมพงศาวดาร เล่ม 43 (ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 70)*. หน้า 190-193.

เมืองกลายเป็นเมือง ดังนั้นในปี ค.ศ. 1708 พระครูจึงได้สร้างเจดีย์และหล่อระฆังให้มีแห่งนี้ พร้อมทั้งจัดควายข้าพระมหาเจดีย์และในจารหวดปกครองคนอยู่ก็คอนโขง¹

ท้าวสุต ตั้งเป็นพระไชยเชษฐูปครองบ้านหางโค ปากน้ำเซกอง ต่อมาเป็นตั้งเมือง เชียงแตง ปัจจุบันคือเมืองสตึงเตรง ประเทศกัมพูชา

จารย์แก้ว หรือเจ้าแก้วมงคล และไพร่พลจากจำปาศักดิ์ประมาณ 3,000 คน² ไปตั้ง เมืองปกครองบ้านทง หรือบ้านทุ่ง ต่อมาเป็นเมืองสุวรรณภูมิ ปัจจุบันคือ อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

เจ้าจันทรสूरियวงษ์ ปกครองบ้านโพนสิม เมืองตะโปน เมืองพิน เมืองนอง ปัจจุบันคือ แขวงสุวรรณเขต

ท้าวมัน ซึ่งเป็นข้าหลวงเดิมของนางแพง ตั้งขึ้นเป็นหลวงเอกไปปกครองบ้านโพน ภายหลังเรียกว่าเมืองมันตามชื่อของท้าวมัน ปัจจุบันคือเมืองสาละวัน

ท้าวพรหมตั้งเป็นบุตรโคตร ปกครองบ้านแก้วอาเอิม ซึ่งเป็นที่ตั้งของธาตุกำเดาทีก ภายหลังเรียกเมืองนี้ว่าเมืองคำทองหลวง ปัจจุบันคือเมืองคำทองใหญ่

จารย์โสม ปกครองบ้านทุ่งอุดมกระบือ เดิมเป็นเมืองร้าง ที่เรียกกันว่าเมืองโสม เมืองซุง ซึ่งเป็นบริเวณที่มีช่องและเพนียด ซึ่งแต่ก่อนชาวเวียงจันทน์ได้มาคล้องช้างป่าและฝึกช้างป่า ปัจจุบันคือเมืองอัตตะบือ

ท้าวหลวง บุตรของพระละนุ้ม แต่งตั้งเป็นขุนนักเฒ่า ไปปกครองโขงเจียม ปัจจุบันคือ อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี³

จารย์เสียงปกครองเมืองศรีครอเตา⁴ หรือเมืองศรีนครเขต

อาณาจักรล้านช้างจำปาศักดิ์ได้สถาปนาขึ้นเมื่อ ค.ศ.1713 พระเจ้าสร้อยศรีสมุทร พุทธางกูรกษัตริย์แห่งจำปาศักดิ์ได้ส่งพรรคพวกคนลาวที่อพยพลงหนีภัยการเมืองลงได้พร้อมกับพระครูโพนสะเม็ก ไปตั้งถิ่นฐานสร้างบ้านแปลงเมืองตามที่ต่าง ๆ ทั่วทั้งแคว้นจำปาศักดิ์ ในครั้งนั้น พระเจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูรได้ส่งเจ้าจันทรสूरियวงษ์ ปกครองบ้านโพนสิม เมือง

¹พระยามหาอำมาตยาธิบดี. (2512). "ตำนานเมืองนครจำปาศักดิ์," ใน ประชุมพงสาวดาร เล่ม 43. หน้า 170.

²พระยาขัติยวงษา (เหลา ณ ร้อยเอ็จ). (2472) พงสาวดารภาคอีสาน ฉบับของ พระยาขัติยวงษา (เหลา ณ ร้อยเอ็จ). หน้า 8.

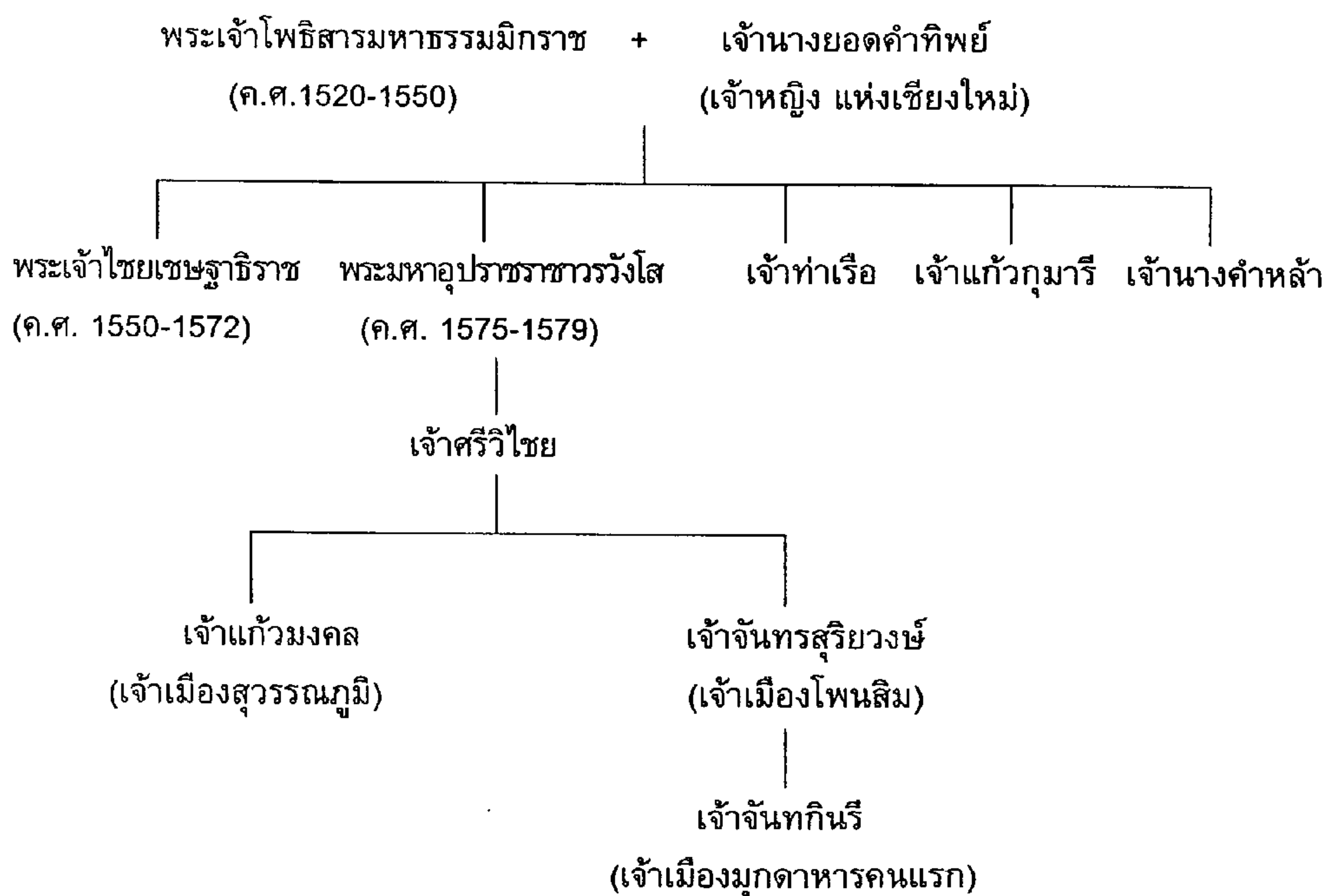
³หม่อมอมรวงศ์วิจิตร (ม.ร.ว.ปฐม คเนจร). (2507) "พงสาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน" ใน ประชุมพงสาวดาร ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 2 (ภาค 3,4 และ 5). หน้า 147-148. และหม่อมอมรวงศ์วิจิตร (ม.ร.ว.ปฐม คเนจร). (2512). "ตำนานเมืองนครจำปาศักดิ์," ใน ประชุมพงสาวดาร เล่ม 43. หน้า 193-195.

⁴พระยามหาอำมาตยาธิบดี. (2512). เล่มเดิม. หน้า 181.

ตะโปน เมืองพิน เมืองนอง เป็นเมืองทางทิศเหนือด้านปากทิศตะวันออกของแม่น้ำโขงจนจรดเทือกเขาหลวง (สายพูหลวง) เขตแดนเวียดนามทางทิศตะวันออก

เจ้าจันทรสุริยวงษ์ เป็นผู้ที่ได้สืบเชื้อสายตระกูลมาจากพระมหากษัตริย์ล้านช้าง พระเจ้าโพธิสارมหาธรรมมิกราช กับเจ้ายอดคำทิพย์เจ้าหญิงแห่งนครเชียงใหม่ ซึ่งทั้งสองมีพระราชโอรสและพระราชธิดาคือ พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช เจ้าท่าเรือ พระมหาอุปราชราชาวรวงศ์ เจ้าแก้วกุมาร และเจ้านางคำหล้า ส่วนพระมหาอุปราชราชาวรวงศ์ มีพระราชโอรสคือ เจ้าศรีวิไชย ต่อมาเจ้าศรีวิไชยมีโอรส คือ เจ้าแก้วมงคล และ เจ้าจันทรสุริยวงษ์¹ ซึ่งทั้งสองได้

แผนผังสายตระกูลเจ้าเมืองมุกดาหาร

ภาพประกอบ 2 แผนผังสายตระกูลเจ้าเมืองมุกดาหาร

ที่มา : สุรจิตต์ จันทรสาขา. (2543). เมืองมุกดาหาร. หน้า 1-2.

¹สุรจิตต์ จันทรสาขา. (2543). เมืองมุกดาหาร. หน้า 1.

อพยพไปจำปาตักตีพร้อมกับพระครูโพนสะเม็ก ในปี ค.ศ.1713 เจ้าแก้วมงคล ไปตั้งเมืองสุวรรณภูมิ ต่อมาลูกหลาน แยกย้ายออกไปตั้งเมือง ร้อยเอ็ด ขอนแก่น ชนบท มหาสารคาม เป็นต้น ส่วนเจ้าจันทรสุริยวงษ์ ไปปกครองบ้านโพนสิม เมื่อเจ้าจันทรสุริยวงษ์ถึงแก่กรรม เจ้าจันทกีนรี ผู้เป็นบุตรได้สืบทอดอำนาจต่อจากเจ้าจันทรสุริยวงษ์ผู้เป็นบิดา ต่อมาใน ค.ศ. 1770 เจ้าจันทกีนรีผู้ปกครองบ้านโพนสิมในขณะนั้นได้อพยพพรรคพวกจากบ้านโพนสิมมาตั้งถิ่นฐานยังริมแม่น้ำโขงปากตะวันตกแล้วตั้งขึ้นเป็นเมือง “มุกดาหาร”¹

จากตำนานเกี่ยวกับการตั้งเมืองมุกดาหารที่เป็นคำบอกเล่าของชาวเมืองมุกดาหาร และหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรในเอกสาร “คำให้การประวัติเมืองมุกดาหาร” ของพระยาศศิวงศ์ประวัติ (เมฆ จันทรสาขา) จางวางกำกับราชการเมืองมุกดาหารได้เขียน (เขียนเป็นตัวอักษรไทยน้อย) เพื่อกราบทูลพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม ข้าหลวงต่างพระองค์ สำเร็จราชการมณฑลลาวพวน ได้กล่าวถึง ประวัติเมืองมุกดาหารว่า ตั้งขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1770 โดยเจ้าจันทกีนรีผู้ปกครองบ้านโพนสิมในขณะนั้น ได้อพยพผู้คนจาก บ้านโพนสิมมาตั้งถิ่นฐานสร้างบ้านแปลงเมืองบริเวณทิศใต้ของปากห้วยมุกด้านปากตะวันตกของแม่น้ำโขง ทั้งนี้เพราะเห็นว่าบริเวณดังกล่าวเป็นที่ของชุมชนของคนแต่โบราณมา รวมทั้งยังเชื่อว่าบริเวณปากห้วยมุกมีต้นตาลต้นหนึ่งมีเจ็ดยอด และในยอดตาลดังกล่าวมีแก้วมุกดาหารประดับอยู่ ดังปรากฏรายละเอียดในเอกสารคำให้การประวัติเมืองมุกดาหารของพระยาศศิวงศ์ประวัติ (เมฆ จันทรสาขา) ไว้ดังนี้

“...เดิมว่าเจ้ากีนรีนายครวตั้งอยู่บ้านหลวงโพนสิม ปากโขงตะวันออก มีคนชายพราวนเนื้อหนึ่งคนข้ามโขงมาหาอิงเนื้อตามป่าดงพงแขมปากโขงตะวันออก จึงเห็นตาลต้นหนึ่งเจ็ดยอด แล้วนายพราวนเนื้อคนนั้นกลับคืนไปบ้าน จึงแจ้งความต่อเจ้ากีนรี เจ้ากีนรีจึงพาพรรคพวกข้ามโขงมาดู ก็เห็นตาลต้นหนึ่งมีเจ็ดยอดจริง เห็นว่าเป็นภูมิลำเนาเป็นบ้านร้างวัดร้างของคนโบราณแต่เก่า เจ้ากีนรีจึงกลับคืนเมื่อหลวงโพนสิมหาได้วันยามยามดีแล้วเจ้ากีนรีจึงเอาครอบครัวอพยพครอบครัวพาพรรคพวกจากบ้านหลวงโพนสิมข้ามโขงมาตั้งอยู่บ้านมะโน ของห้วยมุกบังแสงได้”²

¹สุรจิตต์ จันทรสาขา. (2543). เล่มเดิม. หน้า 1.

²พระยาศศิวงศ์ประวัติ (เมฆ จันทรสาขา) “คำให้การประวัติเมืองมุกดาหาร,” ใน เอกสารส่วนบุคคล ของ นายสุรจิตต์ จันทรสาขา. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ กจช. (อ) 2/1 หน้า 31.

เมื่อเจ้าจันทกีนรีได้อพยพครัวมาหักล้างทางพงเพื่อตั้งถิ่นฐานที่ปากห้วยมุกแล้วและยังได้สร้างวัดขึ้นบริเวณที่เคยเป็นวัดร้าง แล้วตั้งชื่อว่า “วัดศรีมงคล” พร้อมทั้งนำพระพุทธรูปที่พบที่วัดร้างนั้นอัญเชิญมาประดิษฐานเป็นพระพุทธรูปประจำเมือง และตั้งชื่อพระพุทธรูปว่า “พระหลัก” ต่อมา ค.ศ. 1778 ซึ่งตรงกับรัชสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี สยามมีอำนาจเหนือแผ่นดินล้านช้างหลวงพระบาง เวียงจันทน์และจำปาศักดิ์ หัวเมืองต่าง ๆ ที่เคยอยู่ในขอบเขตสหสีมาของอาณาจักรล้านช้างทั้งสามอาณาจักร จึงตกอยู่ในขอบเขตสหสีมาของสยามรวมทั้งเมืองมุกดาหารเดิมอยู่ในขอบเขตสหสีมาอาณาจักรล้านช้างจำปาศักดิ์ จึงกลายเป็นเมืองในขอบเขตสหสีมาของสยาม “...เจ้ากีนรีพร้อมด้วยกรรมการลงไปเฝ้าใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ณ กรุงเทพมหานคร จึงโปรดเกล้าตั้งให้เจ้ากีนรีนายครัวขึ้นเป็นที่พระยาจันทรศรีสุราชอุปราชามันฑราชเจ้าเมืองตั้งบุตรชายเจ้ากีนรี 3 คนนั้นขึ้น คือ ท้าวกิ่งเป็นที่อุปราช ท้าวอุ่นเป็นที่ราชวงศ์ ท้าวชูเป็นที่ราชบุตร จึงโปรดเกล้าฯ ให้เป็นเมืองมุกดาหาร ตั้งแต่เดือน ๔ ปีกุนสังกาท 132”¹ หรือจุลศักราช 1132 ตรงกับ ค.ศ.1770

ถึงแม้เมืองมุกดาหารภายใต้ขอบเขตสหสีมาของไทยแต่เมืองมุกดาหารยังคงยึดถือโครงสร้างธรรมเนียมการปกครองแบบล้านช้าง คือ ระบบอาญาสี่ เช่นเดียวเมืองขึ้นอื่นๆ ในอาณาจักรล้านช้างที่ขึ้นอยู่กับไทย กิจการภายในเมืองยังคงดำเนินการได้อย่างอิสระ ทั้งในการปกครอง เก็บภาษี การแต่งตั้งและถอดถอนขุนนางที่ไม่ใช่อาญาสี่ การใช้กฎหมายของตน ระบบศักดินา เป็นต้น² ส่วนการแต่งตั้งตำแหน่งอาญาสี่ต้องได้รับการแต่งตั้งในสัญญาบัตรจากพระมหากษัตริย์ของไทย ทั้งนี้ในการแต่งตั้งและถอดถอนจะดูความเหมาะสม เช่นเป็นผู้อาวุโสของเมือง มีความสามารถและเป็นที่ไว้วางใจต่อทางการไทย ตำแหน่งเจ้าเมืองประเทศราชเมืองเอก เมืองโท เมืองตรี และเมืองจัตวา ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นแค่ระดับ “พระ” ถ้าหากเจ้าเมืองใดเมืองหนึ่ง มีความดีความชอบในราชการบ้านเมืองเป็นพิเศษอาจได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยา เช่น เจ้าเมืองมุกดาหารที่พระราชทานบรรดาศักดิ์ระดับ “พระยา” ได้แก่ พระยาจันทรศรีสุราชอุปราชามันฑราช พระยาจันทรสุริยวงษ์ (กิ่ง) พระยาศศิวงษ์ประวัติ (เมฆ)

นอกจากพระราชทานบรรดาศักดิ์แก่เจ้าเมืองแล้วยังโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งราชทินนามตามชื่อหรือความหมายเมืองนั้น ๆ เป็นตำแหน่งประจำ เช่น พระจันทรสุริยวงษ์ เจ้าเมืองมุกดาหาร พระมโนจันทร เจ้าเมืองมโนไพร พระพรหมวรราชสุริยวงษ์ เจ้าเมืองอุบลราชธานี ราชทินนามของเจ้าเมืองมุกดาหารคนมีคำว่า “จันทร” ใช้มาอยู่เสมอ ต่อมาเมื่อประกาศพระราชบัญญัติขนานนามสกุล พ.ศ. 2456 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์โปรดเกล้าฯ พระราชทานนามสกุลพระราชทานตามราชทินนามของเจ้าเมืองต่าง ๆ

¹พระยาศศิวงษ์ประวัติ (เมฆ จันทรสาขา) “คำให้การประวัติเมืองมุกดาหาร,” ใน เอกสารส่วนบุคคล ของ นายสุรจิตต์ จันทรสาขา. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ กจช. (อ) 2/1 หน้า 34.

²สุวิทย์ ธีรศาสตร์. (2541). ประวัติศาสตร์ลาว ค.ศ.1779-1975. หน้า 51.

หรือผู้ที่เคยดำรงตำแหน่งเจ้าเมือง ผู้ว่าราชการเมือง กรรมการเมืองชั้นผู้ใหญ่ รวมทั้งบุตรหลาน ผู้สืบสกุลของเจ้าเมืองในภาคอีสานเป็นจำนวนมาก รวมทั้งอดีตเจ้าเมืองมุกดาหาร พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานนามสกุล “จันทรสาขา” (Chandrasakha) แก่พระยาศศิวงศ์ประวัติ (เมฆ) กรรมการพิเศษ อดีตเจ้าเมืองมุกดาหาร (ระหว่างค.ศ. 1888-1897) ตามราชทินนาม พระยาจันทรสุริยวงษ์ เจ้าเมืองมุกดาหารลำดับที่สอง (ทวดของพระยาศศิวงศ์ประวัติ (เมฆ) พระราชทานเมื่อ 25 เมษายน 1914 ทะเบียนเลขที่ 1368¹

ส่วนตำแหน่งอาญาสี่รองเจ้าเมือง เรียกกันว่า อุปราช ราชวงศ์ และ ราชบุตร ให้คำแนะนำชื่อว่า “ท้าว” ซึ่งท้าวในที่นี้เป็นคำสำหรับยศ ตามแบบโบราณดั้งเดิม ท้าวต้องเป็นผู้ที่มาจากสกุลวงศ์จากเจ้าหรือเจ้าเมือง ท้าวจึงเป็นตำแหน่งที่ยกย่องเป็นพิเศษ หรือเป็นบุตรหลาน อุปราช ราชวงศ์ ราชบุตร ที่เป็นผู้ชาย²

2.5 รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของเมืองมุกดาหาร

ลักษณะรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่ราบลุ่มแม่น้ำโขงโดยทั่วไปพบรูปแบบ บ้านโคก บ้านนา และบ้านท่า แต่เนื่องจากทำเลที่ตั้งที่ตั้งเมืองมุกดาหารนั้นตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงทางฟากตะวันตก บริเวณดังกล่าวเป็นที่ดินที่เกิดจากการทับถมของตะกอนเป็นคันดินธรรมชาติ (Natural Levee) มีความสูงจากระดับน้ำทะเลระหว่าง 138 -145 เมตร³ เป็นแนวยาวตามริมฝั่งน้ำโขงจากจากทิศเหนือของเมืองบริเวณปากห้วยมุกไปจรดห้วยมะเยาทางทิศใต้ท้ายเมืองมุกดาหาร ลักษณะการตั้งถิ่นฐานเมืองมุกดาหารจึงมีลักษณะแบบ “บ้านท่า” ชาวเมืองมุกดาหารจึงตั้งบ้านเรือนเรียงคายนตามแนวคันดินธรรมชาติริมแม่น้ำโขง

ลักษณะบ้านเรือนในเมืองมุกดาหารจากบันทึกของชาวฝรั่งเศสได้บันทึกลักษณะบ้านเรือนที่พบเห็นในเมืองมุกดาหารเป็นบ้านพักสร้างเป็นเรือนไม้ยกสูง มีทั้งเรือนผูกจากไม้ไผ่และหวาย⁴ ทั้งนี้เนื่องจากการสร้างบ้านต้องสร้างตามแนวความเชื่อและมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม โดยตัวบ้านจะสร้างเป็นเรือนไม้ยกสูง มีทั้งเรือนผูกจากไม้ไผ่และหวายหรือเรือนสับ บ้านจะไม่สร้างขวางตะวัน หน้าบ้านจะหันไปทางทิศเหนือ หรือทิศใต้ทั้งนี้

¹สุรจิตต์ จันทรสาขา. (2532). “ภาคอีสานในอดีต,” ใน การสัมมนาทางวิชาการ อีสานศึกษา (ประวัติศาสตร์ การเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม). หน้า 221.

²เดิม วิภาคย์พจนกิจ. (2542). เล่มเดิม. หน้า 297.

³กรมการผังเมือง. (2543). ผังเมืองรวมเมืองมุกดาหาร. (แผนที่). และ กรมแผนที่ทหาร. (2483). แผนที่อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดนครพนม. (แผนที่).

⁴De Came,Louis. (1995). *Travels on the Mekong : Cambodia, Laos and Yunan = Voyage en Indo-Chin et dans l' Empire Chinois*. p.111.

ตาราง 1 เปรียบเทียบการตั้งถิ่นฐานระหว่างบ้านโพนสิมกับเมืองมุกดาหาร

การตั้งถิ่นฐาน	ชุมชนโพนสิม	ชุมชนมุกดาหาร
รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน	บ้านโคก	บ้านท่า
สถานที่ตั้ง	บนเนิน	แนวคันดินธรรมชาติ ริมแม่น้ำโขง
กลุ่มบ้าน	บ้านตั้งอยู่ใกล้ชิดกันรวมกันอยู่ กระจุกตัว (Cluster) บนที่เนิน	บ้านเรียงรายตามแนวคันดิน ธรรมชาติริมแม่น้ำโขง
แหล่งน้ำ	หนองน้ำขนาดใหญ่ น้ำคำ หรือน้ำซับ	แม่น้ำโขง ห้วยมุก ห้วยมะเยา ห้วยจะเข้ และ บึงมุก
เส้นทางคมนาคม	ทางบก	ทางน้ำ และทางบก
การขยายตัวของชุมชน	ขยายได้อย่างจำกัดอยู่บนโคกหรือ ย้ายไปตั้งบ้านเรือนที่ปลายนาหรือ ย้ายออกจากชุมชนไปตั้งถิ่นฐานที่ แห่งใหม่	ขยายไปตามแนวคันดิน ธรรมชาติตามริมแม่น้ำ ลำห้วย

เพราะเชื่อว่า การปลูกบ้านขวางตะวันจะผิดชะล่า¹ ผู้ที่อยู่อาศัยภายในบ้านนั้นๆ จะมีอันเป็นไปต่างๆ นานา เช่น ป่วยไข้เป็นประจำ ถูกผีกระทำ² ฯลฯ บ้านแต่ละหลังจะมีทางเดินเชื่อมต่อกันบ้านใกล้เคียง เพราะไม่นิยมการสร้างรั้วกำหนดบริเวณแต่ละครัวเรือน ผู้ที่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติสายโลหิตกันจะตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้ ๆ กัน และในแต่ละกลุ่มบ้านจะมีผู้อาวุโสของตระกูล เป็นที่นับถือเชื่อฟังของครอบครัวเครือญาติในตระกูล ผู้อาวุโสของตระกูลยังทำหน้าที่ผู้ไกล่เกลี่ยเป็นตัวแทนของกลุ่มบ้าน เมื่อเกิดกรณีพิพาทกับกลุ่มบ้านอื่น ๆ นอกจากนี้ กลุ่มเครือญาติหนึ่งๆ ยังมีความใกล้ชิดสัมพันธ์ทางเครือญาติกับครอบครัวอื่น ๆ ในชุมชนเดียวกันทั้งที่เป็นญาติห่างกันหรือเกี่ยวดองกันก็ได้³

2.6 ลำดับเจ้าเมืองและอาณาสี่เมืองมุกดาหาร⁴

ระยะเวลาตั้งแต่ตั้งเมืองมุกดาหารเมื่อ ค.ศ.1170 จนกระทั่งเมืองมุกดาหารยุบรวมเป็นอำเภอเมืองมุกดาหาร สังกัดอยู่ในจังหวัดนครพนมเมืองใน ค.ศ.1907 มุกดาหารมีเจ้าเมือง 8 คนตามลำดับคือ

1. พระยาจันทรศรีสุราชอุปราชามันธาตุราช (เจ้าจันทกินรี) ค.ศ.1770-1804

พระยาจันทรศรีสุราชอุปราชามันธาตุราชหรือเจ้าจันทกินรีเป็นต้นตระกูล "จันทรสาขา" ดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองตั้งแต่ ค.ศ.1770 เจ้าจันทกินรีปกครองเมืองมุกดาหารตามธรรมเนียมการปกครองแบบล้านช้างที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ตำแหน่งอาณาสี่ประกอบไปด้วย

ท้าวกิ่ง บุตรของเจ้าจันทกินรี ดำรงตำแหน่งของอุปราช

ท้าวอุ่น ดำรงตำแหน่ง ราชวงศ์

ท้าวชู บุตรเจ้าจันทกินรีดำรงตำแหน่ง ราชบุตร

พร้อมด้วยตำแหน่งท้าวเพี้ยและกรมการเมืองฝ่ายต่าง ๆ ตามประเพณีการปกครองธรรมเนียมล้านช้าง⁵ พระยาจันทรศรีสุราชอุปราชามันธาตุราช ดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองมุกดาหารเป็นเวลา 34 ปี ใน ค.ศ. 1828 พระยาจันทรศรีสุราชอุปราชามันธาตุถึงแก่กรรม ดังปรากฏในจารึกโบราณเมืองมุกดาหาร ว่า "ศักราชได้ 116 ปีกาบใจ อาชญาเจ้าเมืองมุกดาหารนิพพานก็

¹ชะล่า คือ สิ่งที่ยึดถือและปฏิบัติกันเป็นธรรมเนียมของคนลาว หากละเมิด หรือละเว้นไม่ทำตาม จะเป็นการผิดชะล่าต้องที่อันเป็นไปอย่างใดอย่างหนึ่ง และต้องรีบแก้ไขและปฏิบัติให้ถูกต้องตามชะล่า

²ธวัช ปุณโณทก. (2532). "อีสาน : อดีต ปัจจุบัน และอนาคต," ใน การสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง วัฒนธรรมพื้นบ้าน : กรณีอีสาน. หน้า 226.

³แหล่งเดิม.

⁴อ่านเพิ่มเติมใน สุรจิตต์ จันทร ภาฯ. (2543). เมืองมุกดาหาร.

⁵สุรจิตต์ จันทรสาขา. (2543). เมืองมุกดาหาร. หน้า 3.

แม่ปีนั้น”¹ หรือ ปีชวด เอกศก จุลศักราช 1166 ตรงกับ ค.ศ.1804 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

2. พระยาจันทรสุริยวงษ์ (กึ่ง) ค.ศ.1804- 1841

พระยาจันทรสุริยวงษ์ (กึ่ง) เป็นบุตรพระยาจันทรศรีสุราชฯ เจ้าเมืองแทนบิดาใน ค.ศ.1804 ตำแหน่งอาญาสี่ประกอบไปด้วย

ท้าวอู่่น ดำรงตำแหน่งอุปราช

ท้าวชู ดำรงตำแหน่งราชวงศ์

ท้าวแผ่น ดำรงตำแหน่งราชบุตร

ต่อมาเมื่อท้าวอู่่น ท้าวชู และท้าวแผ่น ถึงแก่กรรม ท้าวพรหม ท้าวทา และท้าวคำ² ได้เป็นอุปราช ราชวงศ์ ราชบุตร ตามลำดับ แทนตำแหน่งเดิมที่เสียชีวิตไป

พระยาจันทรสุริยวงษ์ (กึ่ง) ดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองมุกดาหารเป็นเวลา 35 ปี ถึงแก่กรรมเมื่อ “ศักราชได้ 202 ปีถัดไค้ ... เจ้าเมืองมุกดาหารเข้าสู่สุรคุด เดือนเจียง แรม 5 ค่ำ ก็แม่ปีนั้น”³ หรือวันแรม 5 ค่ำ เดือนอ้าย ปีชวด จุลศักราช 1202 ตรงกับ วันที่ 14 ธันวาคม ค.ศ.1840 ในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

3. พระจันทรสุริยวงษ์ (พรหม) ค.ศ.1844-1862

หลังจากพระยาจันทรสุริยวงษ์ (กึ่ง) เจ้าเมืองมุกดาหารถึงแก่กรรม ท้าวพรหม ผู้เป็นบุตรดำรงตำแหน่งอุปราชเมืองมุกดาหารเป็นผู้รักษาเมืองแทนเป็นระยะเวลา ประมาณ 4 ปี จึงได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองมุกดาหารอย่างเป็นทางการ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงโปรดพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตรตั้งให้ท้าวพรหมเป็น “พระจันทรสุริยวงษ์” เจ้าเมืองมุกดาหาร ตั้งแต่ “ศักราชได้ 202 ปีมะโรง ฉศก เจ้าอุปฮาดเมืองมุกดาหารขึ้นเสวยเมืองเดือน 12 ขึ้น 12 ค่ำ วันเสาร์” หรือ วันศุกร์แรม 11 ค่ำ เดือน 8 ปีมะโรง ฉศก จุลศักราช 1202⁴ ซึ่งตรงกับวันที่ 9 สิงหาคม ค.ศ.1844

คณะอาญาสี่ในสมัยพระจันทรสุริยวงษ์ (พรหม) ประกอบไปด้วย

ท้าวคำ พี่น้องมารดาเดียวกันกับเจ้าเมืองพรหม เป็นอุปราช

ท้าวสุราช ลูกพี่ลูกน้องกับเจ้าเมืองพรหม เป็นราชวงศ์

¹ สุรจิตต์ จันทรสาขา. (2532). “จารึกโบราณ จังหวัดมุกดาหาร,” ใน การสัมมนาทางวิชาการ อีสานศึกษา (ประวัติศาสตร์ การเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม). หน้า 203.

² พระยาศิววงศ์ประวัติ (เมฆ จันทรสาขา). เอกสารส่วนบุคคล ของ นายสุรจิตต์ จันทรสาขา. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ กจช. (อ) 2/1. หน้า 34.

³ สุรจิตต์ จันทรสาขา. (2532). เล่มเดิม. หน้า 204-205.

⁴ ร่างสารตราเจ้าพระยาจักรี ถึงเมืองมุกดาหาร ตั้งอุปราชเป็นพระจันทรสุริยวงษ์. จดหมายเหตุ ร.3 จศ.1206 เลขที่ 33. หอสมุดแห่งชาติ.

ท้าวจีน ดำรงตำแหน่งเป็นราชบุตร ต่อมาราชวงศ์สุราช ถึงแก่กรรม โปรดเกล้าให้พระ
ราชบุตรจีนเลื่อนขึ้นเป็นราชวงศ์ และแต่งตั้งท้าวบุตรเจ้าเมืองพรหมเป็นราชบุตร¹

พระจันทรสूरियวงษ์ (พรหม) ดำรงตำแหน่งผู้รักษาเมืองแทนเจ้าเมืองและเจ้าเมืองเป็น
เวลา 20 ปี ตั้งแต่อายุ 58 ปี ถึงแก่กรรมเมื่อวันศุกร์ ขึ้น 10 ค่ำ เดือน 11 ปีจอ จัตวาศก
จศ.1224 (ค.ศ. 1862) ขณะที่ถึงแก่กรรมอายุ 79 ปี²

4. เจ้าจันทรเทพสุริยวงษ์ดำรงรัฐสีมาภดาธิบดี (เจ้าหนู) ค.ศ.1865-1869
เมื่อพระจันทรสूरियวงษ์ (พรหม) ถึงแก่กรรม อุปราชคำจึงเป็นผู้รักษาเมืองได้ 3 ปี จนกระทั่ง
ค.ศ. 1865 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาแต่งตั้งให้ พระนครศรีบริรักษ์
หรือ “เจ้าหนู” นัคดาของเจ้าอนุวงศ์ โอรสของเจ้ามหาอุปราชติสสะ เจ้าอุปราชคนสุดท้ายแห่ง
นครเวียงจันทน์ เจ้าหนูซึ่งสวามิภักดิ์ต่อสยามและรับราชการอยู่ที่กรุงเทพฯ ให้ไปดำรงตำแหน่ง
เจ้าเมืองมุกดาหารตั้งแต่วันพฤหัสบดี แรม 12 ค่ำ เดือน 8 ปีฉลู สัปตศก จ.ศ.1227³ ตรงกับ วัน
ที่ 20 กรกฎาคม 1865 โปรดเกล้าแต่งตั้ง

อุปราชคำ เป็นพระพฤกษมนตรี ตำแหน่งจางวางที่ปรึกษาเมืองมุกดาหาร
ราชวงศ์จีน เป็นอุปราช
เจ้าดวงเกษ (ท้าววิระบุตร) บุตรเจ้าเมือง (เจ้าหนู) เป็นราชวงศ์
ราชบุตรแห่ง ยังคงดำรงตำแหน่งราชบุตรอยู่เช่นเดิม
พระราชกิจภักดี (ท้าวศรีสุราช) พระศรีวรราช พระวรบุตรภักดี ดำรงตำแหน่งผู้ช่วย
ราชการ

ใน ค.ศ. 1868 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชย์แทน โดยมีสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงษ์เป็นผู้
สำเร็จราชการแผ่นดิน แทนพระองค์ ทางกรมการเมืองขึ้นผู้ใหญ่ในเมืองมุกดาหารนำโดย
พระพฤกษมนตรี (คำ) จางวางที่ปรึกษาราชการเป็นหัวหน้าฟ้องกล่าวโทษ เจ้าจันทรเทพสุริยวงษ์
ดำรงรัฐสีมาภดาธิบดี (เจ้าหนู) ดังปรากฏในจารึกโบราณเมืองมุกดาหารว่า “ศักราชได้ 230 ปี
มะโรง... อาชญาพระพฤกษ อุปฮาด ราชบุตร ไหล่หาบุตร สุริโย มหาธิราช เมืองกลาง เมืองแสน
เมืองจันทร์ ท้าวตุตธา คือไปบอกเจ้าเมืองลงไปเดือน 9 แรม 2 ค่ำ”⁴ โดยกล่าวโทษว่า เจ้าเมือง

¹พระยาศศิวงษ์ประวัติ (เมฆ จันทรสาขา). “คำให้การประวัติเมืองมุกดาหาร,” ใน กจข. (อ) 2/1
เอกสารส่วนบุคคล ของ นายสุจริต จันทรสาขา. หน้า 35.

²ไปบอก เมืองมุกดาหาร เรื่อง พระจันทรสूरियวงษ์ผู้ว่าราชการเมืองถึงแก่กรรม และขอหีบศิลา
หน้าเพลิงขึ้นไปราชทานเพลิงศพ มาณะ วันอังคาร ขึ้น 11 ค่ำ เดือน 7 เดือนอ้าย. จดหมายเหตุ ร.4 จ.ศ.1224
เลขที่ 12. หอสมุดแห่งชาติ.

³ร่างสารตราถึง อุปฮาดราชวงศ์ ท้าวเพี้ยมุกดาหาร โปรดเกล้าตั้งพระนครศรีบริรักษ์เป็น
เจ้าจันทรเทพสุริยวงษ์เจ้าเมืองมุกดาหาร. จดหมายเหตุ ร.4 จ.ศ. 1227 เลขที่ 25. หอสมุดแห่งชาติ.

⁴สุจริต จันทรสาขา. (2532). เล่มเดิม. หน้า 206.

ประพัตติตนไม่เหมาะสม เบียดบังเงินหลวงและเบียดเบียนข่มเหงราษฎรจนได้รับความเดือดร้อน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ติดยการชำระและปรากฏว่าเจ้าเมืองผิดจริง สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์และเจ้าพระยาภูธราภัย สมุหนายกได้ปรึกษาเห็นพร้อมกันให้นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาให้ถอดถอนจันทรเทพสุริยวงศ์ดำรงรัฐสีมา มุกดาธิบดี ออกจากตำแหน่งเจ้าเมืองมุกดาหาร¹

เหตุการณ์ที่กรมการเมืองมุกดาหารชั้นผู้ใหญ่กล่าวฟ้องเจ้าเมืองนั้น สันนิษฐานได้ว่า เจ้าหนุเข้ามาดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าเมืองมุกดาหารนั้นผิดรูปแบบธรรมเนียมที่ปฏิบัติต่อกันมาเดิม ตำแหน่งเจ้าเมืองมุกดาหารสืบทอดอยู่ในตระกูลของเจ้าเมืองที่สืบเชื้อสายมาจากเจ้าจันทกีนรี ถึงแม้การแต่งตั้งดำรงตำแหน่งอาญาสิทธิ์จะเป็นสิทธิขาดของพระมหากษัตริย์ ที่สามารถพึงกระทำได้ ถึงแม้ตำแหน่งในอาญาสิทธิ์นั้นจะเสนอจากกรมการเมืองไปยังเมืองหลวงเพื่อให้พระมหากษัตริย์เห็นชอบและแต่งตั้ง หากพระมหากษัตริย์ไม่เห็นชอบด้วยก็สามารถแต่งตั้งตัวบุคคลอื่นมาเป็นตำแหน่งในอาญาสิทธิ์ได้เช่นกัน แต่ในทางปฏิบัติหากบุคคลที่แต่งตั้งเป็นบุคคลภายนอกตระกูลเจ้าเมืองแล้วนั้นย่อมเป็นจุดอ่อนที่ก่อให้เกิดความบาดหมาง เนื่องจากไม่เป็นเครือญาติซึ่งยากที่จะไกล่เกลี่ยหรือยุติความขัดแย้งได้และถ้าหากเกิดกรณีพิพาทเกิดขึ้นอีกเรื่องอาจลุกลามกลายเป็นความถึงพระมหากษัตริย์ และเหตุการณ์ทำนองนี้หาได้มีเพียงแค่เมืองมุกดาหารเท่านั้นแต่ยังเกิดกรณีเช่นนี้ที่เมืองอุบลราชธานีกล่าวคือ หลังจากพระพรหมราชวงศา (กุทอง) เจ้าเมืองอุบลราชธานีลำดับที่ 3 ถึงแก่กรรม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ เจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเจ้าหน่อคำ เจ้าราชวงศ์เมืองนครจำปาศักดิ์ (บุตรเจ้าเสือ ราชนัดดาเจ้าอนุวงศ์) พระราชบรรดาศักดิ์เป็น เจ้าพรหมเทวานุเคราะห์วงศ์ เจ้าเมืองอุบลราชธานี ทั้งนี้เนื่องจากเจ้าหน่อคำมีความสัมพันธ์ส่วนพระองค์กับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ เจ้าอยู่หัว เพราะเจ้าหน่อคำเป็นพี่ชายของเจ้าจอมมารดาดวงคำในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ เจ้าอยู่หัว² ส่วนทางกลุ่มอำนาจเดิมของอุบลราชธานีไม่พอใจที่โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเจ้าหน่อคำเป็นเจ้าเมือง ดังนั้นเจ้าเมืองกับอุปราชและกลุ่มกรมการเมืองไม่ค่อยจะปรองดองกันเกิดเรื่องทะเลาะวิวาทถกเถียงกันอยู่เสมอ ๆ จนกระทั่งหลังจาก ค.ศ. 1869 (หลังจากพระจอมเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตแล้ว) กล่าวคือเจ้าเมืองกับอุปราชเกิดความบาดหมางกันอย่างรุนแรงเกิดกรณีพิพาท อันมีสาเหตุจากฝ่ายเจ้าอุปราชเข้าใจผิดว่า เมอสิเออร์ไซแก นักสำรวจชาวฝรั่งเศส³ ที่เข้ามาแวะพักที่เมืองอุบลจะมาจับ

¹ สุรจิตต์ จันทรสาขา. (2543). *เมืองมุกดาหาร*. หน้า 21-23 อ้างอิงมาจาก จดหมายเหตุ ร.5 จ.ศ.1231 เล่ม 3.

² เดิม วิชาญพจนกิจ. (2542). *เล่มเดิม*. หน้า 111.

³ เดิม วิชาญพจนกิจ ตั้งข้อสันนิษฐานว่า มอสิเออร์ไซแก น่าจะเป็น มอสิเออร์ฟรังซิส การ์นิเยร์ (M. Francis Garnier) หัวหน้าคณะสำรวจแม่น้ำโขงใน ค.ศ. 1868 หากไม่ใช่มอสิเออร์ฟรังซิส การ์นิเยร์ แล้ว อาจเป็นคนใดคนหนึ่งในการสำรวจที่มาด้วยกัน

ตัวพรรคพวกของตน ขุนนางฝ่ายอุปราชจึงทำร้ายนักสำรวจชาวฝรั่งเศสจนมีการฟ้องร้องไปยังกรุงเทพฯ และเป็นเหตุให้เจ้าเมืองอุบล กับอุปราชขัดแย้งกันอย่างรุนแรง มีการกล่าวโทษกันไปมา¹

5. พระจันทรสุริยวงษ์ (คำ) ค.ศ.1870-1877

หลังจากเจ้าจันทรเทพสุริยวงษ์ดำรงรัฐสีมา mukdahaar ถูกปลดจากตำแหน่งเจ้าเมืองมุกดาหาร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เสด็จอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าพระราชทานนามสัญญาบัตร ประทับพระราชลัญจกร ตั้งให้ พระพฤกษมนตรี (คำ) จางวางที่ปรึกษาราชการเมืองมุกดาหารขึ้นเป็น พระจันทรสุริยวงษ์ ดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองมุกดาหารตั้งแต่วันที่ 3 ค่ำ เดือน 5 ปีมะเมียโทศก จุลศักราช 1232² หรือตรงกับวันที่ 26 เมษายน ค.ศ.1870 พระจันทรสุริยวงษ์ (คำ) เป็นบุตรของเจ้าเมือง พระยาจันทรสุริยวงษ์ (กึ่ง) เจ้าเมืองมุกดาหารในลำดับที่สอง และยังคงดำรงตำแหน่งในอาญาสิทธิ์ มาก่อนและจางวางที่ปรึกษาราชการเป็นตำแหน่งสุดท้ายก่อนเป็นเจ้าเมืองมุกดาหาร

กรรมการเมืองชั้นผู้ใหญ่ในสมัยพระจันทรสุริยวงษ์ (คำ) ได้แก่

อุปราชจีน ดำรงตำแหน่งเป็น พระพฤกษมนตรี ที่ปรึกษาราชการ

ราชบุตรแท่ง ดำรงตำแหน่งเป็น อุปราช

ท้าวบุญเฮา ดำรงตำแหน่งเป็น ราชวงศ์

ท้าวเล ดำรงตำแหน่งเป็น ราชบุตร

พระราชกิจภักดี (อุทุม) พระวรบุตรภักดี (ดี) พระศรีวรราช พระศรีวรวงษ์ ดำรงตำแหน่งเป็นผู้ช่วยราชการ

พระจันทรสุริยวงษ์ ดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองมุกดาหารได้ 8 ปี และแก่กรรมวันอาทิตย์ แรม 12 ค่ำ ปีมะแม นพศก จุลศักราช 1239 ตรงกับวันที่ 2 ธันวาคม ค.ศ. 1877

6. พระจันทรสุริยวงษ์ (บุญเฮา) ค.ศ.1879-1887

หลังจากพระจันทรสุริยวงษ์ เจ้าเมืองมุกดาหารถึงแก่กรรมใน ค.ศ. 1877 ต่อมาไม่นานอุปราชแท่งก็ได้ถึงแก่กรรม ราชวงศ์บุญเฮา จึงเป็นผู้รักษาเมืองแทนอุปราชแท่ง ต่อมาปี ค.ศ. 1879 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เสด็จอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าพระราชทานนามสัญญาบัตรประทับตราลัญจกรตั้งให้ราชวงศ์บุญเฮา เป็นพระจันทรสุริยวงษ์ เจ้าเมืองมุกดาหารในวันพุธ ขึ้น 4 ค่ำ เดือน 9 ปีเถาะ เอกศก จุลศักราช 1241 ตรงกับ ค.ศ.1879³ ประกอบด้วยกรรมการเมืองผู้ใหญ่ คือ

ที่มา : เต็ม วิภาคย์พจนกิจ. (2542). แหล่งเดิม.

¹อ่านเพิ่มเติมได้ที่ เต็ม วิภาคย์พจนกิจ. (2542). ประวัติศาสตร์อีสาน. หน้า 111-114.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2521). การแต่งตั้งขุนนางไทยในสมัยรัชกาลที่ 5. หน้า 18.

³กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2521). การแต่งตั้งขุนนางไทยในสมัยรัชกาลที่ 5. หน้า 91.

ราชบุตรเล ดำรงตำแหน่งอุปราช
 ท้าวเสือ บุตรเจ้าเมือง พระจันทร์สุริยวงษ์ (คำ) เป็นราชวงศ์
 ท้าวเมฆ บุตรอุปราชแห่ง ดำรงตำแหน่ง ราชบุตร
 พระราชกิจภักดี (ท้าวขัตติยะ) พระศรีวรวงศ์ พระศรีวรราช พระวรบุตรภักดี ดำรง
 ตำแหน่งผู้ช่วยราชการ

พระจันทร์สุริยวงษ์ (บุญเฮา) ถึงแก่กรรมเมื่อวันพุธแรม 1 ค่ำ เดือน 5 นพศก
 จุลศักราช 1245 ตรงกับวันที่ 28 มีนาคม ค.ศ. 1887 รวมอายุได้ 76 ปี ทั้งนี้ยังไม่เป็นที่ทราบแน่
 ชัดว่า เจ้าเมืองบุญเฮาเป็นบุตรของใคร แต่สันนิษฐานได้ว่าน่าจะอยู่ในสายตระกูลที่สืบเชื้อสายมา
 จากเจ้าจันทกนิรีเพราะเคยดำรงตำแหน่งกรมการเมืองชั้นผู้ใหญ่ของเมืองมุกดาหารในอาญาสี่
 เป็นราชวงศ์ในสมัยพระจันทร์สุริยวงษ์ (คำ)

7. พระยาศศิวงศ์ประวัติ (เมฆ) ค.ศ. 1891-1897

หลังจากพระจันทร์สุริยวงษ์ (บุญเฮา) เจ้าเมืองมุกดาหารลำดับที่ 7 ถึงแก่กรรม เมื่อ
 ค.ศ.1887 ราชบุตรเมฆเป็นผู้รักษาเมืองแทนเพราะว่าอุปราชเล และราชวงศ์เสือถึงแก่กรรมไป
 ก่อน ต่อมาปี ค.ศ.1891 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เสด็จอยู่หัว โปรดเกล้าฯ พระราชทาน
 นามพระราชลัญจกรให้ราชบุตรเป็นพระจันทร์สุริยวงษ์ดำรงตำแหน่งเจ้าเมือง¹ ตั้งแต่ 4 ตุลาคม
 ค.ศ.1891 ประกอบไปด้วยกรมการเมืองชั้นผู้ใหญ่คือ

ท้าวเสริมเป็นอุปราช

ท้าวแสง บุตรเจ้าเมืองเมฆเป็นราชวงศ์

ท้าวแป้น (ไชยกุมาร เมืองคำ)² เป็นราชบุตร

พระวรบุตรภักดี (อ่าง) พระศรีวรวงศ์ พระราชภักดี และพระศรีวรวงศ์
 เป็นผู้ช่วยราชการ

ช่วงปลายคริสต์วรรษที่ 19 ฝ่ายไทยได้ตระหนักภัยจากการคุกคามของชาติตะวันตก
 ไทยจึงเริ่มได้พระปฏิรูปการปกครองแบบรวมศูนย์อำนาจสู่ส่วนกลางอย่างจริงจัง ใน ค.ศ.1890
 ได้มีการจัดแบ่งเขตการปกครองขึ้นใหม่ เมืองมุกดาหารจึงรวมอยู่ในหัวเมืองฝ่ายเหนือ ต่อมา
 ค.ศ.1893 สยามต้องเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงในฝรั่งเศส ฝ่ายไทยจึงจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาล
 เพื่อปกครองหัวเมืองใหญ่อย่างใกล้ชิดใกล้ชิดใน ค.ศ. 1894 เมืองมุกดาหารจัดรวมอยู่ในมณฑล
 ลาวพวน³ โดยมีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม ดำรงตำแหน่งข้าหลวงใหญ่

¹สุรจิตต์ จันทรสาขา. (2543). เล่มเดิม. หน้า 52.

²พระยาศศิวงศ์ประวัติ (เมฆ จันทรสาขา) "คำให้การประวัติเมืองมุกดาหาร," ใน เอกสารส่วน
 บุคคล ของ นายสุรจิตต์ จันทรสาขา. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ กจช. (อ) 2/1. หน้า 37.

³สุรจิตต์ จันทรสาขา. (2542). "มุกดาหาร, เมือง," ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน.
 หน้า 3632. (เล่ม 11).

ประจําณฑลลาวพวน กองบัญชาการตั้งอยู่บ้านหมากแข้ง อุดรธานี และพระภักดีนุชิต (จันทร์ อีทรกำแหง) ดำรงตำแหน่งเป็นข้าหลวงประจําคุกดาหาร

ใน ค.ศ.1897 มหาดไทยได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองท้องที่ ร.ศ.116 โดยแบ่งส่วนของการปกครองเป็นลำดับชั้น เป็น มณฑล จังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน มีผลให้ระบบอาสํที่ต้องยกเลิกไปและเปลี่ยนเป็นผู้ว่าราชการเมือง ปลัดเมือง ยกบัตรเมืองแทนตำแหน่งอาญาสํเดิม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ พระราชทานให้พระจันทร์สุริยวงษ์ เ้าเมืองมุกดาหารเป็น “พระยาศศิวงษ์ประวัติ”¹ ดำรงตำแหน่งจางวางที่ปรึกษาราชการเมืองมุกดาหารแทนตำแหน่งเ้าเมืองและได้รับยศอํามาตย์เอกถือศักดินา 3,000 รับพระราชทานเบี้ยหวัดเงินปี

ต่อมาใน ค.ศ.1907 เมืองมุกดาหารยุบรวมเป็นอำเภอเมืองมุกดาหาร (ยังมีการใช้อำเภอเมืองนำหน้าชื่อเมืองเดิมอยู่เพื่อเป็นอนุสรณ์ว่าเคยมีฐานะเป็นเมืองมาก่อน) สังกัดจังหวัดนครพนม พระยาศศิวงษ์ประวัติ (เมฆ) จึง ดำรงตำแหน่งกรรมการพิเศษ จังหวัดนครพนม อีกตำแหน่งหนึ่งด้วย

พระยาศศิวงษ์ประวัติ (เมฆ) ถึงแก่กรรมเมื่อวันเสาร์ขึ้น 8 ค่ำ เดือน 6 ตรงกับวันที่ 28 เมษายน 1917 รวมอายุ 72 ปี²

8. พระจันทร์เทพสุริยวงศา (แสง จันทรสาขา) ค.ศ.1897-1906

ใน ค.ศ. 1897 กระทรวงมหาดไทยประกาศ พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ ร.ศ.116³ จัดการปกครองแบบเทศาภิบาล เป็นระบบเดียวกันทั่วทั้งประเทศโดยแบ่งออกเป็นลำดับชั้นเป็น มณฑล จังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน ส่งผลให้ ระบบอาญาสํที่ต้องยกเลิกไปในที่สุด ตำแหน่งสําคัญเมืองมุกดาหารเปลี่ยนไป คือ พระยาศศิวงษ์ประวัติ ดำรงตำแหน่งจางวางที่ปรึกษาราชการเมืองมุกดาหาร ราชวงศ์แสงได้รับพระราชทานสัญญาบัตรให้พระจันทร์เทพสุริยวงศา เป็นผู้ว่าเมืองมุกดาหารประกอบด้วยกรรมการเมือง ดังนี้

อุปราชเสริม เป็นพระดำรงมุกดาหาร

ราชบุตรแป้น เป็นพระวิจารณ์อธิกรณ์ ศาลเมือง

ท้าวสุก เป็น หลวงวิจารณ์อักษรา มหาดไทยเมือง

ท้าวแดน เป็น หลวงบุรินทร์มุกดารักษ์ นครบาลเมือง

ท้าวแสง เป็น หลวงธนกาญจนกิจ คลังเมือง

ท้าวหนู เป็น หลวงสมิตรนครมุก โยธาเมือง⁴

¹สุริจิตต์ จันทรสาขา. (2542). เล่มเดิม. หน้า 3632.

²แสงเดิม. หน้า 3633.

³เดิม วิภาคย์พวนกิจ. (2542). เล่มเดิม. หน้า 352.

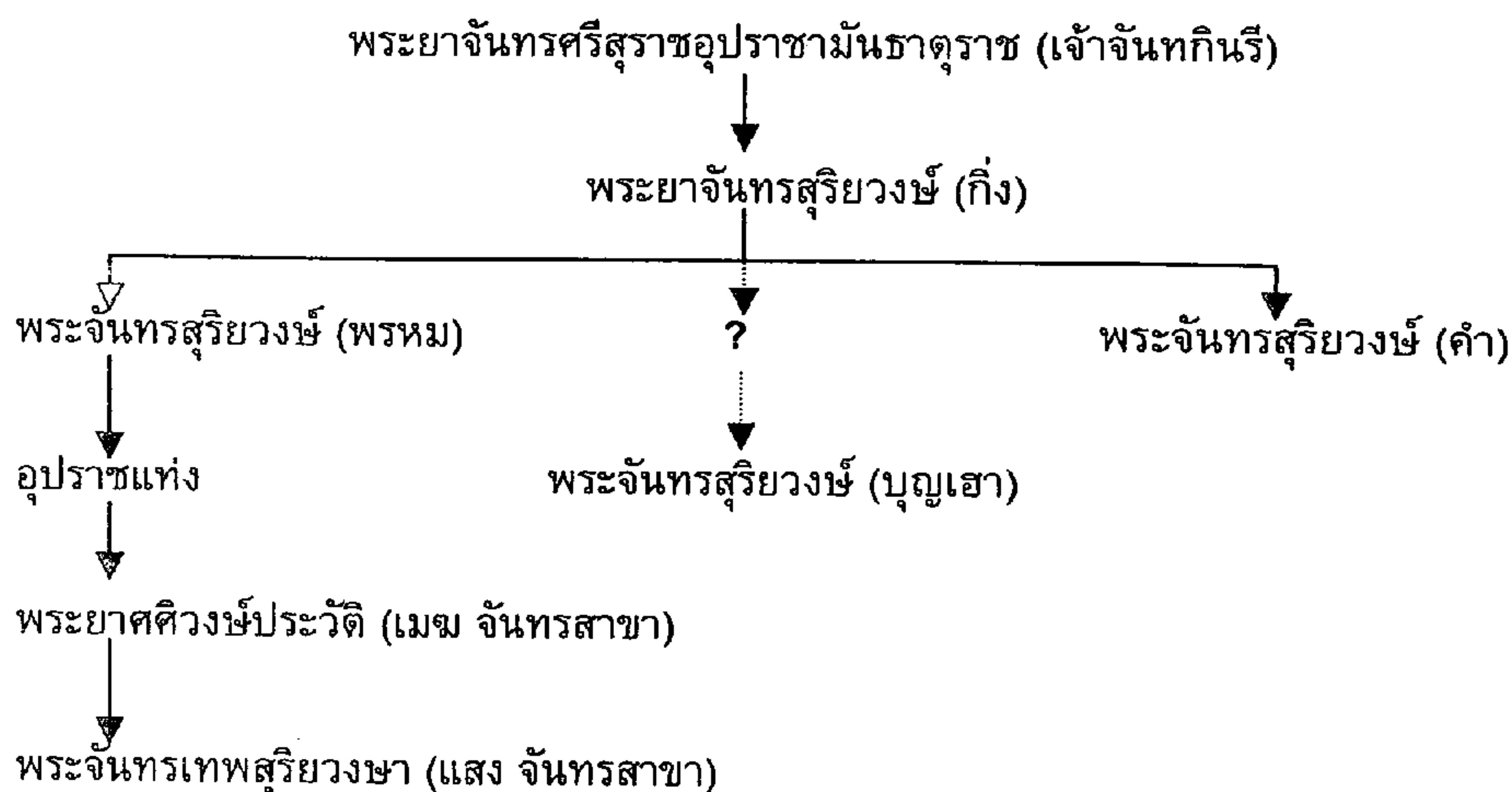
⁴สุริจิตต์ จันทรสาขา. (2542). เล่มเดิม. หน้า 3633.

ตาราง 2 รายชื่อเจ้าเมือง อุปราช ราชวงศ์ และราชบุตร เมืองมุกดาหาร

ลำดับ	เจ้าเมืองมุกดาหาร	อุปราช	ราชวงศ์	ราชบุตร
1.	พระยาจันทรศรีสุราชอุปราชามันธาตุราช (เจ้าจันทกีนรี) ค.ศ.1770-1804	ท้าวกิ่ง	ท้าวอุ่น	ท้าวชู
2.	พระยาจันทรสุริยวงษ์ (กิ่ง) ค.ศ.1804- 1841	ท้าวอุ่น ท้าวพรหม	ท้าวชู	ท้าวแผ่น
3.	พระจันทรสุริยวงษ์ (พรหม) ค.ศ.1844-1862	ท้าวคำ	ท้าวสุราช	ท้าวจิ้น
4.	เจ้าจันทรเทพสุริยวงษ์ดำรงรัฐสีมามุกดาธิบดี (เจ้าหนู)	ท้าวคำ ท้าวจิ้น	เจ้าดวงเกษ	ท้าวแท่ง
5.	พระจันทรสุริวงษ์ (คำ) ค.ศ.1870-1877	ท้าวแท่ง	ท้าวบุญเฮา	ท้าวเล
6.	พระจันทรสุริวงษ์ (บุญเฮ้า) ค.ศ.1879-1887	ท้าวเล	ท้าวเสื่อ	ท้าวเมฆ
7.	พระยาศศิวงษ์ประวัติ (เมฆ จันทรสาขา) ค.ศ. 1891-1897	ท้าวเสริม	ท้าวแสง	ท้าวแป้น
8.	พระจันทรเทพสุริยวงษา (แสง จันทรสาขา) ค.ศ.1897-1906	-	-	-

ที่มา : สุรจิตต์ จันทรสาขา. (2543). เมืองมุกดาหาร. หน้า 1-99.

แผนผังการสืบทอดตำแหน่งเจ้าเมืองมุกดาหารตามสายตระกูล “จันทร์สาขา”

ภาพประกอบ 3 แผนผังการสืบทอดตำแหน่งเจ้าเมืองมุกดาหารตามสายตระกูล “จันทร์สาขา”

ที่มา : สุรจิตต์ จันทร์สาขา. (2543). เมืองมุกดาหาร. หน้า 1-99.

ค.ศ.1907 ได้มีการปรับปรุงการปกครองในมณฑลอุดร¹ เมืองมุกดาหารจึงถูกยุบรวมเป็น อำเภอเมืองมุกดาหารขึ้นอยู่กับเมืองนครพนม ตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองมุกดาหาร(เจ้าเมือง) จึงเปลี่ยนเป็นนายอำเภอเมืองมุกดาหาร ต่อมา ค.ศ.1916 กระทรวงมหาดไทย ได้ประกาศเปลี่ยนคำว่าเมืองเป็นจังหวัดให้เหมือนกันทั่วราชอาณาจักร เมืองนครพนมจึงเปลี่ยนเป็นจังหวัดนครพนม และอำเภอเมืองมุกดาหารเปลี่ยนชื่อใหม่เป็น อำเภอเมืองมุกดาหาร เมืองมุกดาหารจึงมีฐานะเป็นเมืองอยู่ 137 ปี มีเจ้าเมืองปกครองแปดคน เมืองมุกดาหารถูกยุบเป็นอำเภอขึ้นอยู่กับนครพนมเป็นเวลา 75 ปี และตั้งขึ้นเป็นจังหวัดมุกดาหาร เมื่อวันที่ 27 กันยายน ค.ศ.1982

¹ก่อนเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงเรียกว่าหัวเมืองฝ่ายเหนือ ต่อมา ค.ศ.1894 เปลี่ยนเป็นมณฑลลาวพวน และใน ค.ศ. 1899 เปลี่ยนมาเรียกเป็นมณฑลอุดร

การศึกษาประวัติศาสตร์การอพยพเคลื่อนย้ายตั้งถิ่นฐานของเมืองสุวรรณเขต ก่อน ค.ศ.1893. ทำให้ทราบว่าบริเวณสองฝั่งแม่น้ำโขงบริเวณเมืองสุวรรณเขตก่อน ค.ศ.1893. นั้นมีชุมชนดั้งเดิมตั้งอยู่แล้ว คือ เมืองมุกดาหาร ตั้งอยู่ปากตะวันตกแม่น้ำโขง และบ้านท่าแร่ ตั้งอยู่ปากตะวันออกแม่น้ำโขง ชุมชนทั้งสองดังกล่าวมีจุดกำเนิดและพัฒนาของชุมชนมาจาก บรรพบุรุษเดียวกันคือชาวบ้านโพธิ์สุม โดยชาวโพธิ์สุมกลุ่มต่างๆ ได้อพยพย้ายถิ่นออกจาก บ้านโพธิ์สุมตั้งชุมชนขึ้นใหม่ตามริมแม่น้ำโขงตั้งเป็นชุมชนใหม่ตามริมแม่น้ำโขง ต่อมาเมื่อ ชุมชนใหม่ขยายตัวใหญ่ขึ้น บางชุมชนก็มีลูกหลานแยกออกไปตั้งชุมชนใหม่ๆ ขึ้นหรือบ้างก็ พัฒนาการกลายเป็น “เมือง” เช่น มุกดาหาร และต่อมาใน ค.ศ.1893 ดินแดนฝั่งซ้ายตกเป็นของ ฝรั่งเศส ส่วนที่เป็นดินแดนฝั่งซ้ายเมืองมุกดาหาร ฝรั่งเศสได้สถาปนาขึ้นเป็นเมืองมุกดาหาร ดังจะกล่าวในบทต่อไป

บทที่ 2

เมืองสุวรรณเขตในฐานะอาณานิคมของฝรั่งเศส ระหว่าง ค.ศ. 1893-1954

ก่อน ค.ศ. 1893 ดินแดนในลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางอันได้แก่ดินแดนประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยมีกลุ่มชาติพันธุ์ลาวซึ่งเป็นชนพื้นเมืองส่วนใหญ่ ตั้งถิ่นฐานเป็นอาณาจักรล้านช้างหลวงพระบาง เวียงจันทน์ และจำปาศักดิ์ ซึ่งอยู่ภายใต้อำนาจของไทย ต่อมาใน ค.ศ. 1893 ฝรั่งเศสได้ขยายอิทธิพลเข้ามาในดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงเป็นลำดับ จนในที่สุดฝรั่งเศสจึงสามารถปกครองลาวเป็นส่วนหนึ่งของอาณานิคมอินโดจีนฝรั่งเศส ส่วนฝั่งขวาแม่น้ำโขง ในขณะนั้นยังคงอยู่ภายใต้การปกครองของไทย ประชากรฝั่งขวาแม่น้ำโขงมีฐานะเป็น พลเมืองของไทย ถือสัญชาติไทย ส่วนประชากรลาวฝั่งซ้ายมีฐานะเป็น พลเมืองของอาณานิคมอินโดจีน หรือ “ผู้ที่ถือสัญชาติฝรั่งเศส”¹ โดยมีแม่น้ำโขงเป็นเส้นกั้นเขตแดนประเทศ ถึงแม้คนทั้งสองฝั่งจะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันก็ตาม

การขยายอิทธิพลของชาติตะวันตกเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้รัฐบาลไทยทำการปฏิรูปการปกครองหัวเมืองทั่วทั้งราชอาณาจักรโดยรวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง จัดการปกครองส่วนภูมิภาค โดยกระทรวงมหาดไทยได้ประกาศ พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ ร.ศ. 116² เพื่อจัดการปกครองแบบเทศาภิบาล เป็นระบบเดียวกันทั่วทั้งราชอาณาจักร แบ่งออกเป็นลำดับชั้นเป็น มณฑล จังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน ยกเลิกธรรมเนียมประเพณีการปกครองแบบล้านช้าง รวมทั้งส่งข้าหลวงจากส่วนกลางไปดูแลหัวเมืองต่าง ๆ อย่างใกล้ชิด ส่งผลให้ระบบอาญาที่ต้องยกเลิกไปในที่สุด ส่วนผู้ปกครองชาวพื้นเมืองเปลี่ยนฐานะเป็นข้าราชการโดยรับเงินเดือนจากส่วนกลาง สถานะของเมืองมุกดาหารส่วนที่ตกเป็นของไทยถูกลดบทบาทลงเป็นเพียงอำเภอมุกดาหารขึ้นต่อจังหวัดนครพนม ส่วนดินแดนตรงข้ามตัวเมืองมุกดาหารคือบ้านท่าแร่ ฝรั่งเศสได้สถาปนาขึ้นเป็นเมืองสุวรรณเขต เพื่อเป็นเมืองศูนย์กลางบริหารปกครองศูนย์คมนาคมสื่อสารที่สำคัญของแคว้นลาว และอาณานิคมอินโดจีนฝรั่งเศส

1. การสถาปนาเมืองสุวรรณเขต ระหว่าง ค.ศ. 1893-1954

เมืองสุวรรณเขต เดิมเป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ มีชื่อว่า “บ้านท่าแร่” ตั้งอยู่ตรงข้ามตัวเมืองมุกดาหาร ตั้งขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1542 โดยท้าวแก้วสิมพลีได้อพยพผู้คนประมาณ 40 ครอบครัวจากบ้านโพนสิมมุ่งหน้าไปทางทิศตะวันตกของพระธาตุอิงฮังสู่แม่น้ำโขง ท้าวแก้วสิมพลีได้นำพรรคพวกไปตั้งถิ่นฐานบริเวณริมแม่น้ำโขงฟากตะวันออก โดยมีจุดปลายทางที่ “บ้านนาคำ”

¹ พงสวัสดิ์ บุปผา. (1996). *การขยายตัวของรัฐลาว*. หน้า 22.

² เดิม วิภาควิพนกิจ. (2542). *ประวัติศาสตร์อีสาน*. หน้า 352.

เป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ ริมแม่น้ำโขงซึ่งมีคนตั้งถิ่นฐานอยู่ก่อนหน้านี้อยู่แล้ว บ่าวแก้วสัมพลีและพวกได้สมทบกับชาวบ้านนำคำสร้างบ้านแปลงเมือง ท้าวแก้วสัมพลีได้เป็นผู้นำในการสร้างวัดโดยนำหินแร่ (หินก้อนกรวด) ที่มีอยู่ริมแม่น้ำโขงบริเวณทำน้าบ้านนาคำมาใช้ในการก่อสร้าง วัดที่สร้างขึ้นใหม่จึงเรียกว่า “วัดโนนหินแร่” หรือ “วัดท่าแร่” และเรียกชุมชนบริเวณนั้นว่า “ท่าแร่”¹

ต่อมา ค.ศ. 1893 ฝรั่งเศสเข้ายึดดินแดนลาวฝั่งซ้าย เป็นอาณานิคม ระยะแรกฝรั่งเศสได้สร้างเมืองต่าง ๆ ทางภาคใต้และภาคกลางของลาว เพื่อใช้เป็นศูนย์บัญชาการของฝรั่งเศส เช่น เมืองโขง เมืองปากหินบูรณ์ และ เมืองสองคอน (สองคอนดอนดง) ต่อมาฝรั่งเศสได้ย้ายศูนย์บัญชาการที่ตั้งอยู่ที่เมืองสองคอน² มาที่ “บ้านท่าแร่” เนื่องจากอยู่ติดกับแม่น้ำโขงสะดวกในการคมนาคม ในขณะที่เมืองสองคอนตั้งอยู่ริมเซบั้งเหียง แควสาขาของแม่น้ำโขงฝรั่งเศสเห็นว่า เป็นท้องถิ่นที่ทุรกันดาร³ ไม่สะดวกในการคมนาคม เพราะห่างไกลจากแม่น้ำโขง และ อีกทั้งเมืองสองคอนยังห่างจากเมืองมุกดาหาร ทั้งนี้เพราะฝรั่งเศสต้องการสร้างสถานีการค้าที่เมืองมุกดาหารและเมืองอื่นๆ ที่ตั้งอยู่บนฝั่งขวาแม่น้ำโขง เช่น เมืองเขมราฐ นครพนม ท่าอุเทน หนองคาย เชียงแสน ในที่สุดมองซิเออร์ โอเดนฮอล (M.Odend'hal) ผู้บัญชาการฝรั่งเศสที่เมืองสองคอนจึงได้ตัดสินใจเลือกบริเวณริมแม่น้ำโขงบริเวณบ้านท่าแร่ตรงข้ามเมืองมุกดาหารตั้งเมืองขึ้นใหม่เพื่อเป็นศูนย์บัญชาการแทนเมืองสองคอน⁴ เรียกเมืองที่ตั้งขึ้นใหม่ว่า “เมืองสุวรรณเขต”

คำเรียกชื่อเมืองสุวรรณเขตซึ่งคนลาวเรียกว่า “สะหวั่นนะเขต” มีที่มาอย่างไรไม่ทราบแน่ชัดแม้แต่ชาวสุวรรณเขตน้อยคนนักที่รู้ความเป็นมาของชื่อเพราะว่าขาดหลักฐานเอกสารที่เป็นลายลักษณ์อักษรยืนยันเกี่ยวกับชื่อเรียกสุวรรณเขต เนื่องจากเอกสารราชการในสมัยอาณานิคมส่วนใหญ่บันทึกเป็นภาษาฝรั่งเศส ปัจจุบันเอกสารเหล่านี้เก็บรักษาไว้หอจดหมายเหตุกระทรวงการต่างประเทศที่ฝรั่งเศส ส่วนเอกสารที่มีอยู่ในประเทศลาวซึ่งเก็บไว้ที่ห้องสมุดแห่งชาติที่เวียงจันทน์หรือเก็บไว้ตามบ้านเรือนราษฎรถูกเก็บเผาทำลายในสมัยปลดปล่อย ค.ศ. 1975 การจากคำบอกเล่าของเจ้าหน้าที่ห้องสมุดแห่งชาติเวียงจันทน์ กล่าวว่า ปัจจุบันทางห้องสมุด

¹ พระภิกษุสโร (หนูกร) ใจสุข. (2538). “ประวัติบ้าน.” มุกดาหาร เมืองมุกแม่น้ำโขง. หน้า 127 และ “ประวัติศาสตร์เมืองสุวรรณเขต,” ปีมการุดนพิเศษ สำหรับแขวงสะหวั่นนะเขต. (1996). หน้า 9-11. และจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านโพธิ์สุม

² เมืองสองคอนห่างจากเมืองสุวรรณเขตไปทางทิศใต้ ประมาณ 60 กิโลเมตร

³ Lefèvre, E. (1995). *Travels in Laos : The Fate of the Sip Song Pana and Muong Sing (1894-1896).* = *Un Voyage au Laos.* Trans. by Walter E.J. Tips. p. 139.

พระอาจารย์มหานอน ดำรงบุญ. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดไชยภูมิอาราม เมืองสุวรรณเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมื่อวันที่ 6 และ 8 กันยายน 2544.

พันธุราช อมรธิดา. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านโพธิ์สว่างได้ถนนมะคะสะหวั่น เมืองสุวรรณเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมื่อวันที่ 9 กันยายน 2544.

⁴ Lefevre, E. (1995). *loc. cit.* p. 139.

แห่งชาติลาวได้ขอหนังสือและเอกสารภาษาฝรั่งเศสจากหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร ประเทศเวียดนาม¹ มาเก็บไว้ที่หอสมุดแห่งชาติลาว เอกสารที่ได้มานั้นส่วนใหญ่เป็นหนังสือที่มีระดับซ้ำกับที่มีอยู่หอสมุดแห่งชาติเวียดนาม และหนังสือส่วนใหญ่ชำรุดเสียหายไม่สามารถอ่านได้ ต้องซ่อมแซมก่อน แต่อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าข้อมูลที่เป็นเอกสารเกี่ยวกับที่มาของเมืองสุวรรณเขตจะขาดแคลน แต่ผู้วิจัยได้ใช้ข้อมูลหลักฐานจากการสัมภาษณ์ผู้รู้ เช่น พระอาจารย์มหางอน ดำรงบุญ² ท่านพันธุราช อมรธิดา³

ก่อน ค.ศ.1975 ชื่อเมืองสุวรรณเขตสะกดเป็นภาษาลาวว่า สวัณนะเขต หลังจาก ค.ศ. 1975 จนถึงปัจจุบัน สะกดเป็น สะทวัณนะเขต ส่วนภาษาฝรั่งเศส คือ Savannakhet ทั้งสามคำในภาษาลาวและภาษาฝรั่งเศส อ่านว่า สะทวัณนะเขต ส่วนที่มาคำดังกล่าวชาวสุวรรณเขตเชื่อกันว่ามาจากคำว่า สวรรค์เขต และ สุวรรณเขต

สวรรค์เขต มีความหมายว่าแดนสวรรค์ จากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ได้กล่าวถึงที่มาคำว่า “สะทวัณนะเขต” ไว้ว่า ก่อน ค.ศ. 1893 เมืองต่างๆ ในแขวงสุวรรณเขตเช่น เมืองพิน เมืองนอง เมืองสองคอน ขึ้นอยู่กับเมืองอุบล เมื่อฝรั่งเศสเข้าปกครองลาว ฝรั่งเศสได้ถามชาวบ้านในท้องที่สุวรรณเขตว่า หัวเมืองแถบนี้ขึ้นอยู่กับหัวเมืองใด ชาวบ้านตอบกลับไปว่า ก่อน ค.ศ. 1893 เมืองต่างในบริเวณนี้ เช่น เมืองพิน เมืองนอง เมืองสองคอน เป็นหัวเมืองส่วย ขึ้นอยู่กับเมืองอุบล ฝรั่งเศสได้ถามต่อเอาความหมายของคำว่า “อุบล” แปลว่าอะไร ชาวบ้านเข้าใจว่า “บน” แปลว่า “เทิง” หรือที่สูง ฝรั่งเศสถามต่อว่า ถ้าสูงกว่า “เทิง” อีกนั้นเรียกว่าอะไร

¹เอกสารสมัยอาณานิคมฝรั่งเศสที่เก็บไว้ ณ หอสมุดแห่งชาติ ณ กรุงเทพมหานคร (National Library in Hà Noi -Thu Vien Quoc Gia). ประเทศเวียดนาม ส่วนใหญ่ชำรุดเสียหายเป็นจำนวนมาก ปัจจุบัน ศูนย์วิจัยห้องสมุด The Center for Research Libraries มหาวิทยาลัยชิคาโก โดยได้ทุนสนับสนุนจากมูลนิธิเฮนรี ลูซ (Henry Luce Foundation) จำนวน 180,000 เหรียญสหรัฐอเมริกา และสถาบันฮาร์วาร์ด แยงชิง (Harvard Yenching Institute) จำนวน 35,000 เหรียญสหรัฐอเมริกา เพื่อดำเนินการในโครงการอนุรักษ์ ซ่อมแซม เอกสาร ณ หอจดหมายเหตุ หอสมุดแห่งชาติ ณ กรุงเทพมหานคร โดยดำเนินการซ่อมแซมเอกสารเก่า พร้อมทำสำเนาไมโครฟิล์มแล้วเก็บไว้รักษาไว้ที่หอจดหมายเหตุ หอสมุดแห่งชาติ ณ กรุงเทพมหานคร และศูนย์ข้อมูล หอสมุดมหาวิทยาลัยชิคาโก

ที่มา : The Center for Research Libraries, The Southeast Asia Microform Project (SEAM). (2001). *SEAM Microfilming and Preservation Project in Viet Nam*. (Online) Available: <http://www.crl.uchicago.edu/info/seam/seamviet.htm>

²พระอาจารย์มหางอน ดำรงบุญ อายุ 71 ปี อายุพรรษา 50 พรรษา (กันยายน 2001) จำพรรษา ณ วัดไชยภูมิमारาม (วัดใหญ่) เมืองสุวรรณเขต ปัจจุบันดำรงตำแหน่ง ประธานองค์การพุทธศาสนาสัมพันธ์ แขวงสุวรรณเขต ส.ป.ป. ลาว

³พันธุราช อมรธิดา อายุ 73 ปี (กันยายน 2001) เป็นบุตรของพญาโพธิ์ทิต อดีตเจ้าแขวงสุวรรณเขตในสมัยอาณานิคม ปัจจุบันท่านพันธุราช อมรธิดา ดำรงตำแหน่ง กรรมการศูนย์กลางแนวลาสร้างชาติ

ชาวบ้านตอบว่า “สุวรรณค์” ดังนั้นฝรั่งเศสต้องการตั้งชื่อดินแดนบริเวณสุวรรณเขตให้มีความหมายเหนือกว่า เมืองอุบลราชธานี ซึ่งเป็นดินแดนของไทย ว่าดินแดนแถบนี้เป็น พื้นที่ของสุวรรณค์ ดังนั้นจึงตั้งชื่อตามที่ได้สอบถามคนลาวว่า สุวรรณค์เขต¹ ต่อมาเมื่อฝรั่งเศสสร้างเมืองสุวรรณเขตขึ้น ฝรั่งเศสสร้างถนนสายแรก ตั้งชื่อเรียกเป็นภาษาฝรั่งเศสว่า “Ville de la port du Ciel”² หรือเมืองประตูสุวรรณค์ ดังนั้นความหมายเมืองสุวรรณเขต ตามคำว่า สุวรรณค์เขต จึงเป็นที่เชื่อกันในบรรดาผู้เฒ่าผู้แก่ในยุคอาณานิคม และบรรดาผู้ที่ไม่มีความรู้ในภาษาบาลี สันสกฤต³

สุวรรณเขต ความหมายว่า “นาคำ” ชาวสุวรรณเขตบางคนเชื่อว่าสุวรรณเขตมีความหมายว่า “นาคำ” เนื่องจากบริเวณบ้านนาเหล่าอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของตัวเมืองสุวรรณเขต (บริเวณรอบสถานีรถไฟโดยสารเมืองสุวรรณเขตในปัจจุบัน) เป็นทุ่งน่าน้ำคำ (นาที่มีน้ำคำหรือน้ำไหลซึมตลอดปี) ชาวเมืองสุวรรณเขตเรียกนาผืนนี้ว่า นาคำ และได้้นำชื่อนาคำ มาใช้ตั้งชื่อเรียกเป็นชื่อเมือง โดยเปลี่ยนคำว่า นาคำ ภาษาลาว มาเป็นภาษาบาลี สันสกฤต คำว่า นามาจากคำว่า เขตตุ และ คำ มาจากคำว่า สุวรรณ ในภาษาบาลี สันสกฤต สมาสเป็นคำว่า สุวรรณเขต ต่อมาออกเสียงเพี้ยนเป็น สะหวันนะเขต⁴

สุวรรณเขต ความหมายว่า ดินแดนแหล่งทองคำ หรือ ดินแดนอุดมสมบูรณ์ พระอาจารย์มหางอน ตั้งข้อสังเกตว่า ชื่อ สุวรรณเขต มาจากคำว่า สุวรรณ แปลว่า ทองคำ เขตตุ แปลว่า นา หรือ เขตแดน ตามความเข้าใจของคนลาว คำว่าสุวรรณเขต จึงหมายถึง ดินแดนอุดมสมบูรณ์ไปด้วยแร่ธาตุ ทองคำ ดังนั้นจึงเรียกดินแดนที่เต็มไปด้วยทองคำเป็น “สุวรรณเขต” เช่นเดียวกับ คำว่า “สุวรรณภูมิ”⁵

ถึงแม้คำว่าสุวรรณเขตจะมีที่มาอย่างไรก็ตาม โอเดนฮอล เจ้าแขวงสุวรรณเขตร่วมกับ “ยาท่านกินรี” เจ้าอธิการคนแรกของวัดไชยภูมิमारาม ได้ตกลงเลือกใช้ศัพท์คำว่า “สวัณมะเขต”

¹พระอาจารย์มหางอน ดำรงบุญ. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดไชยภูมิमारาม เมืองสุวรรณเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมื่อวันที่ 6 และ 8 กันยายน 2544.

²ชาวสุวรรณเขตนิยมเรียกว่า ถนนเลขที่หนึ่ง เมื่อลาวได้รับเอกราช ค.ศ.1954 ชาวสุวรรณเขตเปลี่ยน “Ville de la port du Ciel”² หรือถนนประตูสุวรรณค์ เป็น “ถนนคันธบุรี” เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

ที่มา : พันธราช อมรธาดา. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านโพนสว่างใต้ ถนนมะคะสะหวัน เมืองสุวรรณเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมื่อวันที่ 9 กันยายน 2544.

³พระอาจารย์มหางอน ดำรงบุญ. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดไชยภูมิमारาม เมืองสุวรรณเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมื่อวันที่ 6 และ 8 กันยายน 2544.

⁴แหล่งเดิม.

⁵แหล่งเดิม.

(สะพานนะเขต) เพราะมีความหมายที่เป็นมงคล กล่าวคือ “สวัมบะ” หมายถึงสวรรค์ชั้นฟ้า หรือจะหมายถึงสุวรรณที่แปลว่า ทองคำ เมื่อรวมกับคำว่าเขต จึงเป็นหมายความว่า เขตทองคำ¹

2. ปัจจัยสำคัญที่ฝรั่งเศสสถาปนาขึ้นเป็นเมืองสุวรรณเขต

ค.ศ. 1893 ฝรั่งเศสเข้ายึดดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง เป็นอาณานิคม ฝรั่งเศสได้เลือกบริเวณ บริเวณริมแม่น้ำโขงฝั่งซ้าย ตรงข้ามตัวเมืองมุกดาหาร สถาปนาขึ้นเป็นเมืองสุวรรณเขต ปัจจัยที่เป็นสาเหตุให้ฝรั่งเศสสถาปนาเมืองสุวรรณเขตนั้นมีหลายประการด้วยกัน กล่าวคือ

2.1 ที่ตั้งตัวเมืองสุวรรณเขตเป็นจุดยุทธศาสตร์

บริเวณที่ตั้งของเมืองสุวรรณเขต อยู่ตรงกึ่งกลางของลาวและยังใกล้กับเวียดนามตอนกลาง เมืองสุวรรณเขตเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญจุดหนึ่งหากใครสามารถครอบครองเขตภาคกลางของลาวหรือดินแดนแขวงสุวรรณเขตในปัจจุบันก็สามารถแพร่ขยายควบคุมลาว ดังจะเห็นได้จากฝรั่งเศสจึงเข้ามายึดครองดินแดนลาว ค.ศ. 1893 เมื่อฝรั่งเศส กล่าวคือในเดือนเมษายน ค.ศ.1893 ฝรั่งเศสได้ขยายอิทธิพลเข้ามายึดดินแดนลาว ฝรั่งเศสได้เส้นทางที่ส่งกำลังทหารจาก กัมพูชาและเวียดนาม เข้ามายึดดินแดนลาว 3 เส้นทางด้วยกัน² คือ

เส้นทางแรก ฝรั่งเศสส่งกำลังทหารจากกัมพูชาโดยอาศัยเส้นทางทางแม่น้ำโขง ขึ้นมาทาง เมืองเสียมโบก บงขลา เชียงแตง เมืองโขง ฝรั่งเศสยึดด่านเสียมโบก และบงขลา ได้วันที่ 1 เมษายน ค.ศ.1893 วันต่อมายึดเชียงแตง และยึดเมืองโขงได้วันที่ 4 เมษายน ค.ศ.1893 ต่อมาในวันที่ 23 เมษายน ค.ศ.1893 ฝรั่งเศสเข้ายึดเมืองอัตตะปือ และเมืองแสนปาง³

เส้นทางที่สอง ฝรั่งเศสนำทหารจากเมืองคำโล แคว้นอันนัม ข้ามเทือกเขาหลวงที่ด่านลาวบาว เข้าโจมตีเมืองตะโปน (เซโปน) ในวันที่ 29 เมษายน ค.ศ.1893 ต่อมาเข้ายึดเมืองพิน เมืองนอง เมืองสองคอน และลงมาถึงได้มาที่ริมแม่น้ำโขงที่นาพระสุร ตรงข้ามเมืองเขมราฐ⁴

เส้นทางที่สาม ฝรั่งเศสนำทหารจากเมืองวิญห์ แคว้นดงเกีย ข้ามเทือกเขาภูหลวงที่ด่านนาแป เข้ามาตีเมืองเชียงร่ม เมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม ค.ศ. 1893 ต่อมาตีเมืองนาแป เมื่อวันที่ 18 พฤษภาคม ต่อมายึดเมืองคำเกิด เมืองคำม่วน แก่งเจ๊ก (ตรงข้ามชัยบุรี)⁵

¹ทองเสย โคตรวงลี. (1994). มุลเชื้อการต่อสู้พิรอาจหารของแขวงสะพานนะเขต. หน้า 2.

²อ่านเพิ่มเติมใน จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ. (2522). *วิกฤตการณ์สยาม ร.ศ. 112 : การเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง*. และ สุวิทย์ ชีรสาศวัต. (2523). *ความสัมพันธ์ไทย-ฝรั่งเศส ร.ศ. 112-126 : การเสียดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขง*.

³สุวิทย์ ชีรสาศวัต. (2523). *ความสัมพันธ์ไทย-ฝรั่งเศส ร.ศ. 112-126 : การเสียดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขง*. หน้า 44.

⁴สุวิทย์ ชีรสาศวัต. (2523). *เล่มเดิม*. หน้า 48.

⁵แหล่งเดิม.

ฝรั่งเศสสามารถยึดลาวได้ในแนวตามลำน้ำโขงจากกัมพูชา-เมืองโขง และแนวที่สองตามแนวเส้นทางเมืองคำไล-ลาวบาว-เขมราฐ ส่วนเส้นทางวิญห์-คำเกิด-คำม่วน ฝรั่งเศสตกประสบปัญหากับการตั้งรับของไทยเพราะมีกำลังพลน้อยกว่าไทย

ต่อมาในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1893 ฝรั่งเศสจึงใช้ยุทธวิธีเรือปืนโดยส่งเรือรบเข้ามาที่ปากน้ำเจ้าพระยา เป็นเหตุให้มีการสู้รบระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ฝ่ายไทยเรียกเหตุการณ์นี้ว่า “วิกฤตการณ์ ร.ศ. 112” การศึกครั้งนี้ฝ่ายไทยไม่อาจต้านทานกองทัพเรือของฝรั่งเศสได้ ไทยจึงยอมเจรจาทำสัญญาสันติภาพต่อกัน ในที่สุดมีการลงนามในสนธิสัญญา วันที่ 3 ตุลาคม 1893 ซึ่งทำให้ดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงตกเป็นของฝรั่งเศส

เมื่อฝรั่งเศสได้ดินแดนลาวฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ฝรั่งเศสได้สร้างตัวเมืองแบบตะวันตกขึ้นใหม่ตามเส้นทางยุทธศาสตร์ที่ตนได้ยึดไว้ตามเส้นทางยุทธศาสตร์ทั้ง 3 กล่าวคือ เส้นทางแรกตามลำน้ำโขง แม่น้ำโขงตั้งแต่ ค.ศ. 1895-1899 ฝรั่งเศสได้สถาปนาเมืองโขงขึ้นเป็นเมืองศูนย์กลางการบริหารการปกครองแคว้นลาวภาคใต้ ต่อมาเมื่อ ค.ศ. 1899 ฝรั่งเศสได้ย้ายศูนย์กลางการบริหารการปกครองจากเมืองโขงไปที่ตั้งชั่วคราวที่เมืองสุวรรณเขต ก่อนย้ายไปตั้งที่เมืองเวียงจันทน์¹ ส่วนเส้นทางที่สองและเส้นทางที่สามติดกับเวียดนาม ซึ่งฝรั่งเศสต้องการควบคุมดินแดนตอนกลางของลาวซึ่งเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่ฝรั่งเศสสามารถกระจายกำลังไปควบคุมดินแดนลาวส่วนต่าง ๆ โดยอาศัยกองกำลังทหารเวียดนามมาในลาว ดังนั้นเส้นทางที่สองและเส้นทางที่สามฝรั่งเศสแยกออกเป็นสองแขวง คือ แขวงสุวรรณเขต และแขวงคำม่วน

แขวงสุวรรณเขตมีศูนย์กลางการปกครองชั่วคราวที่ เมืองสองคอน ต่อมาฝรั่งเศสได้ย้ายศูนย์กลางจากเมืองสองคอนมาตั้งที่ริมแม่น้ำโขงที่เมืองสุวรรณเขต เนื่องจากเมืองสองคอนอยู่ห่างจากแม่น้ำโขงประมาณ 20 กิโลเมตร การคมนาคมกับเมืองสำคัญตามริมแม่น้ำโขงมีความยากลำบากเพราะต้องขึ้นล่องจากเมืองสองคอนตามลำน้ำเซบั้งเหียงที่คดเคี้ยวเพื่อออกสู่ปากเซบั้งเหียงสบแม่น้ำโขงซึ่งเยื้องกับเมืองเขมราฐ ส่วนการเดินทางบกไม่สะดวกเท่าทางน้ำ

แขวงคำม่วน ศูนย์กลางที่ทำการแขวงตั้งอยู่ที่เมืองปากหินบุรณ (ฟองวิญห์) บริเวณปากแม่น้ำหินบุรณบรรจบกับแม่น้ำโขง ตรงข้ามกับท่าอุเทน จังหวัดนครพนม ต่อมาฝรั่งเศสสถาปนาบ้านท่าแขก ริมแม่น้ำโขงตรงข้ามเมืองนครพนม ขึ้นเป็นเมืองท่าแขกเพื่อเป็นที่ตั้งของที่ทำการแขวงคำม่วน ส่วนเมืองปากหินบุรณเป็นเขตทหารที่สำคัญของฝรั่งเศส

เนื่องด้วยเมืองสุวรรณเขตเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญของแคว้นลาว ได้ตั้งเขตทหารที่สำคัญขึ้นที่เมืองสุวรรณเขต ห่างจากตัวเมืองไปทางทิศตะวันออกประมาณ 15 กิโลเมตร มีชื่อเรียกว่า SENO หรือ เซโน ซึ่งมาจากคำในภาษาฝรั่งเศสว่า Sud (ทิศใต้) Est (ทิศตะวันออก)

¹ทองสา ไชยวงคำดี และคณะ. (1989). ประวัติศาสตร์ลาว เล่ม 3 1893 ถึงปัจจุบัน. หน้า 12-13.

Nord (ทิศเหนือ) Ouest (ทิศตะวันตก) โดยเซโนตั้งอยู่บริเวณสามแยกสามบ่อน¹ หรือ เป็นจุดตัดระหว่างถนนเลขที่ 13 กับถนนเลขที่ 9 ตามแนวทิศเหนือ-ใต้กับ ทิศตะวันออก-ตะวันตก เมืองสุวรรณเขตอยู่ใกล้กับเวียดนามเป็นระยะทาง 244 กิโลเมตร ตามถนนเลขที่ 9 จากเมืองสุวรรณเขตไปชายแดนเวียดนาม เมืองสุวรรณเขตจึงเป็นเขตยุทธศาสตร์ที่สำคัญของแคว้นลาวในยุคอาณานิคมของฝรั่งเศส

ต่อมาช่วงระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง ญี่ปุ่นเข้ามายึดครองอินโดจีนแทนฝรั่งเศส และครอบครองลาวได้ทั้งหมดใน ค.ศ. 1945 แต่ญี่ปุ่นปกครองลาวได้ไม่นานนักเพราะญี่ปุ่นเป็นฝ่ายพ่ายแพ้สงคราม หลังจากนั้นลาวได้ตั้งรัฐบาลลาวอิสระปกครองลาว ต่อมา ค.ศ.1946 ฝรั่งเศสได้เข้ามายึดลาวอีกครั้งหนึ่ง โดยใช้เส้นทางยุทธศาสตร์จากภาคกลางของเวียดนามเข้ามายังภาคกลางของลาวบริเวณแขวงสุวรรณเขตและยึดเมืองสุวรรณเขตได้เป็นที่ตั้งมั่นที่สำคัญเป็นแห่งแรกก่อนที่จะยึดเมืองสำคัญอื่นๆ ของลาว ในที่สุดฝรั่งเศสสามารถครอบครองลาวได้อีกครั้ง ต่อมาหลังจากลาวได้รับเอกราช ค.ศ.1954 สหรัฐอเมริกาได้เข้ามาแทนที่ฝรั่งเศสโดยอาศัยเมืองสุวรรณเขตเป็นที่ตั้งมั่นโดยใช้เขตเซโนเป็นฐานทัพอากาศ เพื่อควบคุมการขยายตัวของพรรคประชาชนปฏิวัติลาวที่เข้ามาปลดปล่อยลาวตามเส้นทางที่ 9² ซึ่งเส้นทางและยุทธศาสตร์ที่สำคัญของลาวในขณะนั้น

2.2 สุวรรณเขตเป็นที่มั่นเพื่อดำเนินการผนวกดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขง

ค.ศ. 1893 ฝรั่งเศสได้ดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงเป็นอาณานิคม ดินแดนฝั่งซ้ายที่ฝรั่งเศสได้ยึดครองไปนั้นมีประชากรจำนวนน้อย คนลาวส่วนใหญ่ได้อพยพมาอยู่ฝั่งขวาแม่น้ำโขงมาตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี และศีกกบฏเจ้าอนุวงศ์ ประชากรที่เหลืออยู่ฝั่งซ้ายส่วนใหญ่จึงเป็นคนลาวและบรรดาชนเผ่าต่าง ๆ ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในที่ทุรกันดารเป็นป่าเขาพื้นที่สูง อีกทั้งเมืองการค้าตามริมแม่น้ำโขงส่วนใหญ่ตั้งอยู่บนฝั่งขวา เช่น เมืองเขมราฐ มุกดาหาร นครพนม ท่าอุเทน หนองคาย และอยู่ลึกเข้าไปในดินแดนฝั่งขวาของแม่น้ำโขง เช่น อุบลราชธานี สกลนคร สิ้นคำ จากดินแดนเหล่านี้ เช่น ครั่ง เร่ว สีผึ้ง หนังสือสัตว์ กระดุกสัตว์ นอแรด เขากวาง น้ำผึ้ง ฯลฯ³ สิ้นคำเหล่านี้จะส่งไปโคราช แล้วส่งต่อไปยังกรุงเทพฯ เพื่อออกสู่ตลาดภายนอก การลำเลียงสิ้นคำใช้กองเกวียน หรือใช้เรือตามลำน้ำมูลลำเลียงสิ้นคำ หากมีสิ้นคำจำนวนมากมีการใช้เรือลำเลียงตามแม่น้ำโขงแต่ก็ไม่สะดวกเพราะว่ามีเกาะแก่งเป็นอุปสรรคต่อ คมนาคมขนส่งสิ้นคำ

¹ สามแยกสามบ่อน หรือสามแยกสามแห่ง คือ สามแยกแห่งแรก คือ ถนนเลขที่ 13 บรรจบกับถนนไปแก่งกะเบา สามแยกแห่งที่สองคือ ถนนเลขที่ 13 บรรจบกับ ถนนเลขที่ 9 ทางไปตัวเมืองสุวรรณเขต และสามแยกแห่งที่สาม คือ ถนนเลขที่ 9 บรรจบกับ ถนนเลขที่ 13 ทางไปปากเซ

ที่มา : ดวงไชย หลวงพะสี. (1998). *ทางเลขที่ 9 สายใหม่*. หน้า 24-25.

² ดวงไชย หลวงพะสี. (1998). *แหล่งเดิม*. หน้า 26-27.

³ สุวิทย์ ธีรศาสตร์. (2541). *ประวัติศาสตร์ลาว ค.ศ.1779-1975*. หน้า 118-119.

ส่วนกิจการการค้าส่วนใหญ่อยู่ในกำมือของคนจีนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณเมืองดังกล่าวโดยมีเครือข่ายธุรกิจเชื่อมโยงกับพ่อค้าจีนในกรุงเทพฯ¹ จึงเห็นได้ว่าฝั่งขวาแม่น้ำโขงมีความสำคัญทางเศรษฐกิจมากกว่าฝั่งซ้าย ดังนั้นฝรั่งเศสจึงพยายามขยายอิทธิพลของตนเพื่อผนวกดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขง

ฝรั่งเศสจึงได้ตั้งเมืองใหม่ขึ้นตามริมแม่น้ำโขงฝั่งซ้าย เมืองที่ตั้งขึ้นใหม่ เช่น ห้วยทราย เวียงจันทน์ ปากซัน ท่าแขก ปากหินบูรณ์ (ฟ่องวิญห์) สุวรรณเขต ปากเซ จำปาศักดิ์ โขง (ศรีทันตร) เมืองเหล่านี้กลายเป็นเมืองสำคัญของลาว² กล่าวคือเป็นเป็นศูนย์กลางบริหารปกครองภายในดินแดนอาณานิคมแคว้นลาวแล้วยังเป็นเมืองที่ตั้งมั่นเพื่อขยายอิทธิพลไปฝั่งขวาแม่น้ำโขง ฝรั่งเศสได้ตั้งสถานีการค้าตลอดแนวแม่น้ำโขงในเขตดินแดนของไทย เริ่มตั้งแต่ เชียงแสน เชียงของ เชียงคาน หนองคาย ท่าอุเทน มุกดาหาร เขมราฐ จำปาศักดิ์ โดย “ฝรั่งเศสส่งผู้แทนทางการค้ามาประจำอยู่ทุกแห่ง โดยแอบแฝงการค้าเข้ามาตั้งมั่นเพื่อยึดเมืองไทย ต่อมาหลังจาก ร.ศ. 112 แล้ว พวกผู้แทนการค้าเหล่านี้ก็ได้รับแต่งตั้งให้เป็นคอมมิสซาร์ (แปลว่าผู้ว่าราชการ)”³ ผู้แทนการค้ามีหน้าที่หลักคือ ดำเนินการแผ่ขยายอิทธิพลอำนาจฝรั่งเศสในดินแดนของไทย เช่น

“...ฝรั่งเศสมาเกี่ยวข้องกับเจ้าเมืองกรมการทั้งปวงตามริมฝั่งน้ำว่าเป็นประเทศราชบ้าง เอกราชบ้าง บางเมืองถึงยุเจ้าเมืองให้ประหารชีวิตผู้ที่ทำผิดได้ตามชอบใจ เจ้าเมืองกรมการของเราพากันกำเริบ ประพฤติตัวเป็นเหยียบเรือสองแคมไปหมด ด้วยนี้ไสยคนเหล่านี้เป็นคนโลภสิ่งใดที่ได้เงิน โดยจะทำผิดกฎหมายข้างไทยก็บอกว่าธรรมเนียมบ้านเมืองเคยอย่างนี้ ถ้าทำผิดข้างธรรมเนียมข้างเมืองของเราก็ร้องว่าทำตามกฎหมายไทย เล่นเอาแต่ได้เข้าไว้เป็นประมาณ...”⁴

นอกจากนี้ เจ้าหน้าผู้แทนการค้าที่ส่งมาประจำอยู่ที่สถานีการค้าเมืองต่างๆ ตามริมน้ำโขงต้องคอยสอดส่องดูแลว่าทางฝ่ายไทยกระทำความผิดสัญญาที่ทำไว้กับฝรั่งเศสหรือไม่⁵

¹ Martin Stuart-Fox. (1996). *Buddhist Kingdom, Marxist State : the Making of Modern Laos*. pp. 25.

² สีสะเหลียว แสงศึกษา และ พวงคำ สมสนิท. (1989). *ภูมิศาสตร์ลาว*. หน้า 227-240.

³ มานิจ ชุมสาย. (2519ค). เอกสารประวัติศาสตร์ ร.ศ. 112 จากแฟ้มใต้ถุนสถานทูตไทยในปารีส อันดับ 5 ว่าด้วยฝรั่งเศส ยึดฝั่งขวาแม่น้ำโขงไว้ตลอดแนว. หน้า 3.

⁴ ที่ 84/128 เรื่องจัดโปสิตริมน้ำโขง 1 ม.ค. 113 จดหมายพระประจักษ์ศิลปาคมทูลมายังพระนอญยาเธอกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย, ใน *เรื่องฝรั่งเศสเมืองมุกดาหาร*. (6 พ.ย. ร.ศ.113 - 1 พ.ค. ร.ศ.123). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ ร. 5 ผ. 20/56 (รหัสไมโครฟิล์ม ม ร.5 ผ/26). หน้า 127.

⁵ สุรจิตต์ จันทรสาขา. (2543). *เมืองมุกดาหาร*. หน้า 62.

อย่างไรก็ตามฝรั่งเศสไม่ประสบผลสำเร็จในการผนวกดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขงเท่าที่ควร ฝรั่งเศสได้ดินแดนฝั่งขวาเพิ่มเพียงบางส่วนใน ค.ศ.1904 คือ บริเวณหลวงพระบางฝั่งขวาและดินแดนมโนไพร จำปาศักดิ์ (ดูแผนที่ประกอบในภาคผนวก จ) แต่อย่างไรก็ตามฝรั่งเศสประสบผลสำเร็จในการครอบครองดินแดนกัมพูชาและเวียดนามทั้งหมด ส่วนดินแดนลาวถูกแยกออกเป็นสองส่วนโดยมีแม่น้ำโขงเป็นเขตแดนไทยกับลาว

2.3 สภาพภูมิประเทศของเมืองสุวรรณเขตและบริเวณรอบ ๆ

สภาพภูมิประเทศของเมืองสุวรรณเขตและบริเวณรอบ ๆ เป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญที่ทำให้ฝรั่งเศสสถาปนาเมืองสุวรรณเขตขึ้น เนื่องจากบริเวณเมืองสุวรรณเขตและบริเวณรอบ ๆ มีแม่น้ำโขงไหลผ่าน อีกทั้งยังมีทุ่งราบที่กว้างใหญ่ที่สุดของลาว บริเวณดังกล่าวจึงไม่ทุรกันดารเมื่อเทียบกับดินแดนอื่นของลาว ดังนั้นจึงเหมาะแก่การตั้งเมืองสุวรรณเขต เพื่อเป็นศูนย์กลางการปกครอง คมนาคม สื่อสาร

2.3.1 แม่น้ำโขง

แม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำที่สำคัญในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีต้นกำเนิดจากที่ราบสูงทิเบต มีความยาวรวมทั้งหมดประมาณ 4,200 กิโลเมตร ไหลจากทิศเหนือลงสู่ทิศใต้ผ่าน จีน พม่า ลาว ไทย กัมพูชา เวียดนาม ออกทะเลที่อ่าวไทยที่บริเวณภาคใต้ของเวียดนาม

ตาราง 3 ความยาวและพื้นที่แม่น้ำโขงไหลผ่านประเทศต่างๆ

ประเทศ	ความยาวแม่น้ำโขง ไหลผ่าน (กิโลเมตร)	ร้อยละ	พื้นที่แม่น้ำโขง (ตารางกิโลเมตร)	ร้อยละ
จีน	1,650.6	39.3	164,565	20.7
พม่า			20,670	2.6
ลาว	1,864.8	44.4	212,060	26.3
ไทย	(รวมพม่า ลาว และไทย)		189,210	23.8
กัมพูชา	453.6	10.8	151,050	19.0
เวียดนาม	231	5.5	56,445	7.1
ผลรวม	4,200	100	795,000	100

ที่มา : สีสะเหลียว แสงศึกษา และ พวงคำ สมสนิท. (1989). ภูมิศาสตร์ลาว. หน้า 88 – 89.

แม่น้ำโขงส่วนที่ไหลผ่านลาวนั้น แบ่งออกกันสองช่วง¹ คือ

ช่วงแรกตอนเหนือ ตั้งแต่ปากน้ำลา (ชายแดนเหนือสุดระหว่างลาวกับพม่า) ถึงเมืองชนะคาม² แขวงเวียงจันทน์ แม่น้ำโขงช่วงนี้ไหลผ่านที่ภูเขาสูง ผ่านเมืองสำคัญ คือ แม่สาย เชียงแสน เชียงของ ห้วยทราย ปากแบ่ง หลวงพระบาง ไชยบุรี ปากลาย ชนะคาม เส้นทางคมนาคมตามลำน้ำโขงช่วงนี้ คือ สายหลวงพระบาง-เวียงจันทน์ และ ห้วยทราย-หลวงพระบาง การคมนาคมช่วงนี้ไม่สะดวกเพราะแม่น้ำโขงช่วงนี้น้ำไหลเชี่ยว มีเกาะแก่งจำนวนมาก ซึ่งเป็นอุปสรรคในการเดินเรือ

ช่วงที่สอง ตั้งแต่เมืองชนะคามถึงเวินคานจรดชายแดนกัมพูชา แม่น้ำโขงช่วงนี้ส่วนใหญ่เป็นเขตแดนระหว่างไทยกับลาวตั้งแต่เมืองชนะคาม จนถึงปากมูล ไหลผ่านที่ราบเป็นส่วนใหญ่ ความกว้างแม่น้ำ กว้างตั้งแต่ 800 - 3,000 เมตร ส่วนทางใต้สุด กว้างระหว่าง 3,000 - 5,000 เมตร กว้างมากที่สุดถึง 8,000 เมตร ความกว้างของแม่น้ำโขงเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้การคมนาคมขนส่งทางแม่น้ำโขงทำได้สะดวก อีกทั้งยังมีสาขาของแม่น้ำโขงที่สำคัญ คือ น้ำงึม น้ำงึมบ น้ำชัน น้ำกระดัง เซบั้งไฟ เซบั้งเหียง น้ำมูล (แม่น้ำมูล) เซโดน เป็นต้น แม่น้ำโขงช่วงชนะคามถึงเวินคานยังแบ่งย่อยออกเป็นแบ่งออกเป็น

ช่วงชนะคาม - เรือนหิน³ เมืองสองคอน แขวงสุวรรณเขต แม่น้ำช่วงนี้กว้างตั้งแต่ 1,000 - 2,500 เมตร แม่น้ำโขงช่วงนี้ไม่มีเกาะแก่งมากนัก มีเพียงแก่งกะเบา⁴เป็นอุปสรรคในการเดินเรือเฉพาะช่วงหน้าแล้ง แม่น้ำโขงช่วงนี้น้ำไหลไม่เชี่ยว ไหลผ่านเมืองที่สำคัญ คือ เวียงจันทน์ หนองคาย ปากซัน ท่าแขก นครพนม สุวรรณเขต มุกดาหาร เป็นต้น แม่น้ำโขงช่วงนี้จึงเป็นเส้นทางเดินตามลำน้ำได้ตลอดปี

ช่วงเรือนหิน-ปากน้ำมูล ช่วงนี้แม่น้ำโขงเป็น มีเกาะแก่งจำนวนมาก แก่งที่ใหญ่คือ แก่งเขมราฐ ซึ่งเป็นเกาะแก่งจำนวนมากตามแม่น้ำโขง แก่งเขมราฐมีระยะทางยาว 150 กิโลเมตร

ช่วงที่สาม ตั้งแต่ปากมูล - เวินคาน แม่น้ำโขงช่วงนี้กว้างมาก มีแก่งตาดหรือน้ำตกเป็นอุปสรรคในการเดินเรือ มีแก่งหลี่ผีเป็นอุปสรรคที่สำคัญในการเดินเรือ แม่น้ำโขงช่วงนี้ไหลผ่านเมืองสำคัญ คือ ปากเซ จำปาศักดิ์ โขง (ศรีทันตร) เป็นต้น

แม่น้ำโขงช่วงชนะคาม-เวินคาน มีเส้นทางใช้เดินเรือที่สำคัญสองสาย คือ สายเวียงจันทน์-สุวรรณเขต และสุวรรณเขต-ปากเซ โดยมีเมืองสุวรรณเขตเป็นจุดกึ่งกลางเส้นทางแม่น้ำโขงช่วงชนะคาม-เวินคาน

¹ สีสะเหลียว แสงศึกษา และ พวงคำ สมสนิท. (1989). เล่มเดิม. หน้า 90.

² เมืองชนะคามตรงข้ามอำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย

³ บ้านเรือนหิน เมืองสองคอน แขวงสุวรรณเขต ตั้งอยู่ตรงข้ามอำเภอขานูมาน จังหวัดอำนาจเจริญ

⁴ แก่งกะเบาอยู่ทางด้านเหนือตัวเมืองสุวรรณเขตประมาณ 25 กิโลเมตร

บริษัทไซง่อนขนส่งทางน้ำ (Compagnie des Messageries Fluviales des Cochinchine) เป็นบริษัทเดินเรือตามลำแม่น้ำโขงในสมัยอาณานิคมได้กำหนดหลักกิโลเมตร¹ โดยเริ่มที่ กิโลเมตรที่ 0 ณ ท่าเรือเมืองไซง่อน หลีผี กิโลเมตรที่ 720 เมืองโขง กิโลเมตรที่ 741 ปากเซ กิโลเมตรที่ 869 ปากมูล (บ้านด่าน) กิโลเมตรที่ 915 สุวรรณเขต กิโลเมตรที่ 1,126 เวียงจันทน์ กิโลเมตรที่ 1,584 และหลวงพระบาง กิโลเมตรที่ 2,111

ที่ตั้งของสุวรรณเขตตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขง เป็นจุดกึ่งกลางของแม่น้ำโขงในดินแดนอาณานิคมอินโดจีนฝรั่งเศส อีกทั้งแม่น้ำโขงช่วงที่ไหลผ่านสุวรรณเขตสามารถเดินเรือได้ทั้งปี เมื่อฝรั่งเศสสถาปนาเมืองสุวรรณเขต พร้อมทั้งสร้างท่าเรือที่เมืองสุวรรณเขต เมืองสุวรรณเขตจึงเป็นเมืองท่าที่สำคัญ มีเรือบรรทุกต่างๆ สามารถจอดเทียบท่าขึ้น-ลง ได้สะดวกกว่าที่อื่นๆ ในลาว² เมืองสุวรรณเขตจึงมีฐานะเป็นศูนย์กลางคมนาคมทางน้ำโขง

2.3.2 ท่งเพียง

“ท่งเพียง”หรือ “ที่ราบลุ่ม” ในลาวนั้นส่วนใหญ่เป็นท่งเพียงที่มีอยู่ตามริมแม่น้ำโขง ตั้งแต่เวียงจันทน์ ไปจนถึง ชายแดนลาว-กัมพูชา ความสูงของท่งเพียงอยู่ระหว่าง 100-300 เมตรจากระดับน้ำทะเล ลักษณะท่งเพียงจะเป็นที่ราบ ที่ราบลูกคลื่น นอกจากนั้นมีเนินและภูเขาต่ำกระจายอยู่เป็นย่อม ๆ ท่งเพียงในลาวประกอบไปด้วยชั้นหินตะกอนยุคจูราซิกและยุคเกลดาคะ เป็นชั้นหินราบเรียบหรือขรุขระอีกเล็กน้อย ดินในท่งเพียงประกอบไปด้วยดินตะกอนแม่น้ำโขงและสาขา ทั้งดินตะกอนเก่าและใหม่ ท่งเพียงที่สำคัญของลาวคือ ท่งเพียง เวียงจันทน์ ท่งเพียงสุวรรณเขต และท่งเพียงจำปาศักดิ์³

เนื่องจากสภาพภูมิประเทศเมืองสุวรรณเขตและรอบ ๆ อยู่ในเขตท่งเพียงสุวรรณเขต ซึ่งเป็นที่ราบมีพื้นที่ขนาดกว้างที่สุด มีพื้นที่ประมาณ 1,600,000 เฮกตาร์ (Hectares) เป็นพื้นที่กว้างกว่าท่งเพียงเวียงจันทน์ 4 เท่า เนื้อที่ส่วนใหญ่ประกอบไปด้วยดินสันดอนเก่าสลับกับภูเขาต่ำ ๆ อีกทั้งมีเทือกเขาที่ไม่สูงมากนัก ตามแนวทิศตะวันออก - ตะวันตกสูง 300 เมตร และเป็นสันปันน้ำ ระหว่างเขื่อนน้อย ทางเหนือกับเขจำพอน เขซังซอย อยู่ทางทิศใต้⁴ แม่น้ำสำคัญที่ไหลผ่านท่งเพียงสุวรรณเขต คือ เขบั้งไฟ เขื่อนน้อย เขจำพอน เขซังซอย เขบั้งเหียง เป็นต้น อีกทั้งในบริเวณรอบ ๆ สุวรรณเขต เต็มไปด้วยหนองน้ำขนาดใหญ่ ขนาดกลาง กระจายอยู่ทั่วทั้งแขวงสุวรรณเขต ซึ่ง “หนองหลวง” เป็นหนองน้ำที่ใหญ่ที่สุดในลาว ตั้งอยู่ที่บ้านหนองบัว นอกจากนี้

¹ เต็ม วิภาครักษ์พจนกิจ. (2542). ประวัติศาสตร์อีสาน. หน้า 610.

² สีสะเหลียว แสงศึกษา และ พวงคำ สมสนิท. (1989). เล่มเดิม. หน้า 237.

³ แหล่งเดิม. หน้า 48.

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 49.

แขวงสุวรรณเขตยังมีหนองน้ำประมาณ 200 หนอง ส่วนใหญ่กระจายอยู่ในบริเวณเมืองจำพอน และเมืองสองคอน¹

เนื่องด้วยบริเวณเมืองสุวรรณเขตและบริเวณรอบเป็นที่ราบหรือทุ่งเพียง อีกทั้งยังมีแหล่งน้ำที่สำคัญได้แก่ แม่น้ำโขง ลำน้ำสาขาของแม่น้ำโขง และหนองน้ำ กระจายอยู่ทั่ว ๆ ไป ดินแดนบริเวณดังกล่าวจึงเป็นที่อุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งกสิกรรมที่สำคัญของลาว โดยเฉพาะการปลูกข้าวซึ่งเพาะปลูกกันอยู่ทั่วไปในภาคกลางของลาว บางปีมีผลผลิตมากจนเหลือเป็นสินค้า เช่น ค.ศ.1898 ลาวส่งข้าวเป็นสินค้าออกนอกประเทศจำนวน 75,312 กิโลกรัม คิดเป็นมูลค่า 4,987 กีบ² และนอกจากนี้เมืองสุวรรณเขตยังเป็นบริเวณที่ทำเลี้ยงสัตว์ที่สำคัญ วัว ควาย หมู และช้าง เป็นต้น ในแต่ละปีคนลาวจะนำสัตว์ไปขายที่ต่างประเทศโดยด่อนไปเป็นฝูงส่งออกไปขายทั้งที่เวียดนาม กัมพูชา และไทย³

สภาพภูมิประเทศตั้งแต่ ริมแม่น้ำโขง (เมืองสุวรรณเขต) ไปยังทิศตะวันตกจรดชายแดนเวียดนามที่ลาวบาว เป็นที่ราบลุ่มกับเนิน จึงเป็นปัจจัยที่เกื้อหนุนให้ฝรั่งเศสสร้างเส้นทางเชื่อมระหว่างแคว้นลาวกับแคว้นอันนัม ตามแนวทิศตะวันออก-ตะวันตก ค.ศ. 1902 ฝรั่งเศสได้สำรวจเส้นทาง ระหว่างเมืองสุวรรณเขตกับชายแดนเวียดนามเพื่อก่อสร้างทางเลขที่ 9 เป็นเส้นทางสายหลักที่สร้างขึ้นเพื่อเชื่อมระหว่างลาวกับเวียดนาม⁴

3. ความสำคัญของเมืองสุวรรณเขต ระหว่าง ค.ศ. 1893-1954

ระหว่าง ค.ศ. 1893-1954 สุวรรณเขตเป็นเมืองที่สำคัญของแคว้นลาว และอาณานิคมอินโดจีนฝรั่งเศส เนื่องจากสภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของเมืองสุวรรณเขต และบริเวณรอบ ๆ เป็นที่ราบมีแม่น้ำโขงไหลผ่านอันเป็นปัจจัยที่ส่งเสริมเกื้อหนุนให้ฝรั่งเศสสร้างเมืองสุวรรณเขตเป็นเมืองที่สำคัญในฐานะเมืองศูนย์กลางปกครองและคมนาคมสื่อสาร

3.1 สุวรรณเขตในฐานะเมืองศูนย์กลางปกครอง

ในสมัยที่ฝรั่งเศสปกครองลาวในฐานะอาณานิคมระหว่าง ค.ศ. 1893-1954 ฝรั่งเศสได้ปกครองโดยตรงโดยแบ่งออกเป็น 4 ระยะดังนี้ คือ การปกครองระยะที่หนึ่ง ระหว่าง ค.ศ. 1893-1895 ระยะที่สอง ระหว่าง ค.ศ.1895-1899 และ ระยะที่สาม ระหว่าง ค.ศ. 1899-1941 และระยะสุดท้าย หลังจากปี ค.ศ. 1941 จนถึง 1954

¹ สีสะเหลียว แสงศึกษา และ พวงคำ สมสนิท. (1989). เล่มเดิม. หน้า 112.

² ทองสา ไชยะวงศ์ดี และคณะ. (1989). เล่มเดิม. หน้า 38. อ้างอิงจาก Bonhoure E. (1900). *L'Indochine*. Paris : Augustin Challamel. p. 318.

³ ทองสา ไชยะวงศ์ดี และคณะ. (1989). เล่มเดิม. หน้า 40.

⁴ ดวงไชย หลวงพะสี. (1998). ทางเลขที่ 9 สายใหม่. หน้า 16.

การปกครองแต่ละระยะจะบรรยายเมืองสุวรรณเขตมีความสำคัญทั้งในการปกครองระดับส่วนกลางและท้องถิ่น ดังนี้

3.1.1 การปกครองระยะแรก ค.ศ. 1893-1895

การปกครองระยะแรก 1893-1895 ออกุสต์ ปาวี (Auguste Pavie) เป็นผู้สำเร็จราชการ (General Commissioner , ค.ศ. 1894-1895) การปกครองในระยะแรก เป็นระยะทดลองและปรับตัว ฝรั่งเศสยังคงรักษารูปแบบธรรมเนียมการปกครองแบบดั้งเดิมของล้านช้างไว้เพื่อเอาใจพวกชนชั้นปกครองของลาว ฝรั่งเศสได้ทำตามสัญญาที่ปาวีได้ให้ไว้กับ เจ้ามหาชีวิตอุ้นคำ (ค.ศ.1873-1894) ว่า ฝรั่งเศสจะมาช่วยเหลือลาวเพื่ออำนาจอธิปไตยของไทยออกจากแผ่นดินลาว และเมื่อฝรั่งเศสจัดอิทธิพลของไทยออกไปได้¹ ฝรั่งเศสไม่ได้ทำตามที่ได้ตกลงไว้ แต่กลับค่อยๆ เข้ามาปกครองลาว โดยเริ่มแบ่งดินแดนลาวออกเป็นลาวภาคเหนือและภาคใต้²

เขตภาคเหนือ หรือ เขตหลวงพระบางนั้นยังคงกำหนดอำนาจอธิปไตยของหลวงพระบางไว้ตามเดิม ใน ค.ศ. 1894 ปาวีได้เสนอให้แต่งตั้งเจ้าอุปราชคำสุก (พระราชโอรสของเจ้ามหาชีวิตอุ้นคำ) ขึ้นเป็นเจ้ามหาชีวิตเจ้าจักรีนาถฤทธิ์ (ค.ศ.1894-1903) แทนพระราชบิดาเจ้ามหาชีวิตอุ้นคำซึ่งทรงชราภาพมากและแต่งตั้งเจ้าบุญคงขึ้นเป็นเจ้าอุปราช³ ฝรั่งเศสได้ปกครองหลวงพระบางในฐานะรัฐอารักขาขึ้นตรงต่อผู้สำเร็จราชการลาว ส่วนแขวงหัวของ แขวงหัวพันขึ้นอยู่กับริฐอารักขาหลวงพระบาง

เขตภาคใต้ ปาวี ยังได้จัดแบ่งระดับการปกครองโดยยึดตามรูปแบบเดิมที่เคยปฏิบัติกันมา ฝรั่งเศสได้ทดลองการปกครองแบบอารักขา ได้แก่ แขวงเวียงจันทน์ คำม่วน สุวรรณเขต ส่วนในแขวงสาละวัน และจำปาศักดิ์นั้น ฝรั่งเศสปกครองโดยตรง⁴

3.1.2 การปกครองระยะที่สอง ค.ศ. 1895-1899

การปกครองลาวระยะที่สอง ฝรั่งเศสประกาศยกเลิกกฎหมายเก่าบางฉบับที่ขัดต่อระบบการปกครองของฝรั่งเศส เช่น กฎหมายราชทัณฑ์ กฎหมายศักดินา กฎหมายทาส เริ่มใช้คริสต์ศักราชและเดือนแบบฝรั่งเศส รวมทั้งจัดแบ่งลาวออกเป็น 2 เขต⁵ คือ

¹อ่านเพิ่มเติมใน จิราภรณ์ สถาปนาวรรณะ. (2522). *วิกฤตการณ์สยาม ร.ศ. 112 : การเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง*. กรุงเทพฯ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. และ Tuck, Patrick. (1995). *The French Wolf and The Siamese Lamb, The French Threat to Siamese Independent 1858-1907*. Bangkok : White Lotus.

²ทองสา ไชยวงคำดี และคณะ. (1989). *เล่มเดิม*. หน้า 10.

³แหล่งเดิม. หน้า 11.

⁴เสาวภา ภาระพฤดิ. (2522). *ปัญหาการปกครองของไทยในประเทศราชหลวงพระบางและหัวเมืองลาว ระหว่างปี พ.ศ. 2431-2446*. หน้า 542-543.

⁵ทองสา ไชยวงคำดี และคณะ. (1989). *เล่มเดิม*. หน้า 12.

เขตภาคเหนือ หลวงพระบางเป็นศูนย์กลาง มีอาณาเขตตั้งแต่เหนือแขวงคำม่วนขึ้นไป ได้แก่ แขวงหลวงพระบาง แขวงเวียงจันทน์ แขวงหัวของ แขวงตรันนิน (เชียงขวาง) แขวงเมืองอุ แขวงหัวพัน และแขวงคำม่วน¹ ฝรั่งเศสได้แบ่งดินแดนสิบสองจุไทย ได้แก่ เมืองสบมัว เมืองแสน เมืองกะหย้า เมืองกอนกวง เมืองไล เมืองลา เมืองแกง และดินแดนบางส่วนของแขวงหัวพันไป ขึ้นกับไปขึ้นกับแคว้นตั้งเกีย²

เขตภาคใต้ เมืองโขงเป็นศูนย์กลาง มีอาณาเขตตั้งแต่ แขวงคำม่วนลงไป จนถึงชายแดนกัมพูชา ได้แก่ แขวงสุวรรณเขต แขวงสาละวัน แขวงจำปาศักดิ์ แขวงเมืองโขง และแขวงอัตตะปือ³ ฝรั่งเศสเอาดินแดนเชียงแตงไปขึ้นอยู่กับกัมพูชา และ ญาลาย กงตูม ไปขึ้นอยู่กับแคว้นอันนัม⁴ ทั้งเขตภาคเหนือและภาคใต้นั้นอยู่ภายใต้การบริหารงานของกอมมังดังต์ ซีอูเปรีเออร์ (Commandant Supérieur)⁵

การแบ่งดินแดนบางส่วนของลาวไปขึ้นอยู่กับแคว้นอื่นของอินโดจีนฝรั่งเศส นักประวัติศาสตร์ลาวยุคปลดปล่อยได้แสดงทัศนคติเกี่ยวกับการแบ่งดินแดนไว้ว่า

“...ในเวลาดินแดนทั้งห้าแคว้นตกอยู่ในการยึดครองของพวกล่าเมืองขึ้นฝรั่งเศส พวกเขาดึงแบ่งดินแดนบางส่วนของแคว้นลาวไปขึ้นกับแคว้นอื่นในอินโดจีนฝรั่งเศส ตามลำพังใจของพวกเรา โดยไม่สนใจต่อเงื่อนไขสังคม ประวัติศาสตร์ ความเป็นชาติ และแนวคิดจิตใจของประชาชนลาวเลย พวกเราได้ยกเหตุผลขึ้นมาแก้ตัวว่าอยู่ท้องถิ่นเหล่านี้นั้นไม่มีความสงบทั้งอยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางการปกครองแคว้นลาว เพื่อสะดวกในการปกครอง...”⁶

3.1.3 การปกครองระยะที่สาม ค.ศ. 1899-1941

การปกครองในระยะที่สาม ค.ศ. 1899 ฝรั่งเศสได้จัดการปกครองลาว เมื่อวันที่ 19 สิงหาคม ค.ศ. 1899 ปอล ดูเมร์ (Paul Doumer) ผู้สำเร็จราชการทั่วไปฝรั่งเศสประจำอินโดจีน ในขณะนั้นได้มีคำสั่งให้ผนวกลาวเข้าเป็นแคว้นที่ 5 ของสหภาพอินโดจีน⁷ อันประกอบไปด้วย แคว้นกัมพูชา โคชินจีน ตั้งเกีย อันนัม และลาว

¹ ดวงไชย หลวงพะสี. (1998). *คู่มือ พงศาวดารลาว คนลาว แผ่นดินของลาว*. หน้า 69.

² ทองสา ไชยะวงคำดี และคณะ. (1989). *เล่มเดิม*. หน้า 9 และ 12.

³ ดวงไชย หลวงพะสี. (1998). *เล่มเดิม*. หน้า 70.

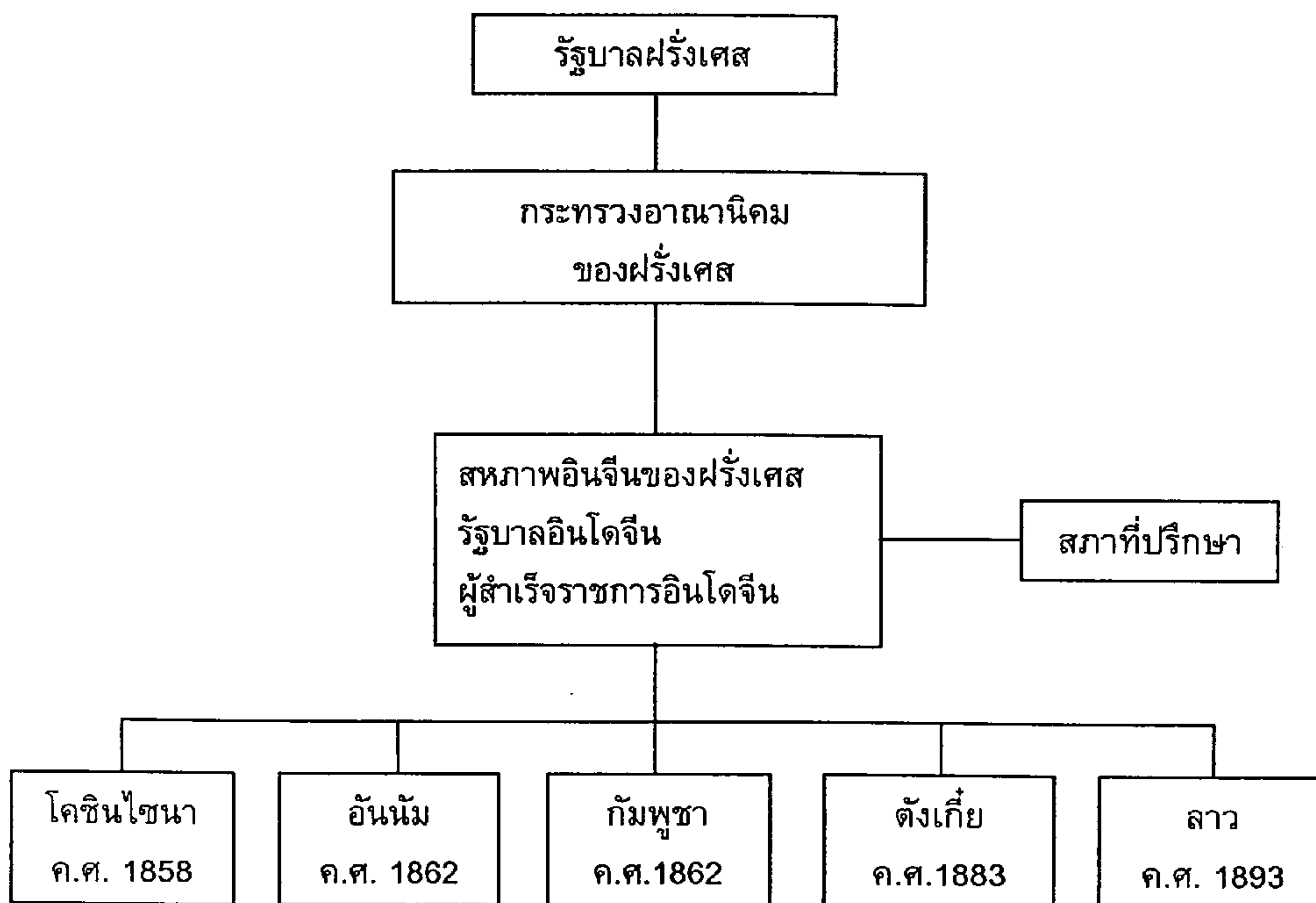
⁴ ทองสา ไชยะวงคำดี และคณะ. (1989). *ประวัติศาสตร์ลาว เล่ม 3 1893 ถึงปัจจุบัน*. หน้า 9.

⁵ Martin Stuart – Fox. (1997). *A History of Laos*. p. 30.

⁶ ทองสา ไชยะวงคำดี และคณะ. (1989). *หน้าเดิม*.

⁷ *แหล่งเดิม*. หน้า 12.

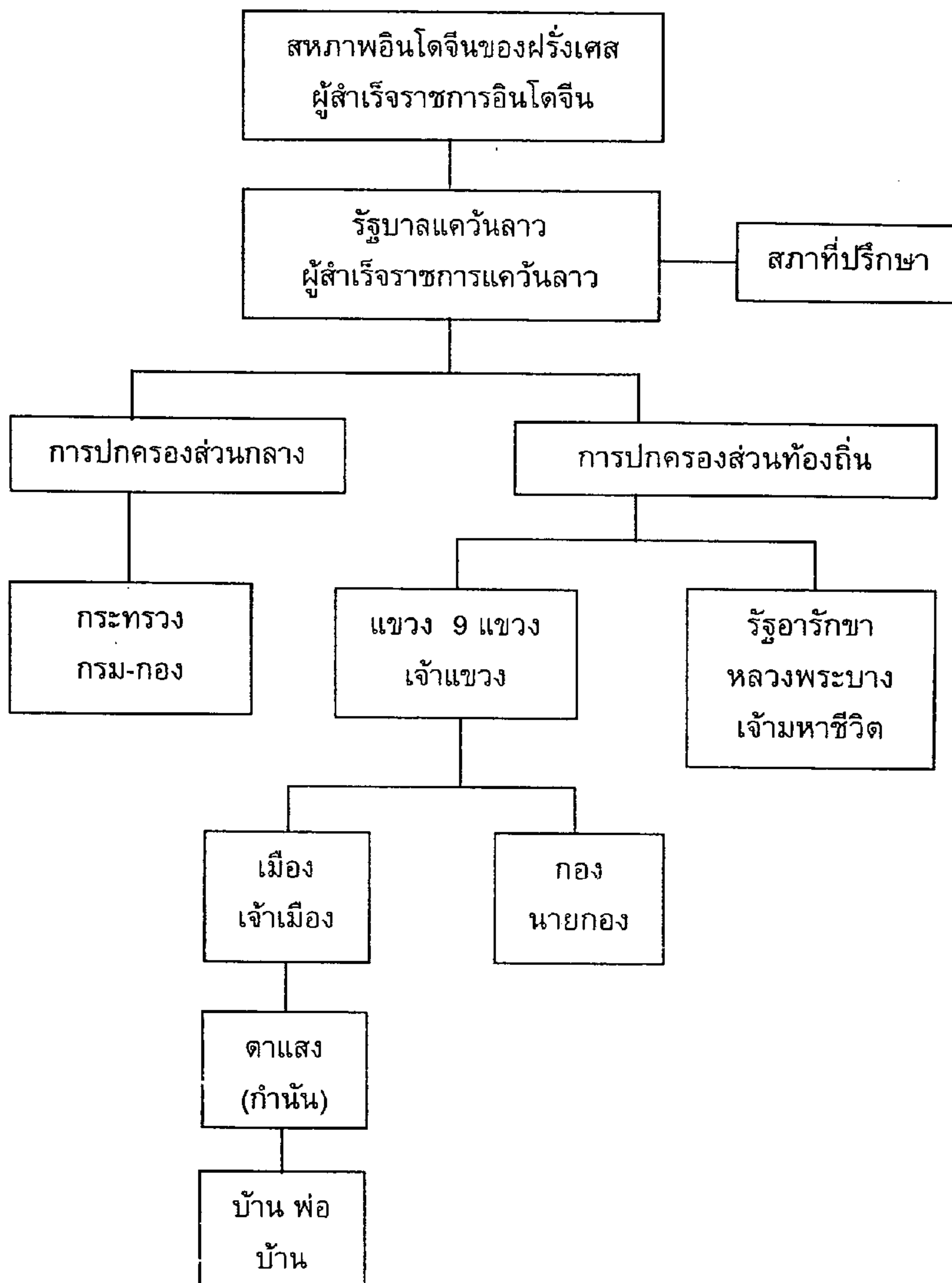
แผนผังการบริหารสหภาพอินโดจีนของฝรั่งเศส (ค.ศ. 1899-1941)

ภาพประกอบ 4 แผนผังการบริหารสหภาพอินโดจีนของฝรั่งเศส (ค.ศ. 1899-1941)

ที่มา : สุทัศน์ มั่งไธสง. (2539). ขบวนการกู้ชาติลาว : ศึกษากรณี "ลาวอิสระ" ในระหว่าง ค.ศ. 1945-1949. หน้า 11.

แผนผังสายการบังคับบัญชาการบริหารแคว้นลาว

ภาพประกอบ 5 แผนผังสายการบังคับบัญชาการบริหารแคว้นลาว

ที่มา : ดัดแปลงจาก สุทัศน์ มั่งไธสง. (2539). ขบวนการกู้ชาติลาว : ศึกษากรณี "ลาวอิสระ" ในระหว่าง ค.ศ. 1945-1949. หน้า 13. ทองสา ไชยวงคำดี และคณะ. (1989). ประวัติศาสตร์ลาว เล่ม 3 1893 ถึงปัจจุบัน. หน้า 11-14.

ในอาณานิคมอินโดจีนฝรั่งเศส แต่ละแคว้นมีตำแหน่งผู้สำเร็จราชการหรือเรซิดังต์ซีอูเปรีเออร์ (Resident Supérieur) เป็นผู้บัญชาการสูงสุดในแคว้น และขึ้นตรงต่อผู้สำเร็จราชการอินโดจีนที่ฮานอย ส่วนผู้สำเร็จราชการอินโดจีนขึ้นตรงต่อกระทรวงอาณานิคมฝรั่งเศสและรัฐบาลฝรั่งเศส สำหรับแคว้นลาว ฝรั่งเศสได้เลือก ที่ทำการผู้สำเร็จราชการลาว ตั้งอยู่ที่เมืองสุวรรณเขต แต่ในขณะนั้นประชาชนชาวลาวไม่พอใจการจัดการปกครองของฝรั่งเศส และยังไม่พอใจฝรั่งเศสที่ไม่สถาปนาเมืองหลวงพระบาง หรือเมืองเวียงจันทน์ขึ้นเป็นเมืองหลวง แต่กลับไปเลือกเอาเมืองสุวรรณเขตขึ้นเป็นเมืองหลวง ประชาชนชาวลาวจึงเรียกร้องให้ฟื้นฟูเมืองเวียงจันทน์กลับมาเป็นเมืองหลวงดังแต่เดิม¹ ใน ค.ศ.1899 ฝรั่งเศสจึงตั้งเมืองสุวรรณเขตเป็นเมืองหลวงชั่วคราวเพื่อรอให้ฟื้นฟูเวียงจันทน์ขึ้นใหม่ โดยฝรั่งเศสได้ก่อสร้างที่ทำการผู้สำเร็จราชการลาวและสถานที่ราชการต่างๆ ขึ้นที่เวียงจันทน์ เมื่อสร้างเสร็จจึงสถาปนาเมืองเวียงจันทน์เป็นเมืองหลวง

3.1.4 การปกครองระยะที่สุุดท้าย ค.ศ. 1841-1954

ในช่วงระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง ค.ศ.1940-1945 ญี่ปุ่นเข้ามามีครอบครองอินโดจีนบางส่วนแทนฝรั่งเศส ในวันที่ 9 มีนาคม 1945 ฝรั่งเศสเข้าครองลาวแทนฝรั่งเศส ญี่ปุ่นยังคงใช้รูปแบบการปกครองอย่างฝรั่งเศส ตำแหน่งหน้าที่ของฝรั่งเศสก็กลายเป็นของญี่ปุ่น นอกจากนี้ ญี่ปุ่นยังเอาระบบทหารมาใช้ปกครองลาว จนกระทั่ง 12 สิงหาคม 1945 ญี่ปุ่นแพ้สงครามโลกแก่ฝ่ายพันธมิตร ขบวนการลาวอิสระจึงได้รวมลาวทั้งหมดเป็น “พระราชอาณาจักรลาว”² และประกาศเอกราช ในวันที่ 12 ตุลาคม 1945 จัดตั้งรัฐบาลลาวอิสระขึ้นปกครองลาว โดยมี พระยาคำม้าว วิไล เป็นนายกรัฐมนตรี จัดการปกครองเป็นส่วนกลาง โดยแบ่งออกเป็น 3 ฝ่าย ได้แก่ อำนาจอธิปไตย บัณฑิต บัณฑิต บัณฑิต และตุลาการ ส่วนการปกครองท้องถิ่นนั้นสอดคล้องกับส่วนกลางโดยยังคงแบ่งออกเป็นแขวง เมือง ดาแสง และบ้าน³ เช่นเดียวกับสมัยฝรั่งเศส รัฐบาลลาวอิสระได้ปกครองลาวประมาณแปดเดือน ต่อมาใน ค.ศ.1946 ฝรั่งเศสกลับเข้ามามีครอบครองลาวอีกครั้ง รัฐบาลลาวอิสระต้องสลายไป ในช่วงระยะเวลาสุดท้ายที่ฝรั่งเศสปกครองลาวนั้นมีรัฐบาลปกครองลาวเป็นสองชุด คือ รัฐบาลลาวเวียงจันทน์ รัฐบาลเขตปลดปล่อย

รัฐบาลลาวเวียงจันทน์ ซึ่งฝรั่งเศสให้คนลาวจัดตั้งรัฐบาลปกครองตนเองแต่ยังอยู่ภายใต้การคุ้มครองของฝรั่งเศส และในขณะเดียวกันฝรั่งเศสค่อยๆ ลดบทบาทการปกครองลง แต่ฝรั่งเศสยังคงมีอำนาจทางด้านการต่างประเทศ การทหาร ตำรวจ การศาล และงานยุติธรรม รวมทั้งลาวยังคงอยู่ในเครือสหภาพอินโดจีนฝรั่งเศส⁴

¹ทองสา ไชยวงคำดี และคณะ. (1989). เล่มเดิม. หน้า 13 และ 17.

²อุทัย เทพสิทธิ. (2511). เมืองลาว พิน้องฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง. หน้า 344.

³สุทัศน์สุทัศน์ มั่งไธสง. (2539). ขบวนการกู้ชาติลาว : ศึกษากรณี “ลาวอิสระ” ในระหว่าง ค.ศ. 1945-1949. หน้า 95.

⁴ทองสา ไชยวงคำดี และคณะ. (1989). เล่มเดิม. หน้า 190-192.

รัฐบาลเขตปลอดปล่อย ปกครองลาวอยู่ในพื้นที่แขวงพงลาลี และหัวพัน รัฐบาลเขตปลอดปล่อยได้ร่วมกับเวียดนามเพื่อดำเนินการต่อต้านการปกครองของฝรั่งเศส การต่อสู้ต่อต้านฝรั่งเศสได้แพร่ขยายไปทั่วอินโดจีน จนกระทั่งฝรั่งเศสได้พ่ายแพ้ในสมรภูมิต่าง ๆ โดยเฉพาะสมรภูมิตีเยนเบียนฟู ในเวียดนาม ในที่สุดฝรั่งเศสจึงถอนตัวออกจากอินโดจีนและให้เอกราชอย่างสมบูรณ์แก่ ลาว กัมพูชา และเวียดนาม ตามสนธิสัญญาเจนีวา ค.ศ. 1954

3.1.5 การปกครองส่วนกลาง ค.ศ. 1893-1954

ใน ค.ศ.1899 ฝรั่งเศสได้จัดการแบ่งการปกครองลาวออกเป็นสองส่วน คือ การปกครองส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น เพื่อให้เหมือนกันกับแคว้นอื่น ๆ ในสหภาพอินโดจีน¹ ในการปกครองส่วนกลางของแคว้นลาว ฝรั่งเศสถือว่า “ประเทศลาวเป็นเมืองขึ้น” หรืออาณานิคมแต่มีเพียงหลวงพระบางได้รับอภิสิทธิ์เป็น “รัฐอารักขา” โดยมีเจ้ามหาชีวิตเป็นองค์ประมุข ส่วนผู้นำในแคว้นลาวเป็นคนฝรั่งเศส มีตำแหน่งเป็นผู้สำเร็จราชการฝรั่งเศสประจำแคว้นลาว ส่วนเจ้ามหาชีวิตลาวปกครองแขวงหลวงพระบาง อยู่ในฐานะองค์ประมุขรัฐอารักขา ยังต้องขึ้นตรงต่อผู้สำเร็จราชการฝรั่งเศสประจำแคว้นลาว ผู้สำเร็จราชการประจำแคว้นลาวมีคณะที่ปรึกษา คือ สภาที่ปรึกษาคนพื้นเมือง มีสมาชิกโดยตำแหน่ง 14 คน และต้องคัดเลือก 20 คน รวมสมาชิกทั้งหมด 34 คน² สภาที่ปรึกษาคนพื้นเมืองทำหน้าที่ให้คำปรึกษาต่อผู้สำเร็จราชการ ตามแต่ผู้สำเร็จราชการจะส่งการเรื่องต่าง ๆ ให้มาพิจารณา และนอกจากสภาที่ปรึกษาคนพื้นเมืองแล้วยังมี องค์การบริหารการปกครองอื่น ๆ อีก เช่น อนุสภาการค้า อนุสภาการเกษตร และคณะกรรมการด้านต่าง ๆ ที่ตั้งขึ้นเพื่อทำหน้าที่ที่ปรึกษารัฐบาลเกี่ยวกับงานด้านวิชาชีพเฉพาะสาขานั้น ๆ

ส่วนตำแหน่งรองผู้สำเร็จราชการมีทั้งหมด 15 ตำแหน่ง³ คือ

1. ผู้ตรวจตราการปกครองและการเมือง (ผู้ตรวจราชการแผ่นดิน)
2. รองผู้สำเร็จราชการสูงสุด
3. หัวหน้ากองไปรษณีย์โทรเลข
4. ผู้บัญชาการตำรวจ
5. หัวหน้ากองการคลัง
6. หัวหน้ากองภาษี
7. หัวหน้ากองสาธารณสุข

¹ทองสา ไชยะวงคำดี และคณะ. (1989). เล่มเดิม. หน้า 13.

²“เรื่องราวการปกครองของอินโดจีน (แคว้นลาว).” ใน ข้อความต่าง ๆ เกี่ยวกับสถานการณ์และการปกครองอันไม่เสมอภาคของอินโดจีนฝรั่งเศส (พ.ศ.2483). (2436 –2483). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ สร.0201.37.6/18. หน้า 5.

³ทองสา ไชยะวงคำดี และคณะ. (1989). หน้าเดิม.

8. หัวหน้ากองสัตวแพทย์
9. หัวหน้ากองป่าไม้และน้ำ
10. หัวหน้ากองโลหะกิจ
11. หัวหน้ากองเกษตร
12. หัวหน้ากองโยธาธิการ
13. หัวหน้ากองกรรมการ
14. หัวหน้ากองทะเบียนทรัพย์สิน
15. หัวหน้ากองกลาง

ทั้ง 15 ตำแหน่งจะมีตำแหน่งผู้ช่วยอีก 3 ตำแหน่ง หรือมากหรือน้อยกว่าตามความเหมาะสม ทุกตำแหน่งล้วนแต่เป็นคนฝรั่งเศส ผู้สำเร็จราชการเป็นผู้แต่งตั้งหรือถอดถอนสำนักงานของผู้สำเร็จราชการ และกองต่าง ๆ ตั้งอยู่ที่เมืองเวียงจันทน์

การปกครองส่วนกลางของแคว้นลาว ค.ศ. 1899 เมืองสุวรรณเขตเคยมีสถานะเป็นเมืองหลวงเพียงชั่วคราวซึ่งภายหลังจึงย้ายไปเวียงจันทน์ เนื่องจากสภาพสถานที่ตั้งของเมืองสุวรรณเขตตั้งอยู่ตอนกลางประเทศ สามารถติดต่อสื่อสารกับดินแดนอื่น ๆ ภายในแคว้นลาวลาว และแคว้นอื่นๆ ในอาณานิคมอินโดจีนฝรั่งเศส และไทย แต่เนื่องจากประชาชนชาวลาวได้เรียกร้องให้ฝรั่งเศสสถาปนาเมืองเวียงจันทน์เป็นเมืองหลวงขึ้นใหม่อีก ถึงแม้เวียงจันทน์ในขณะนั้นมีสภาพรกร้างเนื่องจากในศึกกบฏเจ้าอนุวงศ์ ไทยเผาเวียงจันทน์จนเป็นเมืองร้าง และโจรสลัดได้ลงมาปล้นสะดมและขูดหาสมบัติตามวัดต่างๆ ในเวียงจันทน์รวมทั้งพระธาตุหลวง ดังนั้นสภาพเวียงจันทน์จึงเป็นเมืองร้างติดต่อกันมายาวนาน และในขณะเดียวกันเมืองสุวรรณเขตที่ฝรั่งเศสได้สถาปนาขึ้นมาใหม่นั้นมีศักยภาพพอที่จะเป็นเมืองหลวงได้ แต่เนื่องจากประชาชนชาวลาวเรียกร้องให้สถาปนาเมืองหลวงใหม่ที่เวียงจันทน์ ดังนั้นฝรั่งเศสจึงสถาปนาเวียงจันทน์ให้เป็นเมืองหลวง ส่วนเมืองสุวรรณเขตมีสถานะเป็นเมืองหลวงชั่วคราว เพื่อเป็นการเอาใจสร้างความศรัทธาเชื่อถือ และการยอมรับต่อบรรดาประชาชนชาวลาวให้เข้าใจว่า ฝรั่งเศสเป็นผู้ที่เข้ามาบูรณะฟื้นฟูลาวอีกครั้งหลังจากรัฐลาวเคยถูกไทยทำร้ายมาแล้ว

3.1.6 การปกครองส่วนท้องถิ่นระดับแขวง ค.ศ. 1893-1954

ก่อน ค.ศ. 1908 ฝรั่งเศสได้จัดแบ่งการปกครองส่วนท้องถิ่นโดยแบ่งออกเป็น 13 แขวง ต่อมาใน ค.ศ. 1908 ฝรั่งเศสได้จัดแบ่งแขวงใหม่ขึ้นโดยยุบรวมเหลือ 10 แขวง¹ ได้แก่ แขวงหลวงพระบาง แขวงเวียงจันทน์ แขวงเชียงขวาง (แขวงตรันนิน หรือ แขวงพวน) แขวงหัวพัน แขวงหัวซอง แขวงพงสาลี แขวงคำม่วน แขวงสุวรรณเขต แขวงสาละวัน แขวงจำปาศักดิ์ โดยแขวงหลวงพระบางมีฐานะเป็นรัฐอารักขา มีเจ้ามหาชีวิตเป็นประมุขขึ้นตรงต่อผู้สำเร็จราชการสูงสุดแห่งแคว้นลาว เจ้ามหาชีวิตลาวแห่งนครหลวงพระบางได้รับเงินปีจากฝรั่งเศส พร้อมทั้งได้

¹ดวงไชย หลวงพะสี. (1998). เล่มเดิม. หน้า 70.

รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ชั้นสูงสุดของฝรั่งเศสเพื่อเป็นการเอาใจและให้เกียรติแก่เจ้ามหาชีวิต ส่วนในการปกครองแขวงหลวงพระบางได้จัดให้มี “หอสนามหลวง” ตามรูปแบบเดิมอักษรเสนาบดี หรือนายกรัฐมนตรีเป็นหัวหน้ารัฐบาลและคณะรัฐบาลอีก 5 ตำแหน่ง (เดิมมี 20 ตำแหน่ง) คือ เสนาบดีรัฐมนตรีว่าการมหาดไทยและป้องกันราชอาณาจักร เสนาบดีรัฐมนตรีว่าการยุติธรรม เสนาบดีรัฐมนตรีว่าการคลัง เสนาบดีรัฐมนตรีว่าการโยธาธิการและเศรษฐกิจ¹

ส่วนอีก 9 แขวงมีสถานะเป็นอาณานิคม ฝรั่งเศสเป็นผู้ปกครองแต่ละแขวงมี กอมมิแשר (Commissaire du Gouvernement) หรือ เจ้าแขวงซึ่งเป็นชาวฝรั่งเศสเป็นผู้มีอำนาจ สูงสุดในแขวงนั้นๆ ต่อมาหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ฝรั่งเศสเริ่มตั้งให้คนพื้นเมืองเป็นเจ้าแขวง² เพราะข้าราชการลาวในขณะนั้นมีความรู้ ความสามารถ และมีบทบาทในทางการเมืองสูง ในขณะเดียวกันในลาวเกิดขบวนการชาตินิยมต่อต้านการปกครองฝรั่งเศส ดังนั้นฝรั่งเศสจึงค่อย มอบอำนาจตำแหน่งสำคัญๆ ไปยังข้าราชการพื้นเมือง

ตำแหน่งรองจากเจ้าแขวงคือ “รองเจ้าแขวง” ซึ่งยังคงเป็นคนฝรั่งเศส อาจจะมีหนึ่ง หรือสองตำแหน่งแล้วแต่ความเหมาะสมของแขวงนั้น ๆ รองเจ้าแขวงทำหน้าที่เป็นผู้ช่วย เจ้าแขวงหรือรักษาการแทนเมื่อเจ้าแขวงไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ แต่ละแขวงจะมีคณะกรรมการแขวง ซึ่งเป็นหัวหน้าแผนกงานประจำการ แผนกการคลัง แผนกสัตว์แพทย์แขวง แผนกสาธารณสุขแขวง แผนกไปรษณีย์โทรเลขแขวง แผนกภาษีแขวง แผนกศึกษาแขวง เป็นต้นหัวหน้าแผนกมีหน้าที่รับผิดชอบเฉพาะแต่ภายในแผนกและวิชาเฉพาะของงานเท่านั้น แต่ละแผนกยังมีผู้ช่วยงานหัวหน้าแผนก เช่น ล่าม เสมียน และพนักงานตามจำนวนที่เหมาะสม

ข้าราชการประจำแต่ละแขวงนั้นนอกจากเป็นคนฝรั่งเศสแล้ว ยังมีเจ้าหน้าที่คนลาวทั้ง นี้ฝรั่งเศสจะคัดเลือกคนในท้องถิ่นที่เป็นผู้นำในท้องถิ่นนั้น หรือคนมีความรู้ที่เคยบวชเรียน หรือ ผู้มีอิทธิพลต่อประชาชนมาเป็นเจ้าหน้าที่ ฝรั่งเศสให้ความสำคัญแก่บุคคลเหล่านี้ โดยให้การ อุปถัมภ์ค้ำจุนเพื่อหวังผลนำมาใช้สอยในงานราชการของฝรั่งเศส นอกจากนี้ฝรั่งเศสยังได้นำคน เวียดนามและกัมพูชาในอาณานิคมอินโดจีนฝรั่งเศสมาทำงานทางด้านการปกครองเป็นผู้ช่วย ชาวฝรั่งเศสซึ่งมีตำแหน่งสูงกว่าคนลาว³ เช่น นายครู นายทาง นายหมอ (แพทย์) นายสายทอง (พนักงานไปรษณีย์โทรเลข) นายภาษี นายทหาร นายทหารสิ่ว (ตำรวจรักษาเมือง) เสมียน ฯลฯ

¹ทองสา ไชยวงคำดี และคณะ. (1989). *เล่มเดิม*. หน้า 15.

²พันธุราช อมรธิดา. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านโพนสว่างใต้ ถนนมะคะสะหวัน เมืองสุวรรณเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมื่อวันที่ 9 กันยายน 2544.

³คนลาวนิยมเรียกข้าราชการโดยมีคำว่า “นาย” นำหน้าตำแหน่งนั้น ๆ เพื่อเป็นการให้เกียรติแก่ ข้าราชการ

ดังนั้นข้าราชการในระดับแขวงส่วนใหญ่จึงเป็นคนต่างชาติ คนลาวยังมีจำนวนน้อย ทว่าตั้งแต่ปี ค.ศ. 1941 เป็นต้นมามีคนลาวเข้าเป็นข้าราชการระดับแขวงเพิ่มขึ้น¹

การปกครองส่วนท้องถิ่นระดับแขวงจะประกอบไปด้วย “บ้าน” (หมู่บ้าน) หลายบ้าน รวมกันเป็น “ตาแสง” (ตำบล) หลายตาแสงรวมกันเป็น “เมือง” (อำเภอ) หลาย ๆ เมือง รวมกันเป็น “แขวง” (จังหวัด) การปกครองในระดับเมืองลงไปเป็นการปกครองโดยคนลาวปกครองกันเองเพราะต้องดูแลควบคุมอย่างใกล้ชิด ส่วนฝรั่งเศสเป็นผู้คอยชี้นำและควบคุมนโยบายให้คนลาวไปจัดการกันเอง²

สาเหตุที่ฝรั่งเศสนำคนเวียดนามและคนกัมพูชามาเป็นข้าราชการในลาว กล่าวคือ ประการแรกเนื่องจากฝรั่งเศสนำวิธีการแบ่งแยกแล้วปกครองมาใช้ เพื่อทำให้เกิดความแตกต่างระหว่างข้าราชการลาวกับข้าราชการต่างชาติที่เป็นชาวฝรั่งเศส เวียดนามและกัมพูชา โดยชาวฝรั่งเศสมีอภิสิทธิ์สูงสุด รองลงมาคือ ข้าราชการชาวเวียดนามและกัมพูชา นโยบายดังกล่าวทำให้คนลาวมีสถานะด้อยกว่าคนเวียดนามและกัมพูชา และทำให้เกิดความแปลกแยกระหว่างคนสามชาติ ซึ่งเป็นผลดีต่อการปกครองของฝรั่งเศส

ประการที่สองเนื่องลาวตกเป็นอาณานิคมหลังเวียดนามและกัมพูชา บุคคลที่มีความรู้ส่วนใหญ่ที่พร้อมนำมาปฏิบัติภารกิจได้ทันทีจึงเป็นคนเวียดนามและกัมพูชาซึ่งได้รับความรู้และการฝึกฝนมาเป็นอย่างดีแล้ว ในขณะที่ข้าราชการลาวส่วนใหญ่มีความรู้ไม่มากนักจบแค่ชั้นประถมศึกษา ส่วนใหญ่จึงปฏิบัติหน้าที่อยู่ในลาวเป็นผู้ช่วยชาวกัมพูชา และเวียดนาม³ ส่วนข้าราชการคนลาวที่มีความรู้สูง เช่น สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยฮานอย ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยแห่งเดียวในอาณานิคมอินโดจีนฝรั่งเศส หรือสำเร็จการศึกษาศาสนาในฝรั่งเศส ข้าราชการเหล่านี้จะถูกส่งไปปฏิบัติภารกิจหน้าที่อยู่แคว้นใดแคว้นหนึ่งของอาณานิคมอินโดจีนฝรั่งเศส ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเหมาะสม เช่นเดียวกับข้าราชการชาวเวียดนามหรือกัมพูชาที่ถูกส่งมาปฏิบัติหน้าที่ในแคว้นลาว บุคคลสำคัญของลาวที่เป็นข้าราชการแล้วถูกส่งไปประจำการปฏิบัติหน้าที่แคว้นอื่น เช่น เจ้าสุภานุวงศ์ เป็นนายช่างกล ฝ่ายโยธา ได้ประจำการที่เมืองญางจาง แคว้นโคชินจีน⁴ (เวียดนามใต้)

การปกครองในระดับแขวง สุวรรณเขต เป็นแขวงหนึ่งที่สำคัญต่อแคว้นลาว แขวงสุวรรณเขต มีเขตแดนทางทิศเหนือติดกับแขวงคำม่วน โดยมีแม่น้ำเซ่น้อยเป็นเขตกัน ทิศใต้ติด

¹ทองสา ไชยวงคำดี และคณะ. (1989). เล่มเดิม. หน้า 15.

²พระอาจารย์มหานอน ดำรงบุญ. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ วัดไชยภูมิอาราม เมืองสุวรรณเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมื่อวันที่ 6 และ 8 กันยายน 2544.

³พันธุราช อมรธิดา. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านโพนสว่างใต้ ถนนมะคะสะหวัน เมืองสุวรรณเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมื่อวันที่ 9 กันยายน 2544.

⁴อุ๋น ชนะนิกร. (2520). ความหลังของข้าพเจ้า ท้าวอุ๋น “ตื้นเย็น” ชนะนิกร. หน้า 2.

กับแขวงสาละวัน ทิศตะวันตกติดกับจังหวัดนครพนม โดยมีแม่น้ำโขงเป็นเขตแดน ทิศตะวันออกติดกับแคว้นอันนัม โดยมีเทือกเขาหลวง (สายภูหลวง) เป็นเส้นเขตแดน ศูนย์กลางบริหารงานแขวงสุวรรณเขต ตั้งอยู่ที่เมืองสุวรรณเขต

ในระยะแรก ฝรั่งเศสยุบรวมเมืองต่าง ๆ ที่มีอยู่เดิมในแขวงสุวรรณเขต เหลือเพียงห้าเมือง¹ ประกอบไปด้วย เมืองคันทบุรี² (สุวรรณเขต) เมืองแก้งกอก (จำพอน) เมืองเซโปน เมืองพิน เมืองดงเหิน (อาดสะพังทอง) ต่อมาแขวงสุวรรณเขต มีเมืองเพิ่มขึ้นเป็น 6 เมืองและ 2 กอง³ ได้แก่ เมืองคันทบุรี เมืองสองคอน เมืองจำพอน เมืองอาดสะพังทอง เมืองเซโปน เมืองพิน กองนอง⁴ กองสม้อย⁵

3.1.7 การปกครองส่วนท้องถิ่นในระดับเมือง ค.ศ. 1893-1954

การปกครองส่วนท้องถิ่นในระดับเมือง เป็นการปกครองของชาวพื้นเมือง ฝรั่งเศสได้จัดระบบข้าราชการชาวพื้นเมืองในระดับเมือง⁶ แบ่งออกเป็น

เจ้าเมือง มีหน้าที่รับผิดชอบการปกครองเมืองของตน ต้องทำหนังสือรายงานต่อ กอมมิสซาร์ หรือเจ้าแขวง เจ้าเมืองมีหน้าที่ดูแลความสงบเรียบร้อยภายในเมือง วางกฎระเบียบ ข้อบังคับแก่พวกราษฎร พ่อบ้าน ตาแสงในเมือง ตรวจราชการในเมือง รวมทั้ง แต่งตั้ง พ่อบ้าน ตาแสง ในท้องที่เมืองของตน เป็นหัวหน้าศาลพิจารณาคดีความที่เกิดในท้องที่

อุปราช มีฐานะเทียบเท่ารองเจ้าเมือง หรือเป็นผู้ปฏิบัติราชการแทนเมืองเจ้าเมืองไม่สามารถปฏิบัติงานได้หรือไปออกตรวจราชการตามท้องที่ อุปราชเป็นผู้ดูแลบัญชาการเก็บส่วยอากร และเป็นหัวหน้าศาลชั้นต้น

ผู้ช่วยและเสมียน ช่วยงานทั่วไปในหน่วยงานระดับเมือง และช่วยงานศาล

นายกอง เป็นหัวหน้าเขตตามท้องที่ต่าง ๆ ที่มีบรรดาชนเผ่าต่าง ๆ อาศัยอยู่ นายกองจะขึ้นตรงกับเจ้าแขวง

¹สิลา วีระวงส์. (2540). ประวัติศาสตร์ลาว = พงศาวดารลาว. แปลโดย สมหมาย เปรมจิตต์. หน้า 311.

²เขตท้องที่ปกครองเรียกว่า เมืองคันทบุรี ส่วนตัวเมืองคนลาวเรียกว่า เมืองสุวรรณเขต

³“เรื่องราชการปกครองของอินโดจีน (แคว้นลาว),” ใน ข้อความต่าง ๆ เกี่ยวด้วยสถานการณ์และการปกครองอันไม่เสมอภาคของอินโดจีนฝรั่งเศส (พ.ศ.2483). (2436 –2483). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ สร.0201.37.6/18. ปีที่ 2 หน้า 7.

⁴ปัจจุบันคือเมืองนอง แขวงสุวรรณเขต

⁵ปัจจุบันคือเมืองสม้อย แขวงสาละวัน

⁶พงสะหวัด บุบผา. (1996). การขยายตัวของรัฐลาว. หน้า 19. และ “ว่าด้วยกฎข้อบังคับพวกราษฎรปกครองพื้นเมือง” ใน ข้อความต่าง ๆ เกี่ยวด้วยสถานการณ์และการปกครองอันไม่เสมอภาคของอินโดจีนฝรั่งเศส (พ.ศ.2483). (2436 –2483). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ สร.0201.37.6/18. ปีที่ 2 หน้า 9-10, 17-19.

ข้าราชการปกครองพื้นเมืองจะได้รับผลประโยชน์ตอบแทนเป็นเบี้ยหวัดเงินเดือน ได้รับการยกเว้นเสียภาษี ได้รับยกเว้นถูกเกณฑ์แรงงาน พร้อมทั้งมีบรรดาศักดิ์เพื่อสร้างการนับถือ ศรัทธา และเกิดความยำเกรงแก่ราษฎร

ในวันที่ 10 มีนาคม ค.ศ.1928 ผู้สำเร็จราชการลาวได้กำหนดบรรดาศักดิ์ข้าราชการลาวไว้ 4 ชั้น¹ คือ

1. บรรดาศักดิ์ชั้นสูง เป็นพญา
2. บรรดาศักดิ์ชั้นสอง เป็นเพี้ย
3. บรรดาศักดิ์ชั้นสาม เป็นแสน
4. บรรดาศักดิ์ชั้นสี่ เป็นหมื่น

ผู้ได้รับบรรดาศักดิ์แต่ละชั้นจะต้องยึดเงื่อนไข คือ อายุราชการ ตำแหน่งหน้าที่ ตามที่กฎหมายระบุไว้ ผู้ที่ได้รับบรรดาศักดิ์ดังกล่าวนั้นต้องใช้บรรดาศักดิ์นำหน้าตนเองเสมอ

ส่วนการปกครองท้องถิ่นระดับตาแสงและบ้าน มีตำแหน่งตาแสงเป็นตำแหน่งที่ตั้งขึ้นใหม่ในสมัยฝรั่งเศส ตาแสงจะได้รับเลือกจากพ่อบ้านที่สังกัดอยู่ในตาแสง โดยการรับรองจากเจ้าเมือง หน้าที่หลักของตาแสงดูแลลูกบ้านในเขตตาแสง เก็บภาษีอากร เกณฑ์แรงงาน ดูแลความปลอดภัยในชุมชน ส่วนพ่อบ้านมีหน้าที่ดูแลในเขตบ้านที่ตนปกครอง หน้าที่หลักคือจัดทำบัญชีส่วยตัวเลขลูกบ้าน เก็บเงินรัฐูปการ

พ่อบ้านตาแสงจะไม่ได้รับเงินเดือนตอบแทน แต่จะได้รับเงินตามรายได้หรือผลประโยชน์ที่เก็บได้จากลูกบ้าน โดยรับเป็นค่าบำเหน็จตอบแทนในภารกิจที่ได้กระทำความดีความชอบให้แก่รัฐบาล เช่น “พวกพ่อบ้านและตาแสงทั้งหลายต้องแบ่งเอง 10 เซ็น ในส่วยใบหนึ่ง ...และได้รายได้จากการเรียกค่าธรรมเนียมในคดีเมื่อถูกเป็นผู้พิพากษาในคดีนั้น ๆ ...”² พ่อบ้านตาแสงยังได้รับการยกเว้นในจากการเกณฑ์แรงงาน ยกเว้นจากการเก็บภาษีทุกชนิด และยังได้รับบรรดาศักดิ์เป็นหมื่น แสน เพี้ย หรือพญา³ เช่นเดียวกับข้าราชการระดับเมือง

3.2 สุวรรณเขตในฐานะเมืองศูนย์กลางคมนาคม

ก่อน ค.ศ. 1893 เส้นทางคมนาคมขนส่งสินค้าจากลาวสู่ภายนอก ส่วนใหญ่นิยมใช้เส้นทางตามทีราบสูงโคราช โดยเดินทางดินแดนลาวเข้ามาที่ราบสูงโคราช ผ่านโคราช แล้วลงสู่กรุงเทพฯ เมื่อฝรั่งเศสเข้ามายึดดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงใน ค.ศ.1893 ดินแดนลาวจึงกลายเป็นดินแดนที่ถูกปิดกั้น การคมนาคมจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงไปยังฝั่งขวาแม่น้ำโขงไม่สะดวก เพราะต้องผ่านดินแดนของไทย ในขณะที่เดียวกันฝรั่งเศสเชื่อว่าดินแดนลาวเป็นดินแดนที่มีประโยชน์

¹“ว่าด้วยบรรดาศักดิ์เจ้านายลาว” สร.0201.37.6/18. ใน ข้อความต่าง ๆ เกี่ยวกับสถานการณ์และการปกครองอันไม่เสมอภาคของอินโดจีนฝรั่งเศส (พ.ศ.2483). (2436 –2483). ปีก 2 หน้า 14.

²“หน้าที่ของพวกข้าราชการปกครอง,” ใน แหล่งเดิม. (2436 –2483). ปีก 2 หน้า 23.

³ทองสา ไชยวงคำดี และคณะ. (1989). เล่มเดิม. หน้า 18.

ต่ออาณานิคมอินโดจีน เพราะเป็นแหล่งที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งสามารถนำเป็นสินค้าเพื่อเป็นรายได้นำมาใช้จ่ายในกิจการของอาณานิคม และลาวซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของอินโดจีน ระบบเศรษฐกิจของลาวต้องถูกผนวกกรรมสู่ระบบเศรษฐกิจของอินโดจีน วิธีการแสวงหารายได้ของอินโดจีนนั้น ฝรั่งเศสต้องแสวงหาผลประโยชน์จากทรัพยากรของลาวด้วย โดยการแสวงหาผลประโยชน์จากลาวนั้นจะต้องมีเชื่อมการคมนาคมระหว่างลาวกับเวียดนามเข้าด้วยกัน¹ เพื่อนำทรัพยากรจากลาวออกสู่เวียดนาม โดยใช้เส้นทางบกจากลาวมุ่งสู่เวียดนาม และเส้นทางน้ำตามลำน้ำโขงจากลาว ผ่านไปยังกัมพูชา และเวียดนาม

3.2.1 ศูนย์กลางคมนาคม เส้นทางบก

ฝรั่งเศสได้สำรวจเส้นทางจากลาวไปสู่เวียดนามโดยเลือกใช้เส้นทางที่ชาวพื้นเมืองใช้กันมาแต่ดั้งเดิม² เส้นทางบกจากลาว-เวียดนาม มี 6 เส้นทางที่สำคัญ คือ

เส้นทางสายแรก จากทิศตะวันออกเฉียงเหนือของลาว สู่ดินแดนตะวันตกเฉียงเหนือ เวียดนาม บริเวณสิบสองจุไทย แม่น้ำดำ และออกสู่ฮานอย

เส้นทางสายที่สอง จากท่าเหนือไปทางทิศตะวันออกไปยังฮานอย

เส้นทางสายที่สาม เป็นเส้นทางหลักที่ใช้กัน เริ่มจาก เชียงขวาง ผ่านทุ่งไหหิน ข้ามช่องเขาที่หนองแฮด (Barthelemy Pass) ต่อด้วยการล่องไปตามแม่น้ำกา ตามทิศตะวันออกเฉียงใต้ ออกสู่ชายทะเลที่เมืองวิญห์

เส้นทางสายที่สี่ เส้นทาง จากแม่น้ำโขงภาคกลางของลาว ผ่านแขวงคำม่วน ไปตามทิศตะวันออก โดยผ่านช่องเขานาแป (Napae Pass) ออกสู่ทะเลที่เมืองวิญห์

เส้นทางสายที่ห้า จาก เมืองท่าแขก แม่น้ำโขงภาคกลางของลาว ผ่านแขวงคำม่วน ไปตามทิศตะวันออก โดยผ่านช่องเขามูกาย (Mu Gia Pass) เข้าสู่เวียดนามไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือผ่านเมืองทัญห์ฮับ (ตอนใต้เมืองวิญห์) ออกสู่ทะเลที่เมืองวิญห์

เส้นทางสายที่หกคือ จากแม่น้ำโขงตอนกลางบริเวณสุวรรณเขตไปทางทิศตะวันออก ผ่านช่องเขาลาวบาว (Lao Bao Pass) ออกสู่ทะเลที่ เมืองกวางตรี และสามารถต่อไปยังเมืองเว้ และเมืองตูราน (ดานัง) ได้สะดวก

สามเส้นทางแรก ทางตอนเหนือของลาว เป็นเส้นทางเขตภูเขาต้องผ่านเทือกเขาซึ่งมีความสูงมากกว่า 1,000 เมตร จากระดับน้ำทะเล ส่วนที่เส้นทางในเขตตอนกลางของลาวต้องผ่านช่องเขานาแป 700 เมตร ช่องเขามูกาย 400 เมตร³ และช่องเขาลาวบาว สูงเพียง 360 เมตร⁴ ตามลำดับ

¹ Martin Stuart-Fox. (1996). *op. cit.* p. 25.

² *Ibid.* และ ทองสา ไชยวงคำดี และคณะ. (1989). *เล่มเดิม*. หน้า 44-45.

³ Martin Stuart-Fox. (1996). *op. cit.* p. 26.

⁴ Lefevre, E. (1995). *op. cit.* p. 144.

ฝรั่งเศสให้ความสำคัญกับเส้นทางบกเชื่อมลาว-เวียดนาม บริเวณภาคกลางของลาว มากกว่าภาคเหนือ โดยเฉพาะเส้นทางสุวรรณเขต-ลาวบาว หรือ เส้นทางเลขที่ 9 เพราะตาม แนวเส้นทางสายนี้ผ่านเป็นที่ราบลุ่ม ที่เนินหรือโคก และภูเขาที่ไม่สูงชันอย่างเส้นทางในภาคเหนือหรือเส้นทางอื่น ๆ และยังเป็นเส้นทางยุทธศาสตร์ที่ฝรั่งเศสส่งทหารจากเวียดนามเข้ามา ยึดดินแดนลาวเมื่อเดือนเมษายน ค.ศ. 1893

ดังนั้นใน ค.ศ. 1902 ฝรั่งเศสได้ตั้งนักสำรวจเพื่อสำรวจเส้นทางสุวรรณเขต-ลาวบาว ใน ค.ศ. 1905 ฝรั่งเศสได้จัดทำแผนการสร้างถนนสายดังกล่าว และได้เริ่มก่อสร้างทางเลขที่ 9 แต่ต้องประสบปัญหาบางประการจึงต้องหยุดการก่อสร้างชั่วคราว จนกระทั่ง ค.ศ. 1910 ได้เริ่มสร้างก่อสร้างทางเลขที่ 9 แต่ต้องประสบความล่าช้าเนื่องจาก การสำรวจส่องกล้อง บุกเบิกทาง กินเวลานานถึงสองปี จนเป็นเหตุให้ผู้สำเร็จราชการอินโดจีนไม่พอใจจึงเรียก ม.ฟอกติเน (Fortinée) เจ้าแขวงสุวรรณเขต เป็นผู้รับผิดชอบในการสร้าง เข้าพบที่ไซ่ง่อนเป็นการด่วน ต่อมาในเดือนกันยายน ค.ศ. 1912 ได้ลงมือบุกเบิกเส้นทางที่ผ่านป่าดง และสร้างถนนเลขที่ 9 จากชายแดนเวียดนามที่ลาวบาว ผ่านเมืองเซโปน ฟิน พะลาน ดงเหิน เซโน มายังตัวเมืองสุวรรณเขต รวมความยาวถนนเลขที่ 9 จากกิโลเมตรที่ 0 เริ่มจากตัวเมืองสุวรรณเขต ไปจรดชายแดนเวียดนามที่ลาวบาว เป็นระยะทาง 246 กิโลเมตร¹

ถนนเลขที่ 9 สร้างเสร็จสมบูรณ์ใน ค.ศ. 1935 ใช้เวลา 35 ปีนับตั้งแต่ ค.ศ. 1912-1935 สาเหตุที่ล่าช้าเพราะ แรงงานคนลาวที่ถูกเกณฑ์ไม่ค่อยเต็มใจจึงทำงานแบบผ่านๆไปวันๆ บางครั้งถูกผู้คุมก่อสร้างทางลงโทษทุบตี ส่วนพื้นที่สร้างถนนส่วนใหญ่เป็นป่าดง การขุดทำถนนจึงทำไปด้วยความยากลำบาก อีกทั้ง ฟอกติเน ผู้บัญชาการสร้างถนนและลูกน้องที่เป็นวิศวกรชาวฝรั่งเศสมุ่งแต่แสวงหาผลประโยชน์รายได้จากทรัพย์สิน แร่ธาตุ เข้าสู่ตนเองจนทำให้ถูกสอบสวนและในที่สุดส่งกลับฝรั่งเศส²

นอกจากถนนเลขที่ 9 เป็นเส้นทางที่สำคัญของลาว ถนนเลขที่ 13 เป็นเส้นทางที่สำคัญจากภาคใต้ของลาวสู่ภาคเหนือของลาว กล่าวคือ ใน ค.ศ. 1911 ฝรั่งเศสได้สร้างถนนเลขที่ 13 ขึ้น เส้นทางนี้เริ่มตั้งแต่ชายแดนกัมพูชา ละแวกแม่น้ำโขงผ่านแขวงจำปาศักดิ์ แขวงสาละวัน แขวงสุวรรณเขต แขวงคำม่วน แขวงเวียงจันทน์ ตัดผ่านใจกลางประเทศไปสุดที่เมืองอุดมไชย แขวงหลวงพระบาง รวมความยาวถนนเลขที่ 13 ทั้งหมด 1363 กิโลเมตร³

ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง ฝรั่งเศสได้เร่งการก่อสร้างถนนเลขที่ 13 ช่วงปากซัน - ท่าแขก สร้างเสร็จเมื่อ ค.ศ. 1943 เมื่อสร้างเสร็จช่วงดังกล่าว การคมนาคมโดยใช้รถยนต์จาก

¹ สีสะเหลียว แสงวงศึกษา และ พวงคำ สมสนิท. (1989). เล่มเดิม. หน้า 348.

² ดวงไข หลวงพะสี. (1988). ทางเลข 9 สายใหม่. หน้า 16-19.

³ สีสะเหลียว แสงวงศึกษา และ พวงคำ สมสนิท. (1989). เล่มเดิม. หน้า 346.

หลวงพระบาง-สุวรรณเขต จึงเป็นอีกทางเลือกหนึ่งในการคมนาคมขนส่ง นอกจากการใช้เรือขนส่งขึ้นล่องตามลำน้ำโขง¹

นอกถนนเลขที่ 9 แล้วฝรั่งเศสยังได้สร้างถนนสายสำคัญ ๆ คือ

ถนนเลขที่ 6 ข้าเหนือ-ฮานอย สร้างเมื่อ ค.ศ. 1920

ถนนเลขที่ 12 ท่าแขก-มุกาย-วิญห์ สร้างเมื่อ ค.ศ. 1927

ถนนเลขที่ 7 หลวงพระบาง-เชียงขวาง-หนองแฮด-วิญห์ สร้างเมื่อ ค.ศ. 1927

ถนนเลขที่ 8 ยมราช-คำม่วนดอนใต้-นาแป สร้างเมื่อ ค.ศ. 1930

ถนนเลขที่ 23² สาละวัน-บรรจบถนนเลขที่ 9 ที่เมืองพิน สร้างเมื่อ ค.ศ. 1942

เส้นทางเหล่านี้บางก็เป็นทางที่ปูด้วยดินหรือหิน รับน้ำหนักบรรทุกไม่เกิน 10 ตันส่วนใหญ่เป็นถนนช่องทางเดียวจึงมักชำรุดเสียหายได้ง่ายใช้การได้ดีในช่วงฤดูแล้งส่วนในฤดูฝนไม่สามารถใช้การได้ยกเว้นเส้นทางเลขที่ 9 และเลขที่ 13 สามารถใช้ได้ตลอดทั้งปี³ ใน ค.ศ. 1945 รวมความยาวของถนนที่สร้างทั้งหมด 4,827 กิโลเมตร⁴

ถนนเลขที่ 9 และถนนเลขที่ 13 เป็นเส้นทางที่สำคัญ ที่เชื่อมโยงลาวกับเวียดนามตามแนวตะวันตก-ตะวันออก และเหนือ-ใต้ ตามลำดับ เส้นทางที่ถนนเลขที่ 9 และ 13 ตัดกันที่เมืองสุวรรณเขต บริเวณที่จุดตัดนั้นฝรั่งเศสเรียกว่าเซโน (SENO) เมืองสุวรรณเขต จึงเป็นจุดแวะทำการคมนาคมทางบกที่สำคัญ การเดินทางทางบกจากเมืองสุวรรณเขตทำได้สะดวก การขนส่งสินค้าจากเมืองสุวรรณเขตไปยังเมืองไซ่ง่อนใช้เวลา 3 วัน หากเดินทางเรือตามแม่น้ำโขงใช้เวลาถึง 12 วัน⁵ การขนส่งสินค้าจากลาวไปเวียดนามนั้น สินค้าจะส่งมาที่สุวรรณเขตทั้งทางบกและน้ำ เพื่อมารอแวะพักขนถ่ายสินค้าที่สุวรรณเขต ส่วนรถขนส่งมาจากเวียดนามมายังสุวรรณเขต ตามเส้นทางถนนเลขที่ 9 จะนำสินค้าเข้ามาแวะพักหรือขนถ่ายที่เมืองสุวรรณเขต และเที่ยวขากลับจึงนำสินค้าจากสุวรรณเขตไปยังเวียดนาม⁶

นอกจากโครงข่ายเส้นทางบกเชื่อมลาวเข้ากับเวียดนามแล้ว ฝรั่งเศสมีโครงการสร้างรถไฟจากไซ่ง่อนไปสู่จินทางตอนใต้ โครงข่ายทางรถไฟสายหลักของอินโดจีน คือ สายไซ่ง่อน-

¹ บทความจากหนังสือพิมพ์อินโดจีนโฆษณาให้ร้ายแก่ประเทศไทย (รายงานการเคลื่อนไหวของอินโดจีนฝรั่งเศส). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ สร.0201.37.6/19. ปีที่ 1 หน้า 1. และปีที่ 2 หน้า 2.

² ถนนเลขที่ 23 สาละวัน-เมืองพิน ปัจจุบันคือ ส่วนหนึ่งของถนนเลขที่ 1 เริ่มจากเหนือสุดของลาว แขวงพงสาลี ตัดผ่านตรงตอนของลาวตามแนวเหนือ-ใต้ และขนานกับถนนเลขที่ 13 จนจรดเมืองสามัคคีไชย แขวงอัตตะปือ ภาคใต้ของลาว

³ ทองสา ไชยวงคำดี และคณะ. (1989). เล่มเดิม. หน้า 45.

⁴ สีสะเหลียว แสงศึกษา และ พวงคำ สมสนิท. (1989). เล่มเดิม. หน้า 341.

⁵ Martin Stuart Fox. (1997). *op. cit.* p. 49.

⁶ พันธูราช อมรธิดา. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านโพนสว่างใต้ ถนนมะคะสะหวัน เมืองสุวรรณเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมื่อวันที่ 9 กันยายน 2544.

ฮานอย-คุนหมิง (ยูนนาน) และสายภาคใต้ จากไซ่ง่อน-พนมเปญ-พระตะบอง และ สายอันนัม-แม่น้ำโขงในแคว้นลาว

เส้นทางรถไฟ สายอันนัม-แม่น้ำโขง (ลาว) ฝรั่งเศสได้เริ่มสำรวจเส้นทางใน ค.ศ.1894 สายสุวรรณเขต-ลาวบาว-กวางตรี และสายอัตตะปือ-กงตูม-อุยยาน ต่อมาใน ค.ศ.1899 สำรวจสายเชียงแตง-อัตตะปือ-ภาคกลางของลาว ใน ค.ศ. 1900 สำรวจสายวิญห์-เชียงขวาง-หลวงพระบาง-เวียงจันทน์¹ โครงการสร้างทางรถไฟในลุ่มแม่น้ำโขง ต้องใช้เงินทุน แรงงาน ทรัพยากรจำนวนมาก ไม่คุ้มค่าในการลงทุน ฝรั่งเศสจึงลงทุนสร้างทางรถไฟเฉพาะสายสำคัญในดินแดนเวียดนาม และกัมพูชา ได้แก่ สายไซ่ง่อน-ฮานอย สายไซ่ง่อน-พนมเปญ-ปอยเปต และสายไซ่ง่อน-มายโท (เชื่อมตอนใต้กับสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง) ส่วนเส้นทางรถไฟจากอันนัม-แม่น้ำโขง (ลาว) ในปี ค.ศ. 1933 ฝรั่งเศสได้สร้างรถไฟสาย ทัญห์ฮับ -ท่าแขก เพื่อขนส่งแร่จากแขวงคำม่วนไปยังทางเรือที่เวียดนาม ตามโครงการมีระยะทาง 185 กิโลเมตร แต่สร้างได้เพียง 18 กิโลเมตรจากทัญห์ฮับ ถึง ชอมกก ในเขตเวียดนามเท่านั้น ส่วนเส้นทางรถไฟเพียงสายเดียวนี้สร้างในลาวคือ สายท่าเรือดอนเตชไปยังท้ายดอนคอน ความยาว 7 กิโลเมตร² ใช้ขนถ่ายคนสินค้า สัมภาระ และเรือ ขึ้นรถไฟ ข้ามดอนเตชและดอนคอนซึ่งเกาะกลางแม่น้ำโขงบริเวณคอนพะเพ็ง เพื่อเลี่ยงการเดินเรือผ่านน้ำตกที่ช่องโสมพะमितหรือแก่งหลี่ผี³ (ดูภาพประกอบในภาคผนวก ข)

โครงข่ายรถไฟที่ฝรั่งเศสได้ศึกษาไว้ สายสุวรรณเขต-ลาวบาว-กวางตรี นับว่าเป็นสายหนึ่งที่สำคัญถึงแม้ฝรั่งเศสจะไม่ได้สร้างทางรถไฟสายดังกล่าวก็ตาม แต่ฝรั่งเศสยังมีเส้นทางคมนาคมที่สำคัญ คือ เส้นทางรถยนต์ดังที่กล่าวมาแล้ว เมืองสุวรรณเขตจึงเป็นศูนย์กลางคมนาคมระหว่างดินแดนภายในลาว และ ลาวกับเวียดนาม เพราะเนื่องจากที่ตั้งของสุวรรณเขตอยู่ตรงกลางของลาว อีกทั้งยังใกล้เวียดนาม สภาพภูมิประเทศไม่เป็นอุปสรรคในการก่อสร้างถนน ดังนั้นฝรั่งเศสจึงให้ความสำคัญกับการสร้างถนน เลขที่ 9 กับ 13 ให้สามารถใช้งานได้ตลอดปี จุดตัดของถนนเลขที่ 9 และ13 โดยมีจุดตัดกันที่สุวรรณเขต ดังนั้นจึงถือได้ว่าเป็นศูนย์กลางคมนาคมทางบกที่สำคัญของลาว และ อาณานิคมอินโดจีนฝรั่งเศส

3.2.2 ศูนย์กลางคมนาคมทางน้ำ

แม่น้ำโขงเป็นเส้นทางที่ใช้เป็นเส้นทางคมนาคมของคนในลุ่มแม่น้ำโขงมาแต่ดั้งเดิม เมื่อฝรั่งเศสเข้ามามีครอบครองเวียดนาม กัมพูชา และลาว ฝรั่งเศสได้ใช้แม่น้ำโขงเป็นเส้นทางคมนาคมสายหลักสายหนึ่งเพื่อเชื่อมลาว กัมพูชา และเวียดนาม เข้าด้วยกัน ตั้งแต่ ค.ศ.1893 ฝรั่งเศสนำเรือกลไฟเครื่องจักรไอน้ำมาใช้ขึ้นล่องตามลำแม่น้ำโขงในลาว เรือเมล์กลไฟสองลำ

¹ Stuart-Fox, Martin. (1996). *op. cit.* . pp. 26-27.

² *Ibid.* pp. 27-28. และ ทองสา ไชยวงคำดี และคณะ. (1989). *เล่มเดิม*. หน้า 46.

³ เดิม วิกาศย์พจนกิจ. (2542). *เล่มเดิม*. หน้า 615-617.

แรกที่วิ่งตามลำน้ำโขงในลาว คือ เรือมาสซี (Massie) และลากรางดิแอร์ (La Grandiere)¹ กิจการเดินเรือตามลำแม่น้ำโขงดำเนินการโดย บริษัทไซง่อนขนส่งทางน้ำ (Companie des Messageries Fluviales des Cochinchine) รัฐบาลอินโดจีนฝรั่งเศสในการช่วยเหลือบริษัทนี้เป็นอย่างมาก เช่น สร้างสถานีต่อเรือที่หัวดอนเดช แก่งหลี่ผี การจัดการท่าที่จอดเติมฟืนตามริมแม่น้ำโขงฝั่งไทยและลาว (ในเขตไทยผู้ที่ขายฟืนนั้นต้องแจ้งให้ทางการฝรั่งเศสทราบก่อน) พนักงานตรวจร่องน้ำจัดการทำเส้นทางเดินเรือเพื่อให้เดินเรือได้สะดวก พนักงานนำร่องซึ่งคนพื้นเมืองที่ชำนาญร่องน้ำในท้องถิ่นนั้น ๆ รวมทั้งรัฐบาลต้องจัดงบประมาณให้แก่บริษัทปีละ 4,000,000 ฟรังก์² เพื่อให้กิจการของบริษัทดำเนินอยู่ได้ ถึงแม้บริษัทไซง่อนขนส่งทางน้ำดำเนินการผูกขาดแต่ผู้เดียว

เนื่องจากแม่น้ำโขงในลาวมีเกาะแก่งมากมาย การเดินเรือแม่น้ำโขงใช้ได้ดีช่วงฤดูน้ำมาก ส่วนฤดูแล้งเรือใหญ่เดินทางได้เพียงบางเส้นทาง คือ ช่วงเวียงจันทน์-สุวรรณเขต³ ส่วนการเดินทางเรือจากลาวไปยังกัมพูชาและเวียดนามตามลำน้ำโขงต้องเจออุปสรรคที่สำคัญคือ บริเวณคอนพะเพ็ง แม่น้ำโขงช่วงกิโลเมตรที่ 720 ระหว่างเมืองโขง (ศรีทันตร) กับเมืองเชียงแตง (สตึงเตรง) ซึ่งบริเวณดังกล่าวมีเกาะแก่ง น้ำตกขนาดใหญ่ตามลำน้ำโขงหลายแห่งด้วยกัน ดังนั้นจึงต้องขนถ่ายสินค้า สิ่งของ คน และสัมภาระขึ้นรถไฟเพื่อไปลงเรือจากดอนเดช เกาะกลางแม่น้ำโขงไปยังท้ายเกาะดอนคอนเพื่อลงเรือต่อไปยัง เชียงแตง กระเจะ พนมเปญ ไซง่อน⁴

บริษัทไซง่อนขนส่งทางน้ำดำเนินการผูกขาดแต่ผู้เดียวในการขนส่งสินค้าจากฝรั่งเศสเข้ามาจำหน่ายในลาว ขนส่งสินค้าจากลาวออกไปนอกประเทศ และรวมทั้งขนส่งโดยสาร เรือของบริษัทจะเป็นเรือกลไฟขับเคลื่อนด้วยเครื่องจักรไอน้ำ และเรือกระแซง (เรือพ่วง) ซึ่งจะขนส่ง ไปรษณีย์ภัณฑ์ สินค้า ได้แก่ ข้าว สีสียด หมากแห้ง (แร่) น้ำมันยาง ไม้ (กระบอง) เปลือกน้ำตาลทราย⁵ และผู้โดยสารโดยส่วนใหญ่เป็นพ่อค้าชาวจีน⁶ การเดินเรือตามลำแม่น้ำโขงเดินทางเฉพาะกลางวัน ส่วนกลางคืนจะจอดพักเทียบท่า เพราะไม่สามารถมองเห็นเส้นทางเดินเรือหรือเกาะแก่งตามลำน้ำ ส่วนผู้โดยสารจะกินนอนบนเรือ ทางเรือได้จัดเลี้ยงอาหารสามมื้อต่อวัน ตลอดการเดินทาง เรือกลไฟจะจอดแวะเติมฟืนบริเวณที่มีชาวบ้านตัดไม้เรือกลไฟ ทั้งฝั่งไทย

¹มานิจ ชุมสาย. (2519ค). เอกสารประวัติศาสตร์ ร.ศ. 112 จากแฟ้มใต้ถุนสถานทูตไทยในปารีส อันดับ 5 ว่าด้วยฝรั่งเศส ยึดฝั่งขวาแม่น้ำโขงไว้ตลอดแนว. หน้า 183.

²เดิม วิกาศย์พจนกิจ. (2542). เล่มเดิม. หน้า 610.

³ทองสา ไชยวงศ์คำดี และคณะ. (1989). เล่มเดิม. หน้า 44.

⁴เดิม วิกาศย์พจนกิจ. (2542). เล่มเดิม. หน้า 612-613.

⁵สุวิทย์ ธีรศาทวัด. (2541.) ประวัติศาสตร์ลาว. หน้า 235-236.

⁶สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. (2538). จดหมายเหตุ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เสด็จไปตรวจราชการมณฑลนครราชสีมา และมณฑลอุดรอีสาน. หน้า 106.

และฝังบาว¹ เรือจะแบ่งออกเป็น 3 ชั้น ชั้นหนึ่งเป็นห้องนอนพิเศษ ชั้นสองให้บริการอาหารฝรั่งเศส ชั้นสามให้บริการอาหารจีนและเวียดนาม ส่วนการเดินทางเรือตามลำน้ำสาขาของแม่น้ำโขง บริษัทจะใช้เรือเมล์ทอด้วแรงงานคนลาวที่ถูกเกณฑ์แรงงานมาโดยไม่จ่ายค่าแรงให้²

นอกจากกิจการเดินเรือกลไฟตามลำแม่น้ำเป็นกิจการของบริษัทของฝรั่งเศสแล้ว ยังมีบริษัทเรือกลไฟของไทยดำเนินกิจการเดินเรือตามลำน้ำโขงเพื่อรับ-ส่งผู้โดยสาร และขนส่งสินค้าจากมุกดาหารไปนครพนม หนองคาย เรือกลไฟของไทยใช้ฟันเป็นเชื้อเพลิง เช่นเดียวกับเรือกลไฟของฝรั่งเศส แต่มีขนาดลำเรือเล็กกว่า บรรทุกผู้โดยสารได้ประมาณ 50 คน ส่วนเรือกลไฟของฝรั่งเศสเป็นเรือขนาดใหญ่กว่าของไทย³ ส่วนเรือของฝรั่งเศส เช่น เรือมอริส และเรือปาวิ เป็นเรือกลไฟขนาดใหญ่ ทำจากเหล็ก มีความกว้าง 7.38 เมตร ยาว 37 เมตร กินน้ำลึกเพียง 1.72 เมตร พวงมาลัยไฮดรอลิก ระบายบรรทุกหนัก 174 ตัน บรรทุกผู้โดยสารได้ประมาณ 200-300 คน⁴

หลังจากลาวได้รับเอกราชจากฝรั่งเศส ค.ศ. 1954 บริษัทเดินเรือของลาวได้จัดตั้ง “บริษัทขนส่งทางน้ำร่วมหมู่แขวงสะหวันเขต จำกัด” ขึ้นเป็นรัฐวิสาหกิจเพื่อรับช่วงต่อจากบริษัทของฝรั่งเศส ต่อมา มีการปรับปรุงเรือกลไฟโดยนำเอาเครื่องยนต์มาใช้แทนเครื่องจักรไอน้ำ ส่วนเรือกลไฟที่ยังเหลือลำสุดท้ายในแม่น้ำโขงคือ เรือมอริส โดย นายสมบุรณ์ แสนวิเศษ นักธุรกิจชาวมุกดาหาร ได้ประมูลเรือมอริสจากรัฐบาลลาวใน ค.ศ. 1993 ต่อมาเรือมอริสเปลี่ยนกรรมสิทธิ์มาเป็นของ นายเรืองเดช รัตนวิเศษ เจ้าของจึงดัดแปลงเรือเป็นภัตตาคารลอยน้ำเทียบท่าอยู่ริมแม่น้ำโขงหน้าเมืองมุกดาหาร มีชื่อเรียกใหม่ว่าเรือ “ชัยอารีย์”⁵

เนื่องจากเมืองสุวรรณเขตตั้งอยู่เป็นจุดกึ่งกลางการเดินทางเรือแม่น้ำโขงระหว่างช่วงหลวงพระบาง-ไซ่งอน และการเดินเรือช่วงสุวรรณเขต-เวียงจันทน์ สามารถเดินทางได้ตลอดทั้งปี ส่วนการเดินทาง สุวรรณเขต-ปากเซ เดินทางได้ช่วงหน้าน้ำ ทำเรือสุวรรณเขตจึงจุดเป็นที่แวะพักขนถ่ายสิ่งของที่ขนมาตามลำน้ำโขง เพื่อส่งต่อทั้งในลาวและต่างประเทศไปที่ต่าง ๆ เมืองสุวรรณเขตจึงฐานะเมืองท่าที่สำคัญของลาว

¹ สุวิทย์ ธีรศาทวัต. (2541). เล่มเดิม. หน้า 236.

² ทองสา ไชยะวงศ์คำดี และคณะ. (1989). เล่มเดิม. หน้า 44.

³ สุรจิตต์ จันทรสาขา. (2543). เมืองมุกดาหาร. หน้า 122

⁴ ปัจจุบันเศรษฐา ศรีระวัฒน์. (2541, 19 สิงหาคม) “มอริส” เรือยักษ์ลุ่มน้ำโขง มรดกสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2,” มติชนรายวัน. หน้า 12.

⁵ แหล่งเดิม.

3.2.3 ศูนย์กลางไปรษณีย์โทรเลข

ฝรั่งเศสได้นำเอากิจการไปรษณีย์โทรเลขมาใช้ในกิจการของอาณานิคมโดยใช้ติดต่อกันในงานราชการระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ภายในลาวและแคว้นอื่นๆ ในอาณานิคม ในแคว้นลาวมีศูนย์กลางไปรษณีย์โทรเลขที่สุวรรณเขตเป็นศูนย์กลางใหญ่¹ รองลงมาคือ เวียงจันทน์ ศูนย์กลางไปรษณีย์โทรเลขสุวรรณเขตมีบทบาทที่สำคัญ โดยมีระบบที่เชื่อมโยงต่อกับที่ทำการไปรษณีย์โทรเลขที่ตั้งอยู่ในเมืองต่าง ๆ ในแคว้นลาว และเชื่อมต่อตรงกับแคว้นอันนัมในเวียดนาม

ปัจจัยที่ทำให้เมืองสุวรรณเขตเป็นที่ตั้งศูนย์กลางไปรษณีย์โทรเลข เนื่องจากที่ตั้งของเมืองสุวรรณเขตตั้งอยู่ตอนกลางของแคว้นลาวและใกล้แคว้นอันนัมซึ่งสะดวกในการเดินสายโทรเลขเชื่อมโยงเข้าด้วยกัน อีกทั้งเมืองสุวรรณเขตยังเป็นศูนย์กลางคมนาคมทั้งทางบกและน้ำ การขนส่งไปรษณีย์ภัณฑ์ตามลำน้ำโขงสามารถดำเนินการได้สะดวกโดยใช้เรือกลไฟจอดรับไปรษณีย์ภัณฑ์ตามเมืองต่าง ๆ ตามริมแม่น้ำโขงในเขตฝั่งลาวและฝั่งไทย รวมทั้งวัดคริสต์โรมันคาทอลิก เช่น วัดดอนโดน เกาะกลางแม่น้ำโขง แขวงท่าแขก และวัดสองคอน จังหวัดนครพนม² ส่วนการขนส่งไปรษณีย์ภัณฑ์จากตามลำน้ำโขง ตั้งแต่เวียงจันทน์ขึ้นภาคเหนือต้องใช้เวลานาน เช่น เรือถ่อที่ขนไปรษณีย์ภัณฑ์จากเวียงจันทน์ไปหลวงพระบาง ใช้เวลา 15-20 วัน³ (ดูภาพประกอบในภาคผนวก ข)

นอกจากนี้ยังมีฝรั่งเศสใช้เครื่องบินใช้ในการขนส่งไปรษณีย์อากาศ (Post Aérienne) เครื่องบินขนส่งไปรษณีย์อากาศ ตามเมืองต่าง ๆ ของลาว และหากเมืองที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขง เช่น กระเจะ เขียงแดง ปากเซ สุวรรณเขต เวียงจันทน์ ปากลาย หลวงพระบาง ฝรั่งเศสจะใช้เครื่องบินที่จอดบนน้ำ (Hydravion) โดยอาศัยแม่น้ำโขงเป็นสนามบินน้ำให้เครื่องบินขึ้นลง⁴ (ดูภาพประกอบในภาคผนวก ข)

ผู้ให้บริการไปรษณีย์โทรเลขส่วนใหญ่จะใช้ในกิจการงานราชการ การทหาร และนอกจากนี้ยังใช้กันใน งานกิจการทางด้านคริสต์ศาสนา⁵ และยังเปิดบริการรับส่งไปรษณีย์โทรเลขให้กับบุคคลทั่วไป ผู้ให้บริการส่วนใหญ่เป็นชาวต่างชาติที่เข้ามาอยู่ในลาวโดยใช้ติดต่อ

¹ทองสา ไชยวงคำดี และคณะ. (1989). ประวัติศาสตร์ลาว. หน้า 46.

²สุรจิตต์ จันทรสาขา. (2543). เล่มเดิม. หน้า 71.

³จุ่น พิจารณาถิ่น. (2528,กรกฎาคม-กันยายน). "เรื่องแม่น้ำโขง" วารสารแผนที่. 28,1: หน้า 45.

⁴พันธุราช อมรธิดา. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านโพนสว่างใต้ ถนนมะคะสะหวັນ เมืองสุวรรณเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมื่อวันที่ 9 กันยายน 2544.

⁵คุณพ่อพรสวรรค์ มีนามวงศ์. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ บ้านเลขที่ 185 วัดคาทอลิก นักบุญเทเรซา หน่วย 03 บ้านลัดตะนะวงใต้ เมืองสุวรรณเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมื่อวันที่ 5 กันยายน 25 และ สุรจิตต์ จันทรสาขา. (2543). เล่มเดิม. หน้า 71.

ทำธุรกิจหรือส่งข่าวสารให้กับญาติมิตร ส่วนคนลาวไม่นิยมใช้กันเพราะไม่ค่อยมีกิจกรรมความจำเป็นต้องใช้ อีกทั้งค่าบริการมีอัตราค่าแพงเมื่อเทียบกับรายได้ของคนลาวส่วนใหญ่ซึ่งเป็นผู้ที่มีรายได้น้อย¹

เนื่องจากสภาพภูมิประเทศบริเวณสุวรรณเขตและรอบๆ เป็นที่ราบมีแม่น้ำโขงไหลผ่านและเป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญที่ฝรั่งเศสเดินทัพจากเวียดนามเข้ามายึดลาว เมื่อลาวเป็นอาณานิคม ใน ค.ศ. 1893 บริเวณสุวรรณเขตจึงเหมาะสมที่ตั้งขึ้นเป็นเมืองเพื่อใช้เป็นศูนย์กลางการบริหารงานปกครองอาณานิคม ฝรั่งเศสจึงได้สถาปนาเมืองสุวรรณเขตและพัฒนาเมืองสุวรรณเขตกลายเป็นเมืองที่สำคัญต่อลาวในฐานะเป็นศูนย์กลางการปกครองในระดับส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น อีกทั้งยังเป็น ศูนย์กลางการคมนาคมขนส่งทางบกซึ่งเป็นจุดตัดถนนเลขที่ 13 ตามแนวเหนือ-ใต้ของแคว้นลาว ตัดกับถนนเลขที่ 9 จากแม่น้ำโขงสู่ชายแดนเวียดนาม การคมนาคมขนส่งทางน้ำตามลำน้ำโขงเมืองสุวรรณเขตเป็นเมืองท่าจุดกึ่งกลางเดินเรือแม่น้ำโขงภายในอาณานิคมอินโดจีนฝรั่งเศส อีกทั้งเมืองสุวรรณเขตยังเป็นศูนย์กลางการไปรษณีย์โทรเลขของแคว้นลาว เมืองสุวรรณเขตจึงกลายเป็นเมืองที่มีความสำคัญของแคว้นลาว ดังนั้นในการพัฒนาแคว้นลาวรวมทั้งเมืองสุวรรณเขตจึงจำเป็นต้องมีทรัพยากรมนุษย์ แต่ในขณะเดียวกันภายในลาวขาดแคลนทรัพยากรมนุษย์เพราะมีพลเมืองน้อย ฝรั่งเศสจึงดำเนินนโยบายเพิ่มพลเมืองลาวโดยการส่งเสริมในคนลาวฝั่งขวา และพลเมืองอินโดจีน ในแคว้นต่าง ๆ อพยพมาในแคว้นลาว ด้วยเหตุนี้เมืองสำคัญของลาวรวมทั้งเมืองสุวรรณเขตจึงประกอบไปด้วยคนหลายชาติพันธุ์ที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐาน ดังจะกล่าวในบทต่อไป

¹ พันธราช อมรธิดา. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านโพนสว่างใต้ ถนนมะคะสะหวัน เมืองสุวรรณเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมื่อวันที่ 9 กันยายน 2544.

บทที่ 3

การอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐาน ในเมืองสุวรรณเขต ระหว่าง ค.ศ. 1893-1954

ดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสใน วันที่ 3 ตุลาคม ค.ศ.1893 ฝรั่งเศสได้สถาปนาสุวรรณเขตเป็นเมืองศูนย์กลางการบริหารงานปกครองอาณานิคมระดับส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น ศูนย์กลางการคมนาคมขนส่งทางบก และศูนย์กลางการไปรษณีย์ โทรเลขของแคว้นลาว ทว่าการสร้างเมืองสุวรรณเขตจำเป็นต้องมีแรงงานคนในขณะเดียวกันในแคว้นลาวประสบปัญหาหาขาดแคลนทรัพยากรมนุษย์ เพราะมีพลเมืองน้อย หรือไม่ก็เป็นชนเผ่าต่างๆ ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ตามพื้นที่ทุรกันดาร เช่น ปาดง ภูเข่า เป็นต้น

ดังนั้นฝรั่งเศสจึงแก้ปัญหาโดยดำเนินนโยบายเพิ่มพลเมืองในแคว้นลาวเพื่อสร้างเมืองต่างๆ รวมทั้งเมืองสุวรรณเขต แรงงานที่หาได้คือแรงงานที่อยู่ในฝั่งขวาแม่น้ำโขงและในดินแดนอาณานิคมอินโดจีนฝรั่งเศส ด้วยเหตุนี้ ฝรั่งเศสจึงส่งเสริมให้คนลาวที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ฝั่งขวาแม่น้ำโขงซึ่งเป็นดินแดนของไทยอพยพข้ามมาตั้งถิ่นฐานที่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง รวมทั้งนำผู้ที่ถือสัญชาติฝรั่งเศสในอาณานิคมอินโดจีน แค้วนกัมพูชา ดังเกีย อันนัม และโคชินจีน อพยพมาทำงานและเป็นแรงงานในแคว้นลาว เช่น เจ้าหน้าที่อาณานิคม ทหาร ช่างฝีมือ กรรมกร เป็นต้น ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ในตัวเมืองสำคัญของลาวรวมทั้งเมืองสุวรรณเขตมีคนลาว ผู้ถือสัญชาติฝรั่งเศส รวมทั้งคนต่างด้าวชาติต่างๆ เข้ามาตั้งถิ่นฐานในตัวเมือง

1. การจัดจำแนกสัญชาติบุคคลในอาณานิคมอินโดจีนฝรั่งเศส

ฝรั่งเศสได้จัดแบ่งจำแนกบุคคลที่อาศัยอยู่ในอาณานิคมอินโดจีนฝรั่งเศส ออกเป็น 5 ประเภท¹ ได้แก่ พลเมืองฝรั่งเศส ผู้ถือสัญชาติฝรั่งเศส ผู้ที่ได้รับสิทธิปกป้องจากฝรั่งเศส บุคคลต่างด้าวชาวเอเชีย และผู้ถือสัญชาติอื่น ทั้งนี้เพื่อความสะดวกในการปกครองดูแลควบคุมประชากรที่อาศัยอยู่ในอาณานิคม และเป็นการควบคุมบุคคลต่างด้าวที่จะเข้าหรือออกจากดินแดนของฝรั่งเศส โดยบุคคลแต่ละประเภทนั้น จะมีสิทธิ หน้าที่ ผลประโยชน์ต่างกัน ดังนี้

1.1 พลเมืองฝรั่งเศส

บุคคลที่เป็นพลเมืองฝรั่งเศส (Citoyen) ได้แก่ บุคคลมีบิดาหรือมารดาเป็นคนฝรั่งเศส และที่เกิดในประเทศฝรั่งเศส อาณานิคมของฝรั่งเศส หรือดินแดนในอารักขาของฝรั่งเศส พลเมืองฝรั่งเศสจะอยู่ภายใต้กฎหมายของฝรั่งเศส

บุคคลที่ไม่ใช่เป็นพลเมืองฝรั่งเศสสามารถเปลี่ยนสัญชาติ (Naturaliser) ไปเป็นพลเมืองฝรั่งเศสได้ โดยต้องมีคุณสมบัติตามที่กฎหมายพระราชบัญญัติการแปลงสัญชาติ กล่าวคือ

¹ พงสหวัด บุปผา. (1996). การขยายตัวของรัฐลาว. หน้า 27.

บุคคลที่มีสิทธิเป็นพลเมืองฝรั่งเศส ได้แก่ บุคคลที่สมรสกับพลเมืองฝรั่งเศส สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนมัธยมศึกษาของฝรั่งเศสในเป็นขั้นต่ำ หรือทำงานในกองทัพฝรั่งเศส หากบุคคลที่นับถือคริสต์ศาสนาโดยกำเนิดหรือนับถือคริสต์ศาสนานิกายคาทอลิกจะมีสิทธิเปลี่ยนสัญชาติเป็นพลเมืองฝรั่งเศส ได้ง่ายกว่าบุคคลนอกรีต แต่ก็ไม่แน่นอนไป¹

1.2 ผู้ถือสัญชาติฝรั่งเศส

ผู้ถือสัญชาติฝรั่งเศส (Nationalité Français) เป็นบุคคลที่เกิดในดินแดนอาณานิคมของฝรั่งเศส หรือดินแดนในอารักขาของฝรั่งเศส ผู้ถือสัญชาติฝรั่งเศสจะต้องอยู่ภายใต้กฎหมายและการปกครองควบคุมของฝรั่งเศส บุคคลที่ผู้ถือสัญชาติฝรั่งเศสตั้งถิ่นฐานในอาณานิคมอินโดจีนฝรั่งเศส ได้แก่ คนลาว คนกัมพูชา คนเวียดนาม ผู้ถือสัญชาติฝรั่งเศสจะต้องตั้งถิ่นฐานในเขตหัวเมืองของตนที่อาศัยอยู่เดิม ถ้าหากมีความประสงค์เดินทางไปแคว้นอื่นๆ ภายในอาณานิคมอินโดจีนฝรั่งเศสหรือต่างประเทศจะต้องได้ได้รับอนุญาตจากเจ้าหน้าที่เสียก่อน² เช่น คนลาวที่ต้องการออกไปในแคว้นอื่นๆ ในอินโดจีนฝรั่งเศส หรือประเทศไทย ต้องขออนุญาต จากผู้ปกครองแขวง เพื่อให้ออกไปดำเนินรูปพรรณหรือหนังสือเดินทาง ราคา 50 เซ็นต์ ในใบดำเนินรูปพรรณต้องติดรูปผู้นั้นไว้เป็นสำคัญ³

1.3 ผู้ที่ได้รับสิทธิปกป้องจากฝรั่งเศส

ผู้ที่ได้รับสิทธิปกป้องจากฝรั่งเศส ได้แก่ บุคคลต่างด้าวที่จดทะเบียนเป็นคนในอารักขาของฝรั่งเศส และคนจีนที่เข้าตั้งถิ่นฐานในอาณานิคมอินโดจีนฝรั่งเศส ตามสัญญาที่ฝรั่งเศสทำกับจีน ลงนามวันที่ 24 เมษายน ค.ศ. 1889 ซึ่งฝรั่งเศสมีสิทธิควบคุมชาวจีนที่อยู่ในอินโดจีนและสามารถเก็บเงินรัฐูปการจากชาวจีนได้ตามแต่จะกำหนด⁴ ฝรั่งเศสได้จัดแบ่งชาวจีนที่อาศัยอยู่ในอินโดจีนออกเป็นกลุ่มๆ แต่ละกลุ่มต้องมีหัวหน้ากำกับหนึ่งคน หัวหน้ากลุ่มจะรับผิดชอบในการจัดเก็บเงินรัฐูปการในกลุ่มของตน แต่ผู้ที่เป็นหัวหน้าไม่ต้องจ่าย ภาษีที่ชาวจีนต้องจ่ายแบ่งออกเป็นสองประเภท คือ

1. เงินประจำ ฝรั่งเศสจะเก็บจากชาวจีนเมื่ออายุได้ 10 ,15 หรือ 18 ปี จนถึงอายุ 60 หรือ 65 ปี ตามเกณฑ์อายุที่กำหนดไว้ของแต่ละแคว้น
2. ภาษีภาษีเงินได้ โดยคำนวณจากอัตราเรียกเก็บจากราคาค่าเช่าบ้าน หรือค่าเช่าที่ดิน และภาษีการค้า

¹ Dennis Duncanson J. (1968). *Government And Revolution in Vietnam*. p. 98.

² Ibid. และ ข้อความต่างๆ เกี่ยวกับสถานการณ์และการปกครองอันไม่เสมอภาคของอินโดจีนฝรั่งเศส (พ.ศ.2483). (2436 –2483). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ สร.0201.37.6/18.ปีที่ 2 หน้า 26.

³ แหล่งเดิม.

⁴ แหล่งเดิม. ปีที่ 1 หน้า 17.

ตาราง 4 อัตราภาษีที่ชาวจีนในอาณานิคมอินโดจีนต้องจ่ายให้รัฐบาลอินโดจีนฝรั่งเศส

แคว้น	เงินประจำ (เหรียญ)	ภาษีเงินได้ (ร้อยละ)	หมายเหตุ
ด่งเกีย	3.5 - 10	60	ภาษีเงินได้เก็บไม่เกิน 1,000 เหรียญ
อันนัม	8	60	
โคชินจีน	15	100	
กัมพูชา	18	100	ภาษีเงินได้เก็บไม่เกิน 4,000 เหรียญ
ลาว	12	25 , 50 , 75 , หรือ 100	

ที่มา : ข้อความต่างๆ เกี่ยวด้วยสถานการณ์และการปกครองอันไม่เสมอภาคของอินโดจีนฝรั่งเศส (พ.ศ.2483). (2436 -2483). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ สร.0201.37.6/18. ปีที่ 1 หน้า 17-18

1.4 บุคคลต่างด้าวชาวเอเชีย

บุคคลต่างด้าวชาวเอเชียที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่ในอินโดจีนนั้นจะต้องเสียค่าธรรมเนียมคนเข้าเมือง ค่าธรรมเนียมจดทะเบียนบุคคลต่างด้าว ภาษีรัฐประกอบการ ภาษีเงินได้จากโดยคำนวณจากราคาค่าเช่าบ้านหรือค่าเช่าที่ดิน ภาษีการค้า และหากบุคคลต่างด้าวย้ายภูมิลำเนาภายในอินโดจีนจะต้องเสียค่าธรรมเนียมอีก¹

1.5 ผู้ถือสัญชาติอื่น

ผู้ถือสัญชาติอื่นได้แก่ ผู้ที่ไม่ใช่บุคคลดังกล่าวข้างต้น เช่น ชาวยุโรป อเมริกา บุคคลเหล่านี้มีสถานภาพเป็นบุคคลต่างด้าวต้องเสียค่าธรรมเนียมต่างๆ รวมทั้งภาษีรัฐประกอบการและภาษีเงินได้เช่นเดียวกับบุคคลต่างด้าวชาวเอเชีย

ตัวอย่าง อัตราภาษีของชาวยุโรปที่อาศัยอยู่ในลาว

1. ภาษีรัฐประกอบการ อัตรา 10 เหรียญต่อปี

¹ข้อความต่างๆ เกี่ยวด้วยสถานการณ์และการปกครองอันไม่เสมอภาคของอินโดจีนฝรั่งเศส (พ.ศ.2483). (2436 -2483). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ สร.0201.37.6/18. ปีที่ 1 หน้า 18-19.

2. ภาษีเงินได้ (Impôt général sur le revenue) เก็บตามอัตรา โดยเริ่มตั้งแต่ร้อยละ 0.50 จนถึงร้อยละ 10 ของจำนวนเงินได้รวมกันทั้งหมด และถ้าหากจำนวนเงินได้รวมไม่เกิน 3,600 เหรียญ จะได้รับการยกเว้นภาษีเงินได้ เฉพาะในแคว้นลาวจะได้รับการยกเว้นหากจำนวนเงินได้รวมไม่เกิน 2,400 เหรียญ¹

การจำแนกบุคคลดังกล่าวข้างต้นนั้น พลเมืองฝรั่งเศสซึ่งที่สถานฐาณะสูงสุด รองลงมา คือ ผู้ถือสัญชาติฝรั่งเศส ส่วนผู้ที่ได้รับสิทธิปกป้องจากฝรั่งเศส บุคคลต่างด้าวชาวเอเชีย และ ผู้ถือสัญชาติอื่น ฝรั่งเศสจัดสถานะเป็นบุคคลต่างคนต่างตัวที่เข้ามาในดินแดนอาณานิคม อินโดจีนฝรั่งเศสต้องได้รับอนุญาตจากทางการฝรั่งเศส โดยมีการกำหนดระยะเวลาที่อาศัยอยู่ได้ชั่วคราวตามระยะเวลาที่กำหนดเท่านั้น ส่วนที่เป็นผู้ที่ถือสัญชาติฝรั่งเศสสามารถไปอาศัยอยู่ แคว้นอื่นในอาณานิคมอินโดจีนได้โดยต้องได้รับอนุญาตจากทางการก่อน และหากจะย้ายภูมิลำเนาไปยังต่างแคว้นก็สามารถกระทำได้สะดวก โดยแจ้งชื่อเข้าสำมะโนประชากรในเขตท้องที่ตนจะไปอาศัย² ดังนั้นในสมัยอาณานิคมจึงมีผู้ถือสัญชาติฝรั่งเศส ได้แก่ คนลาว กัมพูชา และ เวียดนาม อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานตามที่ต่าง ๆ ในอาณานิคมอินโดจีนฝรั่งเศส รวมทั้งในเมืองสุวรรณเขตด้วยเช่นกัน

2. นโยบายเพิ่มพลเมืองในแคว้นลาวโดยฝรั่งเศส

ขณะที่ดินแดนลาวฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส ค.ศ.1893 ขณะนั้นประชากรที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงไม่ทราบจำนวนที่แน่นอน มีหลักฐานแต่เพียงว่า ประชากรฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงประมาณครึ่งหนึ่งเป็นคนลาวและอีกจำนวนครึ่งหนึ่งของเป็นกลุ่มชนเผ่าต่าง ๆ³ ส่วนดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขงของไทยมีคนลาวตั้งถิ่นฐานมากกว่าคนลาวฝั่งซ้าย ทั้งนี้เพราะ ในระหว่าง ค.ศ. 1770 - 1893 เป็นช่วงระยะเวลาที่ ดินแดนลาวล้านช้าง หลวงพระบาง เวียงจันทน์ และจำปาศักดิ์ได้ตกเป็นหัวเมืองขึ้นของไทย จนกระทั่งไทยต้องเสียดินแดนฝั่งซ้ายให้กับฝรั่งเศสใน ค.ศ. 1893 ตลอดระยะเวลาดังกล่าว ไทยได้ดำเนินการอพยพคนลาวฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงข้ามมาตั้งถิ่นฐานบริเวณฝั่งขวา และบริเวณภาคกลางของไทย ในปัจจุบัน โดยเฉพาะตั้งแต่ ค.ศ.1828 หลังจากไทยได้จัดทัพไปปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์ และตีกรุงเวียงจันทน์แตก ในการศึกครั้งนี้ไทยได้เกณฑ์คนลาว พวน ผู้ไท มาตั้งถิ่นฐานในที่ราบใน

¹ข้อความต่าง ๆ เกี่ยวด้วยสถานการณ์และการปกครองอันไม่เสมอภาคของอินโดจีนฝรั่งเศส (พ.ศ.2483). (2436 – 2483). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ สร.0201.37.6/18. ปีที่ 1 หน้า 17.

²พันธุราช อมรธาดา. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, รัชชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านโพนสว่างใต้ ถนนมะคะสะหวัน เมืองสุวรรณเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมื่อวันที่ 9 กันยายน 2544.

³Martin Stuart-Fox. (1996). *Buddhist Kingdom, Marxist State : The Making of Modern Laos*. p. 29.

ภาคกลางของไทย¹ นอกจากนี้ไทยได้ดำเนินการเกลี้ยกล่อมพลเมืองที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงรวมเป็นกอง ๆ แล้วอพยพมาตั้งถิ่นฐานที่ฝั่งขวาแม่น้ำโขง โดยแต่ละกองจะตั้งขึ้นเป็น “กองส่วย” ขึ้นอยู่กับเมืองที่มีอยู่เดิมในฝั่งขวาแม่น้ำโขง บ้างก็รวบรวมกองส่วยหลายกองเข้าด้วยกันแล้วขออนุญาตตั้งขึ้นเป็นเมืองเป็นจำนวนมาก² เช่น เรณูนคร พรรณานิคม กุฉินารายณ์ ภูแล่นช้าง กุสุมาลย์มณฑล หนองสูง พาลูกาการภูมิ เสนางคนิคม คำเขื่อนแก้ว แดงบาดาล สว่างแดนดิน รามราช อาทมาต วานรวิวาส อากาศอำนวย ท่าขอนยาง ฯลฯ

ระหว่าง ค.ศ. 1893 - 1912 เป็นช่วงที่ลาวยังไม่ได้มีการสำมะโนประชากรอย่างเป็นทางการ จึงไม่ทราบจำนวนประชากรลาวฝั่งซ้ายที่แน่นอน ส่วนใหญ่เป็นจำนวนที่ประมาณการอย่างคร่าว ๆ กล่าวคือ

จากเอกสารของฝ่ายไทย โดย กระทรวงมหาดไทยได้ประมาณจำนวนประชากรฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงที่เสียให้แก่ฝรั่งเศส เมื่อ ค.ศ. 1893 มีประมาณ 600,000 คน รวมพื้นที่ 143,800 ตารางกิโลเมตร³

เอกสารฝรั่งเศส ได้แก่ *Notice sur le Laos Français* ซึ่งพิมพ์ที่ฮานอย กล่าวถึงจำนวนประชากรในแคว้นลาวเมื่อ ค.ศ. 1900 มีจำนวน 470,000 คน รวมพื้นที่ 267,000 ตารางกิโลเมตร (รวมดินแดนเชียงแตง ญาลาย กงตูม) และใน ค.ศ. 1912 มีประชากรจำนวน 400,000 คน รวมพื้นที่ 225,000 ตารางกิโลเมตร⁴ และใน “*A Travers le Laos,*” *Bulletin Economique de l'Indochine*. เมื่อ ค.ศ. 1910 ประชากรลาวมีจำนวน 548,000 คน⁵ และสถิติเป็นทางการของผู้สำเร็จราชการแห่งแคว้นลาว (Résident Supérieur du Laos) ใน ค.ศ. 1912 แคว้นลาวมีประชากรจำนวน 649,600 คน⁶

เนื่องจากทางการไทยดำเนินการอพยพคนลาวฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงมายังฝั่งขวาและภาคกลางของไทย จึงเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ประชากรลาวฝั่งซ้ายลดน้อยลง และเมื่อฝรั่งเศสเข้ามาครอบครองดินแดนลาวฝั่งซ้ายแล้ว ฝรั่งเศสต้องการแรงงานคนเพื่อสร้างเมืองต่าง ๆ

¹ในช่วงเวลา ค.ศ. 1770 ถึง 1983 คนลาวฝั่งซ้ายอพยพย้ายถิ่นมาอยู่ที่ราบภาคกลาง เช่น ลพบุรี สระบุรี นครนายก ฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี ชลบุรี เพชรบุรี นครปฐม อ่างทอง สุพรรณบุรี กาญจนบุรี เป็นต้น

²พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เจ้าอยู่หัว. (2521). “ที่ 130/693,” ใน พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาคที่ 3 ตอนที่ 3 มณฑลอีสาน. ไม่มีเลขหน้า.

³กระทรวงมหาดไทย. (2521). พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาคที่ 3 กรณีชายแดนมณฑลต่างๆ. หน้า 17.

⁴Eric Pietrantoni (1953, 1st trim.). “La Population du Laos de 1912 à 1945,” *Bulletin de la Société des Études Indochinoise, Nouvelle Série*. Tome XXVIII N° 1 : 25.

⁵*Ibid.* citing “A Travers le Laos,” *Bulletin Economique de l'Indochine*. Mai-Juin. 1911.

⁶*Ibid.* p. 26.

ฝรั่งเศสจึงจำเป็นต้องเพิ่มประชาชนในลาว¹ วิธีการหนึ่งคือ อพยพคนลาวจากฝั่งขวาแม่น้ำโขงกลับมาฝั่งซ้าย และนำคนเวียดนาม กัมพูชา เข้ามาเป็นแรงงานในลาวอีกจำนวนหนึ่ง

2.1 การอพยพคนลาวฝั่งขวาไปตั้งถิ่นฐานฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง

ก่อน ค.ศ. 1893 คนลาวส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานอยู่ทางฝั่งขวาแม่น้ำโขง แต่เมื่อฝรั่งเศสเข้ามายึดครองลาวฝั่งซ้ายได้ในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1893 ฝรั่งเศสจึงได้กำหนดเนื้อหาสนธิสัญญาที่เอื้ออำนวยต่อฝรั่งเศสในด้านต่าง ๆ รวมทั้งการเพิ่มพลเมืองในดินแดนที่ฝรั่งเศสยึดได้มาจากไทย ดังจะเห็นได้จากข้อความใน “อนุสัญญา ฉบับลงนามวันที่ 3 ตุลาคม ค.ศ. 1893 ดัดแปลงสนธิสัญญาที่ได้ลงนามในวันเดียวกันระหว่างฝรั่งเศสกับสยาม” หรือ “สัญญาน้อย” (Convention du 3 Octobre 1893 Annexe au Traité en date du même jour entre la France et le Siam) ในมาตรา 4 มีเนื้อหาคือ

“รัฐบาลสยามจะมอบคนของฝรั่งเศส คนอันนัม (Annamites) คนลาวอยู่ฝั่งซ้าย (Laotiens de la rive gauche) และคนเขมร (Cambodgiens) ซึ่งถูกกักขังใน ณ หนึ่งแห่งใด ส่งคืนให้แก่เอกอัครราชทูตฝรั่งเศส ณ กรุงเพซ หรือเจ้าหน้าที่ฝรั่งเศสที่อยู่ตามชายแดน รัฐบาลสยามจะไม่สร้างอุปสรรคกีดขวางใด ๆ ต่อประชาชนกลับคืนไปอยู่ฝั่งซ้ายที่เคยอยู่มาในเขตนั้นแต่ดั้งเดิมมา”²

ฝรั่งเศสได้ตีความมาตราที่ 4 เกี่ยวกับ คนของฝรั่งเศสหรือคนในบังคับฝรั่งเศสไว้อย่างกว้าง ๆ ได้แก่ คนเวียดนาม คนกัมพูชา คนลาวที่เกิดในฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง รวมไปถึงผู้ที่ลูกหลานของผู้ที่ถูกกวาดต้อนเป็นเชลยศึกลาวที่ได้อพยพมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช การขึ้นทะเบียนบุคคลเหล่านี้เป็นผู้ถือสัญชาติฝรั่งเศส ทางกงสุลฝรั่งเศสไม่ต้องหลักฐานอะไรมาประกอบเพียงแต่มาแจ้งว่าตนเป็นคนเขมร หรือ ลาว เพราะว่าตนเป็นลูกหลานคนเขมรหรือคนลาวที่ได้อพยพมาอยู่ในแผ่นดินสยามมาตั้งแต่ในสมัยใดยุคสมัยหนึ่ง³

ฝ่ายไทยไม่เห็นด้วยกับการตีความดังกล่าว เนื่องจากไทยเป็นฝ่ายที่เสียผลประโยชน์ เพราะต้องเสียพลเมืองให้กับฝรั่งเศส ทางของไทยจึงถือว่าดินแดนและพลเมืองในเขตฝั่งขวาแม่น้ำโขงเป็นของไทย ดังนั้นกรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการจึงได้ประท้วงการทำบัญชีพลเมืองของ

¹ Martin Stuart Fox. (1996). *op. cit.* p. 62.

² กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย กระทรวงการต่างประเทศ. (1996). *ประมวลสนธิสัญญากำหนดเส้นชายแดน อินโดจีน-สยาม (ลาว-ไทย) 1886-1946 = Recueil des Traités Franco-Siamois Délimitant la Frontière de l' Indochine et du Siam.* หน้า 20-21 , 263.

³ มานิจ ชุมสาย. (2519). เอกสารว่าด้วย ร.ศ.112 ซึ่งค้นคว้ามาจากกระทรวงการต่าง ๆ ประเทศของฝรั่งเศสและจากแฟ้มเก่า ๆ ซึ่งเก็บอยู่ใต้ถุนสถานทูตไทยในกรุงปารีส เรื่องฝรั่งเศสวางแผนยึดภาคอีสาน. หน้า 17-19.

ฝรั่งเศสในดินแดนของไทยอาจจะส่งผลให้อังกฤษได้ดำเนินตามอย่างที่ฝรั่งเศสบ้าง กล่าวคือ "...หากอังกฤษทำเช่นนั้นกับคนพม่าและลูกหลานของเขา ก็คงจะไม่เหลือคนไทยที่เกิดในแผ่นดินไทยอีกเลย"¹

ฝรั่งเศสได้ตีความคุณสมบัติของผู้ที่เป็นคนในบังคับฝรั่งเศสไว้อย่างกว้างเพื่อให้ครอบคลุมการเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส แต่วิธีการดังกล่าวไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร เพราะคนลาวที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ฝั่งขวาอพยพกลับฝั่งซ้ายน้อยเกินความคาดหมาย² ดังนั้นฝรั่งเศสจึงเปลี่ยนมาใช้วิธีการหลอกล่อ เช่น ที่จังหวัดปราจีนบุรี ฝรั่งเศสได้หลอกล่อคนลาวที่เห็นว่าพระมหากษัตริย์ไทยโปรดให้มอบคนลาวคืนให้แก่กงสุลฝรั่งเศสและให้ขาดจากความเป็นคนไทย ดังนั้นฝรั่งเศสจึงยินดีต้อนรับเหล่านี้เป็นคนในบังคับฝรั่งเศสและจะส่งตัวคืนไปยังเวียงจันทน์ ส่งผลให้จำนวนคนที่ขอขึ้นเป็นคนในบังคับฝรั่งเศสจากเดิมมีจำนวนประมาณ 56 ครอบครัว เพิ่มขึ้นจำนวน 3,644 คน ฝรั่งเศสคุมคนเหล่านี้กลับไปยังเวียงจันทน์พร้อมด้วยเกวียน 366 เล่ม โค 688 ตัว ต่อมาบรรดาพวกที่อพยพไปตั้งถิ่นฐานที่เวียงจันทน์ได้รับความอดอยาก ทราบข่าวไม่เป็นจริงตามคำที่บอกไว้ ดังนั้นจึงมีคนพยายามหนีกลับไปทางอำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย ฝรั่งเศสจึงจับตัวไว้ไม่ให้กลับไปแต่ถึงกระนั้นก็ยังมีคนหนีกลับเป็นจำนวนมาก³ ซึ่งฝ่ายไทยยินดีต้อนรับไว้อีก ดังหนังสือหนังสือกระทรวงมหาดไทยแจ้งมายังหัวเมืองริมแม่น้ำโขงฝั่งขวา ดังนี้

“อย่าให้ท้าวขุนไปกวาดต้อนเจ้าท้าวขุนราษฎรที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ฝั่งซ้ายตัวนอกให้ข้ามมาอยู่ฝั่งขวาด้วยอาญาอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นอันขาด เว้นแต่ทางท้าวขุนราษฎรผู้ใดจะสมัครยกครอบครัวติดตามข้ามมาอยู่ด้วยโดยความเต็มใจของเขาเองเช่นนั้น จึงให้ต้อนรับจูงที่อำเภอไทรโยคเจือจานเสบียงอาหารให้ตั้งภูมิลานทำมาหากินเป็นสุขสืบไป”⁴

เหตุการณ์ที่คนลาวฝั่งขวาอพยพกลับฝั่งซ้ายและอพยพกลับมาฝั่งขวาอีก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เฝ้าอยู่หัวได้ทรงพระวินิจฉัยไว้ว่า

¹ เพ็ญศรี ดูก. (2539). ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทย (สยาม) กับประเทศฝรั่งเศสในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ตามเอกสารของกระทรวงการต่างประเทศ. หน้า 175. อ้างอิงมาจาก “จดหมายจากเดอฟรองซ์ ถึง อาโนโต” วันที่ 5 กันยายน 1895 หมายเลข 5. สยาม. เล่มที่ 22. (เอกสารที่กองจดหมายเหตุ กระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศส).

² มานิจ ชุมสาย. (2519). เล่มเดิม. หน้า 60.

³ แหล่งเดิม. หน้า 63-66.

⁴ เรื่องฝรั่งเศสเมืองมุกดาหาร. (6 พ.ย. ร.ศ.113 - 1 พ.ค. ร.ศ.123). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ ร. 5 ผ. 20/56 (รหัสไมโครฟิล์ม ม ร.5 ผ/26). หน้า 62.

“การที่อ้ายคนนี้ข้ามไปฝั่งซ้ายไปขอกลับฝรั่งเศส ก็เดินแผนเก่านี้เอง ฝรั่งเศสอยากได้คนให้ข้ามไปฝั่งซ้ายมากๆ ก็รับเข้าไว้พอเป็นเครื่องล่อใจ แต่มันจะเห็นไม่เป็นเรื่องไม่ตั้งให้เป็นเจ้าเมืองทันใจ ถ้าไม่ได้ประโยชน์พอเพราะต้องถูกกะเกณฑ์ใช้สอยแลเก็บเงินอย่างไร จึงว่าข้ามมาฟากข้างนี้ใหม่เล่า จะเอาดีวิเศษๆ แน่แน่นอนอย่างไรจากคนเช่นนี้ไม่ได้ คิดการเพื่อประโยชน์ตนทั้งนั้น แต่สันดานลาวเชือกักง่าย ถ้าหากว่ามันไปตั้งฟากข้างโน้น มันก็คงมาเกลี้ยกล่อมเอาคนฟากข้างนี้ได้เสมอไป จะตัดรอนเสียว่าไม่ยอมให้อยู่ที่เดียวก็ไม่ได้ บางที่จะทำให้เข้าใจผิดไปได้มากๆ เช่น กับว่าคนอยู่ฝั่งซ้ายแล้วจะข้ามมาอยู่ฝั่งขวาไม่ได้ เพราะฝรั่งเศสห้ามปรามไทยไม่ให้รับไว้ การที่จะพูดจาติดอ่านกับพวกลาว พูดตรงก็ไม่เข้าใจ ใช้อุบายลึกลับก็听不懂 จะต้องผ่อนผันพอให้สมกับ...พวกลาว ขอให้คอยถือท้ายให้ดี”¹

นอกจากอนุสัญญา ฉบับ 3 ตุลาคม ค.ศ. 1983 มาตรา 4 ซึ่งเกี่ยวข้องกับคนในบังคับฝรั่งเศสโดยตรงแล้ว ฝรั่งเศสได้นำมาตรา 3 ในสนธิสัญญาระหว่างรัฐบาลสาธารณรัฐฝรั่งเศสกับรัฐบาลสยาม ฉบับ วันที่ 3 ตุลาคม ค.ศ. 1983 มีเนื้อหาดังนี้ “รัฐบาลสยามจะไม่ก่อสร้างป้อมที่มั่นหรือค่าย ที่อยู่ของพลทหารในพระตะบอง และเสียมราฐ และในขอบเขตรัศมี 25 กิโลเมตร ฝั่งขวาแม่น้ำโขง”² ข้อตกลงดังกล่าวเป็นเงื่อนไขทางการทหารว่า ฝ่ายไทยไม่สร้างป้อม ค่ายทหารในเขตดังกล่าว ฝ่ายไทยได้ตีความมาตรา 3 อย่างเคร่งครัด “แม้ว่าจะยอมสละสิทธิด้านการตำรวจในเขต 25 กิโลเมตร แต่รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะยังคงรักษาสิทธิทางการปกครองของตนไว้”³ ในขณะที่ “ฝรั่งเศสตีความกว้าง ๆ และตามอำเภอใจ ฝรั่งเศสประสงค์ที่จะปฏิบัติกับผู้ที่อยู่อาศัยบนฝั่งขวาฝั่งซ้ายในบังคับฝรั่งเศส”⁴ ในเขต 25 กิโลเมตรฝั่งขวามือแม่น้ำโขง ฝรั่งเศสได้เข้ามาแทรกแซงการเมืองการปกครองในเมืองต่าง ๆ ริมแม่น้ำโขงเพื่อขยายอิทธิพลเข้ามาในฝั่งขวามือแม่น้ำโขง โดยฝรั่งเศสจะ “ต้องทำให้ใคร ๆ มองให้จงได้ว่า แม่น้ำโขงเป็นลำน้ำของฝรั่งเศสแต่ผู้เดียว...”⁵ เช่น

¹พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2521). “ที่ 130/693 พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ,” ใน พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาคที่ 3 ตอนที่ 3 มณฑลอีสาน. ไม่มีเลขหน้า.

²กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย กระทรวงการต่างประเทศ. (1996). เล่มเดิม. หน้า 18 , 261.

³เพ็ญศรี ตึก. (2539). เล่มเดิม. หน้า 176 อ้างอิงจาก กรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการ. (1895). “ลายพระหัตถ์กรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการ ถึง เดอพรองซ์” ภาคผนวก วันที่ 31 ตุลาคม 1895 หมายเลข 25. สยาม. เล่มที่ 23 (เอกสารที่กองจดหมายเหตุ กระทรวงการต่างประเทศ ที่ประเทศฝรั่งเศส)

⁴แหล่งเดิม. หน้า 175.

⁵แหล่งเดิม. หน้า 106 อ้างอิงมาจาก “จดหมายจากเดลกาสเซ ถึง โกลบอฟสกี วันที่ 25 กรกฎาคม 1901” สมุดปกเหลือง. Documents Diplomatiques, Livre Jaune (1893-1902) : Affaire du Siam.

ฝรั่งเศสได้ป่าวประกาศตามเมืองต่าง ๆ ริมแม่น้ำโขงว่า เมืองตามริมแม่น้ำโขงในเขต 25 กิโลเมตร จะเป็นของฝรั่งเศส พร้อมทั้งนำทหารเข้ามาประจำในเขต 25 กิโลเมตร ในฝั่งขวาอีก ด้วย ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าถึงกรมหลวงดำรงราชานุภาพ ที่ 336/2058 เมื่อวันที่ 25 มีนาคม ร.ศ. 122 (25 มีนาคม ค.ศ. 1904)¹ ดังนี้

“...ได้ข่าวมาจากกอมมิแซเมืองสุวรรณเขตว่า ตามหนังสือสัญญาเมืองริมแม่น้ำโขง ในที่ 25 กิโลเมตรจะได้เป็นของฝรั่งเศส วันที่ 25 มีนาคม ฝรั่งเศสจะเอาทหารมา ประจำอยู่ปากน้ำมูน 2 โหลฝรั่งเศสหมิ่นประมาทอย่างยิ่งมาก ขอให้เร่งส่งสัญญาออกไปให้ทราบโดยเร็ว...”²

นอกจากนี้ฝรั่งเศสยังถือว่าแม่น้ำโขงเป็นของฝรั่งเศสหากไทยเดินทางตามแม่น้ำโขง เท่ากับว่าไทยเดินทางในดินแดนฝรั่งเศส จะต้องได้รับอนุญาตและต้องมีหนังสือเดินทางของฝรั่งเศส³ ถึงแม้ว่าสนธิสัญญาไทยกับฝรั่งเศส ค.ศ. 1893 ได้กำหนดแม่น้ำโขงเป็นเขตแดนไทยกับฝรั่งเศสก็ตาม

เนื่องจากฝรั่งเศสได้กำหนดและตีความสนธิสัญญาให้เอื้อต่อผลประโยชน์ของฝรั่งเศสเอง ดังนั้นฝรั่งเศสจึงดำเนินการอพยพคนฝั่งขวาไปตั้งถิ่นฐานที่ฝั่งซ้ายเป็นคนในบังคับในฝรั่งเศส โดยรัฐบาลไทยมีอาจขัดขวางได้ กล่าวคือ

1. ฝรั่งเศสให้การสนับสนุนผู้นำท้องถิ่นทั้งฝั่งขวาและฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงมาเข้ามาสังกัดกับฝรั่งเศส เพื่อให้ไปเกลี้ยกล่อมคนลาวฝั่งขวามาย้ายไปตั้งถิ่นฐานฝั่งซ้าย เป็นคนในสังกัดฝรั่งเศส เพราะว่า ผู้นำท้องถิ่นเหล่านี้ยังมีอิทธิพล เป็นที่เชื่อถือในบรรดาราชวงศ์ทั้งสองฝั่ง ต่อมาที่ได้ผู้นำท้องถิ่นเกลี้ยกล่อมคนลาวฝั่งขวามาย้ายไปตั้งถิ่นฐานฝั่งซ้าย ฝรั่งเศสได้เสนอผลประโยชน์ตอบแทนเป็นเจ้าเมือง ตาแสง (กำนัน) พ่อบ้าน (ผู้ใหญ่บ้าน) เป็นต้น

นอกจากนี้ฝรั่งเศสได้ยุยงขุนนางท้องถิ่นฝ่ายไทยให้เกิดความเข้าใจผิดว่าดินแดนฝั่งขวาเป็นของฝรั่งเศส หรือไม่ก็บีบบังคับเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยให้เชื่อฟังคำสั่งหรือการบังคับบัญชาของฝรั่งเศสส่วนทางการไทยได้ดำเนินอย่างเด็ดขาด ต่อเจ้าหน้าที่ไทยที่ไปฝักใฝ่กับฝรั่งเศส ดัง

¹การเปลี่ยนศักราชจาก รัตนโกสินทร์ศก (ร.ศ.) เป็น คริสต์ศักราช (ค.ศ.) ให้เอาปี ร.ศ. บวกด้วย 1781 หากเป็นเดือนมกราคมถึงเดือนเมษายน ให้บวกเพิ่มอีก 1 เพราะ 1 มกราคม คริสต์ศักราช (ค.ศ.) ได้ขึ้นปีใหม่แล้ว ส่วน รัตนโกสินทร์ศก (ร.ศ.) ยังคงเป็นศกเดิมอยู่

²พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เจ้าอยู่หัว. (2521). “ที่ 336/2058,” พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาคที่ 3 ตอนที่ 3 มณฑลอีสาน. ไม่มีเลขหน้า.

³มานิจ ชุมสาย. (2519ค). เอกสารประวัติศาสตร์ ร.ศ. 112 จากแฟ้มของทางราชการซึ่งอยู่ใต้ถุนสถานทูตไทยในปารีส อันดับ 5 ว่าด้วยฝรั่งเศส ยึดฝั่งขวาแม่น้ำโขงไว้ตลอดแนว. หน้า 181-182.

ปรากฏในเอกสารที่ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทววงศ์วโรปการ ทรงร่างพระราชบัญญัติการขึ้นทะเบียนการค้าขายระหว่างสยามกับต่างประเทศ พ.ศ. 113 (ค.ศ. 1895) ไว้ว่า

“...แลเรื่องเจ้าเมืองกรมการนั้น เห็นว่าถ้าขัดแย้งหรือมีความผิดประการใดก็ควรทำโทษทัณฑ์ ได้อย่างเดียวกับเจ้าเมืองกรมการเมืองหัวเมืองชั้นใน ถ้าขัดแย้งกันถึงจะใช้กำลังไปจับกุมก็ได้ โดยฝรั่งเศสจะล่วงมากล่าวได้ทำนองอยากได้ เราก็ตอบไปว่าเป็นคนในพระราชอาณาจักอยู่ในกฎหมายสยาม มีความผิดขึ้นเราก็ตำตามขนบธรรมเนียมของเรา ถ้าเจ้าเมืองกรมการไม่พอใจจะหนีข้ามไปอยู่กับฝรั่งเศสเราก็ตัดคนอื่นแทนขึ้นเกล้าฯ...”¹

2. ฝรั่งเศสได้ดำเนินการบังคับให้ราษฎรฝั่งขวาแม่น้ำโขงให้เชื่อฟังคำสั่งหรือการบังคับบัญชาของฝรั่งเศส หรือเข้าเป็นคนของฝรั่งเศส หากคนใดไม่ยอมจะถูกฝรั่งเศสกลั่นแกล้ง² เช่น ห้ามลงอาบนํ้า ใช้นํ้า เดินเรือ หาปลาในแม่น้ำโขง มิฉะนั้นจะริบเอาแห อวน หรือเรือ ไปเสีย คนลาวฝั่งขวาข้ามฟากไปเยี่ยมญาติที่อยู่ฝั่งซ้าย บ้างก็ถูกจับตัวไว้ไม่ให้กลับ หรือถูกจับขังคุก ผู้ร้ายที่หนีคดีจากฝั่งซ้ายเขตฝรั่งเศสข้ามมาฝั่งขวาเขตไทย ฝรั่งเศสสั่งให้เจ้าหน้าที่ไทยจับตัวส่งกลับคืนให้แก่ฝรั่งเศส หากไม่ยอมปฏิบัติตามฝรั่งเศสก็จะกลั่นแกล้ง เช่น ไม่ให้ใช้แม่น้ำโขง ริมที่ดิน ทรัพย์สินของคนฝั่งขวาที่มีดินและทรัพย์สินอยู่ฝั่งซ้าย มิฉะนั้นก็จะยกทหารข้ามฟากมาหาและจับผู้ร้ายตามใจชอบ หากผู้ร้ายจากฝั่งขวาของไทยหนีไปฝั่งซ้ายของฝรั่งเศส ฝรั่งเศสก็จะให้การคุ้มครองผู้ร้ายที่หนีข้ามมาโดยไม่ยอมจับส่งตัวคืนเจ้าหน้าที่ไทย โดยอ้างว่าเป็นคนฝั่งซ้ายซึ่งต้องอยู่ในบังคับของฝรั่งเศส ดังตัวอย่าง กรณีผู้ร้ายที่ฆ่าเงินทองดีตาย และให้ปล่อยอ้ายพิม ผู้ร้ายปล้น เพราะเป็นคนฝั่งซ้าย กล่าวคือ

ม.ไคลยาด (Caillat) รองกงสุลฝรั่งเศส ณ หมากแข้ง อุดรธานี ขอเฝ้ากรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม ข้าหลวงใหญ่ (ต่างพระยงค์) มณฑลลาวพวน เมื่อวันที่ 15 กันยายน ค.ศ. 1898 เพื่อเจรจาให้ปล่อยนักโทษคนฝั่งซ้ายที่ไทยขังไว้ เช่น ขอให้ปล่อยผู้ร้ายที่ฆ่าเงินทองดีตาย เพราะเป็นคนสุวรรณเขต ให้ปล่อยอ้ายพิม ผู้ร้ายปล้น เพราะเป็นคนฝั่งซ้ายเช่นกัน กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม ทรงแย้งกลับไปว่า อ้ายดวง ผู้ร้ายที่ฆ่าทองดีตาย แล้วหนีไปอยู่สุวรรณเขต ต่อมาเมื่อกลับฝั่งไทยจึงถูกจับ เพราะอ้ายดวงไม่ใช่คนสุวรรณเขต แต่เป็นคน

¹เรื่องฝรั่งเศสเมืองมุกดาหาร. (6 พ.ย. ร.ศ. 113 - 1 พ.ค. ร.ศ. 123). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ ร. 5 ผ. 20/56 (รหัสไมโครฟิล์ม ม ร.5 ผ/26). หน้า 125-126.

²มานิจ ชุมสาย. (2519ค). เล่มเดิม. หน้า 182.

สกลนคร มีบุตรภรรยาเป็นหลักฐาน ส่วนยายพิมพ์ ผู้ร้ายปล้นเป็นชาวมุกดาหาร อยู่บ้านน้ำก่ำ สามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นคนฝั่งขวา เพราะบิดา มารดา ยังอยู่ที่บ้านน้ำก่ำ ฝั่งขวาแม่น้ำโขง¹

3. ฝรั่งเศสได้กีดกันการเข้ามาหาภินราษฏรฝั่งขวา โดยฝรั่งเศสยึดที่นาราชฏรฝั่งขวาที่มีที่นาอยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงในเขตแดนของฝรั่งเศส และจะคืนเมื่อยอมอพยพข้ามไปตั้งถิ่นฐานอยู่ฝั่งขวา² ถึงแม้รัฐบาลไทยจะออกประกาศว่า “คนฝั่งขวาที่มีไร่นาของตนในฝั่งซ้ายสามารถออกไปทำนาทำไร่ของตนในฝั่งซ้ายได้ และคนฝั่งซ้ายที่มีไร่นาของตนในฝั่งขวาสามารถออกไปทำนาทำไร่ของตนในฝั่งนี้ได้”³ แต่อย่างไรก็ตามฝรั่งเศสได้ประกาศเงินค่าที่ดินแก่คนฝั่งขวาข้ามไปทำนาฝั่งซ้าย⁴ ดังนั้นคนฝั่งขวาจึงไม่ได้รับสะดวกในการทำมาหากินในที่ดินของตนเองที่อยู่ฝั่งซ้าย การกีดกันดังกล่าวเพื่อเป็นการจูงใจและบังคับทางอ้อมให้คนฝั่งขวาที่มีไร่นาฝั่งซ้ายในดินแดนฝรั่งเศสขอไปเป็นคนของฝรั่งเศส

4. ฝรั่งเศสเปิดเสรีการค้าในเขต 25 กิโลเมตร โดยฝรั่งเศสให้การสนับสนุนราชฏรฝั่งขวาในเขต 25 กิโลเมตร ไม่ต้องซื้อสุรา ยาฝิ่น จากตัวแทนหรือนายอากร ราชฏรสามารถกลั่นสุรา ทำยาฝิ่นได้เสรีโดยไม่ต้องขออนุญาตเจ้าหน้าที่ไทย ในขณะที่เจ้าหน้าที่ไทยไม่สามารถจัดการ ได้ ใด ๆ ได้ เพราะฝรั่งเศสถือว่า เขต 25 กิโลเมตร จะต้องเปิดเสรีการค้า จะมีด่านศุลกากรไม่ได้⁵ ฝรั่งเศสได้ลดภาษีสินค้าเช่น เกลือ ฝิ่น ยาสูบ เป็นต้น ส่วนฝ่ายไทยได้แต่ออกมาตราการลดภาษีต้องลดภาษีตามเพื่อไม่ให้สินค้าทะลักมาฝั่งไทยรวมทั้งลดการเก็บส่วยให้เท่าหรือน้อยกว่าฝรั่งเศส และยังผ่อนผันการเก็บส่วย⁶ แต่อย่างไรก็ตามฝรั่งเศสนำเข้ามายาในฝั่งไทยเป็นจำนวนมาก ฝ่ายไทยป้องกันยาฝิ่นทะลักมาไม่ไหว ในที่สุดทางการไทยจึงอนุญาตให้ขายฝิ่นในเขต 25 กิโลเมตร⁷

¹เรื่องใบบอกพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคมบอกว่าคนแลไวกงศุลฝรั่งเศสได้สนทนากับบันทึกระหว่างกรมหลวงประจักษ์กับกงศุล เรื่องฝรั่งเศสทางมณฑลอุดร. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ ร.5 ม.21 ฝ.20/90 (รหัสไมโครฟิล์ม ม.ร.5 ม/32). หน้า 4-5.

²มานิจ ชุมสาย. (2519ค). เล่มเดิม. หน้า 2.

³เรื่องฝรั่งเศสเมืองมุกดาหาร. (6 พ.ย. ร.ศ.113 - 1 พ.ค. ร.ศ.123). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ ร. 5 ฝ. 20/56 (รหัสไมโครฟิล์ม ม.ร.5 ฝ/26). หน้า 68.

⁴เรื่องฝรั่งเศสเรียกเงินค่าที่ดินแก่คนที่ข้ามไปทำนาฝั่งซ้าย. (14 ก.พ. 120). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ ร.5 ม.2.21 ก/84 (รหัสไมโครฟิล์ม ม.ร.5 ม/32). หน้า 1-3.

⁵มานิจ ชุมสาย. (2519ค). เล่มเดิม. หน้า 219-220.

⁶เรื่องฝรั่งเศสเมืองมุกดาหาร. (6 พ.ย. ร.ศ.113 - 1 พ.ค. ร.ศ.123). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ ร. 5 ฝ. 20/56 (รหัสไมโครฟิล์ม ม.ร.5 ฝ/26). หน้า 56-57.

⁷แหล่งเดิม. หน้า 101.

นอกจากนี้ ปัญหาสุรา ยาฝิ่น จึงกลายเป็นปัญหาลุกลามขึ้นในดินแดนไทย เพราะนาย
อากรสุรา ยาฝิ่น ในไทยส่วนใหญ่เป็นคนจีน ดังนั้นฝรั่งเศสได้นำเอาคนจีนเหล่านี้มาขึ้นบัญชีเป็น
คนในบังคับของฝรั่งเศสเป็นจำนวนมาก คนในบังคับฝรั่งเศสนั้นได้รับการคุ้มครองจากฝรั่งเศส
ไม่ต้องขึ้นศาลไทย พวกคนจีนที่อยู่ในบังคับฝรั่งเศสพากันดื่มกลั่นสุราจำนวนมากอย่างเสรีหาก
ทางการไทยจับกุมก็จะขัดขึ้นต่อสู้การจับกุมของเจ้าหน้าที่¹

2.2 นโยบายอพยพคนเวียดนามเข้ามาในลาว

ก่อนที่ลาวจะตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส มีคนเวียดนามอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามา
ตั้งถิ่นฐานตามลุ่มแม่น้ำโขงก่อนหน้านี้อยู่แล้ว จากเอกสารกระทรวงมหาดไทย ค.ศ.1916 ได้รายงาน
การสำมะโนประชากรคนเวียดนามในจังหวัดต่าง ๆ ของภาคอีสานเมื่อ ค.ศ. 1914-1916 พบว่า
มณฑลอุดรมีชาวเวียดนามตั้งถิ่นฐาน เมื่อ ค.ศ. 1913 จำนวน 388 คน ส่วนใหญ่อพยพมาจาก
ลาวตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสแล้ว ที่อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม มีคนเวียดนามจำนวน
30 ครอบครัว อพยพมาตั้งถิ่นฐาน ประมาณ 30-40 ปี หรือประมาณทศวรรษที่ 1870-1880
คนเวียดนามเหล่านี้อพยพมาทำมาหากิน เช่น รับจ้าง ช่างไม้ ประมง ทำนา²

เมื่อลาวตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส ใน ค.ศ. 1893 ฝรั่งเศสได้ดำเนินนโยบาย
เคลื่อนย้ายคนเวียดนามส่วนใหญ่มาจากแคว้นตั้งเกียจำนวนมากเข้ามาทำงานในลาว ทั้งเป็น
เจ้าหน้าที่ระดับผู้ช่วยฝรั่งเศส และกรรมกร ทดแทนแรงงานคนลาว จำนวนคนเวียดนามที่อพยพ
เข้ามาในลาวระหว่าง ค.ศ. 1912 -1943 มีจำนวน 4,000 – 44,500 คน³

ในช่วง ระหว่าง ค.ศ.1912-1943 คนเวียดนามอพยพเข้ามาในลาวอีกเป็นจำนวนมาก
ในช่วงศตวรรษที่ 1930 กล่าวคือ ค.ศ.1935 คนเวียดนามอพยพจำนวน 20,500 คน และเพิ่ม
เป็นเท่าตัวใน ค.ศ. 1939 เป็นจำนวน 39,500 คน ทศวรรษที่ 1930 ฝรั่งเศสนำคนเวียดนามเข้า
มาเป็นแรงงานในการทำเหมืองแร่ และสร้างถนนในเขตภาคกลางของลาวเป็นส่วนใหญ่ เช่น
ในเขตเหมืองแร่ น้ำเทิน แขวงคำม่วน ภาคกลางของลาว เมื่อ ค.ศ. 1912 มีคนเวียดนามทำงาน
เพียงจำนวน 840 คน ต่อมาใน ค.ศ.1931 เพิ่มขึ้นเป็นจำนวน 6,200 คน และ ค.ศ. 1943 มีคน
เวียดนามเป็นจำนวน 16,200 คน⁴ ในเขตที่ราบสูงบอลละเว: (Bolovens Plateau) ภาคใต้ของ
ลาว มีแรงงานชาวเวียดนามเข้ามาทำไร่เป็นจำนวน 50,000 คน⁵

¹มานิจ ชุมสาย. (2519ค). เล่มเดิม. หน้า 211.

²เรื่องเหตุการณ์ต่างๆ ทางชายแดนริมแม่น้ำโขง (เกี่ยวกับฝรั่งเศส). (22 ธ.ค. 2457- 30 ต.ค. 2459).
กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ ร.6 ม3.6 ข/1 (รหัสไมโครฟิล์ม ม ร.6 ม / 6). หน้า 58-64.

³Eric Pietrantoni. (1953). *op. cit.* p. 34.

⁴*Ibid.*

⁵Eric Pietrantoni. (1957,3° trim). "La Population du Laos en 1943 dans son Milieu
Géographique," *B. S. E. I, N. S. Tome XXXVII N° 3* : p. 243.

ฝรั่งเศสได้อพยพคนเวียดนามเข้ามาในลาว 3 บริเวณ คือ ที่ราบเวียงจันทน์ ที่ราบสุวรรณเขต และที่ราบสูงบอลละเวน ในเขตภาคใต้ของลาว ดังนั้นจึงมีคนเวียดนามประมาณ 100,000 คน ชาวเวียดนามส่วนใหญ่จะอพยพมาตั้งถิ่นฐานในแขวงสุวรรณเขตและบริเวณที่ราบสูงบอลละเวน¹ นโยบายอพยพคนเวียดนามเข้ามาในลาว ส่งผลในหัวเมืองสำคัญ ๆ ของลาว (ยกเว้นเมืองหลวงพระบาง) มีคนเวียดนามเป็นกลุ่มคนส่วนใหญ่ เช่น จำนวนคนเวียดนามในเวียงจันทน์เป็นจำนวนร้อยละ 53 ท่าแขก ร้อยละ 85 สุวรรณเขต ร้อยละ 72.5 ปากเซ ร้อยละ 62 เขียวขวาง ร้อยละ 72 ดังจะเห็นได้จากตารางจำนวนประชากรตามกลุ่มชาติพันธุ์ในเขตหัวเมืองสำคัญของลาว ค.ศ. 1943

ตาราง 5 จำนวนประชากรในเขตหัวเมืองสำคัญของลาว จำแนกตามกลุ่มชาติพันธุ์ ค.ศ. 1943

เมือง (หัวเมือง)	ลาว	ร้อยละ	เวียดนาม	ร้อยละ	จีน	ร้อยละ	อื่น ๆ	ร้อยละ	รวม
เวียงจันทน์	9,570	41.5	12,400	53	900	4	330	1.5	23,200
หลวงพระบาง	3,000	61	1,400	28	480	10	70	1	4,950
ท่าแขก	800	10	6,900	85	300	4	100	1	8,100
สุวรรณเขต	850	16	4,000	72.5	450	8	200	3.5	5,500
ปากเซ	1,000	14	4,500	62	1,700	23	100	1	7,300
เขียวขวาง	240	11	1,500	72	300	15	60	3	2,100
รวม	15,460	30	30,700	60	4,130	8	860	2	51,150

ที่มา : Eric Pietrantoni. (1957, 3e trim. 1957). "La Population du Laos en 1943 dans son Milieu Géographique," *Bulletin de la Société des Études Indochinoise, Nouvelle Série*. Tome XXXVII N° 3 : 230.

¹ Eric Pietrantoni. (1957). *op. cit.* p. 243.

ต่อมาช่วงระหว่างสงครามโลกครั้งที่สองญี่ปุ่นเข้ามาครอบครองอินโดจีนแทนที่ฝรั่งเศส ช่วงเวลาดังกล่าวในประเทศลาวเกิดขบวนการชาตินิยมต่อต้านการปกครองของจักรวรรดินิยมฝรั่งเศส ต่อมาใน ค.ศ.1946 หลังจากที่ญี่ปุ่นแพ้สงครามโลกครั้งที่สอง ฝรั่งเศสจึงกลับเข้ามาปกครองลาวอีกครั้งหนึ่ง ในครั้งนี้ฝรั่งเศสได้ปราบปรามพวกคนลาวรวมทั้งคนเวียดนามที่ต่อต้านฝรั่งเศสในสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง ส่งผลให้คนเวียดนามที่อาศัยอยู่ในลาวร้อยละ 80 อพยพออกจากลาว กลับคืนสู่เวียดนามและอพยพมายังภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย¹

2.2.1 ปัจจัยที่ทำให้ฝรั่งเศสดำเนินนโยบายเคลื่อนย้ายคนเวียดนามเข้ามาในลาว

การที่ฝรั่งเศสดำเนินนโยบายเคลื่อนย้ายคนเวียดนามเข้ามาในลาว เกิดจากปัจจัยสองประการคือ เพื่อทดแทนแรงงานลาวและในเวียดนามเกิดสภาวะประชากรล้น (Over Population)

2.2.1.1 ทดแทนแรงงานลาว

นักสำรวจชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาสำรวจลาวก่อนที่ลาวตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสมีทัศนคติต่อคนลาวในด้านที่ดี เช่น ฮองรี มูโฮต์ (Henri Mouhout) เชื่อว่า คนลาวมีความขยันขันแข็งมากกว่าคนไทย คนลาวรักการผจญภัย และชอบการค้าขาย นักสำรวจชาวฝรั่งเศสรุ่นต่อมาได้สัมผัสเรียนรู้นิสัยคนลาวมากขึ้นได้มองเห็นลักษณะนิสัยคนลาวว่าเป็นคนที่รักสันติ เรียบง่าย ว่าง่าย นอนสบาย อุดหนุน สงบเสถียร ว่าง่ายใจได้ ซื่อสัตย์ เชื่อคนง่าย ซื่อ เชื่อในเรื่องไสยศาสตร์หรือสิ่งมกมาย เป็นต้น ลักษณะนิสัยดังกล่าวมา ฝรั่งเศสเริ่มเห็นนิสัยด้านลบของคนลาวมากขึ้น²

ต่อมาใน ค.ศ. 1887 มีคณะสำรวจชาวฝรั่งเศสเข้ามาสำรวจในลาวได้กล่าวถึงลักษณะนิสัยคนลาวในรายงานการสำรวจต่อผู้สำเร็จราชการอินโดจีนว่า คนลาวเป็นคนเรียบง่าย ซื่อ เชื่อคนง่าย ไม่ค่อยสนใจข่าวสารบ้านเมือง ไม่ชอบทำงานเป็นกลุ่ม อวดดี เฉยเมย ไม่สนใจอนาคต สอดรู้สอดเห็น ชอบฟังพาท้ายคนอื่น จิตเป็นมิตรไมตรี สุภาพอ่อนโยน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ โอบอ้อมอารี น้ำใสใจจริง ว่าง่าย อุดหนุน มีความเคารพยำเกรง และคนลาวเป็นคนขี้ลาด อ่อนแอ ขี้กลัว ไม่มีคุณสมบัติของนักต่อสู้ คุณสมบัติของคนลาวดังกล่าว ส่งผลดีต่อการปกครองของฝรั่งเศสซึ่งสามารถปกครองและควบคุมดูแลคนลาวได้ง่าย เช่นเดียวกับกัมพูชา ฝรั่งเศสมีทัศนคติต่อคนกัมพูชาว่าเป็นคน “โง่” และ “เชื่อง”⁴ ดังนั้นจึงทำให้ฝรั่งเศสปกครองกัมพูชาได้ง่ายเช่นเดียวกับลาว

¹ Martin Stuart Fox. (1996). *op. cit.* p. 256.

² Martin Stuart Fox. (1996). *op. cit.* p. 29.

³ *Ibid.* p.29-30. citing in J.Taupin. (1888). "Repport à M le Gouverneur General," *Bulletin de la Société de Etudes Indochinoise. Serie I.* p. 54.

⁴ เดวิด แชนด์เลอร์. (2543). *ประวัติศาสตร์กัมพูชา = A History of Cambodia*. บรรณาธิการแปลโดย พรรณงาม เก้าธรรมสาร. หน้า 215.

โดยภาพรวมฝรั่งเศสมีทัศนคติต่อคนลาวว่า เป็นคนที่มีความน่ารัก มีเสน่ห์ แต่ขณะเดียวกันคุณสมบัติบางประการของคนลาว เช่น ขี้เกียจ เฉื่อยชา ไม่กระตือรือร้น เป็นสาเหตุที่ทำให้ฝรั่งเศสนำคนเวียดนามเข้ามาในลาวในช่วงทศวรรษที่ 1890 คนเวียดนามที่เข้ามาในลาวเพื่อทำหน้าที่ช่วยบริหาร เป็นล่าม เสมียน ส่วนใหญ่เป็นคนเวียดนามมาจากไซ่ง่อน คนเหล่านี้ซึ่งได้รับการฝึกฝนทำงาน ในระบบงานแบบฝรั่งเศสมาก่อนถึง 30 ปี บางส่วนเป็นคนกัมพูชา อีกทั้งฝรั่งเศสยังเชื่อว่าคนเวียดนามเป็นคนที่สามารถทำงานหนักได้ดีกว่า เฉื่อยชาน้อยกว่าคนลาว ในขณะที่คนลาว ขี้เกียจ เฉื่อยชา ไม่ค่อยสู้งาน ในขณะที่เดียวกับพลเมืองลาวมีจำนวนน้อย ในขณะที่ประชากรเวียดนามอยู่ในสภาวะประชากรล้น ฝรั่งเศสจึงนำเอาคนเวียดนามมาเป็นแรงงานในการก่อสร้างสาธารณูปโภค การทำเหมืองแร่ และทำไร่ขนาดใหญ่ เพื่อทดแทนแรงงานคนลาวและชาวพื้นเมือง

2.2.1.2 ภาวะประชากรล้นในเวียดนาม

ใน ค.ศ. 1870 จำนวนประชากรของโคชินจีน (บริเวณภาคใต้ของเวียดนามในปัจจุบัน) เป็นรัฐในอารักขาของฝรั่งเศส ประชากรประมาณ 1.5 - 2 ล้านคน ส่วนดินแดนอันนัม มีจำนวนประชากรประมาณ 4 ล้านคน และดั่งเกีย มีจำนวนประชากร ประมาณ 5 ล้านคน¹ รวมพลเมืองในเวียดนามขณะนั้นประมาณ 10.5-11 ล้านคน จำนวนประชากรในเวียดนามเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ระหว่าง ค.ศ. 1870-1943 ประชากรเพิ่มถึงหนึ่งเท่าตัว โดยในแคว้นโคชินจีนมีจำนวนประชากร 5.5 ล้านคน แคว้นอันนัม 7 ล้านคน และแคว้นดั่งเกีย 10 ล้านคน² จำนวนประชากรในเวียดนามทั้งสามแคว้นมีความแตกต่างกันคือ ในแคว้นดั่งเกีย (ทางตอนเหนือของเวียดนาม) เกิดสภาวะประชากรล้น มีจำนวนประชากรมากกว่าแคว้นโคชินจีนถึงเท่าตัว รัฐบาลอินโดจีนฝรั่งเศส จึงได้ดำเนินการเคลื่อนย้ายประชากรที่อยู่แคว้นดั่งเกีย ลงไปสู่แคว้นโคชินจีน

¹Dennis J. Duncanson. (1968). *op. cit.* p. 104. citing Comité Agricole et Industriel de Cochinchine. *La Cochinchine Française en 1879*. Paris : Comité Agricole et Industriel de Cochinchine. p. 101.

²*Ibid.* citing Institut de la Statistique et des Études Economiques. *Annuaire Statistique du Vietnam 1949-50*. Saigon : Institut de la Statistique et des Études Economiques. p. 23.

ตาราง 6 สถิติประชากรในอาณานิคมอินโดจีนฝรั่งเศส ค.ศ. 1937

แคว้น	จำนวนประชากร	ความหนาแน่นของประชากร (ตารางกิโลเมตร)
โคชินจีน	4,616,000	71
กัมพูชา	3,046,000	17
ดั่งเกีย	8,700,000	75
อันนัม	5,656,000	38
ลาว ¹	1,012,000	4
รวม	23,030,000	31

ที่มา : Victor Purcell. (1966). *The Chinese in Southeast Asia*. p.173. citing in Charles Robequain. (1944). *The Economic Development of France Indo-China*. Oxford. p. 34.

ระหว่างทศวรรษที่ 1900 – 1940 คนเวียดนามจำนวนมากเคลื่อนย้ายจากเหนือลงใต้สู่แคว้นโคชินจีน เข้าไปตั้งถิ่นฐานปะปนแทรกอยู่กับชาวกัมพูชาซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่ดั้งเดิมก่อนที่คนเวียดนามจะอพยพลงได้ จึงเป็นเหตุให้จำนวนคนเวียดนามในแคว้นโคชินจีนมีจำนวนมากกว่าคนกัมพูชาในอัตราคนเวียดนาม 13 คน ต่อคนกัมพูชา 1 คน ชาวกัมพูชาจึงกลายเป็นชนกลุ่มน้อยในดินแดนที่ตนเคยอยู่มาก่อน² ชาวกัมพูชาจึงถอยร่นกลับสู่ดินแดนภายในของกัมพูชา³ ส่วนคนเวียดนามจากดั่งเกียเข้าแทนที่ชาวกัมพูชา โดยตั้งถิ่นฐานอย่างถาวรฝังรากลึกและแผ่ขยายพื้นที่กว้างบริเวณปากแม่น้ำโขง พร้อมกับการพัฒนาพื้นที่ลุ่มปากน้ำโขงเป็นแหล่งกสิกรรม ปลูกข้าว ปลูกพืชต่าง ๆ ของคนเวียดนาม รัฐบาลอินโดจีนฝรั่งเศสมีระบายนโยบายคนเวียดนามในดั่งเกียอพยพลงใต้ไปยังแคว้นโคชินจีน ดังนั้นชาวดั่งเกียในแต่ละปีจึงได้ลงเรืออพยพไปตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ปากน้ำสามเหลี่ยมแม่น้ำโขงเฉลี่ยปีละ 15,000 คน ใน ค.ศ.1927ชาวดั่งเกียอพยพลงได้มากที่สุด⁴ ในขณะเดียวกันทางรัฐบาลอินโดจีนได้กีดกันชาวจีนไม่ให้ทะลักเข้ามาในดั่งเกีย โดยเก็บภาษีเข้าเมืองในอัตราคนละ

¹สถิติประชากรลาวของทางการลาว เมื่อ ค.ศ.1937 มีประชากรจำนวนจำนวน 1,031,100 คน

ที่มา : Eric Pietrantoni. (1953). *op. cit.* p. 26.

²ชาวกัมพูชาเดิมตั้งถิ่นฐานอยู่ในลุ่มแม่น้ำโขง รอบทะเลสาบเขมร จนจรดสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงในปัจจุบันคือภาคใต้ของเวียดนาม

³John F Cady. (1966). *Thailand, Burma, Laos and Cambodia*. p. 555.

⁴*Ibid.* p. 556.

30 เหรียญเป็นขั้นต่ำ¹ นอกจากนี้ฝรั่งเศสได้นำชาวเวียดนามในดังเกี๋ย เป็นแรงงานในเหมืองแร่และไร่ขนาดใหญ่ในหมู่เกาะแปซิฟิก เช่น นิวคาลิโดเนีย² (New Caledonia) อาณานิคมของฝรั่งเศส และ นิวเฮบบริดิส³ (New Hebrides) เป็นหมู่เกาะที่ฝรั่งเศสกับอังกฤษปกครองร่วมกัน⁴ ใน ค.ศ.1927 มีคนเวียดนามหลังไหลไปใช้แรงงานในหมู่เกาะดังกล่าวเป็นจำนวนมาก ฝรั่งเศสจึงต้องมีการจำกัดจำนวนแรงงาน โดยกำหนดให้คนเวียดนามทำงานในหมู่เกาะแปซิฟิกได้ไม่เกิน 3 ปี พร้อมทั้งได้รับจดทะเบียนแรงงาน ออกมาตรวจการคุ้มครองแรงงาน โดยกำหนดอัตราค่าจ้าง ชั่วโมงทำงาน และสวัสดิการ แต่อย่างไรก็ตามแรงงานเวียดนามที่หมดสัญญาแล้วยังคงแอบลักลอบเป็นแรงงานเถื่อนจนกระทั่งถูกจับได้เป็นจำนวนมากที่เมืองนูเมีย⁵ (Nouméa) ในอาณานิคมนิวคาลิโดเนีย

เนื่องจากเวียดนามมีจำนวนประชากรมากเมื่อเปรียบเทียบกับขนาดของพื้นที่ นอกจากนี้คนเวียดนามยังมีลักษณะเป็นคนที่ขยันขันแข็ง อดทน อีกทั้งค่าจ้างแรงงานยังมีราคาถูก กล่าวคือค่าจ้างชาวเวียดนามเป็นจำนวนหนึ่งในสามของค่าจ้างแรงงานชาวมอรรอโคโค (Morocco) และหนึ่งในสิบสามของค่าจ้างแรงงานชาวฝรั่งเศส⁶ ดังนั้นฝรั่งเศสจึงนิยมนำคนเวียดนามไปเป็นแรงงานในอาณานิคมอินโดจีนและในหมู่เกาะแปซิฟิก เช่นเดียวกับอังกฤษนิยมนำชาวอินเดียมาเป็นแรงงานในอาณานิคมของอังกฤษใน ศรีลังกา พม่า มาเลเซีย เป็นต้น

3. การอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชาติพันธุ์ในลุ่มแม่น้ำโขงที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองสุวรรณเขต ระหว่าง ค.ศ.1893-1954

เมืองสุวรรณเขตเป็นเมืองที่ฝรั่งเศสสร้างขึ้นใหม่ ดังนั้นจึงเกิดปัญหาขาดแคลนทรัพยากรบุคคล ฝรั่งเศสได้ดำเนินนโยบายอพยพคนลาวที่อาศัยอยู่แคว้นลาว และคนจากดินแดนไทย รวมทั้งนำผู้ที่มีสัญชาติฝรั่งเศสจาก แคว้นดังเกี๋ย อันนัม โคชินจีน กัมพูชา เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองสุวรรณเขต จึงเป็นเหตุให้เมืองสุวรรณเขตในสมัยอาณานิคมประกอบไปด้วยกลุ่มคนลาว เขมร เวียดนาม ซึ่งมีบุคคลสัญชาติฝรั่งเศส อีกทั้งยังมีบุคคลต่างด้าวอื่นๆเข้ามาตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่ในเมืองสุวรรณเขตอีก

¹ ภาษีการค้าในอินโดจีน. (25 ก.ค. 2473 – 5 พ.ค. 2474). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ ร.7 ด.29/19 (รหัสไมโครฟิล์ม ม ร.7 ด/16). หน้า 18.

² นิวคาลิโดเนียปัจจุบันยังเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส

³ ปัจจุบันคือประเทศ วานูอาตู (Vanuatu)

⁴ นิวเฮบบริดิส ได้รับเอกราชจากฝรั่งเศสและอังกฤษเมื่อวันที่ 30 กรกฎาคม ค.ศ. 1980

⁵ John F Cady. (1966). *op. cit.* p. 556. citing Charles Robequain. (1944). *The Economic Development of France Indo-China*. Oxford. pp. 45-60.

⁶ *Ibid.*

3.1 การอพยพของคนลาวที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองสุวรรณเขต

หลังจากฝรั่งเศสได้ดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงใน ค.ศ. 1893 ฝรั่งเศสได้เลือกชัยภูมิบริเวณบ้านท่าแร่ ริมแม่น้ำโขงฝั่งตรงข้ามตัวเมืองมุกดาหาร ในขณะนั้นบ้านท่าแร่เป็นชุมชนที่มีครัวเรือนประมาณ 40 กว่าหลังคาเรือน¹ ดังนั้นเมื่อฝรั่งเศสตั้งเมืองสุวรรณเขตจึงจำเป็นต้องเพิ่มพลเมือง โดยการอพยพคนลาวทั้งที่อยู่ฝั่งขวาและฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่สุวรรณเขต

3.1.1 การอพยพคนลาวฝั่งซ้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองสุวรรณเขต

ขณะนั้นดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงอยู่ในการปกครองของฝรั่งเศส ฝรั่งเศสจึงสามารถแสวงหาแรงงานคนลาวที่อยู่ฝั่งซ้ายของตนได้สะดวกกว่าฝั่งขวาซึ่งเป็นดินแดนของไทย โดยเริ่มแรกได้ดำเนินการอพยพเคลื่อนย้ายคนลาวจากเมืองที่อยู่รอบ ๆ เมืองสุวรรณเขต ในท้องที่เขตเมืองสองคอน จำปอน เซโปน อาดสะพังทอง เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในเมืองสุวรรณเขต²

คนลาวฝั่งซ้ายกลุ่มแรกที่อพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่เมืองสุวรรณเขต ได้แก่ กลุ่มของ “ท้าวปุ้ย” หรือ “ท้าววรกุมาร” เป็นนายด่านบ้านฝักขยา นากุดจาน เมืองอาดสะพังทอง ท้าวปุ้ยพื้นเพเดิมเป็นคนเมืองมุกดาหาร เป็นกรรมการเมืองสังกัดเมืองมุกดาหาร ท้าวปุ้ยแต่งงานกับนางแก่น หญิงบ้านฝักขยาต่อมาจึงไปตั้งถิ่นฐานที่หมู่บ้านฝายภรรยา ท้าวปุ้ยได้นำครัวจากฝักขยา นากุดจาน นากุดชุม (อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองสุวรรณเขต) รวมทั้งชาวเมืองมุกดาหาร เข้ามาตั้งถิ่นฐานที่ตัวเมืองสุวรรณเขต ตั้งบ้านเรือนอยู่ทางด้านทิศเหนือของเมืองสุวรรณเขตบริเวณข้างวัดไชยภูมิในปัจจุบัน ส่วนทางด้านทิศใต้ของเมืองบริเวณบ้านท่าแร่เป็นเขตสถานที่ราชการและบ้านพักของข้าราชการชาวฝรั่งเศส³

3.1.2 การอพยพคนลาวฝั่งขวาเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองสุวรรณเขต

การอพยพคนลาวฝั่งขวาเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองสุวรรณเขต ฝรั่งเศสได้ให้การสนับสนุนผู้นำท้องถิ่นที่ฝักใฝ่ฝรั่งเศส ชักชวนเกลี้ยกล่อมคนฝั่งขวามาไปอยู่ฝั่งซ้ายได้เป็นจำนวนมาก และตอบแทนผู้นำท้องถิ่นบางคนให้เป็นเจ้าเมือง⁴ สำหรับการอพยพคนลาวฝั่งขวาเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองสุวรรณเขต ฝรั่งเศสไว้วางใจให้ “ท้าวปุ้ย” หรือ “ท้าววรกุมาร” นายด่านฝักขยา เป็นนายหน้าเกลี้ยกล่อมคนลาวที่อยู่ฝั่งขวาที่เมืองมุกดาหารข้ามไปอยู่ฝั่งซ้ายขึ้นอยู่กับฝรั่งเศส ทั้งนี้เนื่องจากท้าวปุ้ย พื้นเพเดิมเป็นขุนนางอยู่เมืองมุกดาหาร มีญาติ

¹ พระอาจารย์มหานอน ดำรงบุญ. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ วัดไชยภูมิอาราม เมืองสุวรรณเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมื่อวันที่ 6 และ 8 กันยายน 2544.

² พันธราช อมรธิดา. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านโพนสว่างใต้ ถนนมะคะสะหวัน เมืองสุวรรณเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมื่อวันที่ 9 กันยายน 2544.

³ ปัจจุบันคือบริเวณทิศเหนือของปากห้วยลงกง

⁴ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2521). “ที่ 130/693 พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ,” ใน พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาคที่ 3 ตอนที่ 3 มณฑลอีสาน. ไม่มีเลขหน้า.

พี่น้องและพรรคพวกเป็นจำนวนมาก ท้าวปู่ “ได้นำ...ลูกหลานและบริวารไปตั้งอยู่ ณ เมืองสุวรรณเขตในยุคแรก...เป็นจำนวนมากมิใช่น้อย”¹ ท้าวปู่จึงเป็นที่เคารพนับถือของคนลาวในเมืองสุวรรณเขต ประกอบกับมีสมัครพรรคพวกเป็นจำนวนมาก และทำงานรับใช้ฝรั่งเศสอย่างขยันขันแข็ง ฝรั่งเศสจึงแต่งตั้งให้ท้าวปู่เป็น พญาปู่ เจ้าเมืองสุวรรณเขต

นอกจากกลุ่มท้าวปู่แล้วยังมี ท้าวฮ่อม เจ้าเมืองคันธบุรี (โพนสิม) เป็นหลานพระอมรฤทธิธาดา (กุ) เจ้าเมืองพาลูกาการภูมิ² มีพื้นเพดั้งเดิมเป็นคนเมืองมุกดาหาร สืบเชื้อสายมาจากเจ้าเมืองมุกดาหาร ได้อพยพย้ายถิ่นไปตั้งถิ่นฐานตามบิดา ซึ่งเป็นน้องชายพระอมรฤทธิธาดา และญาติพี่น้องจากมุกดาหารไปอยู่ที่เมืองพาลูกาการภูมิ เมื่อบิดามารดาท้าวฮ่อมเสียชีวิต ท้าวฮ่อมจึงได้อพยพย้ายครัวตามพี่สาวไปอยู่ที่โพนสิม ญาติพี่น้องท้าวฮ่อมจากเมืองมุกดาหารและเมืองพาลูกาการภูมิย้ายไปที่โพนสิมและเมืองสุวรรณเขตเป็นจำนวนหนึ่ง³

คนลาวที่เป็นพวกพ้องที่สนิทของท้าวปู่ ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นข้าราชการท้องถิ่น เช่น อุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร บ้างก็เป็นทหาร ตำรวจ เสมียน ผู้ช่วย เป็นต้น คนลาวเหล่านี้ได้รับเงินเดือน สวัสดิการ และบริการต่าง ๆ จากรัฐ ไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงาน เก็บส่วย อีกทั้งยังได้รับการยกย่องจากสังคม เป็นเจ้าคนนายคน แตกต่างกับคนลาวทั่วไปที่ต้องถูกเกณฑ์แรงงาน เสียส่วยทุก ๆ ปี⁴ นอกจากกลุ่มขุนนางเมืองมุกดาหารที่มาสังกัดอยู่กับฝรั่งเศสยังมีราษฎรที่สังกัดอยู่กับไทยได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานในสุวรรณเขต เพราะหวังได้รับผลประโยชน์ที่ฝรั่งเศสเสนอไว้ เช่น “ทุกวันนี้กอมมิแชนออกประกาศว่า ถ้าผู้หนึ่งผู้ใดมีข้าทาสผู้ชายก็ให้เจ้าเงินผู้เป็นนายคิดลดเงินค่าตัวปีหนึ่งเป็นเงินตรา 10 บาท ถ้าทาสผู้หญิงก็ให้เจ้าเงินคิดลดเงินค่าตัวให้ปี

¹สุรจิตต์ จันทรสาขา. (2532). “รวมเผ่าไทยมุกดาหาร,” ใน *การสัมมนาทางวิชาการอีสานศึกษา (ประวัติศาสตร์ การเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม)*. หน้า 236.

²เดิมเมืองพาลูกาการภูมิ เป็น “บ้านบังทราย” (บ้านทรายขาว) เป็นเมืองจัตวา ขึ้นกับเมืองมุกดาหาร ตั้งขึ้นเป็นเมืองเมื่อ ค.ศ. 1867 เจ้าเมืองคนแรกคือ “ท้าวทัด” บุตรราชวงศ์ “ทัง” เมืองมุกดาหาร (หลานเจ้าเมืองมุกดาหาร พระยาจันทรสุริยวงศ์ (กิง) ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น “พระอมรฤทธิธาดา” เมืองพาลูกาการภูมิมีท้องที่ครอบคลุมสองฝั่งโขงบริเวณอำเภอหว้านใหญ่ จังหวัดมุกดาหารในปัจจุบัน

ที่มา : สารตราเมืองมุกดาหาร ตั้งท้าวสิทธิสารเป็นพระอมรฤทธิธาดา และยกบ้านบังทราย เป็นเมืองพาลูกาการภูมิ ณ วันจันทร์ แรม 1 ค่ำ เดือน 7 ปีเถาะ นพศก 1229. จดหมายเหตุ ร.4 จ.ศ.1229 เลขที่ 22. หอสมุดแห่งชาติ.

แสงเพชร สุพร. (2542). “พาลูกาการภูมิ, เมือง,” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน*. หน้า 3070. และ สุรจิตต์ จันทรสาขา. (2542) มุกดาหาร, เมือง,” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน*. หน้า 3328.

³สุรจิตต์ จันทรสาขา. (2443). *เมืองมุกดาหาร*. หน้า 68-69.

⁴พระอาจารย์มหานอน ดำรงบุญ. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ วัดไชยภูมิอาราม เมืองสุวรรณเขต ส.ป.ป. ลาว เมื่อวันที่ 6 และ 8 กันยายน 2544.

หนึ่งเป็นเงินตรา 4 บาท ให้เจ้าเงินลดเงินค่าหัวทาษทุก ๆ ปีกว่าจะครบเป็นเงินค่าตัวทาษที่ช่วยได้กันมานั้น”¹

เมื่อ ค.ศ. 1903 ข้าหลวงเมืองมุกดาหารส่งไปบอกมายังข้าหลวงเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลอุดรมาว่า เมืองมุกดาหารและเมืองต่าง ๆ ริมแม่น้ำโขงเกิดเหตุพิกภัย ฝนแล้ง ราษฎรเมืองมุกดาหารจำนวนมาก อพยพข้ามโขงหนีภัยแล้งไปตั้งถิ่นฐานที่สุวรรณเขตขึ้นอยู่กัฝรั่งเศส ส่วนทางการไทยได้ส่งเงินไปยังมณฑลอุดรเป็นการพิเศษ เป็นจำนวนเงิน 3,500 บาท เพื่อนำเงิน “..ไปซื้อข้าวเจือจานราษฎรเมืองริมแม่น้ำโขง...เห็นว่าเปนความมีความจำเป็นเพื่อมิให้ราษฎรต้องละภูมิลำเนาไป...”² แต่อย่างไรก็ตามทางการไทยให้ทำการสอบหาความจริงพบว่า ชาวเมืองมุกดาหาร ได้อพยพไปฝั่งซ้ายไปสุวรรณเขต 56 ครัวเรือน เป็นจำนวน 254 คน ในจำนวนนี้มีทั้งกรมการเก่า (ขุนนางเมืองมุกดาหารเดิม) และราษฎร³ มากกว่าเมืองอื่น ๆ ตามริมแม่น้ำโขง ดังปรากฏในเอกสารกระทรวงมหาดไทย ที่ 241/7199 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ ทูลเสนอต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีสาเหตุสามประการ คือ

ประการแรก เจ้าเมืองสุวรรณเขตได้โอกาสช่วงที่เกิดเหตุพิกภัยเข้ามาเกลี้ยกล่อมชักชวนกรมการเก่า (ขุนนางท้องถิ่น) ไปอยู่กับฝรั่งเศสแล้วจะสั่งให้แต่งตั้งให้ ส่วนราษฎรที่ข้ามไปฝั่งซ้ายแล้วจะให้การอุดหนุนเกลือเสบียงอาหารตลอดจนงดเก็บเงินส่วยเป็นเวลา 3 ปี

ประการที่สอง เนื่องจากเดิมราษฎรมุกดาหารมีเรือกสวน ไร่นา อยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงเป็นจำนวนมาก เมื่อฝั่งซ้ายเป็นของฝรั่งเศส เจ้าหน้าที่เมืองมุกดาหารได้ห้ามปรามไม่ให้ข้ามโขงไปทำไร่นาฝั่งซ้าย เมื่อเกิดฝนแล้งราษฎรมุกดาหารจึงพากันข้ามไปฝั่งซ้ายเพื่อไปทำไร่นาเรือกสวนในที่เดิมของตน

ประการที่สาม “...เจ้าเมืองสุวรรณเขตผู้นี้เป็นผู้มีใจโอบอ้อมอารีเป็นที่นับถือของกรมการและราษฎร ส่วนเจ้าเมืองมุกดาหารไม่ค่อยจะมีใจโอบอ้อมอารี กรมการและราษฎรจึงพากันข้ามไปมาก”⁴

¹เรื่องฝรั่งเศสเมืองสุวรรณเขตร์. (28 ก.ค. 114 –20 พ.ค. 124). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ ร. 5 ผ. 20/57 (รหัสไมโครฟิล์ม ม ร.5 ผ/26). หน้า 33.

²มณฑลอุดรเกิดเหตุพิกภัย. (23 ก.ค. 122- 21พ.ค. 129). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ ร.5 ม.2.25/35 (รหัสไมโครฟิล์ม ม ร.5 ม/36/1). หน้า 3.

³ราษฎรเมืองมุกดาหารอพยพไปอยู่ฝั่งซ้าย. (20 เม.ย. 122 – 20 มิ.ย. 124). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ ร.5 ม.2.25/34 (รหัสไมโครฟิล์ม ม ร.5 ม/36/1). หน้า 3.

⁴มณฑลอุดรเกิดเหตุพิกภัย. (23 ก.ค. 122- 21พ.ค. 129). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ ร.5 ม.2.25/35 (รหัสไมโครฟิล์ม ม ร.5 ม/36/1). หน้า 12.

คนลาวฝั่งขวาจากเมืองมุกดาหารที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ฝั่งซ้ายจะอาศัยอยู่ในเขตเรือกสวนไร่นาที่ตนมีอยู่เดิม หรือเข้ามาอาศัยอยู่ในเขตตัวเมืองสุวรรณเขตโดยจะตั้งบ้านเรือนร่วมกลุ่มกันเป็นเครือญาติ ส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานใหม่อยู่ด้านทิศเหนือของตัวเมืองหรือบริเวณรอบวัดไชยภูมิในปัจจุบัน ต่อมาใน ค.ศ. 1906 ชุมชนลาวดังกล่าวได้ร่วมมือกันสร้างวัดขึ้นใหม่ในเขตชุมชนของตนเพื่อเป็นที่ประกอบศาสนกิจตามความเชื่อในพระพุทธศาสนาภายใต้การนำของนางแก่นภรรยาพญาปุ้ยเจ้าเมืองสุวรรณเขต ส่วนฝรั่งเศสยินยอมให้สร้างวัดโดยมิขัดขวางแต่ประการใด เพราะเกรงใจเจ้าเมืองและเข้าใจว่าคนลาวส่วนใหญ่มีความศรัทธาในพระพุทธศาสนา¹ อีกทั้งยังเป็นการเอาอกเอาใจคนลาวเพื่อไม่ให้คนลาวกระด้างกระเดื่อง หนีข้ามโขงกลับไปสังกัดอยู่กับไทย

เมื่อสร้างวัดขึ้นใหม่สำเร็จ นางแก่น ได้นิมนต์ยาท่านกินรี พระที่จำวัดประจำอยู่ที่บ้านกุดชุม มาเป็นเจ้าอธิการวัดที่สร้างขึ้นใหม่ เนื่องจากยาท่านกินรี เป็นที่เคารพศรัทธาของคนแถบฝักขยา นากุดจาน นากุดชุม ซึ่งคนลาวจากท้องถิ่นเหล่านี้อพยพมาตั้งถิ่นฐานใหม่ที่สุวรรณเขตอยู่จำนวนหนึ่งดังนั้นยาท่านกินรีรับนิมนต์มาเป็นเจ้าอธิการวัดที่สร้างขึ้นใหม่พร้อมทั้งตั้งชื่อวัดว่า “วัดไชยภูมิมาราม”² ชาวเมืองสุวรรณเขตเรียกสั้น ๆ กันว่า “วัดไชยภูมิ” หรือ “วัดใหญ่”

ตลอดระยะเวลาตั้งแต่สถาปนาเมืองสุวรรณเขตจนถึงสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง ค.ศ. 1945 จำนวนคนลาวที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในตัวเมืองสุวรรณเขตมีจำนวนไม่มากนักเมื่อเปรียบเทียบกับคนเวียดนาม จากสถิติประชากรในเขตตัวเมืองสุวรรณเขต ค.ศ. 1943 มีจำนวนประชากรประมาณ 5,500 คน³ ในจำนวนนี้ประกอบไปด้วยคนลาวเป็นจำนวน 850 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 16 ของประชากรทั้งหมด คนเวียดนามเป็นจำนวน 4,000 คน คิดเป็นร้อยละ 72.5 คนจีนเป็นจำนวน 450 คน คิดเป็นร้อยละ 8 และอื่น ๆ เป็นจำนวน 200 คน คิดเป็นร้อยละ 3.5 ถึงแม้คนลาวจะมีจำนวนน้อยกว่าคนเวียดนาม แต่กลุ่มคนลาวเหล่านี้กลายเป็น “คนเจ้ากกเจ้าเหล่า”⁴ หรือคนลาวพื้นเพดั้งเดิมของตัวเมืองสุวรรณเขต ปัจจุบันคนเจ้ากกเจ้าเหล่าส่วนใหญ่ยังตั้งถิ่นฐานอยู่แถววัดไชยภูมิมาราม

ต่อมาหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ฝรั่งเศสกลับเข้ามาปกครองลาวใน ค.ศ. 1946 ฝรั่งเศสได้ปราบปรามคนลาวและเวียดนามที่กระด้างกระเดื่องต่อฝรั่งเศสเป็นอย่างหนักซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวเวียดนาม คนเวียดนามในสุวรรณเขตบางส่วนหนีภัยไปมุกดาหาร หลังสงครามโลกครั้งที่สองไม่ทราบแน่ชัดว่าคนเวียดนามในสุวรรณเขตเหลือจำนวนเท่าใด ในขณะที่เดียวกันคนลาวที่

¹ พระอาจารย์มหางอน ดำรงบุญ. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ วัดไชยภูมิมาราม เมืองสุวรรณเขต ส.ป.ป. ลาว เมื่อวันที่ 6 และ 8 กันยายน 2544.

² แหล่งเดิม.

³ Eric Pietrantoni. (1957). *op. cit.* p. 230.

⁴ พระอาจารย์มหางอน ดำรงบุญ. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ วัดไชยภูมิมาราม เมืองสุวรรณเขต ส.ป.ป. ลาว เมื่อวันที่ 6 และ 8 กันยายน 2544.

อยู่รอบนอกเมืองสุวรรณเขต เคลื่อนย้ายอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองสุวรรณเขต ตั้งชุมชนใหม่ทิศเหนือและตะวันออกของตัวเมือง เมื่อชุมชนที่ตั้งขึ้นใหม่นั้นขยายใหญ่ขึ้นและมีคนลาวในชุมชนมากขึ้น คนลาวเหล่านั้นจึงร่วมกันสร้างวัดขึ้นใหม่เพื่อเป็นศูนย์กลางของชุมชนของตน¹ เช่น วัดจอมแก้ว วัดสุหนัหา วัดรัตนรังษี วัดไชยมงคล เป็นต้น

คนลาวที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ส่วนใหญ่เป็นคนเมืองสองคอน เมืองจำพอน เพราะว่าช่วงเวลาดังกล่าวรัฐบาลลาวขยายการศึกษาโดยตั้งโรงเรียนตามเมืองต่างๆ และเมืองดังกล่าวมีโรงเรียนในระดับประถมศึกษา เมื่อนักเรียนจบชั้นประถมศึกษาแล้ว เข้ามาศึกษาต่อในเมืองสุวรรณเขต บ้างก็รับราชการ เมื่ออยู่ได้สักระยะหนึ่งจึงกลับไปบ้านเดิม เพื่อได้นำครอบครัวเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมือง² อีกทั้งสภาพความเป็นอยู่ในเมืองมีความสะดวกสบาย และยังมีช่องทางทำมาหากินมากกว่าอยู่ตามเขตชนบท ดังนั้นหลังสงครามโลกจึงมีคนลาวที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตชนบทอพยพเข้าสู่เมืองเป็นจำนวนมาก ตั้งแต่ ค.ศ.1943 เป็นต้นมา จำนวนประชากรในเมืองสุวรรณเขตเพิ่มจำนวนเกือบเท่าตัว จากสถิติจำนวนประชากรลาวในแขวงและตัวเมืองที่ตั้งทำการแขวง ค.ศ. 1958 จำนวนประชากรในเมืองสุวรรณเขตมีประมาณ 7,000 - 10,000 คน³

3.2 การอพยพของคนเขมรเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองสุวรรณเขต

เนื่องชาวเขมรเรียกตนเองว่า “ขะแมร์” ส่วนคนไทยและลาว เรียกว่า “เขมร” ส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศกัมพูชา นักภาษาศาสตร์และนักชาติพันธุ์วรรณาได้จัดแบ่งคนที่พูดภาษาขะแมร์อยู่ในกลุ่มตระกูลมอญ-ขะแมร์ (Mon-Khmer) เป็นสาขาย่อยของตระกูลภาษาออสโตรเอเชียติก⁴ (Austro-Asiatic) กลุ่มคนเขมรตั้งถิ่นฐานรอบๆ ทะเลสาบเขมรและที่ราบแม่น้ำโขงในเขตกัมพูชาจนกระทั่งถึงปากแม่น้ำโขงในเขตเวียดนามใต้ในปัจจุบัน คนเขมรเป็นชนส่วนใหญ่ของกัมพูชา ดังนั้นคนทั่ว ๆ ไปจึงเข้าใจว่า คนขะแมร์หรือคนเขมรก็คือ คนกัมพูชา แต่ในความเป็นจริงในกัมพูชายังมีกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ อีก เช่น จาม ของ บรู เวียด และจีน ซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยของกัมพูชา ดังนั้นในการศึกษาวิจัยนี้ ผู้วิจัยจึงใช้คำว่า คนกัมพูชา หมายถึง คนกัมพูชาโดยไม่เจาะจงว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะ

¹ พระอาจารย์มหานง อารามบุญ. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ วัดไชยภูมิอาราม เมืองสุวรรณเขต ส.ป.ป. ลาว เมื่อวันที่ 6 และ 8 กันยายน 2544.

² แหล่งเดิม. และ คุณพ่อพรสวรรค์ มีนามวงศ์. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ บ้านเลขที่ 185 วัดคาทอลิก นักบุญเทเรซา หน่วย 03 บ้านลัดตะนะวงใต้ เมืองสุวรรณเขต ส.ป.ป. ลาว เมื่อวันที่ 5 กันยายน 2544.

³ Staff and Associates of Human Relation Area Files. (1960). *Laos : Its people, Its Society, and Its Culture*. p. 238. citing Kingdom of Laos. Ministère de Finances de l'Economie Nationale et du Plan. *Bulletin Statistique du Laos* 1958.

⁴ Chazée, Laurent. (1999). *The Peoples of Laos Rural and Ethnic Diversities*. p. 9.

ตลอดระยะเวลาที่ลาวตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส คนกัมพูชาได้อพยพเคลื่อนย้ายไปยังดินแดนต่าง ๆ ในอาณานิคมอินโดจีนฝรั่งเศสเพื่อรับราชการหรือทำมาค้าขาย ในสุวรรณเขตก็เช่นกัน มีคนกัมพูชาอพยพเคลื่อนย้ายเข้าออกอยู่เสมอแต่ไม่ทราบจำนวนที่แน่ชัด ในปัจจุบันชาวสุวรรณเขตเข้าใจว่าคนกัมพูชาคือ “คนเขมร” เท่านั้น จากการสัมภาษณ์แม่เฒ่าแลน แมน¹ ซึ่งเป็นคนเขมรที่อพยพมาจากกัมพูชาเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองสุวรรณเขตเมื่อประมาณ ค.ศ. 1951 ได้กล่าวว่า ในเมืองสุวรรณเขตมีคนกัมพูชาที่ตนเคยพบเห็น ได้แก่ คนเขมรซึ่งตั้งถิ่นฐานในเมืองสุวรรณเขตก่อนหน้าที่ตนเข้ามาอยู่หลายครอบครัว นอกจากคนเขมรแล้วนี้ยังมีคนจามนับถือศาสนาอิสลามเข้าออกเมืองสุวรรณเขตอยู่เนือง ๆ ส่วนใหญ่จะเป็นพ่อค้าเร่ขายเครื่องอุปโภคบริโภคทั่วไปหรือต้อนแพะมาขายตามเมืองต่าง ๆ คนลาวเรียกพวกนี้ว่า พวก “แขก” เพราะรู้แต่เพียงว่าเป็นพวกมุสลิมไม่กินหมูแต่ไม่รู้ว่าพวกคนเหล่านี้คือคนชาติพันธุ์จามคนจามมุสลิมที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในสุวรรณเขตเท่าที่แม่เฒ่าแลนรู้มีอยู่สองคน ซึ่งแต่งงานกับสตรีลาวปัจจุบันเหลืออยู่คนเดียว คือ ท้าวบุญมี ตั้งบ้านอยู่บริเวณสนามบิน ประกอบอาชีพรับจ้างปอกกระเทียม

ชาวกัมพูชาที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองสุวรรณเขต แบ่งเป็นสองพวกคือ

1. เจ้าหน้าที่อาณานิคม เช่น ล่าม ทหาร แพทย์ พยาบาล ชาวกัมพูชาเหล่านี้จะย้ายไปปฏิบัติหน้าที่ยังแคว้นต่าง ๆ ในอาณานิคมอินโดจีนฝรั่งเศสตามแต่ความเหมาะสม พวกเจ้าหน้าที่เหล่านี้บางคนแต่งงานมีสามีหรือภรรยา เป็นคนท้องถิ่นแล้วจึงตั้งถิ่นฐานครอบครัวอยู่ในสุวรรณเขต หรือไม่ก็นำครอบครัวย้ายติดตามตามตนไปด้วย²

ผลจากการเก็บข้อมูลภาคสนามในเมืองสุวรรณเขต แม่เฒ่าแลน เป็นคนเขมรในเมืองสุวรรณเขต เล่าให้ฟังว่า แต่เดิมก่อนที่อพยพมาอยู่ในสุวรรณเขต แม่เฒ่าแลนในอดีตเป็นนางพยาบาล และสามีเป็นนายทหารซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่อาณานิคมเช่นเดียวกัน ทั้งสองได้ย้ายไปปฏิบัติราชการตามเมืองต่าง ๆ ในอาณานิคมอินโดจีน เช่น พนมเปญ ไชยอน ทิอetik ญาจาง ดาลัด เป็นต้น คนเขมรซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่อาณานิคมจะย้ายไปปฏิบัติราชการต่างแคว้น ส่วนใหญ่จะถูกส่งไปเวียดนาย

¹แม่เฒ่าแลน แมน อายุ 85 ปี (6 กันยายน 2544) เป็นคนเขมร อดีตเป็นนางพยาบาล เจ้าหน้าที่อาณานิคมอินโดจีนฝรั่งเศส อพยพเข้ามาอยู่ในเมืองสุวรรณเขต เมื่อประมาณ ค.ศ. 1951

ที่มา : แลน แมน. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, รัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ เรือนพักนางแลน แมน ถนนไชยภูมิ บ้านไชยภูมิ เมืองสุวรรณเขต ส.ป.ป. ลาว เมื่อวันที่ 6 และ 9 กันยายน 2544.

²แหล่งเดิม.

2. พวกที่เคลื่อนย้ายอพยพมาด้วยตนเองเพื่อแสวงหาโอกาสที่ดีกว่า ชาวกำพูชาเหล่านี้จะอพยพเคลื่อนย้ายไปทำมาหากินตามเมืองต่าง ๆ ในอาณานิคม หากเห็นช่องทางว่าที่ใดที่หนึ่งมีความมั่นคงก็จะสร้างหลักปักฐานที่นั่น ชาวกำพูชาเหล่านี้ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานทำมาหากินในเมืองสุวรรณเขต ส่วนใหญ่เมื่อเริ่มเข้ามาอาศัยอยู่ตามบ้านคนลาวหรือคนกำพูชาที่เข้ามาอยู่ก่อนหน้า ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป และค้าขาย¹ อาทิ รับจ้างเป็นคนรับใช้ตามบ้านเรือน ชายเผอ (ก่วยเตี่ยว) ค้าขายเล็ก ๆ น้อย หาบแร่แฝงลอย ช่างตัดผม พ่อค้าเร่ขายแพะ เป็นต้น

ชาวกำพูชาที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองสุวรรณเขตส่วนใหญ่เป็นคนเขมร ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของคนเขมรในสุวรรณเขต ไม่มีการรวมตัวกันตั้งเป็นชุมชนของตนเองเพราะคนเขมรมีจำนวนน้อยซึ่งจะตั้งบ้านเรือนกระจัดกระจายอยู่ทั่วตัวเมืองสุวรรณเขตปะปนอยู่กับชุมชนลาว ส่วนคนเขมรที่เป็นเจ้าหน้าที่อาณานิคมอาศัยอยู่ในบ้านพักเจ้าหน้าที่ซึ่งเป็นสัดส่วนแยกออกจากชาวบ้าน คนเขมรจึงไม่มีการไปมาหาสู่กันหรือแสดงตนเพื่อพบเจอคนเขมรด้วยกัน คนเขมรต่างสอนลูกให้พูดแต่ภาษาลาว ไม่สอนภาษาเขมร เพราะหากเปิดเผยว่าเป็นคนเขมรอาจจะส่งผลให้มีปัญหาเมื่อลาวได้รับเอกราช ถ้าเป็นคนเขมรแล้วจะไม่ได้สัญชาติลาว²

คนเขมรในเมืองสุวรรณเขตมีจำนวนน้อยต่างก็ได้พยายามปรับตัวให้เข้ากับคนส่วนใหญ่ในเมืองสุวรรณเขต แต่เนื่องจากในสุวรรณเขตมีกลุ่มชาติพันธุ์สองกลุ่มใหญ่ ๆ ด้วยกันคือ เวียดนามและลาว คนเขมรจึงเลือกปรับตัวให้เข้ากับคนลาวได้ง่ายกว่าคนเวียดนาม เพราะมีพื้นฐานทางวัฒนธรรมที่คล้ายกัน เช่น คนลาวและคนเขมรต่างก็นับถือพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท อีกทั้งรูปร่างลักษณะภายนอก สีผิว และลักษณะกายภาพ ความเป็นอยู่ ประเพณี ความเชื่อ การดำรงชีวิต อุปนิสัยของคนเขมรปรับตัวเป็นคนลาวคนลาวง่ายกว่าคนเวียดนาม ดังนั้นคนเขมรได้ปรับตัวให้เข้ากับคนลาว เช่น คบค้าสมาคมกับคนลาว หัดเรียนภาษาลาว เข้าวัดฟังศีล ฟังธรรม เข้าร่วมงานบุญต่าง ๆ เช่น งานบุญธาตุอิงฮัง เปลี่ยนชื่อหรือนามสกุลมาเป็นภาษาลาว ขณะเดียวกันคนเขมรขาดการติดต่อกับญาติที่อยู่ในกำพูชา ผลที่เกิดขึ้น คือ วัฒนธรรมเขมรได้ยุติลงในชั้นรุ่นลูกหลาน เช่น คนเขมรที่เมืองสุวรรณเขตไม่ได้ให้ลูกหลานพูดภาษาเขมร ในที่สุดลูกหลานคนเขมรเหล่านี้จึงถูกผสมกลมกลืนกลายเป็นคนลาว และเมื่อลาวได้เอกราชลูกหลานคนเขมรจึงได้ถือสัญชาติลาว รวมทั้งผู้เฒ่าผู้แก่คนเขมรก็ได้รับสัญชาติลาวด้วยเช่นกัน³

¹แลน แมน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ เรือนพักนางแลน แมน ถนนไชยภูมิ บ้านไชยภูมิ เมืองสุวรรณเขต ส.ป.ป. ลาว เมื่อวันที่ 6 และ 9 กันยายน 2544.

บุญเฮียง ไชยสุริโย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ บ้านเลขที่ 225 ถนนท่าแร่ หน่วย 23 บ้านท่าเมือง เมืองสุวรรณเขต ส.ป.ป. ลาว เมื่อวันที่ 8 กันยายน 2544.

²แหล่งเดิม.

³แหล่งเดิม.

ปัจจุบันมีชาวสุวรรณเขตที่สืบเชื้อสายจากบรรพบุรุษชาวเขมรที่มีชื่อเสียง ได้แก่ ตระกูล “แหวนวงสด” ต้นตระกูลคือ นายแหวน คนเขมรซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่อาณานิคมทำหน้าที่เป็นนายภาษา (ล่าม) และคนขับรถให้ฝรั่งเศส นายแหวน มีภรรยาเป็นคนลาว ชื่อแม่นางสด ลูกหลานของนายแหวนที่มีชื่อเสียงคือ คือ นายพลกต แหวนวงสด (ลูกของนายแหวน)¹

ตระกูลไชยสุริโยเป็นอีกตระกูลหนึ่งที่มีบรรพบุรุษเป็นคนเขมรกับคนจีน ต้นตระกูลนี้เป็นคนจีนแต่จิว ชื่อนายเถ้า แซ่โถ้ว เป็น อพยพมาจากจีนอยู่ที่กัมพูชา แล้วแต่งงานกับ นางตั้งกิมเฮียง แซ่ตั้ง ซึ่งเป็นคนเขมรเชื้อสายจีนและเวียดนาม ต่อมาทั้งสองได้อพยพจาก อำเภอสำโรง ใต้เมืองกระแจะ ประเทศกัมพูชาเพราะถูกชาวเวียดนามรังแก เข้ามาตั้งถิ่นฐานที่ เมืองสุวรรณเขตตั้งแต่ ค.ศ. 1951 ต่อมา ยาท่านอาด เจ้าอธิการวัดไชยภูมิมาราม (ค.ศ. 1952 – ปัจจุบัน) เป็นผู้ตั้งนามสกุล “ไชยสุริโย” เพื่อเป็นศิริมงคล บุคคลที่มีชื่อเสียงของตระกูล ได้แก่ นายเถ้า-นางบุญเฮียง ไชยสุริโย ปัจจุบันลูกหลานประกอบอาชีพค้าขาย

3.3 การอพยพของชาวเวียดนามเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองสุวรรณเขต

ผู้วิจัยได้ศึกษากลุ่มชาติพันธุ์เวียดนามหรือคนเวียดนามในเมืองสุวรรณเขต คนเวียดนามใช้ ภาษา “เวียดนาม” และเรียกตนเองว่าเป็นคน “เวียดนาม” ส่วนคนลาวเรียกคนเวียดนามว่า “แกว” และคนไทย เรียกคนเวียดนามว่า “ญวน” เช่นเดียวกับ นักภาษาศาสตร์และนักชาติพันธุ์วรรณา ได้จัดแบ่งคนเวียดนามพูดภาษาเวียดนามอยู่ในกลุ่มตระกูลภาษาเวียดนาม-เมือง (Viet-Muong) ซึ่งเป็นสาขาย่อยของตระกูลภาษามอญ-ขแมร์ (Mon-Khmer) ที่เป็นสาขาย่อยของออสโตรเอเชียติก (Austroasiatic)² กลุ่มชาติพันธุ์เวียดนามเป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศเวียดนามในปัจจุบัน เดิมคนเวียดนามตั้งถิ่นฐานหนาแน่นบริเวณแคว้นตั้งเกียหรือภาคเหนือของเวียดนามและค่อยได้อพยพลงใต้มาเรื่อยจนกระทั่งถึงสูญปลายแหลมอินโดจีนบริเวณปากแม่น้ำโขง ในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 คนเวียดนามบางส่วนได้อพยพมาทางทิศตะวันออกสู่ที่ราบลุ่มแม่น้ำโขง บริเวณ ไทย-ลาวแต่มีจำนวนไม่มากนัก เมื่อฝรั่งเศสเข้ามายึดลาวเป็นอาณานิคมนับว่าเป็นจุดเริ่มประวัติศาสตร์การอพยพครั้งใหญ่ของคนเวียดนามเข้ามาสู่ดินแดนประเทศลาวและไทย

คนเวียดนามรุ่นแรก ๆ ที่อพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาในเมืองสุวรรณเขต ได้แก่ คนเวียดนามที่เป็นเจ้าหน้าที่อาณานิคม ทหาร คนงาน ที่เข้ามาพร้อม ๆ กับชาวฝรั่งเศส เพื่อสร้างเมืองสุวรรณเขต เจ้าหน้าที่อาณานิคมชาวเวียดนามอาศัยอยู่ในเขตบ้านพัก ค่ายทหาร จำนวนคนเวียดนามรุ่นแรก ๆ ในตัวเมืองสุวรรณเขตไม่ปรากฏจำนวนแน่ชัดว่ามีจำนวนเท่าใด ทราบคร่าว ๆ เพียงแต่จำนวนเจ้าหน้าที่ชาวฝรั่งเศส เขมร และเวียดนาม

¹ พระอาจารย์มหานอน ดำรงบุญ. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, รัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ วัดไชยภูมิมาราม เมืองสุวรรณเขต ส.ป.ป. ลาว เมื่อวันที่ 6 และ 8 กันยายน 2544.

² Chazée, Laurent. (1999). *op. cit.* p. 9-11. and Joachim Schliesinger. (1997). *Hill Tribes of Vietnam : Volume 1 – Introduction and Overview.* p.19. citing Government decree 121-TCTK/PPCD.

จากบันทึกการเดินทางของ นายแพทย์เลอเฟียร์ (Dr. E. Lefèvre) เจ้าหน้าที่อาณานิคมชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาปฏิบัติการในลาว ได้เดินทางมาพักแรมในเมืองสุวรรณเขต ระหว่างวันที่ 13-30 พฤษภาคม 1895 เพื่อเดินทางต่อไปยังฮานอย ได้กล่าวถึงเจ้าหน้าที่ฝรั่งเศสที่อยู่ตัวเมืองสุวรรณเขตขณะนั้นจำนวนสี่คนด้วยกันได้แก่ เจ้าแขวง พนักงานไปรษณีย์ นายทหาร ผู้แทนการค้าประจำเมืองมุกดาหาร และมีทหารเวียดนามประมาณ 120 นาย¹

ในระหว่าง ค.ศ.1893-1945 ชาวเวียดนามในเมืองสุวรรณเขตส่วนใหญ่อพยพจากแคว้นตั้งเกีย และแคว้นอันนัม² เพราะเมืองสุวรรณเขตอยู่ใกล้แคว้นอันนัม ดังนั้นจึงมีชาวเวียดนามจากแคว้นอันนัมอพยพมาตามถนนเลขที่ 9 เข้ามายังตัวเมืองสุวรรณเขตเป็นจำนวนมาก³ ส่งผลให้ชาวเวียดนามกลายเป็นชนกลุ่มใหญ่ของสังคมเมืองสุวรรณเขต สถิติ ค.ศ. 1943 ประชากรในตัวเมืองสุวรรณเขตมีจำนวนประมาณ 5,500 คน⁴ ประกอบไปด้วยชาวเวียดนามจำนวน 4,000 คน คิดเป็นร้อยละ 72.5 ของประชากรทั้งหมด ส่วนคนลาวมีจำนวน 850 คน คิดเป็นร้อยละ 16 คนจีนมีจำนวน 450 คน คิดเป็นร้อยละ 8 และ อื่น ๆ อีก 200 คน คิดเป็นร้อยละ 3.5 (ดูภาพประกอบ 6 แผนภูมิจำนวนประชากรกลุ่มชาติพันธุ์ในเขตตัวเมืองสุวรรณเขต ค.ศ. 1943)

คนเวียดนามที่อพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาในเมืองสุวรรณเขตแบ่งเป็นสองประเภท คือ

1. เจ้าหน้าที่อาณานิคม

เนื่องจากเมืองสุวรรณเขตเป็นเมืองศูนย์กลางปกครอง คมนาคมขนส่ง และศูนย์กลางไปรษณีย์ของแคว้นลาว ฝรั่งเศสจึงนำเจ้าหน้าที่อาณานิคมชาวเวียดนามจากแคว้นตั้งเกีย อันนัม โคชินจีน เข้ามาปฏิบัติหน้าที่หน้าเมืองสุวรรณเขตเป็นผู้ช่วยชาวฝรั่งเศส หรือเป็นนายควบคุมคนลาว เช่น⁵ นายสายทอง (พนักงานไปรษณีย์โทรเลข) นายช่างโยธา นายทาง นายภาษี นายภาษา (ล่าม) นายครู ตำรวจ ทหาร เสมียน นายแพทย์ พยาบาล

2. คนเวียดนามที่ไม่ได้เป็นเจ้าหน้าที่อาณานิคม

คนเวียดนามที่ไม่ได้เป็นเจ้าหน้าที่อาณานิคมมีทั้งที่ฝรั่งเศสนำเข้าและอพยพมาด้วยตนเอง คนเวียดนามที่ฝรั่งเศสนำเข้ามาช่วยราชการส่วนใหญ่เป็นกรรมกรใช้แรงงานเพื่อทดแทนแรงงานลาว เช่น กรรมกรสร้างทาง สาธารณูปโภคในตัวเมืองสุวรรณเขต ส่วนคนเวียดนามที่อพยพ

¹E. Lefèvre. (1995). *Travels in Laos : The Fate of the Sip Song Pana and Muong Sing (1894-1896)*. = *Un Voyage au Laos*. Trans. by Walter E.J. Tips. p. 139.

²ท้าวอุ่น ชนะนิกร. (2520). ความหลังของข้าพเจ้า ท้าวอุ่น "ดินเย็น" ชนะนิกร. หน้า 165.

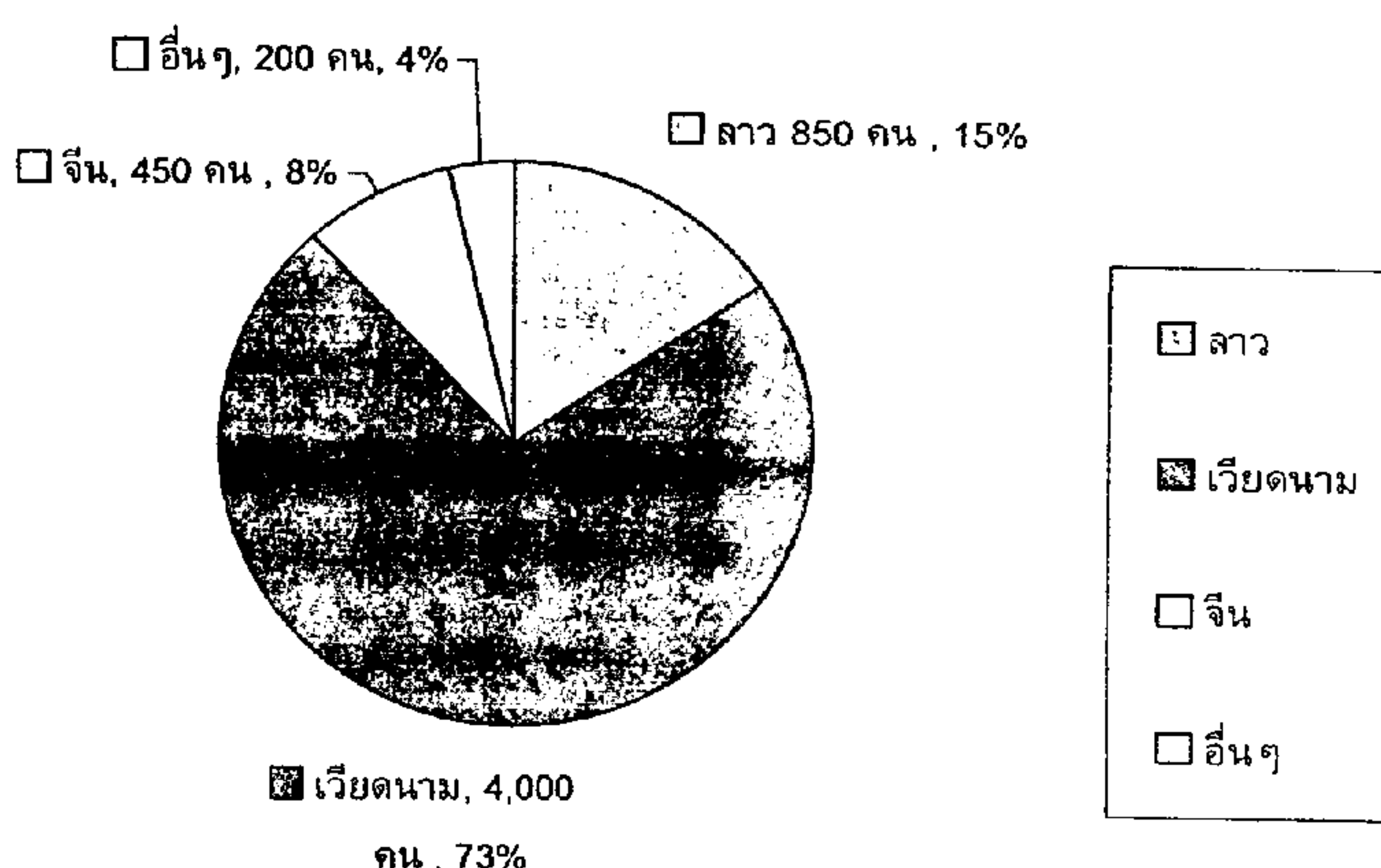
³พระอาจารย์มหานอน ดำรงบุญ. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ วัดไชยภูมิอาราม เมืองสุวรรณเขต ส.ป.ป. ลาว เมื่อวันที่ 6 และ 8 กันยายน 2544.

⁴Eric Pietrantoni. (1957). *op. cit.* p. 230.

⁵พันธุราช อมรธิดา. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านโพนสว่างใต้ ถนนมะคะสะหวัน เมืองสุวรรณเขต ส.ป.ป. ลาว เมื่อวันที่ 9 กันยายน 2544.

เข้ามาด้วยตนเองจะเข้ามาแสวงหาโอกาสช่องทางทำมาหากินที่ดีกว่า¹ ส่วนใหญ่มาจากเมืองในแคว้นอันนัมเพราะอยู่ใกล้กับเมืองสุวรรณเขต เช่น เมืองเว้ ดองฮา ไฮฟอง ตูราน (ดานัง) ดังนั้นในเมืองสุวรรณเขตสมัยอาณานิคมจึงพบเห็นคนเวียดนามประกอบอาชีพแทบทุกอย่างเท่าที่มีอยู่ในเมืองสุวรรณเขต² เช่น ค้าขาย รับจ้างทั่วไป นายช่าง ชาวประมง เกษตรกร คนรับใช้ กรรมกร กุลี กรรมกร โสเภณี ฯลฯ

แผนภูมิจำนวนประชากรกลุ่มชาติพันธุ์ในเขตตัวเมืองสุวรรณเขต ค.ศ. 1943

ภาพประกอบ 6 แผนภูมิจำนวนประชากรกลุ่มชาติพันธุ์ในเขตตัวเมืองสุวรรณเขต ค.ศ. 1943

ที่มา : Eric Pietrantonio. (1957, 3° trim. 1957). "La Population du Laos en 1943 dans son Milieu Géographique," B.S.E.I., N.S. Tome XXXVII N° 3 : 3° trim. 1957. p.230

¹ พระอาจารย์มหานงก์ ดำรงบุญ. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ วัดไชยภูมิमारาม เมืองสุวรรณเขต ส.ป.ป. ลาว เมื่อวันที่ 6 และ 8 กันยายน 2544.

² แหล่งเดิม. และ พันธราช อมรธาดา. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ บ้านโง่นสว่างใต้ ถนนมะคะสะหวัน เมืองสุวรรณเขต ส.ป.ป. ลาว เมื่อวันที่ 9 กันยายน 2544.

คนเวียดนามที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองสุวรรณเขตจะตั้งบ้านเรือนรวมกันเป็นชุมชนของคนเวียดนามทางด้านทิศตะวันออกของตัวเมืองตั้งแต่ จั้วเตื่อยก๊าก (Chùa Diêu Giác) หรือวัดเวียดนาม (ห่างจากวัดไชยภูมิไปทางทิศตะวันออกประมาณประมาณ 300 เมตร) ลงไปทางทิศใต้ของตัวเมืองจนถึงทางไปสนามบิน ในปัจจุบัน คือ ถนนมะคะเวหา

ชุมชนคนเวียดนามประกอบด้วยสถานที่สำคัญของคนเวียดนาม (ตามแนวทิศเหนือใต้) ได้แก่

- จั้ว เตื่อย ก๊าก (Chùa Diêu Giác) หรือวัดเวียดนาม เป็นวัดในพระพุทธศาสนานิกายมหายาน คนเวียดนามส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนานิกายมหายาน วัดเวียดนามจึงเป็นที่ประกอบพิธีกรรมในพระพุทธศาสนา และความเชื่อของคนเวียดนาม

- วัดคาทอลิก นักบุญเทเรซา (Catholic Church St. Teresia) เป็นในวัดคริสตศาสนานิกายโรมันคาทอลิก มีคนเวียดนามจำนวนหลายร้อยคนที่นับถือคริสต์ศาสนาจะได้รับการคุ้มครองดูแลจากบาทหลวงชาวฝรั่งเศส¹

- สมาคมเวียดนาม (Hội Việt) ตั้งอยู่ในย่านที่คนเวียดนามอยู่กันหนาแน่น สมาคมเวียดนามเป็นศูนย์กลางชุมชนคนเวียดนามในสุวรรณเขตทั้งที่นับถือศาสนาพุทธ และศาสนาคริสต์ เพราะเป็นสมาคมที่จัดตั้งขึ้นโดยคนเวียดนาม ระหว่างช่วงทศวรรษที่ 1920 มีจุดประสงค์เพื่อดูแล คุ้มครอง และเป็นที่พบปะกันในบรรดาคนเวียดนามที่อาศัยอยู่ในเมืองสุวรรณเขต²

นอกจากคนลาว เขมร และเวียดนามเป็นผู้ที่ถือสัญชาติฝรั่งเศสที่ตั้งถิ่นฐานในเมืองสุวรรณเขต แล้วยังมีคนจีนจำนวนหนึ่งอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในตัวเมืองตามริมแม่น้ำโขงในแคว้นลาวรวมทั้งเมืองสุวรรณเขต คนจีนที่อพยพเข้าตั้งถิ่นฐานในแคว้นลาว ค.ศ. 1921 จำนวนประมาณ 7,000 คน ค.ศ. 1931 ลดลงเหลือ 3,000 คน³ (ตาราง 7) ในขณะที่แคว้นอื่นๆ ในอินโดจีนมีชาวจีนเพิ่มขึ้น สาเหตุเพราะ คนจีนนิยมตั้งถิ่นฐานในตัวเมือง ในขณะที่แคว้นลาวมีความเจริญน้อยกว่าแคว้นอื่นๆ ตัวเมืองของลาวจึงเป็นเมืองขนาดเล็กคนจีนจึงทำมาหากินยากลำบาก ดังนั้นในแคว้นลาวจึงมีคนจีนน้อยกว่าแคว้นอื่นๆ

¹ พระสังฆราช เกลาติอุส บาเย. (1984). ประวัติการเผยแพร่ศาสนาในภาคอีสานและประเทศลาว. หน้า 182.

² พันธราช อมรธิดา. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ บ้านโพนสว่างใต้ ถนนมะคะสะหวัน เมืองสุวรรณเขต ส.ป.ป. ลาว เมื่อวันที่ 9 กันยายน 2544.

³ Victor Purcell. (1966). *The Chinese in Southeast Asia*. p. 175.

ตาราง 7 สถิติประชากรของกลุ่มชาติพันธุ์จีนในอาณานิคมอินโดจีน ค.ศ. 1921 และ ค.ศ. 1931

แคว้น	ค.ศ.1921	ค.ศ. 1931	ผลต่าง
โคชินจีน	156,000	20,5000	49,000
กัมพูชา	91,000	14,8000	57,000
ดั่งเกีย	32,000	52,000	20,000
อันนัม	7,000	10,000	3,000
ลาว	7,000	3,000	-4,000
รวม	293,000	418,000	125,000

ที่มา : Victor Purcell. (1966). *The Chinese in Southeast Asia*. p. 175.

คนจีนที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานในตัวเมืองสุวรรณเขตมีมาตั้งแต่สร้างเมืองสุวรรณเขตเป็นพ่อค้าชาวจีนที่กิจการค้าขายตามเมืองต่างๆ ริมแม่น้ำโขง คนจีนที่อพยพมาเข้ามาอยู่ในลาวในสมัยอาณานิคมจะต้องเป็นบุคคลคนในบังคับของฝรั่งเศสและมีฐานะเป็นบุคคลต่างด้าว¹ คนจีนเหล่านี้จะทยอยเข้ามาเรื่อยๆ ทีละน้อย ใน ค.ศ. 1943 จำนวนคนจีนที่ตั้งถิ่นฐานในเมืองสุวรรณเขตประมาณ 450 คน คิดเป็นร้อยละ 8 ของจำนวนประชากรทั้งหมดเมืองสุวรรณเขต

คนจีนที่เข้ามาจะมาประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป หรือค้าขายเล็กน้อย จนสามารถขยายกิจการใหญ่ขึ้น มีบทบาทในเมืองสุวรรณเขตมีในด้านเศรษฐกิจ คนจีนจะตั้งถิ่นฐานอยู่ตามเรือนแถวรอบตลาดใจกลางเมือง บางส่วนกระจายอยู่ทางทิศเหนือของเมือง ชาวจีนจะมีการรวมกลุ่มกันอย่างใกล้ชิดกัน เพื่อรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ของตนไว้โดยจัดตั้งสถาบันองค์กรสำคัญๆ ได้แก่

¹ พันธราช อมรธิดา. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ บ้านโพนสว่างใต้ ถนนมะคะสะหวัน เมืองสุวรรณเขต ส.ป.ป. ลาว เมื่อวันที่ 9 กันยายน 2544.

โรงเรียนหฺูซิง¹ เป็นโรงเรียนจีนในระดับชั้นประถมศึกษาสร้างขึ้นใน ค.ศ.1931 เริ่มแรกมีนักเรียนที่เป็นลูกหลานชาวจีนจำนวน ประมาณสิบกว่าคน จุดประสงค์ในการสร้างโรงเรียนจีนเพื่อจัดการศึกษาให้กับลูกหลานชาวจีนในเมืองเมืองสุวรรณเขตโดยใช้ภาษาจีนในการเรียนการสอนในโรงเรียนจีนเท่านั้น ดังนั้นลูกหลานชาวจีนที่เกิดในสุวรรณเขตจึงสามารถใช้ภาษาจีนกับครอบครัวและชุมชนชาวจีน เมื่อลูกหลานชาวจีนเพิ่มมากขึ้นโรงเรียนหฺูซิงจึงเตรียมแผนการย้ายจากบริเวณตลาดมาสร้างโรงเรียนแห่งใหม่ โดยเริ่มจากค่อยๆ ทยอยซื้อที่ดินบริเวณที่ป่ากร้างหลังสมาคมและศาลจีนในปัจจุบัน มาตั้งแต่ ค.ศ.1952 จนกระทั่งสร้างโรงเรียนเรียนแห่งใหม่เสร็จประมาณ ค.ศ. 1968-1969 แล้วเปลี่ยนชื่อโรงเรียนหฺูซิงมาเป็นโรงเรียนจุงเต็ก ทำการเรียนการสอนเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

นอกจากโรงเรียนจีนแล้วคนจีนยังมีสมาคมชาวจีนในเมืองสุวรรณเขต ตั้งขึ้นเพื่อดูแลควบคุม รักษาผลประโยชน์ของคนจีน² และนอกจากนี้คนจีนยังมีศาลเจ้าจีน เพื่อเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมไหว้เทพเจ้า ตามความเชื่อของคนจีน

คนจีนในเมืองสุวรรณเขตยังคงยึดถือธรรมเนียม ประเพณี พิธีกรรม ภาษาของตนไว้ได้ ปัจจุบันยังที่คนจีนยังคงเป็นสมาชิกของสมาคมชาวจีน และยังคงพบเห็นคนจีนนิยมไปไหว้เจ้าที่ศาลเจ้าจีน กลุ่มชาติพันธุ์จีนในเมืองสุวรรณเขตยังคงรักษาเอกลักษณ์ชาติพันธุ์จีนไว้จนถึงปัจจุบัน แต่อย่างไรก็ตามคนจีนไม่รังเกียจหรือกีดกันกลุ่มชาติพันธุ์อื่นโดยเฉพาะคนลาว คนจีนได้ปรับตัวยอมรับวัฒนธรรมลาว เช่น พูดภาษาลาว แต่งงานกับคนลาว³ ปรับเปลี่ยนความเชื่อพิธีกรรมให้เข้าตามเชื่อของคนลาว เช่น คนจีนจะนิยมทำบุญไหว้พระที่วัดลาวมากกว่าวัดเวียด ถึงแม้จะนับคนจีนและเวียดจะนับถือศาสนาพุทธมหายานเหมือนกัน คนจีนจะนำศาลเจ้าที่ในบ้านเรือนของตนที่เก่าและชำรุดไปตั้งไว้บริเวณหอมเหตักดิ์ ริมแม่น้ำโขงข้างวัดไชยภูมิमाराम

¹แปะลิม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ ร้านค้าอุปกรณ์ไฟฟ้า หน่วย 2 บ้านไชยภูมิ ถนนพญาปู้ย เมืองสุวรรณเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมื่อวันที่ 6 กันยายน 2544. แปะลิม อายุ 89 ปี (6 กันยายน 2544) เป็นครูชาวจีนเข้ามาสอนหนังสือโรงเรียนหฺูซิง เมื่อ ค.ศ. 1947 ตลอดชีวิตเป็นครู 50 ปี ตำแหน่งสุดท้ายเป็นครูใหญ่โรงเรียนจุงเต็ก (หฺูซิง)

²พันธุราช อมรธิดา. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ บ้านโพนสว่างใต้ ถนนมะคะสะหวัน เมืองสุวรรณเขต ส.ป.ป. ลาว เมื่อวันที่ 9 กันยายน 2544.

บุญเฮียง ไชยสุริโย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ บ้านเลขที่ 225 ถนนท่าแร่ หน่วย 23 บ้านท่าเมือง เมืองสุวรรณเขต ส.ป.ป. ลาว เมื่อวันที่ 8 กันยายน 2544..

³แปะลิม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ ร้านค้าอุปกรณ์ไฟฟ้า หน่วย 2 บ้านไชยภูมิ ถนนพญาปู้ย เมืองสุวรรณเขต ส.ป.ป. ลาว เมื่อวันที่ 6 กันยายน 2544.

การปรับตัวคนจีนเข้ากับคนลาวได้ดีกว่าคนเวียดนามส่งผลให้คนลาวรังเกียจชาวจีนน้อยกว่าคนเวียดนาม ดังนั้นเมื่อลาวได้รับเอกราชเป็นต้นมา คนจีนจึงได้รับสัญชาติลาวง่ายกว่าคนเวียดนาม ส่วนคนเวียดนามในเมืองสุวรรณเขตยังคงมีปัญหาเรื่องสัญชาติเช่นเดียวกับคนเวียดนามตามเมืองต่าง ๆ ในภาคอีสานของไทย

เมืองสุวรรณเขตช่วงระยะเวลาที่ลาวตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส ระหว่าง ค.ศ. 1893-1954 มีผู้ที่ถือสัญชาติฝรั่งเศสในอาณานิคมอินโดจีน ได้แก่ คนลาว คนกัมพูชา คนเวียดนาม อพยพมาอยู่ในเมืองสุวรรณเขตทั้งที่เป็นเจ้าหน้าที่อาณานิคม แรงงาน รวมทั้งฝรั่งเศสได้อพยพคนลาวที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ฝั่งขวาแม่น้ำโขงซึ่งเป็นดินแดนของไทยอพยพข้ามมาตั้งถิ่นฐานที่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงเข้ามาเป็นผู้ที่ถือสัญชาติฝรั่งเศส ในขณะเดียวกันในเวียดนามเกิดสภาวะประชากรล้น ดังนั้นจึงมีคนเวียดนามอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในตัวเมืองต่าง ๆ ของแคว้นลาวรวมทั้งเมืองสุวรรณเขต การอพยพของคนเวียดนามที่มาตั้งถิ่นฐานในเมืองสุวรรณเขตเป็นจำนวนมากส่งผลให้คนเวียดนามกลายเป็นกลุ่มชนส่วนใหญ่ของเมืองสุวรรณเขต

การอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองสุวรรณเขตส่งผลให้เมืองสุวรรณเขตเป็นเมืองที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ได้มีความสัมพันธ์ระหว่างกันในรูปแบบต่าง ๆ และมีความสำคัญต่อความเป็นเมืองของสุวรรณเขต ดังจะกล่าวในบทต่อไป

บทที่ 4

ความเป็นเมืองสุวรรณเขต ระหว่าง ค.ศ.1893-1945

ในสมัยที่ลาวตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส ระหว่าง ค.ศ.1893-1954 ช่วงระยะเวลาดังกล่าว ฝรั่งเศสได้ปรับปรุงเมืองที่มีอยู่เดิมหรือได้สร้างเมืองขึ้นใหม่ให้เป็นเมืองอาณานิคมตามแบบของฝรั่งเศส¹ เช่น เมืองเวียงจันทน์ หลวงพระบาง ปากซัน ท่าแขก ปากหินบูรณ์ สุวรรณเขต ปากเซ จำปาศักดิ์ โขง (ศรีทันตร) เป็นต้น เมืองอาณานิคมเหล่านี้เป็นจุดศูนย์กลางบัญชาการ (Head – Links) เพื่อควบคุมดูแลภายในดินแดนอาณานิคมกับเมืองแม่² เมืองเหล่านี้จึงมีฐานะเป็นศูนย์กลางการเมืองการปกครอง เมืองท่า หรือเมืองเศรษฐกิจ และเป็นแหล่งรวมของข้าราชการ พ่อค้า รวมทั้งประชาชนจากที่ต่าง ๆ อพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาแสวงหาโอกาสในเมือง ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสู่ความเป็นเมือง

เมืองสุวรรณเขตเป็นเมืองใหม่ที่ฝรั่งเศสสร้างขึ้นในปลายศตวรรษที่ 19 เพื่อเป็นศูนย์กลางคมนาคม เช่น ศูนย์กลางการขนส่งทางน้ำและทางบก ศูนย์กลางไปรษณีย์โทรเลข รวมทั้งเป็นศูนย์กลางการเมืองการปกครอง โดยฝรั่งเศสได้สร้างสถานที่ราชการ ที่ทำการไปรษณีย์โทรเลข ท่าเรือ ถนนภายในเมืองสุวรรณเขต และสร้างถนนเชื่อมต่อกับเมืองต่าง ๆ พร้อมทั้งเกิดการอพยพเคลื่อนย้ายประชากรจากที่ต่าง ๆ ภายในอาณานิคมอินโดจีนฝรั่งเศสเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองสุวรรณเขต

1. ความสัมพันธ์ระหว่างจำนวนประชากรกับความเป็นเมืองสุวรรณเขต

ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานการปกครองของอาณานิคมอินโดจีนฝรั่งเศสจำนวนมากเก็บอยู่ที่ประเทศฝรั่งเศส และบางส่วนได้รวบรวมเก็บไว้ที่หอจดหมายเหตุในหอสมุดแห่งชาติ ณ กรุงเทพมหานคร ประเทศเวียดนาม ส่วนเอกสารในลาวส่วนใหญ่ชำรุดเสียหายเป็นอุปสรรคต่อการศึกษาวิจัย ดังนั้นผู้วิจัยจึงใช้หลักฐานข้อมูลเกี่ยวกับ จำนวนประชากรเมืองสุวรรณเขตจากบทความวิชาการของนักวิชาการฝรั่งเศสที่เกี่ยวกับการสำมะโนประชากรในลาวในยุคสมัยการปกครองของฝรั่งเศส

¹สีละเหลียว แสงวงศึกษา. (1989). ภูมิศาสตร์ลาว. หน้า 227.

²แหล่งเดิม. และ Oki Akira. (March 1988). "The Transformation of the Southeast Asian City : the Evolution of Surabaya as a Colonial City," *East Asian Cultural Studies*. Volume XXVII Numbers 1-4 : 13-47 p. 18.

เมืองสำคัญ ๆ ลาวในสมัยอาณานิคมมีค่าของความเป็นเมืองต่ำโดยวัดจากจำนวนประชากรที่อาศัยในเมืองเป็นดัชนีชี้วัด เนื่องจากประชากรส่วนใหญ่ของลาวมีการตั้งถิ่นฐานในเขตชนบทจากร้อยละ 95 ของจำนวนประชากรทั้งหมด ตั้งถิ่นฐานในเขตชนบท เฉลี่ยหมู่บ้านละ 100 กว่าคน ดังแสดงในตารางดังนี้

ตาราง 8 จำนวนประชากรที่ตั้งถิ่นฐานเขตชนบทในแคว้นลาว

ค.ศ.	จำนวนหมู่บ้าน	จำนวนประชากร ในเขตชนบท	ค่าเฉลี่ยต่อหมู่บ้าน (คน)
1911	6,315	639,000	101
1918	6,631	739,000	110
1921	7,948	800,000	106
1943	8,888	987,000	116

ที่มา : Eric Pietranton. (1957, 3e trim. 1957). "La Population du Laos en 1943 dans son Milieu Géographique," *Bulletin de la Société des Études Indochinoises, Nouvelle Série*. Tome XXXVII N° 3 : 241.

การขยายตัวของชุมชนในเขตชนบทยังเป็นอัตราค่อนข้างคงที่ เพราะการขยายตัวของชุมชนในเขตชนบทเป็นลักษณะการย้ายถิ่นฐานออกไปตั้งชุมชนแห่งใหม่ ดังนั้นจำนวนหมู่บ้านในลาวจึงเพิ่มจำนวนมาก และจำนวนประชากรเฉลี่ยต่อหมู่บ้านทั่วทั้งประเทศไม่เปลี่ยนแปลงมากนัก ตรงข้ามกับชุมชนเมืองซึ่งการขยายตัวของเมืองต่าง ๆ ในลาว โดยจะมีจำนวนประชากรอพยพเข้ามากกว่าอพยพออก จำนวนประชากรในเขตเมืองใหญ่ของลาวจาก ค.ศ. 1930-1943 จำนวนประชากรเพิ่มขึ้นเฉลี่ยร้อยละ 51

ตาราง 9 จำนวนประชากรในตัวเมืองต่างๆ ของลาว ค.ศ. 1930 และ ค.ศ.1943

เมือง	จำนวนประชากร ค.ศ. 1930	จำนวนประชากร ค.ศ. 1943	อัตราเพิ่มร้อยละ ค.ศ. 1930-1943
เวียงจันทน์	15,800	23,200	47
ท่าแขก	3,400	8,100	138
ปากเซ	3,400	7,300	155
สุวรรณเขต	4,500	5,500	22
หลวงพระบาง	5,400	4,950	-7
เชียงขวาง	1,400	2,100	50
รวม	33,900	5,1150	51

ที่มา : Eric Pietrantoni. (1957,3^o trim. 1957). "La Population du Laos en 1943 dans son Milieu Géographique," *Bulletin de la Société des Études Indochinoise, Nouvelle Série*. Tome XXXVII N° 3 : 229.

อัตราจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นในเมืองเกิดจากการอพยพของคนเวียดนามที่ย้ายถิ่นเข้ามาตั้งฐานอยู่ในตัวเมืองของลาวในช่วงทศวรรษที่ 1930 และเป็นที่น่าสังเกตว่าเมืองที่มีอัตราจำนวนที่ประชากรเพิ่มนั้น (ยกเว้นหลวงพระบาง) จะมีชาวเวียดนามเป็นชนกลุ่มใหญ่ของเมืองนั้นๆ (เปรียบเทียบกับ ตาราง 5 จำนวนประชากรในเขตตัวเมืองสำคัญของลาว จำแนกตามกลุ่มชาติพันธุ์ ค.ศ. 1943 บทที่ 3)

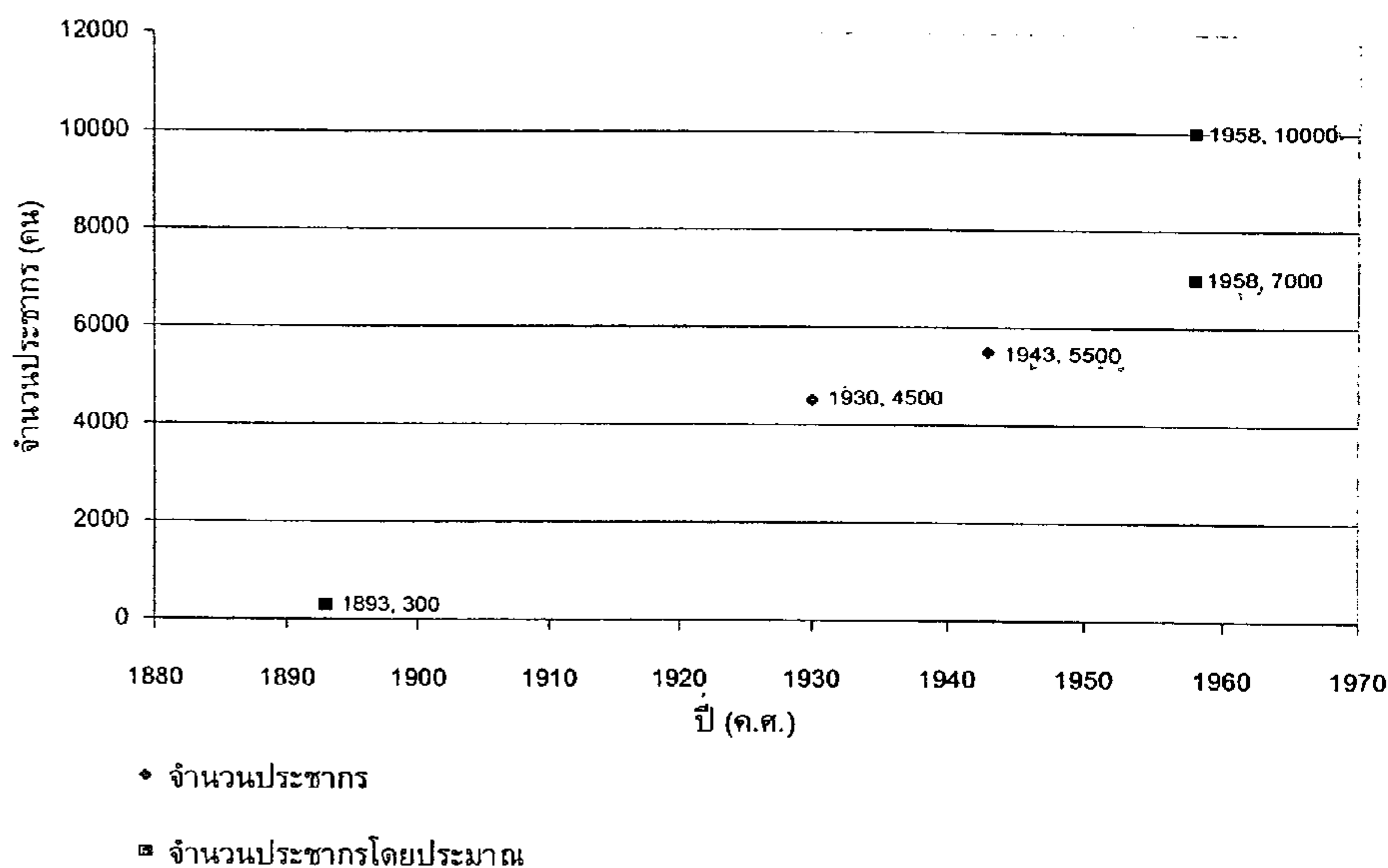
ผลจากการอพยพเข้ามาในเมืองทำให้เมืองขยายใหญ่ขึ้น สำหรับประชากรเมืองสุวรรณเขต ครั้นเมื่อครั้งเป็นบ้านท่าแร่มีจำนวนครัวเรือนประมาณ 40 กว่าครัวเรือน¹ เป็นอัตราคงที่จากเมื่อครั้งชุมชนท่าแร่อพยพมาจากโพนสิม ประมาณจำนวนประชากรไม่น่าจะเกิน 300 คน ทั้งนี้เพราะจำนวนประชากรในเขตชนบทภาคกลางของลาวสมัยอาณานิคมเฉลี่ยจำนวนประมาณสองร้อยกว่าคน² ดังนั้นคาดคะเนจำนวนประชากรท่าแร่ครั้นเมื่อก่อนตั้งเมืองไม่น่าเกิน

¹พระอาจารย์มหานงน ดำรงบุญ. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ วัดไชยภูมิอาราม เมืองสุวรรณเขต ส.ป.ป. ลาว เมื่อวันที่ 6 และ 8 กันยายน 2544.

²Eric Pietrantoni. (1957,3^o trim). "La Population du Laos en 1943 dans son Milieu Géographique," *Bulletin de la Société des Études Indochinoise, Nouvelle Série*. Tome XXXVII N° 3 : 239.

300 คน ต่อมาใน ค.ศ. 1930 ประชากรเมืองสุวรรณเขตเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนประมาณ 4,500 คน ค.ศ. 1943 เพิ่มเป็นจำนวน 5,500 คน¹ และสถิติ ค.ศ. 1958 หลังได้รับเอกราชสี่ปี จำนวนประชากรสุวรรณเขตประมาณการระหว่าง 7,000-10,000 คน²

แผนภูมิจำนวนประชากรเมืองสุวรรณเขตระหว่าง ค.ศ. 1893 -1958

ภาพประกอบ 7 แผนภูมิจำนวนประชากรเมืองสุวรรณเขตระหว่าง ค.ศ. 1893 -1958

ที่มา ; ข้อมูลจาก Eric Pietrantoni. (1957,3^o trim. 1957). "La Population du Laos en 1943 dans son Milieu Géographique," *Bulletin de la Société des Études Indochinoise, Nouvelle Série*. Tome XXXVII N° 3 : 229.

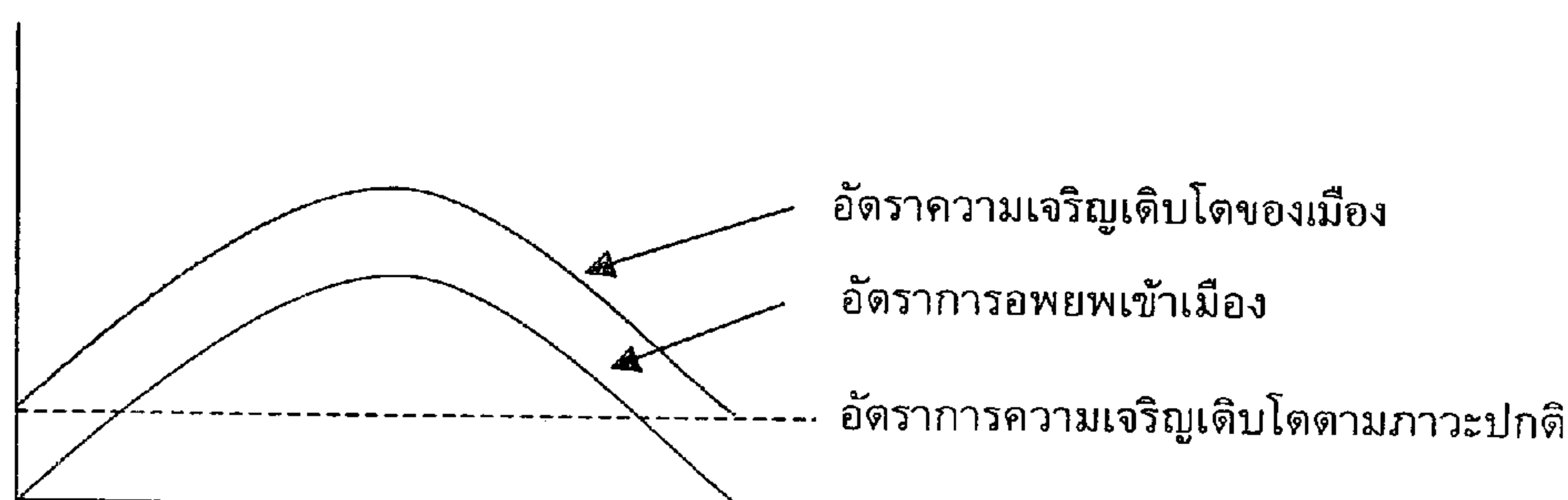
Staff and Associates of Human Relation Area Files. (1960). *Laos : Its people, Its Society, Its Culture*. p. 238.

¹ Eric Pietrantoni. (1957,3^o trim). "La Population du Laos en 1943 dans son Milieu Géographique," *Bulletin de la Société des Études Indochinoise, Nouvelle Série*. Tome XXXVII N° 3 : p. 229.

² Staff and Associates of Human Relation Area Files. (1960). *Laos : Its people, Its Society, Its Culture*. p.. 238.

จากสถิติดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรอันเป็นผลมาจากนโยบายเพิ่มประชากรในลาว โดยการอพยพคนลาวฝั่งขวาในระหว่างทศวรรษที่ 1890-1900 และคนเวียดนามอพยพมาตั้งถิ่นฐานในระหว่างทศวรรษที่ 1910 -1940 เข้ามาในเมืองต่าง ๆ ในลาว รวมทั้งการอพยพของคนลาวเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเขตเมืองสุวรรณเขตหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา การอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองสุวรรณเขตส่งผลให้เมืองสุวรรณเขตขยายเพิ่มขึ้นตามจำนวนประชากรที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมือง โดยเมืองสุวรรณเขตขยายตัวออกไปทางทิศเหนือและทิศตะวันออกซึ่งเป็นบริเวณที่คนลาวและเวียดนามอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ใหม่ ดังนั้นการขยายตัวของเมืองจึงสัมพันธ์กับการอพยพของประชากรที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมือง หากมีอัตราการอพยพเข้าเมืองมากขึ้นยิ่งทำให้อัตราการขยายตัวหรือการเจริญเติบโตของเมืองมากขึ้นตามจำนวนของประชากรที่เพิ่มขึ้น และหากอัตราประชากรที่อพยพเข้าสู่เมืองลดลงส่งผลให้เมืองลดความการขยายตัวลงหรือมีความเป็นเมืองลดลง¹

แผนภูมิความสัมพันธ์การอพยพเข้ากับอัตราความเจริญเติบโตของเมือง

ภาพประกอบ 8 แผนภูมิความสัมพันธ์การอพยพเข้ากับอัตราความเจริญเติบโตของเมือง

ที่มา : Jan de Vries. (1995). "Problems in the Measurement , Description and Analysis of Historical Urbanization," in *Urbanization in History : A Process of Dynamic Interactions*. pp. 54-54.

¹Jan de Vries. (1995). "Problems in the Measurement , Description and Analysis of Historical Urbanization," in *Urbanization in History : A Process of Dynamic Interactions*. pp. 54-54.

2. การจัดระเบียบการใช้ที่ดินภายในตัวเมือง

ฝรั่งเศสได้จัดระเบียบการใช้ที่ดินภายในตัวเมืองสุวรรณเขต โดยตัดถนนขนานกับแม่น้ำโขงตามแนวเหนือ-ใต้ สองสาย สำคัญ ได้แก่ ถนนเลขที่ 1 และ ถนนท่าแร่

ถนนเลขที่ 1 หรือถนนประตูสู่สวรรค์ (Velle de la Port du Ciel) ต่อมา ค.ศ. 1954 จึงเปลี่ยนชื่อใหม่เป็นถนนคันธบุรี ถนนเลขที่ 1 เริ่มจากบริเวณปากห้วยลงกง ทิศใต้ของเมือง (บ้านท่าแร่) ตัดขนานกับแม่น้ำโขงไปยังทิศเหนือ แล้วแยกไปบรรจบถนนเลขที่ 9 (ถนนมะคะสะหวัน) ถนนไปชายแดนเวียดนาม

ถนนท่าแร่ คนลาวเรียกเป็นภาษาถิ่นว่า ทางแค่มโขง เพราะเป็นถนนเลียบริมแม่น้ำโขง มีชื่อเป็นภาษาฝรั่งเศส ว่า Quai de Pavie แปลว่า ถนนเขื่อนริมน้ำป่าวิ ถนนท่าแร่เริ่มจากปากห้วยลงกงทิศใต้ของเมือง เลียบขนานแม่น้ำโขงและถนนเลขที่ 1 จนไปโค้งบรรจบถนนเลขที่ 1 ทางทิศเหนือของตัวเมือง นอกจากนี้ฝรั่งเศสยังได้ตัดถนนหลายสายเพื่อเชื่อมสองสายดังกล่าวตามแนวตะวันออก-ตก เพื่อให้เกิดพื้นที่รูปตารางสี่เหลี่ยม

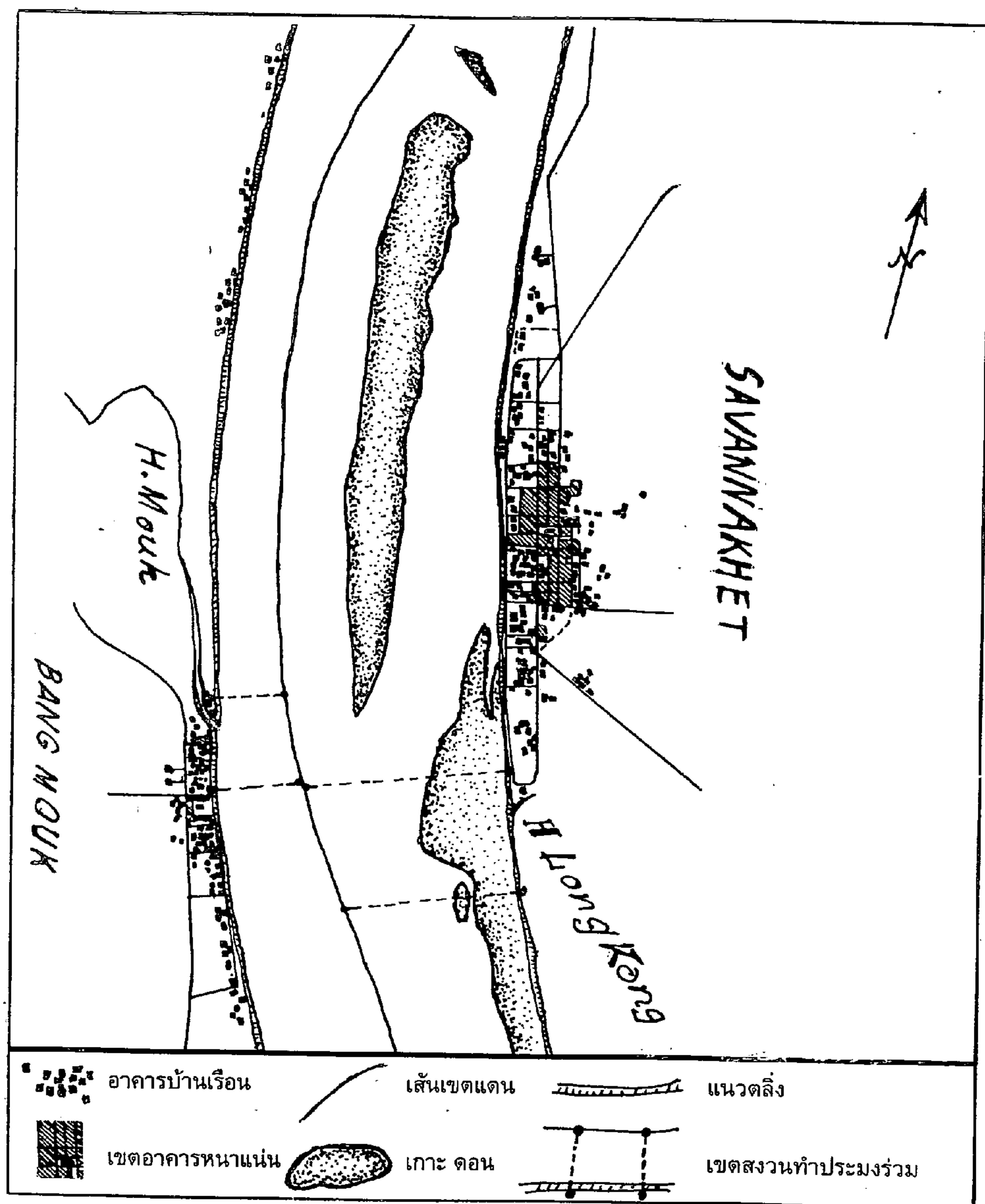
เมื่อประชากรในเมืองสุวรรณเขตเพิ่มมากขึ้นในช่วงทศวรรษที่ 1930-1940 ทำให้ตัวเมืองขยายออกไป ฝรั่งเศสจึงได้ตัดถนนทางด้านตะวันออกของเมือง เริ่มตั้งแต่ตัดถนนขึ้นใหม่ที่สำคัญๆ อีกสองสายให้ขนานกับถนนสองสายเดิม ถนนสองสายที่ตัดใหม่ในครั้งนั้นปัจจุบันคือ ถนนเพชรราช และถนนราชวงศ์ศึก ทั้งสองสายเริ่มตั้งแต่ถนนเลขที่ 9 (ถนนมะคะสะหวัน) ไปบรรจบท้ายเมืองที่ถนนทางไปเมืองจำพอน (ถนนพอกะตวด) พร้อมทั้งยังตัดถนนตามแนวตะวันตก-ตะวันออก เชื่อมถนนทั้งสี่สายที่ขนานแม่น้ำโขงเข้าด้วยกัน ผังเมืองสุวรรณเขตจึงมีลักษณะแบบตารางสี่เหลี่ยม (Block) สะดวกในการปกครอง สุขาภิบาล และสะดวกในการใช้ที่ดินเพื่อประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ได้อย่างเป็นสัดส่วน ผังเมืองสุวรรณเขตรองรับการขยายตัวของตัวเมืองไปทางทิศตะวันออกของตัวเมือง หลังจาก ค.ศ. 1954 ลาวได้รับเอกราช เมืองสุวรรณเขตกลายเป็นเมืองฐานทัพของสหรัฐอเมริกา เมืองสุวรรณเขตมีการขยายตัวอย่างรวดเร็วออกไปทางทิศตะวันออกและทิศเหนือตามแบบแผนที่เคยวางไว้แต่เดิมในสมัยฝรั่งเศส ดังนั้นเมืองสุวรรณเขตจึงกลายเป็นเมืองที่มีผังเมืองเป็นระเบียบเรียบร้อยและดีที่สุดในลาว¹

¹ สีสะเหลียว แสงวงศึกษา. (1989). เล่มเดิม. หน้า 238.

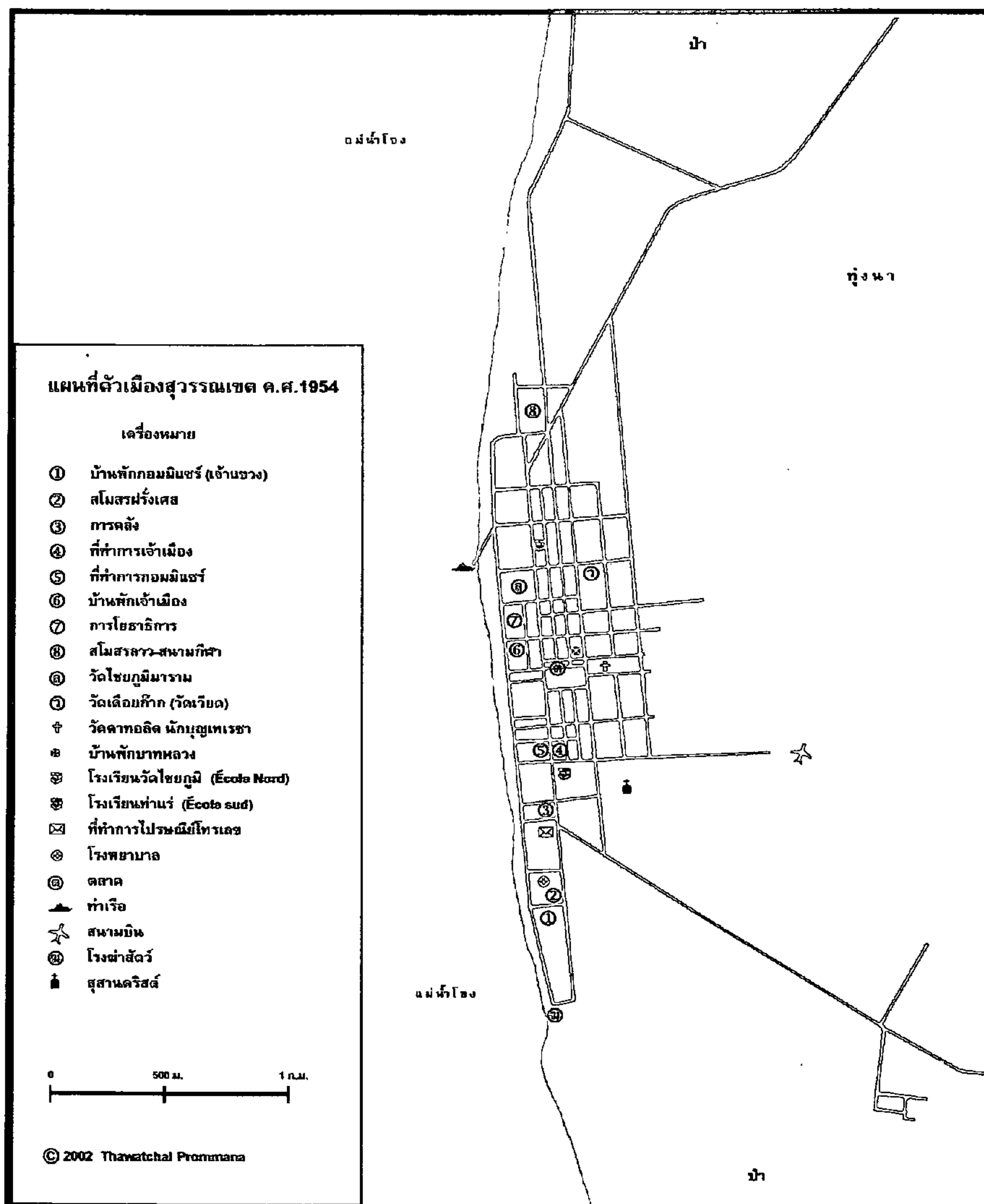
ภาพประกอบ 9 ภาพถ่ายทางอากาศตัวเมืองสุวรรณเขต ค.ศ. 1967

ที่มา : Labartre, C. (1973). "L' Urbanisation au Laos," *Géographie 3e : Le Laos et l'Asie du Sud Est*. ๖. 122.

ภาพประกอบ 10 แผนที่ตัวเมืองสุวรรณเขต ค.ศ. 1929

ที่มา : Haute Commission D'armement Franco- Siamoise de Délimitaion du Mékong 1931. (1931?). *Tracé de la Frontière Franco- Siamoise du Mékong.* (แผนที่). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ ผ. มท 13 (แผนผังเขตแดนไทยลาว บริเวณแม่น้ำโขง)

ภาพประกอบ 11 แผนที่ตัวเมืองสุวรรณเขต ค.ศ. 1954

ที่มา : ดัดแปลงจาก Labarthe, C. (1973). "L' Urbanisation au Laos," *Géographie 3e : Le Laos et L'Asie du Sud Est.* p. 122.

"ลำดับที่ 35. แผนผังเมืองสุวรรณเขตเอกสารกระทรวงมหาดไทย," ใน แผนที่แสดงเขตและบริเวณต่างๆ ของเมืองฝรั่งเศส. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ (1) มท 3.1.4.18/9.

ในระหว่าง ค.ศ. 1893-1954 ฝรั่งเศสได้จัดแบ่งเขตการใช้ที่ดินเป็นเขต ดังนี้

เขตสถานที่ราชการและเขตที่อยู่อาศัยชั้นดี เขตนี้ตั้งอยู่ที่ทิศใต้ของเมือง อยู่ในพื้นที่ภายในเขตถนนเลขที่ 1 และถนนที่เลียบแม่น้ำโขง บริเวณดังกล่าวประกอบไปด้วย สถานที่ราชการ เช่น ที่ทำการเจ้าแขวง ที่ทำการเจ้าเมือง การเงิน ไปรษณีย์ สโมสรชาวฝรั่งเศส โรงเรียนประถมท่าแร่ (École Sud)¹ รวมทั้งเป็นเขตที่อยู่อาศัยชั้นดี (Zone of Better Resident) ประกอบไปด้วยบ้านพักข้าราชการ ที่พักของชาวตะวันตก เช่น เรือนที่พักของเจ้าแขวง ติดกับฝั่งแม่น้ำโขงท้ายเมือง เรือนฝรั่ง โรงแรมของฝรั่งเศส เขตนี้เป็นเขตที่มีการขยายตัวช้า เพราะเป็นสถานที่ราชการและบ้านพักของข้าราชการซึ่งมีจำนวนไม่มากนัก

เขตใจกลางเมือง (Central Business District-CBD-Downtown²) เป็นเขตธุรกิจ ศูนย์กลางการค้า ประกอบไปด้วย ตลาด ห้างร้านของชาวฝรั่งเศส จีน หรือเวียดนาม โรงแรม พร้อมทั้งเป็นย่านที่อยู่อาศัยของคนจีนเพราะคนจีนนิยมประกอบอาชีพค้าขาย เมื่อเขตใจกลางเมืองมีประชากรมากขึ้น การขยายตัวเขตนี้เป็นไปได้ยากเพราะชนาบตัวแม่น้ำโขง โบสถ์คริสต์ ศาสนา และสถานที่ราชการ ดังนั้นในเขตนี้จึงมีราษฎรอยู่กันหนาแน่นกว่าเขตอื่นๆ บ้านเรือนจึงเป็นลักษณะเรือนห้องแถวติดๆ กันเป็นส่วนใหญ่

เขตที่อยู่อาศัย เป็นเขตที่อยู่อาศัยตั้งบ้านเรือนทางทิศเหนือและตะวันออกของเมือง ซึ่งเป็นเขตที่อยู่อาศัยชุมชนลาวและชุมชนเวียดนาม กล่าวคือ

ชุมชนลาวตั้งอยู่ทางทิศเหนือ ประกอบไปด้วย บ้านพักข้าราชการลาว เช่น บ้านพักเจ้าเมือง เจ้าราชวงศ์ ราชบุตร และบ้านเรือนราษฎรลาว ศูนย์กลางชุมชนลาว คือ วัดไชยภูมิमारาม และสถานที่สำคัญในชุมชนลาว ได้แก่ หอมเหตักดิ์ โรงสีไฟ โรงไฟฟ้า ท่าเรือ สโมสรข้าราชการลาว สนามกีฬา โรงเรียนวัดไชยภูมิमारาม (École Nord)³ เป็นต้น

ชุมชนคนเวียดนาม อยู่ทางทิศตะวันออกของตัวเมืองเริ่มตั้งแต่วัดเวียดลงไปทางทิศใต้จนถึงถนนมะคะเวหา ศาสนสถานที่สำคัญ ๆ เขตนี้ได้แก่ วัดเวียด วัดคริสต์

ในเขตที่อยู่อาศัยเป็นเขตที่มีการขยายตัวเร็วกว่าเขตอื่นๆ เพราะเนื่องจากคนลาวและคนเวียดนามอพยพเข้ามาอยู่ใหม่ จะตั้งบ้านเรือนขยายออกจากชุมชนเดิมของคนลาวและเวียดนามออกไป ตามทิศเหนือและทิศตะวันออกตามลำดับ การขยายตัวเมืองสุวรรณเขตจึงขยายไปตามแนวเขตนี้ตั้งแต่สมัยอาณานิคมจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

¹โรงเรียนประถมท่าแร่ (École Sud) เป็นโรงเรียนระดับประถมตอนปลายซึ่งใช้ภาษาฝรั่งเศสในการเรียนการสอน

²ฉัตรชัย พงศ์ประยูร. (2527). ภูมิศาสตร์เมือง. หน้า 45.

³โรงเรียนวัดไชยภูมิ (École Nord) เป็นโรงเรียนประถมศึกษาตอนต้นซึ่งใช้ภาษาลาวในการเรียนการสอน

3. สภาพแวดล้อมทางกายภาพในตัวเมือง

ฝรั่งเศสจัดวางผังเมืองสุวรรณเขตอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย ถนนสายสำคัญ ๆ ได้แก่ ถนนเลขที่ 1 และถนนแคมโขง ฝรั่งเศสได้ปลูกต้นสนสองข้างทาง¹ และติดตั้งเสาและโคมไฟซึ่งนำมาจากยุโรป เพื่อส่องแสงสว่างให้ผู้ที่สัญจรไปมาในช่วงเวลาค่ำคืน โดยทุกตอนเย็นจะมีพนักงานป็นันไดขึ้นไปจุดตะเกียงในโคมไฟที่แขวนอยู่บนเสาโคมไฟตามริมถนนสำคัญ ๆ²

ลักษณะสถาปัตยกรรมสถานที่ราชการ สำนักงาน โรงเรียน โบสถ์ บ้านพักข้าราชการ บ้านพักเป็นลักษณะสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกหรือแบบผสมผสานแบบตะวันตกกับพื้นเมืองลาว ซึ่งใช้วัสดุที่ใช้ก่อสร้างส่วนเป็น อิฐ หิน ปูน ทราย ในปัจจุบันสามารถพบเห็นอาคารดังกล่าวได้ทั่วไปในเขตตัวเมืองสุวรรณเขต ส่วนบ้านเรือนของราษฎรตั้งเรียงรายตามริมถนนอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย ราษฎรแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์บ้านเรือนอยู่ในละแวกย่านเดียวกัน ดังนี้

บ้านเรือนคนลาว ตั้งบ้านเรือนอยู่รอบวัดไชยภูมิ และทางด้านตอนเหนือของตัวเมือง บ้านเรือนส่วนใหญ่ของคนลาวเป็นเรือนไม้ยกพื้นสูงตามรูปแบบสถาปัตยกรรมลาว ส่วนบ้านคนลาวที่เป็นตึกทรงฝรั่งจะเป็นเรือนพักข้าราชการลาวตำแหน่งสำคัญๆ เช่น บ้านพักเจ้าเมืองสุวรรณเขต ตั้งอยู่ริมถนนแคมโขง (ตรงข้ามกับด่านตรวจคนเข้าเมืองในปัจจุบัน) ปัจจุบันทุบทิ้งไปแล้ว

บ้านเรือนคนเวียดนาม ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ตรงกลางเมืองซีกด้านตะวันออก นิยมสร้างเป็นบ้านชั้นเดียว ลักษณะสถาปัตยกรรมตามแบบตะวันตก หรือแบบพื้นเมืองเวียดนาม

บ้านเรือนคนจีน ตั้งบ้านอาศัยอยู่เป็นบ้านเรือนห้องแถวลักษณะสถาปัตยกรรมตามแบบตะวันตก ย่านคนจีนอยู่ในเขตใจกลางเมือง และริมถนนเลขที่ 1 ด้านทิศใต้ของวัดไชยภูมิ จนถึงตลาด และรอบตลาด

พื้นที่กิจกรรมพิเศษ

ฝรั่งเศสได้แบ่งพื้นที่ทำกิจกรรมพิเศษบางประเภทแยกออกจากเขตชุมชนเพื่อเป็นสัดส่วน แต่ก็ไม่ห่างจากชุมชนมากนักทั้งนี้เพื่อให้สะดวกในการคมนาคมขนส่ง

1. - สุสานคริสต์ (ป่าช้าฝรั่ง) อยู่ทางด้านทิศใต้ของชุมชนคนเวียดนาม และไม่ห่างจากเขตที่ราชการและบ้านพักฝรั่งเศสมากนัก ปัจจุบันเป็นสุสานร้าง จากการสอบถามชาวบ้านที่ตั้งบ้านเรือนรอบๆ สุสานว่า ปัจจุบันยังมีชาวเวียดนามและชาวฝรั่งเศสมาเคารพศพบรรพบุรุษ บ้างมีชาวฝรั่งเศสมาสืบหาร่องรอยหลุมฝังศพบรรพบุรุษที่เคยมาทำงานและเสียชีวิตในลาว

2. สนามบิน ฝรั่งเศสได้สร้างสนามบินทางทิศตะวันออกของตัวเมืองสุวรรณเขต ปัจจุบันยังเป็นสนามบินพาณิชย์ ของเมืองสุวรรณเขต

¹ ท้าวอุ่น ชนะนิกร. (2520). ความหลังของข้าพเจ้า ท้าวอุ่น "ดินเย็น" ชนะนิกร. หน้า 9.

² พันธราช อมรธิดา. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ บ้านโพนสว่างใต้ ถนนมะคะสะหวิน เมืองสุวรรณเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมื่อวันที่ 9 กันยายน 2544.

3. โรงฆ่าสัตว์ ตั้งอยู่ใต้สุดของเมืองสุวรรณเขตบริเวณปากห้วยลงกง
4. ค่ายทหารฝรั่งเศส และที่เก็บเสบียงต่าง ๆ ตั้งอยู่นอกตัวเมืองทางด้านทิศเหนือทางไปเวียดนาม ปัจจุบันคือ สถานีขนส่งรถโดยสารสุวรรณเขต

4. เทคโนโลยี และนวัตกรรมตะวันตก

ฝรั่งเศสได้นำเอาเทคโนโลยีและนวัตกรรมตะวันตกมาใช้ในเมืองสุวรรณเขตที่สำคัญ เช่น การไปรษณีย์โทรเลข เรือกลไฟ เครื่องจักรไอน้ำ โรงไฟฟ้า โรงสีไฟ น้ำมันก๊าด รถยนต์ เครื่องบิน ระบบสาธารณสุข การสาธารณสุข ระบบการศึกษา ฯลฯ เทคโนโลยีและนวัตกรรมเหล่านี้ ฝรั่งเศสนำมาใช้เฉพาะกิจการของอาณานิคม เพื่อใช้ในการติดต่อสื่อสารคมนาคม การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เป็นไปอย่างสะดวกรวดเร็ว ซึ่งชาวสุวรรณเขตได้รับผลประโยชน์จากเทคโนโลยีและนวัตกรรมตะวันตก เหล่านั้นโดยตรง เช่น การติดต่อสื่อสาร เดินทางไปมาหาสู่ระหว่างเมือง เป็นไปด้วยความสะดวกรวดเร็ว แต่อย่างไรก็ตามราษฎรทั่วไปที่จะใช้บริการกิจกรรมเหล่านี้ได้มีจำนวนไม่มากนัก เพราะต้องเสียค่าใช้จ่ายสูง หรือโอกาสได้ใช้มีน้อย เช่น ไปรษณีย์โทรเลข ใช้ในกิจการอาณานิคม หากบุคคลทั่วไปจะใช้บริการต้องเสียค่าใช้จ่าย รถยนต์เริ่มเข้ามาในสุวรรณเขตในช่วงทศวรรษที่ 1910 แล้ว แต่ชาวบ้านไม่สามารถใช้ได้ เพราะรถยนต์มีราคาแพง รวมทั้งน้ำมันเชื้อเพลิงมีปริมาณน้อยจำเป็นต้องประหยัดไว้ใช้เฉพาะกิจการของอาณานิคม แม้แต่เจ้าเมืองก็ยังไม่ใช้รถยนต์ เจ้าเมืองต้องใช้รถม้าประจำตำแหน่งแทนพร้อมม้า 2 ตัว¹ แม้กระทั่งระบบการศึกษาแบบตะวันตก ฝรั่งเศสก็มุ่งแต่ผลิตนักเรียนให้ที่จบมาเพื่อทำงานรับใช้ระบบอาณานิคม

ผลจากการนำเทคโนโลยีและนวัตกรรมจากตะวันตกเข้ามาในลาวทำให้คนที่อาศัยในตัวเมืองสุวรรณเขตและเมืองอื่นๆ ที่สำคัญของลาวซึ่งมีเพียงร้อยละ 5 (ส่วนใหญ่เป็นคนเวียดนาม) ของพลเมืองทั้งหมดในลาวมีโอกาสได้รับบริการทางด้านสาธารณสุข การศึกษา สวัสดิการต่าง ๆ จากฝรั่งเศส แต่คนส่วนใหญ่ของลาวร้อยละ 95 ที่อาศัยอยู่ในเขตชนบทไม่ได้รับความสะดวกสบายจากเทคโนโลยีและบริการต่าง ๆ เหมือนเช่นกับคนเมือง และในขณะเดียวกันชาวชนบทยังคงมีความเป็นอยู่ที่พึ่งพิงธรรมชาติ อีกทั้งวิถีชีวิตต้องเปลี่ยนแปลงเพราะต้องถูกเกณฑ์แรงงานรับใช้ระบบอาณานิคม ถูกขูดรีดภาษี ชาวชนบทเกิดความไม่พอใจที่วิถีชีวิตต้องเปลี่ยนแปลงไป ดังนั้นลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ที่ขัดแย้งและเข้ากันไม่ได้เป็นขบวนการต่อสู้ของประชาชนลาวต่อต้านการปกครองของฝรั่งเศส จึงเริ่มก่อตัวในเขตชนบทและค่อยแผ่ขยายเข้ามาสู่เมือง

¹ พันธุราช อมรธิดา. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านโพนสว่างใต้ ถนนมะคะสะหวัน เมืองสุวรรณเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมื่อวันที่ 9 กันยายน 2544.

5. ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ในเมืองสุวรรณเขต

เมืองสุวรรณเขตเป็นศูนย์กลางการเมืองการปกครอง การคมนาคมสื่อสาร สังคมเมืองสุวรรณเขตจึงเป็นสังคมเปิด โดยมีผู้คนจากที่ต่างอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่รวมกันในเมือง ซึ่งประกอบไปด้วย ผู้ปกครองชาวฝรั่งเศส และ ผู้ใต้ปกครองที่เป็นผู้ที่ถือสัญชาติฝรั่งเศส ได้แก่ คนลาว เวียดนาม และกัมพูชา นอกจากนี้ยังมีบุคคลต่างด้าวเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมือง เช่น คนจีน ดังนั้นเมืองสุวรรณเขตจึงมีลักษณะเป็นเมืองที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์

5.1 ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับกลุ่มชาติพันธุ์ในเมืองสุวรรณเขต

ศาสนาเป็นระบบความเชื่ออย่างหนึ่งซึ่งช่วยให้เกิดการจัดระเบียบสังคม รวมทั้งมีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมโดยแสดงออกมาในรูปแบบ ประเพณี ค่านิยม โลกทัศน์ วิถีชีวิต และศาสนายังเป็นสิ่งที่นำมาเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นกลุ่มและพวกพ้องหรือชาติพันธุ์เดียวกัน ดังนั้นในการศึกษาการอพยพกลุ่มชาติพันธุ์ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองสุวรรณเขต ผู้วิจัยจึงจำเป็นต้องกล่าวถึงศาสนาในเมืองสุวรรณเขต ทั้งนี้เพราะศาสนาที่ชาวเมืองสุวรรณเขตนับถือมีความหลากหลายและแต่ละศาสนายังมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์

ในสมัยฝรั่งเศสปกครองลาวเป็นอาณานิคม ฝรั่งเศสดำเนินนโยบายให้อิสระในการนับถือศาสนา ในแคว้นลาว พลเมืองลาวมีอิสระในการเลือกนับถือศาสนาใดก็ได้ ฝรั่งเศสไม่กีดกันหรือบังคับให้นับถือศาสนาใดศาสนาหนึ่ง¹ เช่นเดียวกับในแคว้นกัมพูชา ฝรั่งเศสไม่ได้มุ่งเน้นในเรื่องการนับถือศาสนาแต่สนใจในด้านเศรษฐกิจและผลประโยชน์จากกัมพูชามากกว่า² ส่วนเวียดนามประชาชนยังคงมีเสรีภาพในการนับถือศาสนาเช่นเดียวกับแคว้นอื่นๆ ตราบเท่าที่ศาสนาไม่ขัดต่อการปกครองของฝรั่งเศส แต่หากมีศาสนาหรือลัทธิใดที่มีแนวความคิดที่เป็นปฏิปักษ์ต่อฝรั่งเศสโดยตรง รัฐบาลอินโดจีนฝรั่งเศสจะทำการปราบปราม เช่น ลัทธิเกาไดที่แพร่หลายในเวียดนาม³ ลัทธิเกาไดได้ดำเนินการต่อต้านการปกครองฝรั่งเศสอย่างเปิดเผยในช่วงระหว่าง ค.ศ. 1939-1945 ฝรั่งเศสถือว่าลัทธิเกาไดเป็นพรรคการเมืองที่ทำลายอำนาจของฝรั่งเศส จึงต้องปราบปราม ฝรั่งเศสพยายามจำกัดนิกายเกาไดที่แพร่หลายอยู่ภายในแคว้นโคชินจีนและยังออกกฎหมายห้ามประชาชนในแคว้นอันนัม และตั้งเกียนับถือนิกายเกาไดไว้

¹ พระอาจารย์มหานงก์ ดำรงบุญ. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ วัดไชยภูมิอาราม เมืองสุวรรณเขต ส.ป.ป.ลาว เมื่อวันที่ 6 และ 8 กันยายน 2544.

² พูนทรัพย์ รงคุปตวนิช. (2541). ประวัติศาสตร์กรุงพนมเปญ ในฐานะเมืองหลวงของกัมพูชา ระหว่างปี ค.ศ. 1865 – 1953. หน้า 111.

³ ลัทธิเกาไดก่อตั้งขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1919 โดย โงวันเลียว ซึ่งได้ผสมผสานศาสนา ลัทธิ ความเชื่อต่าง ๆ ที่มีอยู่ในเวียดนามเข้าด้วยกัน เช่น พระพุทธศาสนา คริสต์ศาสนา ลัทธิขงจื้อ ลัทธิเต๋า และความเชื่อเรื่องวิญญาณ ลัทธิเกาไดเป็นที่แพร่หลายในแคว้นโคชินจีน ใน ค.ศ. 1954 มีผู้นับถือนิกายเกาได มากถึง 1.5 ล้านคน

ที่มา : โจเซฟ บัตตินเจอร์. (2523). ประวัติศาสตร์การเมืองเวียดนาม. หน้า 143 -144.

ศาสนาที่สำคัญในเมืองสุวรรณเขต ได้แก่ พระพุทธศาสนานิกายหินยานหรือเถรวาท และนิกายมหายาน คริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิก แต่ละศาสนามีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์ในเมืองสุวรรณเขต เช่น คนลาวและคนเขมรส่วนใหญ่นับพระพุทธศาสนานิกายหินยาน คนเวียดนามส่วนใหญ่พระพุทธศาสนานิกายมหายาน ส่วนคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิกมีผู้นับถือเป็นคนฝรั่งเศส คนเวียดนามและคนลาวบางคน

5.1.1 พระพุทธศาสนา นิกายหินยาน

ผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนานิกายหินยานหรือเถรวาทนั้นมีวัดเป็นสถาบันที่มีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนาเพราะวัดเป็นที่ปฏิบัติธรรม ศึกษาธรรมะ เป็นที่จำวัดของพระภิกษุสงฆ์ผู้เผยแผ่ศาสนา วัดในพระพุทธศาสนานิกายหินยานในตัวเมืองสุวรรณเขตสมัยอาณานิคม ได้แก่ วัดไชยภูมิมาราม (วัดใหญ่) สร้างขึ้นประมาณ ค.ศ. 1906 โดยกลุ่มของเจ้าเมืองสุวรรณเขตและกลุ่มคนลาวรุ่นแรก ๆ ที่อพยพเข้ามาสร้างบ้านแปลงเมืองสุวรรณเขต วัดไชยภูมิมารามเป็นศูนย์กลางของชุมชนคนลาวที่นับถือพระพุทธศาสนานิกายหินยาน ต่อมาหลังสงครามโลกคนลาวจากเขตชนบทและเมืองต่างๆ ในแขวงสุวรรณเขตอพยพเข้ามาสู่เมืองสุวรรณเขตมากขึ้นเกิดชุมชนใหม่ เช่น บ้านท่าयोग บ้านไชยมงคล บ้านจอมแก้ว บ้านรัตนรังษี บ้านสุนันทา ต่อมาชุมชนลาวเหล่านี้ขยายตัวเพิ่มขึ้น คนลาวในชุมชนจึงได้สร้างวัดใหม่ขึ้นเป็นจำนวนมากโดยเฉพาะในสมัยราชอาณาจักรลาว¹ (ค.ศ.1954-1975) ซึ่งเป็นยุคที่พระพุทธศาสนายุกกลับมารุ่งเรืองอีกครั้งหลังจากที่ซบเซาในสมัยฝรั่งเศสปกครองลาวเป็นอาณานิคม

ในสมัยที่ฝรั่งเศสปกครองลาว ฝรั่งเศสไม่ได้กีดกันคนลาวเรื่องการนับถือพระพุทธศาสนา แต่ในขณะเดียวกันก็ไม่สนับสนุนให้สร้างวัดขึ้นใหม่ ในสมัยอาณานิคมจึงมีวัดไชยภูมิเป็นวัดลาวแห่งเดียวที่ตั้งอยู่ในเขตตัวเมืองสุวรรณเขต ส่วนกิจการทางด้านพระพุทธศาสนาในระยะแรก ฝรั่งเศสไม่ได้เข้ามาแทรกแซงยังปล่อยให้พระสงฆ์ปกครองกันเอง พระสงฆ์ส่วนใหญ่หย่อนยานธรรมวินัย จนกระทั่ง ค.ศ.1924 ผู้ปกครองฝรั่งเศสร่วมกับคณะพระสงฆ์ลาวสมณศักดิ์ชั้นสูงได้ร่วมกันร่างกฎข้อบังคับปกครองสงฆ์ขึ้นใหม่ และประกาศบังคับใช้ เมื่อวันที่ 10 มีนาคม ค.ศ. 1928 โดยผู้สำเร็จราชการแห่งแคว้นลาวได้ออกเป็น “กฎข้อบังคับลักษณะปกครองสงฆ์ในแคว้นลาว”² (Arrête Reglementant le Derge Bouddhigue au Lao 1928) กฎระเบียบที่ออกมานั้นมีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ

1. เพื่อฟื้นฟูบำรุงพระพุทธศาสนา ให้ถูกต้องตามพระวินัยบัญญัติ เพื่อรักษาและบูรณปฏิสังขรณ์อารามต่าง ๆ

¹ พระอาจารย์มหานง อังคารบุญ. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ วัดไชยภูมิมาราม เมืองสุวรรณเขต ส.ป.ป. ลาว เมื่อวันที่ 6 และ 8 กันยายน 2544.

² กฎข้อบังคับลักษณะปกครองคณะสงฆ์หัวเมืองลาวของฝรั่งเศส. (2 พ.ย. – 1 ธ.ค. 2471). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ ร.7 ต.29.12 (รหัสไมโครฟิล์ม ม ร.7 ต/16). หน้า 5 และ 21.

2. เพื่อเผยแพร่ความรู้ และความประพฤติดีงามแก่พลเมือง โรงเรียนและวัดต่าง ๆ จึงเป็นสถานที่ให้การศึกษาขั้นพื้นฐานแก่เด็ก¹

แต่จุดประสงค์ที่แท้จริงที่ฝรั่งเศสออกกฎหมายข้อบังคับลักษณะปกครองสงฆ์ คือ

1. ต้องการเข้าไปมีบทบาทควบคุมพระสงฆ์ตั้งแต่ระดับเบื้องต้น เช่น การแต่งตั้งเจ้าอธิการขึ้นใหม่ ต้องได้รับการรับรองจากนายบ้าน เสนอไปยังเจ้าราชาคณะ โดยผ่านตาแสง และเจ้าเมือง ตามลำดับพร้อมทั้งความเห็นเพื่อให้เจ้าแขวงชี้ขาดเห็นชอบ

2. เพื่อควบคุมบรรดาคนลาวหนีการเกณฑ์แรงงานโดยเข้ามาบวช เนื่องจากคนลาวบางส่วนหลีกเลี่ยงการเกณฑ์แรงงานโดยการหลบหนีและบ้างก็เข้ามาบวชเป็นพระภิกษุ สามเณร เพราะพระภิกษุสงฆ์ สามเณรจะได้รับการยกเว้นการเกณฑ์แรงงานและเสียส่วย ในสมัยอาณานิคมจึงพบเห็นเด็ก ๆ และชายหนุ่มในเขตชนบทมาบวชพระภิกษุสงฆ์ สามเณรตามวัดต่าง ๆ เพื่อหนีเกณฑ์แรงงานและมีโอกาสได้เล่าเรียนหนังสืออีกด้วย² ดังนั้นฝรั่งเศสจึงออกกฎหมายข้อบังคับพระภิกษุสงฆ์ให้ศึกษาธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด สำหรับผู้ที่มาบวชใหม่ต้องได้รับอนุญาตจากตาแสง³ แต่อย่างไรก็ตามยังมีเด็ก ๆ และชายหนุ่มจำนวนมากยังหลีกเลี่ยงการเกณฑ์แรงงานโดยใช้วิธีเข้ามาบวชเรียนในวัด ซึ่งบางหมู่บ้านมีเด็กหนุ่มบวชเรียนเป็นจำนวนมากถึง 40 -50 คน⁴

ส่วนกฎหมายข้อบังคับต่าง ๆ ฝรั่งเศสยังคงยึดถือตามแบบกฎหมายที่ปฏิบัติใช้กันภายในไทยและกัมพูชา กฎข้อบังคับส่วนใหญ่ยังคงยึดถือตามธรรมเนียมและธรรมเนียมปฏิบัติดั้งเดิม ฝรั่งเศสยังคงปล่อยให้สงฆ์ปกครองกันเองตามแบบแผนเดิมที่ปฏิบัติกันมา เพียงแต่ฝรั่งเศสไม่ให้มีพระสังฆราชเป็นหัวหน้าสงฆ์สูงสุดในระดับส่วนกลาง⁵ เพื่อไม่ให้พระสงฆ์รวมกลุ่มเป็นองค์กรขนาดใหญ่ในระดับส่วนกลาง แต่จัดให้มีหัวหน้าคณะสงฆ์เพียงแค่ระดับแขวง ดังนั้นในแต่ละแขวงมีตำแหน่งพระสงฆ์ “เจ้าราชาคณะ” เป็นตำแหน่งปกครองสูงสุด และต้องจำพรรษาประจำอยู่ ณ เมืองที่ทำการแขวง เพื่อติดต่อประสานงานกับเจ้าแขวง สำหรับแขวงสุวรรณเขตเจ้าอธิการ (เจ้าอาวาส) วัดไชยภูมิमारามดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าราชาคณะแขวงสุวรรณเขตเพราะเป็นวัดแห่งเดียวในเขตตัวเมืองสุวรรณเขตอันเป็นที่ตั้งของที่ทำการแขวง ส่วนระดับรองลงไป

¹กฎหมายข้อบังคับลักษณะปกครองคณะสงฆ์หัวเมืองลาวของฝรั่งเศส. (2 พ.ย. - 1 ธ.ค. 2471). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ ร.7 ต.29/12 (รหัสไมโครฟิล์ม ม ร.7 ต/16). หน้า 23.

²พระอาจารย์มหานอน ดำรงบุญ. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ วัดไชยภูมิमारาม เมืองสุวรรณเขต ส.ป.ป. ลาว เมื่อวันที่ 6 และ 8 กันยายน 2544.

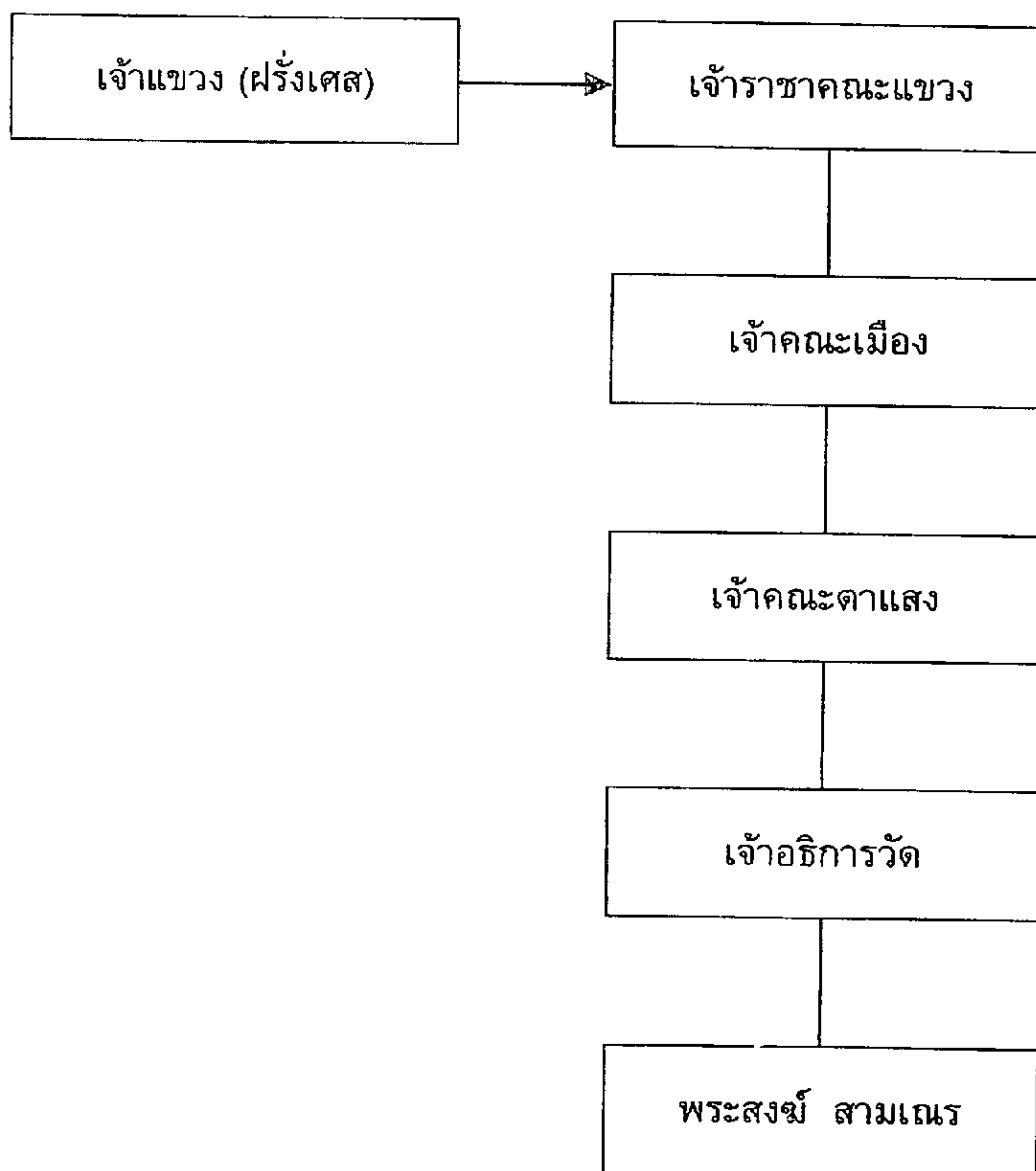
³กฎหมายข้อบังคับลักษณะปกครองคณะสงฆ์หัวเมืองลาวของฝรั่งเศส. (2 พ.ย. - 1 ธ.ค. 2471). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ ร.7 ต.29/12 (รหัสไมโครฟิล์ม ม ร.7 ต/16). หน้า 12 และ 28.

⁴พระอาจารย์มหานอน ดำรงบุญ. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ วัดไชยภูมิमारาม เมืองสุวรรณเขต ส.ป.ป. ลาว เมื่อวันที่ 6 และ 8 กันยายน 2544.

⁵สีลา วีระวงส์. 2540. ประวัติศาสตร์ลาว = พงสาวดารลาว. แปลโดย สมหมาย เปรมจิตต์. หน้า 313.

คือ “เจ้าคณะ” ในระดับเมือง ตาแสง บ้าน ตามลำดับ และวัดทุกแห่งมีเจ้าอธิการเป็นดูแลปกครองพระภิกษุสงฆ์ สามเณร และ สังฆี (เด็กวัด) ในวัด

แผนผังลำดับขั้นการปกครองสงฆ์ลาว
ตามกฎหมายข้อบังคับลักษณะปกครองสงฆ์ในแคว้นลาว ค.ศ. 1928

ภาพประกอบ 12 แผนผังลำดับขั้นการปกครองสงฆ์ลาว ตามกฎหมายข้อบังคับลักษณะปกครองสงฆ์ในแคว้นลาว ค.ศ. 1928

ที่มา : ปรับปรุงและตัดแปลงจาก กฎข้อบังคับลักษณะปกครองคณะสงฆ์หัวเมืองลาวของฝรั่งเศส. (2 พ.ย. – 1 ธ.ค. 2471). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ ร.7 ต.29/12 (ม ร.7 ต/16). หน้า 7, 23 และ เจ้าคำหมั่น วงกต-รัตนะ. (1949). พระราชประวัติ ราชตระกูลวังหน้า. หน้า 57.

ถึงแม้ฝรั่งเศสจะนำเจ้าหน้าที่บ้านเมืองเข้ามามีส่วนในการควบคุมกิจการในพระพุทธศาสนา แต่คนลาวยังคงยึดมั่นอยู่ในพระพุทธศาสนาเพราะวัฒนธรรมลาวมีพระพุทธศาสนาเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญ วิถีชีวิตคนลาวส่วนใหญ่ผูกพันอยู่กับวัดตั้งแต่เกิดจนตาย วัดจึงที่ผดุงรักษารักษาวัฒนธรรมของลาว กล่าวคือ

วัดเป็นศูนย์กลางสืบทอดรักษาศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณีลาว¹ เช่น ภาษาลาว ฝรั่งเศสได้บังคับให้คนลาวใช้ภาษาฝรั่งเศสเป็นภาษาราชการของแคว้นลาวเพื่อตัดกลืนทางวัฒนธรรม ปลายทศวรรษที่ 1920 ฝรั่งเศสยังได้เปลี่ยนปรับปรุงตัวอักษรภาษาลาวที่เขียนเป็นตัวโรมัน (ลาติน) และได้พิมพ์เป็นตำราเรียน ฝรั่งเศสได้นำตำราเรียนภาษาลาวตัวโรมันมาใช้ให้เด็กนักเรียนลาวเรียนกันในโรงเรียนต่างๆ พระอาจารย์มหานอน ดำรงบุญ ได้เล่าให้ฟังว่า ครั้นเมื่อสมัยเป็นเด็กเรียนหนังสือยังคงได้ทันเรียนภาษาลาวที่เป็นตัวโรมัน แต่เรียนได้สักระยะหนึ่งพระสงฆ์ลาวได้เป็นแกนนำคัดค้าน ในที่สุดฝรั่งเศสจึงยกเลิกการเรียนอักษรลาวตัวโรมันกลับไปใช้ตัวอักษรลาวดั้งเดิม นอกจากนี้วัดยังเป็นที่เก็บวรรณคดีลาว กฎหมายโบราณของลาวไว้ อีกทั้งเป็นที่ฝึกศิลปะพื้นเมือง เช่น การก่อสร้างธาตุ การแกะสลัก งานปูน งานปั้น การเขียนลายลาว ฟ้อน ขับ ลำ เป็นต้น พระจึงเป็นผู้ที่เอาใจใส่ในการปกป้องรักษาและสืบทอดวัฒนธรรมอันดีงามของลาว²

วัดเป็นศูนย์กลางการศึกษา เนื่องจากคนลาวไม่นิยมเล่าเรียนในโรงเรียนตามระบบของฝรั่งเศส และยังคงยึดถือการเรียนแบบจารีตดั้งเดิมคือ ศึกษาเล่าเรียนในวัดพร้อมทั้งศึกษาปฏิบัติธรรมไปพร้อมๆ กัน ในขณะที่ฝรั่งเศสปกครองลาว ฝรั่งเศสไม่ค่อยสนใจจัดการศึกษาในลาว ดังจะเห็นได้จากฝรั่งเศสตั้งโรงเรียนเฉพาะในตัวเมืองใหญ่ ใน ค.ศ. 1930 ทั่วแคว้นลาวมีโรงเรียนเพียง 66 โรง³ เฉลี่ยแขวงละหกโรง ส่วนในตัวเมืองสุวรรณเขตมีโรงเรียนฝรั่งเศสเพียงแค่ระดับชั้นประถมศึกษาสองโรงเรียนเท่านั้น คือ โรงเรียนวัดไชยภูมิ (ประถมต้น) และ โรงเรียนท่าแร่ (ประถมปลาย) และโรงเรียนเอกชนของคนจีน คือ โรงเรียนหูซิง รับเฉพาะคนจีนเข้าเรียนเท่านั้น ดังนั้น วัดลาวจึงเป็นการศึกษาทางเลือกหนึ่งที่สำคัญของคนลาว

¹ทองสา ไชยะวงคำดี และคณะ. (1989). *ประวัติศาสตร์ลาว เล่ม 3 1893 ถึงปัจจุบัน*. หน้า 52.

²แหล่งเดิม. และ พระอาจารย์มหานอน ดำรงบุญ. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ วัดไชยภูมิอาราม เมืองสุวรรณเขต ส.ป.ป. ลาว เมื่อวันที่ 6 และ 8 กันยายน 2544.

³ทองสา ไชยะวงคำดี และคณะ. (1989). *เล่มเดิม*. หน้า 48.

ค.ศ. 1932 คณะพระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่ของลาวร่วมกับเจ้ามหาอุปราชเพชรราชและเจ้าหน้าที่ผู้ใหญ่ของลาวได้จัดระบบการศึกษาสงฆ์ โดยเปิดโรงเรียนพระปริยัติธรรม (École de Pali) ในเวียงจันทน์และแขวงต่าง ๆ¹ เมื่อพระสงฆ์จบหลักสูตรการเรียนในโรงเรียนพระปริยัติธรรมระดับ “ประถมปริยญาเอก” หรือ เปรียญสาม แล้วสามารถไปศึกษาต่อที่โรงเรียนบาลีชั้นสูง (École Supérieure de Pali) ในกรุงพนมเปญ แคว้นกัมพูชา สำหรับแขวงสุวรรณเขต โรงเรียนพระปริยัติธรรมตั้งอยู่ในวัดไชยภูมิमाराम บรรดาพระสงฆ์ลาวจากวัดต่าง ๆ ในแขวงสุวรรณเขต จะเข้ามาเรียนในโรงเรียนพระปริยัติธรรมที่ตั้งอยู่ในวัดไชยภูมิमारามเป็นจำนวนมาก ในปัจจุบันโรงเรียนพระปริยัติธรรมประจำแขวงสุวรรณเขต ยังคงตั้งอยู่ในวัดไชยภูมิमारาม และเป็นการศึกษาทางเลือกสำหรับคนลาวที่ขาดแคลนทุนทรัพย์ที่มีความประสงค์เล่าเรียนศึกษา ยังคงนิยมบวชเรียนและมาศึกษาที่โรงเรียนพระปริยัติธรรมที่วัดไชยภูมิเป็นจำนวนมาก

5.1.2 พระพุทธศาสนา นิกายมหายาน

ในเมืองสุวรรณเขตความเชื่อพระพุทธศาสนา นิกายมหายาน² (Dai thū'a) ได้เข้ามาพร้อมกับชาวเวียดนามที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองสุวรรณเขต

ก่อน ค.ศ. 1932 บรรดาพุทธศาสนิกชนชาวเวียดนามไม่มีวัดเป็นที่ประกอบศาสนากิจ ดังนั้น ประมาณปลายทศวรรษที่ 1920 พระภิกษุจากเมืองเว้ พร้อมด้วยชาวเวียดนามในเมืองสุวรรณเขตจึงได้สร้างวัดขึ้นในบริเวณชุมชนของชาวเวียดนามทางด้านทิศเหนือของเมืองซึ่งใกล้กับวัดไชยภูมิमारาม วัดที่สร้างขึ้นใหม่ มีชื่อว่า วัดเดื่อยก้าก (Chùa Diêu Giác) คนลาวนิยมเรียกกันว่า “วัดเวียด” ภายในวัดเดื่อยก้ากเป็นที่จำพรรษาของพระภิกษุ และพระอุโบสถซึ่งสร้างเสร็จใน ค.ศ. 1932 เป็นประกอบศาสนกิจ และความเชื่อของชาวเวียดนามเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ชาวเวียดนามในเมืองสุวรรณเขตจำนวนมากอพยพข้ามแม่น้ำโขงไปตั้งถิ่นฐานเมืองมุกดาหาร พระภิกษุจากวัดเดื่อยก้าก จึงอพยพตามชาวเวียดนามไปเมืองมุกดาหารเพื่อสร้างวัดเวียดขึ้นใหม่ที่เมืองมุกดาหาร ส่วนวัดเวียดในสุวรรณเขตยังคงมีอยู่ในขณะที่ชุมชนคนเวียดนามขยายตัวขึ้นเรื่อย ๆ ต่อมาลาวในสมัยราชอาณาจักรลาวซึ่งเป็นยุคที่พระพุทธศาสนากลับมารุ่งเรืองอีกครั้ง ชาวเวียดนามในเมืองสุวรรณเขตได้ร่วมกันสร้างวัดเวียดแห่งใหม่ขึ้นในบริเวณชุมชนคนเวียดนามทางทิศตะวันออกของเมืองติดกับวัดรัตนรังษี (วัดลาว) วัดเวียดแห่งใหม่มีชื่อว่า วัดบ่าวกวาง (Chùa Báo Quang) ปัจจุบันวัดเดื่อยก้ากเป็นที่จำพรรษาของภิกษุณี (Sư Cô) ส่วนวัดบ่าวกวาง เป็นที่จำพรรษาของพระภิกษุ (Sư Ông)

¹ เจ้าคำหมั้น วงกต-รัตนะ. (1971). พระราชประวัติวงศ์วังหน้า ราชตระกูลเจ้าอุปราชอุ้นแก้ว. หน้า 57.

² พระพุทธศาสนา นิกายมหายานตามแบบของเวียดนาม คนไทยเรียกว่า พระพุทธศาสนาอันนัม นิกาย

เนื่องจากความเชื่อของชาวเวียดนามเป็นการผสมผสานความเชื่อพระพุทธศาสนา กับ ปรัชญาจีน ลัทธิขงจื้อ และเต๋า เข้าด้วยกันกลายเป็นเอกลักษณ์ของชาวเวียดนามและมีอิทธิพล ต่อพื้นฐานทางวัฒนธรรมเวียดนามตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังนั้นวัดเวียดนามนอกจากเป็นที่จำวัด ของพระภิกษุสงฆ์ และเป็นที่ประกอบศาสนกิจของบรรดาพุทธศาสนิกชน เช่น ทำวัด สวดมนต์ ไหว้พระ ปฏิบัติธรรม ฯลฯ วัดยังเป็นที่ประกอบพิธีกรรมตามประเพณี ความเชื่อของชาวเวียดนาม เช่น พิธีไหว้เทพเจ้า พิธีไหว้บรรพบุรุษ ดังจะเห็นได้จากวัดเดือยเก๋าก นอกจากมีแท่นบูชา พระพุทธรูปแล้วยังมีแท่นบูชาเทพเจ้า แท่นบูชาบรรพบุรุษ ชาวเวียดนามจะมาไหว้พระ เทพเจ้า และบรรพบุรุษ ในโอกาสสำคัญ ๆ รวมทั้ง ในเทศกาลหรือวันสำคัญของชาวเวียดนาม เช่น “เต็ด เหวียน ดาน”¹ (Tết Nguyên Đán) วันปีใหม่ หรือ วันตรุษเวียดนาม ชาวเวียดนามเรียกสั้นว่า “เต็ด” ซึ่งเป็นวันที่สำคัญมากสำหรับชาวเวียดนาม เป็นวันที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของชาติ ในวันเต็ดชาวเวียดนามทุกคนกลายเป็นครอบครัวเดียวกันโดยร่วมการเฉลิมฉลอง กิจกรรมในวันเต็ดมีแนวคิดในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลด้วยกัน เช่น คนที่ยังมีชีวิตอยู่กับผู้ที่ ล่วงลับไปแล้ว หรือระหว่างเครือญาติพี่น้อง และยังเป็นการเชื่อมโยงเวลาอดีตกับปัจจุบัน พิธีกรรมวันเต็ดจึงไม่จำกัดอยู่แต่ส่วนบุคคลหรือครอบครัว แต่ขยายเป็นพิธีกรรมของชุมชน² ดังนั้นการประกอบพิธีกรรมจึงทำทั้งที่บ้าน และที่วัด ในวัดเวียดนามจึงมีทั้งแท่นบูชาเทพเจ้า แท่นบูชาบรรพบุรุษ ชาวเวียดนามเมืองสุวรรณเขตจะนำเอารูปบรรพบุรุษที่ล่วงลับมาติดไว้ที่หิ้ง แท่นบูชาไว้ที่วัด ชาวเวียดนามนิยมนำผลไม้ห้อย่าง ซึ่งชาวเวียดนามเชื่อว่าเป็นผลไม้ศักดิ์สิทธิ์ หรือทำตามกันมาเป็นประเพณี คือ ส้มโอ ส้มเขียวหวาน กล้วยดิบหนึ่งหวี ลูกพลับ และขนุน³ นำไปไหว้เจ้า บรรพบุรุษที่วัด พิธีดังกล่าวทำเฉพาะที่วัด แต่ปัจจุบันในเวียดนามได้ย้ายสถานที่ ทำพิธีไหว้บรรพบุรุษด้วยผลไม้ห้อย่างจากที่วัดมาทำที่บ้านหรือร้านค้าแทน⁴ ส่วนในเมือง สุวรรณเขตพิธีกรรมดังกล่าวยังคงพบเห็นทำกันในวัด

วัดเวียดนามเป็นทั้งศาสนาสถานและสถานที่ซึ่งใช้ประกอบพิธีกรรมตามประเพณีของชาว เวียดนาม ดังนั้นชาวเวียดนามในสุวรรณเขตมีวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับวัด วัดเวียดนามจึงเปรียบ เสมือนศูนย์กลางเป็นชุมชนเวียดนามซึ่งเป็นที่พบปะของชาวเวียดนามในสุวรรณเขตแล้ววัดยังที่ผดุง รักษาเอกลักษณ์ความเป็นคนเวียดนามไว้จนถึงปัจจุบัน

¹วันปีใหม่ หรือ วันตรุษเวียดนาม ในภาษาเวียดนาม เรียกว่า “เต็ด เหวียน ดาน” (Tết Nguyên Đán) แปลว่า “เทศกาลวันต้นปีใหม่” คำว่า Tết มาจากภาษาจีนออกเสียงว่า เตียด.(Tiē) หมายถึง “ตาไม้ไผ่” หรือ “ระยะเวลาแห่งการเริ่มต้นของปี” ต่อมาออกเสียงเพี้ยนเป็น เต็ด (Tết)

ที่มา : โสภนา ศรีจำปา. (2543). *รู้จักเวียดนามผ่านภาษาและวัฒนธรรม*. หน้า 128.

²แหล่งเดิม.

³ถ้าหาผลไม้อย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ก็จะใช้ผลไม้ที่มีตามฤดูกาลแทน

ที่มา ; โสภนา ศรีจำปา. (2543). *แหล่งเดิม*. หน้า 142-143.

⁴โสภนา ศรีจำปา. (2543). *เล่มเดิม*. หน้า 143.

5.1.3 คริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิก

คริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิกเป็นศาสนาหนึ่งที่สำคัญของชาวเมืองสุวรรณเขตซึ่งมีที่ผู้นับถือคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิกหรือคริสตัง ได้แก่ ชาวฝรั่งเศส เวียดนาม ลาวคริสตศาสนาเข้ามาในสุวรรณเขตพร้อมกับการแพร่อิทธิพลของฝรั่งเศสเข้ามาในดินแดนลุ่มแม่น้ำโขงในลาว กล่าวคือฝรั่งเศสได้เข้ามาเผยแพร่คริสต์ศาสนาในลาวอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ 2 มกราคม ค.ศ.1881 พระสังฆราชเวย์ บาทหลวงชาวฝรั่งเศส ผู้ปกครองดูแลคริสตจักรมิสซังกรุงเทพฯ ได้แต่งตั้งให้ คุณพ่อโปรดอม และคุณพ่อชาเวียร์ เกโก เป็นพระธรรมทูตชาวฝรั่งเศสเผยแพร่คริสต์ศาสนาในดินแดนลาว² คุณพ่อโปรดอม และคุณพ่อชาเวียร์ เกโก ได้เข้ามาเผยแพร่คริสต์ศาสนาในดินแดนลาวตามเมืองต่าง ๆ โดยเข้ามาแห่งแรกที่เมืองอุบลราชธานี และได้ไถ่ทาส 18 คน จากเมืองพวนที่ถูกชาวภูไทจับมาขาย พร้อมตั้งวัดคาทอลิกขึ้นเป็นแห่งแรกที่บ้านบุงกะเทว เมืองอุบลราชธานี แล้วตั้งชื่อว่า “วัดแม่พระนฤมลทิน”³ เมื่อวันที่ 17 ตุลาคม 1981 บาทหลวงชาวฝรั่งเศสได้เผยแพร่พระคริสต์ศาสนา โดยการไถ่ทาสตามเมืองริมแม่น้ำโขง แล้วรับเข้ารีตเป็นคริสตัง คนลาวตามเมืองต่าง ๆ เข้ารีตเป็นจำนวนมาก ต่อมาในวันที่ 1 พฤษภาคม ค.ศ. 1899 สถาปนามิสซังลาวขึ้นใหม่ โดยแยกจากมิสซังกรุงเทพฯ เนื่องจากมีคริสตังคนลาวทั้งสองฝั่งโขงเพิ่มขึ้นจำนวนมากอีกทั้งยังห่างไกลจากกรุงเทพฯ โดยมีสำนักพระสังฆราชตั้งอยู่ที่หนองแสง จังหวัดนครพนม โดยมีอาณาเขตครอบคลุมภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยทั้งหมดรวมกับลาว ยกเว้นแขวงจำปาศักดิ์ แขวงรัตนนิน (เขียงขวาง) และแขวงอัตตะปือรวมคริสตังในขณะนั้นทั้งหมด 9,262 คน และคริสตังสำรองอีก 1,761 คน⁴ ในขณะนั้นตำแหน่งสำคัญ ๆ ในลาวส่วนใหญ่เป็นบาทหลวงชาวฝรั่งเศสซึ่งยังคงเป็นชาวฝรั่งเศสสืบทอดเรื่อยมาจนถึง ค.ศ. 1975 รัฐบาลคอมมิวนิสต์ของลาวได้ขับไล่พระสงฆ์ชาวฝรั่งเศสออกจากลาว⁵

ก่อน ค.ศ.1931 ในตัวเมืองสุวรรณเขตยังไม่มีวัดคริสต์มีเพียงแต่บ้านพักหรือเรือนบาทหลวงซึ่งสร้างขึ้นเมื่อราว ค.ศ. 1925 เพื่อเป็นที่พักค้างแรมของบาทหลวง พระธรรมทูตที่เข้ามาพักค้างแรมในเมืองสุวรรณเขตชั่วคราวแล้วเดินทางไปเผยแพร่ศาสนาตามที่ต่าง ๆ ต่อไปรวมทั้งเป็นที่ประกอบพิธีทางศาสนาของบรรดาคริสตังในเมืองสุวรรณเขต โดยมีบาทหลวงที่

¹ คริสต์ศาสนิกชน นิกายโรมันคาทอลิกในไทยและลาว นิยมเรียกค่านำหน้าชื่อบาทหลวง ว่า “คุณพ่อ”

² พระสังฆราชเกลาดิอูส บาเย. (1984). ประวัติการเผยแพร่พระศาสนาในภาคอีสานและประเทศลาว. หน้า 26-27.

³ แหล่งเดิม. หน้า 33.

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 119.

⁵ คุณพ่อพรสวรรค์ มีนามวงศ์. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ บ้านเลขที่ 185 วัดคาทอลิก นักบุญเทเรซา หน่วย 03 บ้านลัดตะนะวงใต้ เมืองสุวรรณเขต ส.ป.ป. ลาว เมื่อวันที่ 5 กันยายน 2544.

ประจำอยู่บ้านเชียงหวาง (ริมแม่น้ำโขงใต้เมืองท่าแขก ประมาณ 30 กิโลเมตร) เดินทางมาประกอบพิธีทางศาสนาให้ชาวคริสต์ในเมืองสุวรรณเขตเป็นครั้งคราว ในขณะที่นั้นคุณพ่ออังแตลล์ แอกกอฟฟอง เจ้าอาวาสที่ประจำวัดเชียงหวาง ได้ซื้อที่ดินไว้แปลงหนึ่งทางด้านตะวันออกของตลาดเมืองสุวรรณเขตไว้สำหรับสร้างวัด ต่อมาใน ค.ศ. 1932-1933 คุณพ่อมาร์กกี ซึ่งเจ้าอาวาสวัดเชียงหวางคนต่อมาได้เตรียมการสร้างวัดขึ้น ส่วนทางพระสังฆราชจึงได้ส่งคุณพ่อฟีเกต์ เจ้าอาวาสวัดสองคอน เมืองมุกดาหาร มาประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่เมืองสุวรรณเขต ดูแลการสอนธรรมให้แก่เด็ก ๆ และชาวเวียดนามที่เข้าเป็นคริสต์ศาสนารอง นอกจากนี้ในขณะเดียวกันต้องควบคุมการสร้างวัดขึ้นใหม่ในเมืองสุวรรณเขต ในช่วงทศวรรษที่ 1930 ชาวเวียดนามอพยพเข้ามาอยู่ในลาวเป็นจำนวนมาก จำนวนคริสต์ในเมืองสุวรรณเขตมีจำนวนเพิ่มขึ้นเป็นหลายร้อยคน (แต่ไม่ทราบจำนวนแน่ชัด เพราะเอกสารที่วัดถูกทหารญี่ปุ่นเผาเมื่อ ค.ศ. 1945 บางส่วนที่หลงเหลือถูกปลวกกัดกิน หรือไม่ก็ผุพังตามกาลเวลา)¹ ใน ค.ศ. 1937 - 1938 ทางสุวรรณเขตจึงยืมตัวคุณพ่ออัน มิสซังเมืองวิญห์มาประจำอยู่ที่เมืองสุวรรณเขต เพื่อดูแลคริสต์ชาวเวียดนามอพยพในเมืองสุวรรณเขต ต่อมาคุณพ่ออันได้ย้ายไปจัดระบบศูนย์ชาวเวียดนามคริสต์ที่เมืองปากเซ² ใน ค.ศ. 1940 วัดคริสต์ในสุวรรณเขตสร้างเสร็จเรียบร้อย มีชื่อเรียกว่า วัดคาทอลิก นักบุญเทเรซา (Catholic Church St.Teresia)

ชาวเวียดนามที่นับถือคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิกหรือนับถือพระพุทธศาสนาถึงแม้จะเป็นเชื้อชาติเวียดนามกันแต่วิถีชีวิตของชาวเวียดนามสองกลุ่มนี้ต่างกันก็ต้องปฏิบัติตามศาสนาและความเชื่อที่ตนนับถือ คริสต์ศาสนิกชนเวียดนามจึงได้ละทิ้งประเพณีดั้งเดิมของชาวเวียดนามที่ปฏิบัติกันมา เพราะคริสต์ศาสนิกชนมีวิถีชีวิต ประเพณีตั้งแต่เกิดจนกระทั่งเสียชีวิต ถูกกำหนดโดยศาสนาเช่นเดียวกับศาสนาอื่น ๆ แต่เนื่องจากคนส่วนใหญ่ในเมืองสุวรรณเขตนับถือพระพุทธศาสนา ดังนั้นชาวเวียดนามที่นับถือคริสต์ศาสนาจึงแปลกแยกออกจากชาวเวียดนามส่วนใหญ่ที่นับถือพระพุทธศาสนา บรรดาคริสต์ศาสนิกชนจึงอยู่ในการดูแลคุ้มครองของบาทหลวงชาวฝรั่งเศส ชาวเวียดนามเหล่านี้จึงเป็นที่ไว้วางใจของฝรั่งเศสมากกว่าคนนอกกริด อีกทั้งยังเป็นผู้ที่คอยสังเกตสอดส่องผู้ที่กระด้างกระเดื่องต่อฝรั่งเศส³

5.2 ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ในเมืองสุวรรณเขต

ภายในสังคมเมืองสุวรรณเขตแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์จะอยู่รวมกันเป็นชุมชนชนของตนมีความสัมพันธ์กันภายในกลุ่มของตนเองแต่ในขณะเดียวกันเมืองสุวรรณเขตมีลักษณะเป็นชุมชน

¹ คุณพ่อพรสวรรค์ มีนามวงศ์. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ บ้านเลขที่ 185 วัดคาทอลิก นักบุญเทเรซา หน่วย 03 บ้านลัดตะนะวงใต้ เมืองสุวรรณเขต ส.ป.ป. ลาว เมื่อวันที่ 5 กันยายน 2544.

² พระสังฆราชเกลลาดีอุส บาเย. (1984). เล่มเดิม. หน้า 182-183.

³ ท้าวอุ่น ชนะนิกร. (2520). เล่มเดิม. หน้า 171.

เมืองซึ่งมีความหลากหลายชาติพันธุ์ ดังนั้นแต่ละกลุ่มจึงจำเป็นต้องมีความสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ มีอยู่ในลักษณะสองลักษณะ คือ ความสัมพันธ์ในลักษณะที่เข้ากันได้ และลักษณะที่เข้ากันไม่ได้

5.2.1 ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ในลักษณะที่เข้ากันได้

ลักษณะความสัมพันธ์ในที่เข้ากันได้ เป็นความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ในสังคมหนึ่งๆ ที่แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์มีความสำนึกร่วมกันคือตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคมนั้นๆ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีความสัมพันธ์ระหว่างกันกับคนนอกหรือกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ โดยมีการปรับตัวเข้าหากันเพื่อรักษาผลประโยชน์ร่วมกันในสังคม ความสัมพันธ์ลักษณะดังกล่าวในเมืองสุวรรณเขตเกิดขึ้นในบรรดาผู้ที่อยู่ใต้การปกครองของฝรั่งเศส เช่น คนลาว คนเวียดนาม คนกัมพูชา ต่างก็มีความสำนึกร่วมกันว่า ตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคมสุวรรณเขต ถึงแม้ตนจะอพยพมาจากต่างถิ่นเข้ามาตั้งถิ่นฐานทำมาหากินในสุวรรณเขตแต่ทุกคนต่างก็อยู่ในฐานะผู้ใต้การปกครองของฝรั่งเศสเป็นผู้ที่ถือสัญชาติฝรั่งเศสเหมือนกัน ในขณะที่ชาวฝรั่งเศสมีความสำนึกว่าตนเป็นผู้ปกครอง ย่อมอยู่เหนือกว่าผู้ใต้ปกครอง ดังนั้นความสัมพันธ์อันเกิดขึ้นในบรรดาผู้ใต้ปกครองเป็นส่วนใหญ่ของสังคมจึงเป็นความสัมพันธ์ในลักษณะที่เข้ากันได้ในรูปแบบต่างๆ ถึงแม้เบื้องลึกภายในจิตใจจะมีอคติเชิงชาติพันธุ์และในขณะเดียวกันแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์โดยเฉพาะคนลาวและคนเวียดนามต่างก็มีความสำนึกร่วมในชาติพันธุ์ของตนดังนั้นจึงจะยังคงรักษาเอกลักษณ์ของตนไว้

คนลาว เวียดนาม และกัมพูชา ต่างก็เป็นคนที่ถือสัญชาติฝรั่งเศสซึ่งต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของฝรั่งเศสเช่นเดียวกัน ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างคนลาว เวียดนาม และกัมพูชา จึงเป็นไปในลักษณะต้องทำตามหน้าที่โดยมีอาจหลีกเลี่ยงได้ ถึงแม้ไม่ยินดีหรือเห็นชอบก็ตาม เช่น ผู้ใต้บังคับบัญชาที่เป็นคนลาว ต้องปฏิบัติตามที่ผู้บังคับบัญชาที่เป็นคนเวียดนามหรือคนกัมพูชา คนเวียดนามรับจ้างเทกระโถนอุจาระให้คนลาว หรือ ทหารลาวต้องเข้าปราบคนลาวที่ต่อต้านฝรั่งเศสถึงแม้จะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันก็ตาม² ความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นความสัมพันธ์ในลักษณะภาพรวมของระบบสังคมที่อยู่ภายใต้หน้าที่หรือสภาวะการณ์บังคับ แต่ในระดับรากฐานของสังคมสุวรรณเขตซึ่งประกอบไปด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลายมาอยู่ร่วมกัน มีความสัมพันธ์ระหว่างกัน แต่ละกลุ่มจึงมีการปรับตัวเข้าหากัน ประสานผลประโยชน์ระหว่างกลุ่ม มีการปรับและรับวัฒนธรรมระหว่างกัน และในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ยังคงรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนไว้

¹อมรา พงศาพิชญ์. (2537). วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์ : วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา. หน้า 173.

²พระอาจารย์มหานอน ดำรงบุญ. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ วัดไชยภูมิอาราม เมืองสุวรรณเขต ส.ป.ป. ลาว เมื่อวันที่ 6 และ 8 กันยายน 2544.

ลักษณะความสัมพันธ์ที่กลุ่มชาติพันธุ์ที่ต่างกันพอจะเข้ากันได้ จะเกิดขึ้นได้เมื่อกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่ง ๆ มีความรู้สึกสำนึกร่วมกันว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม¹ ในเมืองสุวรรณเขตมีคนลาว เวียดนาม และกัมพูชา ต่างก็มีความสำนึกว่าตนนั้นเป็นคนสุวรรณเขต ถึงแม้จะต้องอยู่ร่วมกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ถึงแม้ไม่พึงประสงค์แต่ก็ต้องยินยอมอยู่ร่วมกัน กล่าวคือ

คนเวียดนามมีความรู้สึกว่าเป็นคนสุวรรณเขต เพราะว่าในเมืองสุวรรณเขตมีคนเวียดนามมากกว่ากลุ่มอื่นๆ ส่วนคนลาวถึงแม้จะเป็นชนกลุ่มน้อยในเมืองแต่ยังมีความรู้สึกว่าเป็นคนสุวรรณเขต เพราะว่า คนลาวคือเจ้าของแผ่นดินที่แท้จริง อีกทั้งคนลาวยังคงเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ คนเวียดนามเป็นเพียงผู้ที่มาอาศัย ส่วนกรณีของคนกัมพูชาในเมืองสุวรรณเขตซึ่งมีจำนวนน้อยกว่ากลุ่มคนลาวและเวียดนาม แต่ก็มีความสำนึกว่าตนต้องอยู่ร่วมกับกลุ่มอื่น ๆ อย่างสันติ หรือทำให้ตนอยู่ได้ในสังคมอย่างปลอดภัย โดยไม่ต้องถูกรังแกหรือกีดกันจากกลุ่มคนลาวหรือเวียดนามที่มีมากกว่า คนกัมพูชาจึงเลือกปรับตัวกลมกลืนกับคนลาวมากกว่าที่จะปรับเข้าหาคนเวียดนามเพราะลักษณะทางชีวภาพของคนลาวและคนกัมพูชามีลักษณะใกล้เคียงกันมาก และยังมีวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกันหรือมีวัฒนธรรมร่วมกัน เช่น นับถือศาสนาเดียวกัน คือ พระพุทธศาสนานิกายหินยาน คนกัมพูชาจึงถูกผสมกลมกลืนเข้ากับคนลาวได้อย่างรวดเร็วเพียงแค่หนึ่งช่วงอายุเท่านั้น เช่น กรณีตระกูลไชยสุริโย แม่เฒ่าบุญเอียง ไชยสุริโย และสามีผู้เป็นต้นตระกูลไชยสุริโย ไม่ได้สอนลูกหลานให้เรียนภาษาเขมรแต่สอนให้รู้ภาษาลาว ลูกหลานไม่รู้ภาษาเขมรจึงพูดได้แต่ภาษาลาว

คนลาว เวียดนาม และกัมพูชาที่ไม่ได้เป็นเจ้าหน้าที่อาณานิคมหรือถูกฝรั่งเศสเกณฑ์มาเป็นแรงงาน ซึ่งอพยพเข้าตั้งถิ่นฐานในเมืองสุวรรณเขต ต่างก็เข้ามาแสวงหาโอกาสทำมาหากินในเมืองที่มีงานรองรับ คนลาว เวียดนาม และกัมพูชาที่เข้ามาอยู่ใหม่ในสุวรรณเขต ส่วนใหญ่เริ่มจากเป็นลูกจ้างหรือแรงงาน กลุ่มคนเหล่านี้ถือว่าเป็นชนชั้นล่างของสังคมและยังเป็นไม่ที่ยอมรับหรือไว้วางใจจากกลุ่มคนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ก่อนหน้าเพราะ ไม่เป็นที่รู้จัก หรือมีฐานะทางเศรษฐกิจไม่ดี ไม่มีความมั่นคงในชีวิตต่อมาเมื่อบรรดาผู้ที่อพยพมาอยู่ใหม่อยู่ได้สักระยะหนึ่งจึงค่อย ๆ เลื่อนฐานะทางเศรษฐกิจโดยการเปลี่ยนอาชีพ เช่น จากแรงงานรับจ้างเปลี่ยนมาเป็นค้าขายเล็กน้อย ต่อมาจะมีกิจการของตนเองหรือมีไร่นาเป็นของตนเอง รวมทั้งได้เรียนรู้และปรับตัวโดยปรับรับวัฒนธรรมเข้าหากัน เช่น

- คนกัมพูชาพยายามใช้ภาษาลาวในการดำรงชีวิตประจำวัน เข้าวัดลาว
- คนเวียดนามพูดภาษาลาวกับคนลาว
- คนลาวรับประทานอาหารเวียดนาม เช่น คนลาวชอบรับประทานเผือกเป็นอาหารเช้า
- วัดเวียดนามสร้างขึ้นใหม่ใกล้กับวัดไชยภูมิमारาม (วัดลาว) และติดกับชุมชนของคนลาว
- คนเวียดนามแต่งงานกับคนลาว ฯลฯ

¹ อมรา พงศาพิชญ์. (2541). เล่มเดิม. หน้า 173.

5.2.2 ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ในลักษณะที่เข้ากันไม่ได้

ในดินแดนหนึ่ง ๆ ที่ตกเป็นอาณานิคมของชาวต่างชาติ มีลักษณะเช่นเดียวกับดินแดนอื่นๆ ที่ตกเป็นอาณานิคม ชนกลุ่มชาวพื้นเมืองมีความรู้สึกว่าคุณเจ้าอาณานิคมซึ่งเป็นผู้มีอำนาจในการปกครองกดขี่ ข่มเหง ริดรอนสิทธิเสรีภาพต่าง ๆ ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มผู้อยู่ใต้ปกครอง กับผู้ปกครองจึงเป็นความสัมพันธ์ในลักษณะเข้ากันไม่ได้ และมีแสดงออกมาในรูปแบบการต่อต้านผู้ปกครอง¹ เช่น กลุ่มขบวนการชาตินิยม กลุ่มขบวนการแบ่งแยกดินแดน กลุ่มขบวนการก่อการร้าย ฯลฯ เพื่อแย่งชิงอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจกลับมาสู่กลุ่มของตน

ความสัมพันธ์ที่กลุ่มชาติพันธุ์เข้ากันไม่ได้ที่เกิดขึ้นในลาวระหว่าง ค.ศ. 1893-1954 มีลักษณะเช่นเดียวกับดินแดนต่าง ๆ ในกัมพูชา เวียดนาม ล้วนตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส ดังนั้นคนลาว กัมพูชา เวียดนาม จึงมีศัตรูร่วมกันคือ ฝรั่งเศส ซึ่งเป็นผู้เข้ามายึดแดนแดนของตนเป็นอาณานิคม ขบวนการต่อต้านฝรั่งเศสจึงเกิดขึ้นทั่วอาณานิคมอินโดจีนฝรั่งเศส สำหรับในลาว เกิดขบวนการต่อต้านฝรั่งเศสหลายกลุ่ม หลายขบวนการด้วยกัน² ได้แก่

- ขบวนการผู้มีบุญ ภายใต้การนำของพ่อกะตวด เกิดขึ้นในแขวงสุวรรณเขต ระหว่าง ค.ศ. 1901-1903
- ขบวนการผู้มีบุญภายใต้การนำขององค์แก้ว และองค์กมมะด้า เกิดขึ้นในภาคใต้ของลาว ระหว่าง ค.ศ. 1901-1907
- ขบวนการต่อสู้ของชาติพันธุ์ลื้อ เมืองสิงห์ ค.ศ. 1908
- ขบวนการต่อสู้ ภายใต้การนำของเจ้าวรรณภูมิ เมืองอุ แขวงพงสาลี ค.ศ. 1908-1910
- ขบวนการต่อสู้ของประชาชนในเขตจำเหนือ ค.ศ. 1914-1915
- ขบวนการต่อสู้ของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง ภายใต้การนำของเจ้าฟ้าป่าใจ ค.ศ. 1918-1922
- ขบวนการต่อสู้ของประชาชนเวียงจันทน์ ภายใต้การนำของ นายครุคำ ค.ศ. 1920
- ขบวนการลาวอิสระ ค.ศ. 1945-1949³
- ขบวนการต่อสู้ของประชาชนลาว ภายใต้การนำของพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีน เช่น ขบวนการประเทศลาว แนวลาวอิสระ คณะพรรคแนวร่วมลาว

¹อมรา พงศาพิชญ์. (2537). เล่มเดิม. หน้า 174.

²อ่านเพิ่มเติมใน สุทัศน์ มั่งไธสง. (2539). ขบวนการกู้ชาติลาว : ศึกษากรณี "ลาวอิสระ" ในระหว่าง ค.ศ. 1945-1949.

³อ่านเพิ่มเติมใน สุทัศน์ มั่งไธสง. (2539). เล่มเดิม.

ขบวนการต่อสู้ที่เกิดขึ้นภายในเมืองสุวรรณเขต ได้แก่ ขบวนการผู้มีบุญภายใต้การนำของพ่อกระดวด¹ เกิดขึ้นระหว่าง ค.ศ. 1901-1903 สาเหตุเกิดจากกลุ่มคนลาวเทิง² ในแขวงสุวรรณเขตไม่พอใจฝรั่งเศส ที่ได้ เกณฑ์แรงงาน เก็บส่วย เก็บภาษี ดังนั้นลาวเทิงในแขวงสุวรรณเขตได้ต่อต้านฝรั่งเศส ภายใต้การนำของ “อาอี”³ ร่วมกับ “องค์แก้ว”⁴ และเครือข่ายกลุ่มลาวเทิงในแขวงสุวรรณเขต แขวงสาละวัน ตั้งตนเป็นขบวนการผู้มีบุญ ร่วมกันขับไล่ฝรั่งเศสตั้งแต่ ค.ศ. 1901 กลุ่มผู้มีบุญ เข้าตีตัวเมืองต่าง ๆ เช่น เมืองสองคอน เมืองลำเนาหนองปรือ (จำพอน) เมืองผาบ้งเชียงรุ่ม การต่อสู้ขยายวงกว้างไปทั่วทั้งแขวงสุวรรณเขต จนกระทั่งเช้าวันที่ 19 เมษายน ค.ศ. 1902 พ่อกระดวด องค์แก้ว และพวกได้นำกองกำลังเข้าปิดล้อมตัวเมืองสุวรรณเขตแล้วโจมตีสถานที่ราชการ เช่น ที่ว่าการแขวง ค่ายทหาร (ปัจจุบันคือโรงเรียนการช่าง) ที่ทำการไปรษณีย์โทรเลข ซึ่งเป็นศูนย์กลางไปรษณีย์ที่ใหญ่และสำคัญที่สุดในแคว้นลาว ดังนั้นทำให้การติดต่อระหว่างสุวรรณเขตกับเวียงจันทน์ถูกตัดขาด ฝรั่งเศสจึงขอกำลังทหารจากเวียดนามจำนวน 400 นาย⁵ เข้ามาปราบปรามขบวนการผู้มีบุญ ในที่สุดขบวนการต่อสู้ไม่อาจต้านทานกำลังทหารฝรั่งเศสซึ่งปราบปรามอย่างรุนแรง สังหารผู้ร่วมขบวนการเสียชีวิตไปประมาณ 200 กว่าคน บางส่วนหลบหนีไปตามถนนเลขที่ 9 เพื่อกลับไปตั้งหลักและจัดปรับปรุงกองทัพขึ้นใหม่ ใน ค.ศ. 1903 ฝรั่งเศสเข้าปราบปรามขบวนการผู้มีบุญอย่างหนัก ในที่สุดฝรั่งเศสสามารถจับกุมพ่อกระดวดและพวกอีก 300 คน มาลงโทษโดยการประหารชีวิต⁶

¹อ่านเพิ่มเติมใน ทองเสย โคตรวงสี. (1994). *มูลเชื้อการต่อสู้พิรอาจหารของแขวงสะหวันนะเขต*. และ ทองสา ไชยวงคำดี และคณะ. (1989). *ประวัติศาสตร์ลาว เล่ม 3 1893 ถึงปัจจุบัน*.

²ลาวเทิง คือ ชื่อเรียกกลุ่มคนที่ตั้งถิ่นฐานในลาวที่อาศัยอยู่ตามเขตที่ลาดเขาและที่ราบสูง หรือที่มีความสูงชันพอสมควร ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ในตระกูลภาษามอญ-ขะแมร์ ลาวเทิงในแขวงสุวรรณเขตได้แก่ เช่น กลุ่มชาติพันธุ์ส่วย ข่า ตีรี ตะไถ่ ยะดาง มากอง เป็นต้น

ที่มา : คำแพง ทิพย์มนตรี. (2543). “ความเห็นเบื้องต้นบางประการ เกี่ยวกับการกระจายของประชากรชนเผ่าต่างๆ ในสาธารณประชาธิปไตยประชาชนลาว,” ใน *ลาว: ภูมิลักษณะลุ่มน้ำโขง ประชาชนและวัฒนธรรม*. แปลจากภาษาลาวโดย ธวัชชัย พรหมณะ. หน้า 70-74.

³ท้าวอาอี มีบุตรสองคน คนโตคือ นางกะล่วย และบุตรชายคนที่สองคือ ท้าวกระดวด ดังนั้นพ่อกระดวดจึงพ่อของท้าวกระดวด หรือ ท้าวอาอี นั่นเอง

⁴ในเอกสารลาว ใช้คำว่า ยาท่านแก้ว ในภาษาลาว “ยาท่าน” เป็นคำนำหน้าชื่อพระสงฆ์ ผู้มีบุญ หรือ บุคคลอันพึงเป็นที่เคารพนับถือสังคม

⁵พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2521). “ที่ 78/213 วันที่ 15 พ.ค. ร.ศ. 121 พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ, ใน “พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาคที่ 3 ผีบุญ. ไม่ปรากฏเลขหน้า. (หน้าแรกของเอกสาร ที่ 78/213).

⁶ทองสา ไชยวงคำดี และคณะ. (1989). *เล่มเดิม*. หน้า 63-67.

ขบวนการผู้มีบุญภายใต้การนำของพ่อกะตวดที่เกิดในแขวงสุวรรณเขตเป็นขบวนการที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ที่เข้ากันไม่ได้ระหว่างผู้ปกครองฝรั่งเศสที่ได้ปกครองควบคุมชาวพื้นเมืองจนชาวพื้นเมืองเสียผลประโยชน์ทั้งทางด้านการเมืองการปกครอง เช่น องค์แก้วแท้จริงแล้วไม่ใช่เป็นข้าหรือลาวเทิงแต่เป็นพระภักดีอาสาซึ่งเป็นราชบุตรเมืองสาละวัน¹ กล่าวคือ ครั้นพระเอกกราชา เจ้าเมืองสาละวัน ผู้เป็นบิดาราชบุตรแก้วถึงแก่กรรม พระยามหาอำมาตย์ (หรุ่น ศรีเพ็ญ) ข้าหลวงใหญ่ ณ เมืองจำปาศักดิ์ ขอพระบรมราชานุญาต ฯ แต่งตั้ง อุปราช ผู้เป็นพี่ของราชบุตรแก้วขึ้นเป็นเจ้าเมืองสาละวัน ต่อมาประมาณ ค.ศ. 1891² (ร.ศ.110) พระยามหาอำมาตย์ (หรุ่น ศรีเพ็ญ) ได้แต่งตั้งให้ ราชบุตรแก้วเป็น “พระภักดีอาสา” นายกองด่านคุมเลกขึ้นกับเมืองสาละวัน เพื่อชดเชยให้กับราชบุตรแก้วที่พลาดหวังจากเป็นเจ้าเมืองสาละวันต่อจากผู้เป็นบิดา สาเหตุที่ไม่แต่งตั้งราชบุตรแก้วเป็นเจ้าเมืองสาละวัน โดยอ้างเหตุผลว่าเป็นผู้มีคุณสมบัติเป็นนักเลง ดิตยาผืนและใจคอดุร้าย อาจเป็นด้วยเหตุนี้พระภักดีอาสาจึงได้ไปอยู่ในป่าเป็นที่เคารพของพวกข้าเมืองสาละวันและได้ตั้งตนเป็นผู้มีบุญ ต่อมาร่วมมือกับพ่อกะตวดเข้ามายึดเมืองสุวรรณเขตใน ค.ศ. 1902 ดังปรากฏในเอกสารฝ่ายไทย ดังนี้

“ครั้นเมื่อหลวงโหมฯ ได้คุมทหารมาช่วยปราบปรามพวกผู้มีบุญในปี ร.ศ.121 ได้สอบถามเรื่ององค์แก้วผู้มีบุญทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ได้พบกับพวกเมืองสาละวันและเมืองอัตปือหลายคนที่ยอพยพหลบหนีมาอยู่เมืองอุบลราชธานี ทุกคนยืนยันว่าองค์แก้วผู้มีบุญที่นำกำลังเข้ายึดเมืองสุวรรณเขต คือ ราชบุตร หรือพระภักดีอาสาเมืองสาละวัน ได้ออกไปอยู่ป่าที่เขาจะหลาบจะคำหล้งเมืองสาละวัน พวกข้าแถบนั้นนับถือพระภักดีอาสาจนตั้งตนเป็นผู้มีบุญ”³

คนพื้นเมืองนอกจากสูญเสียอำนาจทางการเมืองแล้วยังต้องสูญเสียผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเพราะต้องถูกเกณฑ์แรงงานเป็นเวลานาน อีกทั้งยังต้องถูกเก็บภาษี เสียส่วยมากกว่าเดิม จนทนรับสภาพไม่ไหว จึงมีการต่อต้านโดยมีการแสดงออกมาในรูปแบบของขบวนการผู้มีบุญ ซึ่งแผ่ขยายไปทั่วทั้งดินแดนสองฝั่งโขงทั้งฝั่งลาวและฝั่งไทยในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20

ถึงแม้ขบวนการพ่อกะตวดเป็นขบวนการผู้มีบุญที่เกิดจากกลุ่มลาวเทิงจะถูกปราบปราม แต่คนลาวก็ถือว่าเป็นขบวนการชาตินิยมที่สำคัญเกิดขึ้นที่สุวรรณเขตเป็นแห่งแรก

¹ปราบผู้มีบุญซึ่งเกิดทางฝั่งขวาและซ้ายแม่น้ำโขง ร.ศ. 121. (2545). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ กต. 98.3/1. หน้า 50.

²ไม่ทราบแน่ชัดว่าเป็นเดือนอะไร ดังนั้นเมื่อเทียบจาก ร.ศ. เป็น ค.ศ. อาจคลาดเคลื่อนได้เพราะศักราช ร.ศ. และ ค.ศ. วันและเดือนที่เริ่มขึ้นปีใหม่ไม่ตรงกัน

³สุรจิตต์ จันทรสาขา. (2543). เมืองมุกดาหาร. หน้า 82. อ้างอิงและคัดลอกมาจากเอกสาร ร. 5 ม 2. 18 เล่ม 3. (ร.ศ. 121). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

ปัจจุบันบรรดาคนลาวโดยเฉพาะชาวเมืองสุวรรณเขตให้ความเคารพนับถือ ให้เกียรติ และระลึกถึงขบวนการฟ่องกะดวดโดยตั้งชื่อถนนที่ฟ่องกะดวดเดินทัพเข้ามาจากเมืองจำพอนมายึดเมืองสุวรรณเขตมีว่า “ถนนฟ่องกะดวด” ถนนท้ายเมือง เริ่มจากโรงพยาบาลแขวงสุวรรณเขต (ที่ทำการไปรษณีย์โทรเลข สมัยอาณานิคม) ไปเมืองจำพอน

นอกจากขบวนการผู้มีบุญฟ่องกะดวดแล้ว ชาวสุวรรณเขตยังมีส่วนร่วมในการดำเนินการต่อต้านฝรั่งเศส เช่น ขบวนการลาวอิสระ ขบวนการประเทศลาว ดังจะเห็นได้จากผู้นำคนสำคัญ ๆ รวมทั้งผู้เข้าร่วมอุดมการณ์ และดำเนินปฏิบัติการ มีชาวเมืองสุวรรณเขตเข้าร่วมอยู่ด้วย แต่ในขณะเดียวกัน คนลาวในสุวรรณเขตบางส่วนที่ยังคงได้รับผลประโยชน์จากฝรั่งเศส หรือไม่เข้าใจจุดประสงค์และภาระกิจการดำเนินการขบวนการชาตินิยมก็ได้ขัดขวางขบวนการต่อสู้เพื่อเอกราชของลาว ดังปรากฏในอัตชีวประวัติของท้าวอุ่น ชนะนิกร แกนนำคนสำคัญของขบวนการลาวอิสระ ได้กล่าวถึงสถานการณ์การต่อสู้ของขบวนการลาวอิสระในเมืองสุวรรณเขตไว้ว่า

“... สถานการณ์ของบ้านเมืองเราในขณะนั้นจึงเหมือนอยู่ในระหว่างเขาควย ในเมืองมีทหารจีน อยู่ข้างนอกก็มีทหารฝรั่งเศส ซึ่งแต่ละฝ่ายก็ล้วนจ้องโอกาสจะเอาเป็นเอาตายพวกเรานั้น นอกจากนั้น พวกเรายังมีกองทหารญี่ปุ่นที่ยังไม่ยอมวางอาวุธ และมีพวกแกวที่มีอาวุธครบมือด้วย ทั้งสองพวกนี้เขาอยากจะทำอะไรก็ทำไปเลยตามใจชอบ โดยไม่ได้ถามความเห็นของพวกเราที่เป็นเจ้าของประเทศเลย ดังนั้นพวกเราลาวอิสระจึงตกอยู่ในฐานะลำบากใจที่สุด แม้แต่บรรดาประชาชนส่วนใหญ่ก็ยังเอาใจฝักใฝ่กับพวกฝรั่งเศสมากกว่าพวกเรา”¹

5.3 อคติเชิงชาติพันธุ์

กลุ่มคนลาว เวียดนามและกัมพูชา ได้ปรับและรับวัฒนธรรมระหว่างกัน คนกัมพูชาถูกผสมกลมกลืนเข้ากับคนลาวเพราะมีจำนวนน้อย แต่เนื่องจากในเมืองสุวรรณเขตมีคนเวียดนามเป็นชนกลุ่มใหญ่ ส่วนคนลาวมีจำนวนน้อยกว่าคนเวียดนาม แต่คนลาวเป็นคนพื้นเมืองดั้งเดิมและเป็นชนส่วนใหญ่ของลาว ดังนั้นกลุ่มชาติพันธุ์ลาว และเวียดนามก็ยังคงรักษาเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์ไว้ คนลาวกับคนเวียดนามได้ประสานผลประโยชน์ร่วมกัน แต่อย่างไรก็ตามในใจลึก ๆ ของคนลาวและคนเวียดนามก็มีความระแวง หรือรังเกียจกันอยู่ ดูถูกซึ่งกันและกัน เนื่องจากต่างคนต่างฝ่ายล้วนมีอคติเชิงชาติพันธุ์ระหว่างกัน

5.3.1 อคติของคนลาวที่มีต่อคนเวียดนาม

คนลาวมีอคติต่อคนเวียดนาม กล่าวคือ ในใจลึก ๆ ของ คนลาวยังคงรังเกียจคนเวียดนาม เพราะคนลาวเข้าใจว่า คนเวียดนามเป็นคนต่ำต้อยกว่าลาว คนลาวถือว่าตนเป็นพี่ใหญ่

¹อุ่น ชนะนิกร. (2520). เล่มเดิม. หน้า 187.

หรือ “อ้ายลาว”¹ หรือ “...ลาวเป็นเจ้าของบ้าน แกวเป็นพี่น้องที่มาอาศัยอยู่ พวกแกวจะทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็ต้องให้อยู่ภายใต้กรอบของกฎหมายลาว และคนลาวต้องเป็นผู้ปกครองประเทศ...”² ความรู้ในภาพรวม ที่ได้จากการศึกษาเรื่องของลาว พบว่า คนลาวรังเกียจนิสัยบางประการของคนเวียดนาม เช่น ชี๊ที้ (ตระหนี่ถี่เหนียว) ชี๊ตั่ว (โกหก) ซึ่งเป็นลักษณะนิสัยตรงกันข้ามกับคนลาว

5.3.2 อคติของคนเวียดนามที่มีต่อคนลาว

คนเวียดนามมีมือคติต่อคนลาว กล่าวคือ คนเวียดนามคิดว่า คนลาวเป็นคนโง่ ซื่อ รักสนุก ชี๊เกียจ ไม่ชอบทำมาหากิน อีกทั้ง คนเวียดนามดูถูกคนลาวว่าต่ำต้อยด้อยกว่าตน คนเวียดนามเชื่อว่าเวียดนามเป็นอาณาจักรที่มีความยิ่งใหญ่ มีอารยธรรมเหนือกว่าลาว อีกทั้งจักรพรรดิของเวียดนามมีความยิ่งใหญ่กว่าเจ้ามหาชีวิตของลาว และเมื่อฝรั่งเศสเข้ามาปกครองเวียดนาม ลาว ก็มพูชา ฝรั่งเศสก็สร้างคุณูปการให้เวียดนามมากกว่าดินแดนลาวและกัมพูชา และฝรั่งเศสยังให้เกียรติคนเวียดนามสูงกว่าคนลาว ดังจะเห็นได้จาก ตำแหน่งหน้าที่การงานของคนเวียดนามสูงกว่าคนลาว เช่น คนเวียดนามเป็นนายช่างโยธา ควบคุมคนลาวทำถนน คนเวียดนามเข้าใจว่าตนเป็นนาย คนลาวเป็นข้า ในบางครั้งจึงคนเวียดนามจึงข่มเหงรังแกคนลาวได้ตามใจชอบ

คนลาวและคนเวียดนามต่างฝ่ายก็มีมือคติเชิงชาติพันธุ์ต่อกัน ส่งผลให้เกิดความขัดแย้ง กระทบกระแทกกันบ้างระหว่างคนลาวกับเวียดนาม เช่น นายทาง (นายช่างโยธาสรางถนน) ซึ่งเป็นคนเวียดนามได้คุมแรงงานคนลาวที่ถูกเกณฑ์ไปสร้างถนนหนทางตามจุดต่างๆ นายทางได้ข่มเหงรังแกคนลาว หรือแสดงพฤติกรรมดูถูกคนลาว เช่น ใช้กระบองเคาะศีรษะคนลาวเพื่อนับจำนวนแรงงานเกณฑ์คนลาวที่เข้าแถวเป็นประจำทุกวัน พฤติกรรมดังกล่าว คนลาวถือว่าศีรษะเป็นของสูง เป็นที่เคารพ ไม่ใช่เป็นของเล่น คนลาวจึงไม่พอใจ เจ็บแค้น ในบางครั้งคนลาวได้ร่วมกันรุมทุบตีทำร้ายผู้คุมงานซึ่งเป็นคนคนเวียดนามจนถึงแก่ความตายแล้วฝังศพไว้ที่ข้างทาง เมื่อนานหลายวันเข้าครอบครัวและญาติพี่น้องของผู้คุมคนงานได้ออกติดตามถามหาจากแรงงานคนลาวที่ถูกเกณฑ์ แต่ก็ไม่ได้รับความร่วมมือจากคนลาวหรือบ้างก็โกหกบ้ายเบี่ยงไปเรื่อย เช่น ตน (คนลาว) เห็นนาย (คนเวียดนาม) ไปปฏิบัติหน้าที่ตามหมู่บ้านต่างๆ หรือบ้างก็บอกไปว่า ตนก็ไม่ทราบว่ามีนายไป ณ แห่งหนตำบลใด

¹ พระอาจารย์มหานงค ดำรงบุญ. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ วัดไชยภูมิอาราม เมืองสุวรรณเขต ส.ป.ป. ลาว เมื่อวันที่ 6 และ 8 กันยายน 2544.

² อุ่น ชนะนิกร. (2520). เล่มเดิม. หน้า 170.

ความขัดแย้งและอคติเชิงชาติพันธุ์ระหว่างคนลาวกับคนเวียดนามนั้น ตรงกับ คำพังเพยเปรียบเทียบของคนลาวในสุวรรณเขตโดยทั่วไปว่า “หมากับแมว แกวกับลาว” หลังสงครามโลกครั้งที่สอง คนลาวกับคนเวียดนามค่อย ๆ ปรับตัวเข้าหากันได้ เนื่องจากต่างมี อดมการณ์ร่วมกัน คือ ต้องการปลดปล่อยประเทศชาติหลุดพ้นจากอำนาจของฝรั่งเศส (หลังได้รับเอกราช ค.ศ. 1954 ลาวและเวียดนามยังมีศัตรูร่วมกันอีกคือ สหรัฐอเมริกา) ดังนั้นคนลาว กับคนเวียดนามมีการประสานความร่วมมือกันมากขึ้น มีการประนีประนอมในการทำมาหากิน จนเป็นพี่น้องกันแยกกันไม่ออก¹ แต่อย่างไรก็ตาม หลังจากลาว กัมพูชา และเวียดนาม ได้รับเอกราชจากฝรั่งเศส ใน ค.ศ. 1954 คนลาว กัมพูชา เวียดนาม หมดสถานภาพสัญชาติฝรั่งเศส คนลาวจึงได้กีดกันคนเวียดนามที่อยู่ในลาวไม่ให้ได้รับสัญชาติลาวและให้อยู่ในฐานะคนต่างด้าว ปัจจุบันคนเวียดนามในสุวรรณเขตยังคงเป็นคนต่างด้าวอีกจำนวนมาก²

6. การรักษาเอกลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในเมืองสุวรรณเขต

เนื่องจากคนกัมพูชาในเมืองสุวรรณเขตมีจำนวนน้อยและไม่ค่อยเปิดเผย ชาวกัมพูชา ในเมืองสุวรรณเขตได้ปรับตัวเข้ากับคนลาวจนทำให้ชาวกัมพูชาจึงถูกผสมกลมกลืนเข้ากับคน ลาวอย่างรวดเร็ว ในขณะที่คนลาว และคนเวียดนามยังคงรักษาเอกลักษณ์ชาติพันธุ์ การรักษา เอกลักษณ์ชาติพันธุ์ทั้งสองกลุ่มที่สำคัญ กล่าวคือ

6.1 การรักษาเอกลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ลาว

ก่อน ค.ศ.1946 จำนวนคนลาวในตัวเมืองสุวรรณเขตสุวรรณเขตมีจำนวนน้อยกว่าคน เวียดนาม คนลาวในเมืองสุวรรณเขตจึงกลายเป็นชนส่วนน้อย แต่คนลาวในเมืองสุวรรณเขตก็ยังคงรักษาเอกลักษณ์ของตนไว้ เพราะคนลาวเป็นชนส่วนใหญ่ของแคว้นลาว วัฒนธรรมลาวจึง เป็นวัฒนธรรมหลัก คนลาวในเมืองสุวรรณเขตยังคงยึดถือ ปฏิบัติตนตามขนบธรรมเนียม ประเพณีเหมือนกับคนลาวในเขตชนบท³ เช่น ใช้ภาษาลาวในชีวิตประจำวัน ปฏิบัติตนตามความ เชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณีลาว

¹ พระอาจารย์มหานงก์ ดำรงบุญ. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ วัดไชยภูมิอาราม เมืองสุวรรณเขต ส.ป.ป. ลาว เมื่อวันที่ 6 และ 8 กันยายน 2544.

² พันธราช อมรธาดา. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ บ้านโพนสว่างใต้ ถนนมะคะสะหวัน เมืองสุวรรณเขต ส.ป.ป. ลาว เมื่อวันที่ 9 กันยายน 2544.

³ จากสถิติประชากรในลาว ค.ศ. 1943 ประชากรในลาวร้อยละ 95 ตั้งถิ่นฐานเขตชนบทในจำนวนนี้ ประชากรส่วนใหญ่เป็นคนลาว ส่วนในเขตเมืองโดยเฉพาะเขตเมืองใหญ่ของลาวมีคนเวียดนามตั้งถิ่นฐานเป็น ชนกลุ่มใหญ่ของเมือง

ที่มา : Eric Pietrantoni. (1957). *op. cit.* pp. 228-230.

ถึงแม้คนลาวในเมืองสุวรรณเขตจึงกลายเป็นชนส่วนน้อยในเชิงปริมาณหรือสถิติ แต่จากการสอบถาม สันทนากับผู้เฒ่าผู้แก่ทำให้ทราบว่า คนลาวในเมืองสุวรรณเขตยังมีความสำนึกว่าตนคือคนส่วนใหญ่ของสุวรรณเขต ถึงแม้จะมีคนเวียดนามเป็นจำนวนมาก เพราะคนลาวในเมืองสุวรรณเขตไม่ได้อยู่โดดเดี่ยวจากสังคมคนลาวที่อื่น คนลาวในสุวรรณเขตยังคงมีความสัมพันธ์ระหว่างคนลาวในเมืองสุวรรณเขตกับชุมชนอื่นๆ จนทำให้มีความรู้สึกที่ว่าตนไม่ใช่ชนส่วนน้อย กล่าวคือ

คนลาวในสุวรรณเขตมีการรวมกลุ่มกันนับตั้งแต่ตั้งเมืองสุวรรณเขตขึ้นมา กล่าวคือ คนลาวที่อพยพมาสุวรรณเขตรุ่นแรกล้วนแต่เป็นญาติพี่น้องมีความสนิทชิดเชื้อเป็นทุนเดิม เมื่อตั้งชุมชนหรือบ้านลาวขึ้นนั้น บ้านลาวตั้งแยกออกจากสถานที่ราชการ ค่ายทหาร ซึ่งเป็นที่ชุมนุมชนของคนฝรั่งเศสและเวียดนาม ต่อมาเมื่อบ้านลาวขยายใหญ่ขึ้นพร้อมได้สร้างวัดไชยภูมิเป็นศูนย์กลางชุมชนของคนลาวเมืองสุวรรณเขต วิถีชีวิตคนลาวเมืองสุวรรณเขตไม่สามารถแยกวัดแยกวัดกับชุมชนออกจากกันได้¹ เพราะ คนลavnับถือพระพุทธศาสนา วิถีชีวิตขนบธรรมเนียมประเพณีของคนลาวมีความเกี่ยวข้องกับวัด วัดเป็นที่ปฏิบัติธรรม พิธีกรรมตามหลักพระพุทธศาสนา เป็นที่บวชเรียน และวัดไชยภูมิยังคงรักษาบทบาททางการศึกษาตามธรรมเนียมของลาว ถึงแม้บทบาทการศึกษาของโรงเรียนตามแบบตะวันตกจะเข้ามาแทนที่วัดตามเขตตัวเมืองต่างๆ ของลาว

ถึงแม้วัดลาวในเขตเมืองจะไม่ค่อยได้รับการสนับสนุนจากผู้ปกครองฝรั่งเศสให้จัดกิจกรรมงานบุญประเพณี แต่ชาวเมืองสุวรรณเขตก็ยังคงนิยมรวมตัวกันไปทำกิจกรรมงานบุญตามวัดในเขตชนบทหรือวัดฝั่งไทย คนลาวทั้งฝั่งลาวและฝั่งไทยนิยมเที่ยวงานบุญที่จัดขึ้นตามวัดต่างๆ ทั้งสองฝั่ง โดยการลักลอบข้ามแดนในเขตชนบทหรือนอกเขตเมือง ส่วนที่เจ้าหน้าที่คนลาวก็ให้ความร่วมมือด้วยโดยไม่ออกตรวจจับเพราะเข้าอกเข้าใจและมีทัศนคติว่า “แม่ของบ่อแม่่นพรมแดน”² (แม่น้ำโขงไม่เป็นพรมแดน) ดังนั้นคนลาวทั้งในเขตเมืองและเขตชนบททั้งสองฝั่งโขงยังคงไปมาหาสู่ซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ในยามที่บ้านเมืองเกิดปัญหาขึ้นต่างก็ได้ให้ความช่วยเหลือซึ่งกัน เช่น

¹ พระอาจารย์มหานงน ดำรงบุญ. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ วัดไชยภูมิमारาม เมืองสุวรรณเขต ส.ป.ป. ลาว เมื่อวันที่ 6 และ 8 กันยายน 2544.

² แหล่งเดิม.

ค.ศ. 1945 ในช่วงระหว่างที่สงครามโลกครั้งที่สองยังไม่สิ้นสุดได้เกิดอหิวาตกโรคระบาดในเมืองมุกดาหาร พญาโพลิตต์เจ้าแขวงสุวรรณเขตในขณะนั้น และชาวเมืองสุวรรณเขตได้ข้ามฝั่งโขงมาที่มุกดาหารเพื่อให้การรักษา ช่วยเหลือ แนะนำให้ชาวมุกดาหารรู้จักการจัดการสาธารณสุข การป้องกันและควบคุมโรคไม่ให้ระบาดแพร่กระจายไปไกล¹

ค.ศ. 1946 ฝรั่งเศสเข้าปราบปรามขบวนการลาวอิสระและผู้ที่ต่อต้านฝรั่งเศส คนลาวในสุวรรณเขตจำนวนมากลี้ภัยสงครามโดยข้ามแม่น้ำโขงมาอาศัยที่เมืองมุกดาหารเป็นจำนวนมาก² คนมุกดาหารยินดีรับไว้และให้การช่วยเหลืออย่างเต็มที่

จากเหตุการณ์ที่ยกตัวอย่างมานั้นทำให้การรวมกลุ่มคนลาวเมืองสุวรรณเขตไม่จำกัดอยู่เฉพาะชุมชนเมืองหรือเขตชนบทของลาวเท่านั้น แต่ยังมีความสัมพันธ์ในกลุ่มชาติพันธุ์ลาวที่อยู่ฝั่งไทยซึ่งเป็น “พี่น้อง” ร่วมกันมา

6.2 การรักษาเอกลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์เวียด

ชาวเวียดนามที่อพยพมาจากเวียดนามเข้ามาตั้งถิ่นฐานในสุวรรณเขต เป็นกลุ่มที่มีจิตสำนึกสูงในความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เวียด ดังนั้นชาวเวียดนามในเมืองสุวรรณเขตยึดถือและปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีเหมือนกับชาวเวียดนามในแผ่นดินแม่ ชาวเวียดยังคงการดำรงชีวิตแบบเวียดนาม เช่น ใช้ภาษาเวียดในชีวิตประจำวัน แต่งกาย รับประทานอาหาร ความเชื่อตามแบบเวียดนาม เช่น นับถือ พระพุทธรูปศาสนาพุทธนิกายมหายาน ขงจื้อ เต๋า เป็นต้น ชาวเวียดนามยังคงปฏิบัติตามประเพณีดั้งเดิม เช่น ตรุษเวียด ไหว้พระ ไหว้เทพเจ้า ไหว้บรรพบุรุษ ฯลฯ เวียดนามจึงเป็นกลุ่มที่มีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม การรักษาเอกลักษณ์ชาติพันธุ์ของชาวเวียดที่สำคัญ กล่าวคือ

1. การรวมกลุ่ม ชาวเวียดนามในเมืองสุวรรณเขตมีการรวมกลุ่มในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ชาวเวียดนามตั้งถิ่นฐานตั้งบ้านเรือนอยู่ภายในชุมชนเดียวกันและจะไม่ไปตั้งบ้านเรือนแทรกอยู่ท่ามกลางบ้านลาว ชาวเวียดนามได้จัดตั้งสมาคมเวียดซึ่งเป็นหน่วยงานกลางที่ควบคุมดูแล ให้การคุ้มครองช่วยเหลือชาวเวียดนามที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในเมืองสุวรรณเขต ส่วนชาวเวียดที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานจะพึงพามีสมาคมเวียดในระดับพื้นฐาน สมาคมเวียดยังเป็นที่พบปะสังสรรค์ ทำกิจกรรม และตอบสนองความต้องการในรูปแบบต่างให้ชาวเวียดนาม

สมาคมเวียดจัดได้ว่าเป็นองค์กรประชาสังคมนอกภาครัฐหรือธุรกิจ ที่ก่อตั้งโดยกลุ่มชาติพันธุ์เวียด จะรับทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการของกลุ่มได้ดีกว่าหน่วยงานของฝรั่งเศสที่ไม่สามารถตอบสนองความต้องการของชาวเวียดนามได้ทั่วถึง สมาคมเวียดจึงเป็นองค์กรหนึ่งที่มีความเข้มแข็งเช่นเดียวกับ วัดลาว วัดเวียด วัดคริสต์ สมาคมชาวจีน โรงเรียน

¹ พันธราช อมรธิดา. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านโพนสว่างใต้ ถนนมะคะสะหวัน เมืองสุวรรณเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมื่อวันที่ 9 กันยายน 2544.

² แหล่งเดิม.

จีน ทั้งนี้เพราะสังคมเมืองสุวรรณเขตมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรม ซึ่ง“สังคมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมมากภาคองค์กรประชาสังคมจะแข็งแกร่ง”¹ องค์กรดังกล่าวล้วนเป็นตัวแทนของกลุ่มชาติพันธุ์จะทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการของกลุ่มตนได้ดีกว่าหน่วยงานของภาครัฐ

2. ภาษา ชาวเวียดนามที่มีอยู่จำนวนมากใช้ภาษาเวียดนามสื่อสารระหว่างชาวเวียดนามด้วยกันเอง ภาษาเวียดนามจึงเป็นภาษาหลักที่ใช้กันในเมืองสุวรรณเขตนอกจากภาษาลาวและฝรั่งเศส ชาวเวียดนามได้ถ่ายทอดภาษาเวียดนามไปสู่รุ่นลูก โดยสอนลูกหลานให้ ฟัง พูด อ่าน และเขียนภาษาเวียดนาม จากการเก็บข้อมูลภาคสนามพบปรากฏว่า ปัจจุบันชาวเวียดนามในเมืองสุวรรณเขตยังคงใช้ภาษาเวียดนามในการสื่อสารระหว่างชาวเวียดนามด้วยกัน

3. ความสัมพันธ์ระหว่างชาวเวียดนามในสุวรรณเขตกับแผ่นดินแม่ เมื่อชาวเวียดนามอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่เมืองสุวรรณเขตแล้ว ชาวเวียดนามเหล่านี้ยังคงติดต่อกับญาติพี่น้องของตนมาตลอด เมื่ออยู่ได้สักระยะหนึ่งแล้วมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และเห็นช่องทางทำมาหากินในเมืองสุวรรณเขต ชาวเวียดนามเหล่านี้จึงกลับไปรับญาติพี่น้องอพยพเข้ามาในเมืองสุวรรณเขต² ประกอบกับชาวเวียดนามมีลักษณะเป็นผู้ที่รักการศึกษาเล่าเรียนซึ่งได้รับปลูกฝังมาตั้งแต่อดีตกาลตามปรัชญาลัทธิขงจื้อซึ่งให้ความสำคัญต่อการศึกษาเป็นอย่างมาก การจะเป็นคนดีได้นั้นต้องได้รับการศึกษาอาจจะศึกษาเล่าเรียนในสถาบันต่างๆ หรือศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองก็ได้³ ดังนั้นในโรงเรียนประถมศึกษาดั้งเดิมและประถมศึกษาปลายในเมืองสุวรรณเขตส่วนใหญ่เป็นลูกหลานชาวเวียดนาม⁴ และเมื่อเด็กเหล่านี้สำเร็จการศึกษาแล้วสามารถทำงานเป็นเจ้าหน้าที่อาณานิคมจึงทำให้มีฐานะความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เด็กบางคนก็มีโอกาสไปศึกษาต่อในเวียดนาม⁵ ดังนั้นลูกหลานชาวเวียดนามในสุวรรณเขตจึงได้มีการติดต่อสัมพันธ์กับแผ่นดินแม่ นอกจากนี้ในวัดเวียดนามในเมืองสุวรรณเขตยังได้มีการติดต่อสัมพันธ์กับวัดเวียดนามที่อยู่ในเวียดนาม กล่าวคือ ชาวเวียดนามในสุวรรณเขตจะนิมนต์พระจากเวียดนามมา จำพรรษาอยู่ที่วัดเวียดนามในเมืองสุวรรณเขต ต่อมาหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ชาวเวียดนามอพยพไปตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เมือง

¹ อมรา พงศาพิชญ์. (2542). ความหลากหลายทางวัฒนธรรม : กระบวนทัศน์และบทบาทในประชาสังคม. หน้า 209.

² คุณพ่อพรสวรรค์ มีนามวงศ์. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ บ้านเลขที่ 185 วัดคาทอลิกนักบุญเทเรซา หน่วย 03 บ้านลัดตะนะวงใต้ เมืองสุวรรณเขต ส.ป.ป. ลาว เมื่อวันที่ 5 กันยายน 2544.

³ ไสภนา ศรีจำปา. (2543). เล่มเดิม. หน้า 174-183.

⁴ แป๊ะลัม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ ร้านค้าบริการไฟฟ้า หน่วย 2 บ้านไชยภูมิ ถนนพญาปุย เมืองสุวรรณเขต ส.ป.ป. ลาว เมื่อวันที่ 6 กันยายน 2544.

⁵ พระอาจารย์มหางอน ดำรงบุญ. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ วัดไชยภูมิมาราม เมืองสุวรรณเขต ส.ป.ป. ลาว เมื่อวันที่ 6 และ 8 กันยายน 2544.

มุกดาหารจำนวนมาก พระวัดเวียดจากสุวรรณเขตได้ย้ายถิ่นไปสร้างวัดเวียดขึ้นใหม่ที่เมืองมุกดาหาร วัดเวียดที่เมืองสุวรรณเขตจึงมีเครือข่ายสัมพันธ์กับวัดเวียดที่มุกดาหารกับวัดเวียดในแผ่นดินแม่ที่เวียดนาม

ผลจากการอพยพของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองสุวรรณเขตระหว่าง ค.ศ. 1893 - 1954 ทำให้เมืองสุวรรณเขตเดิมเป็นชุมชนเล็กๆ พัฒนากลายเป็นเมืองที่มีรูปแบบตามแบบที่ฝรั่งเศสได้กำหนดไว้ เช่น การจัดการปกครอง ผังเมือง การใช้ที่ดิน เทคโนโลยีและนวัตกรรมต่าง ฯลฯ ในขณะเดียวกันเมืองสุวรรณเขตมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ซึ่งแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ต่างมี ศาสนา วิถีชีวิต ธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มตนเอง ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มที่อยู่ใต้การปกครองของฝรั่งเศสมีต่างก็มีสำนึกว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคมเมืองสุวรรณเขตในขณะเดียวกันแต่ละกลุ่มพยายามรักษาความเป็นเอกลักษณ์ของตนไว้และมีการยอมรับความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ปรับตัวเข้าหากันเพื่อให้อาศัยอยู่ร่วมกันได้ในสังคมเมืองสุวรรณเขต

ทั้งนี้ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ในเมืองสุวรรณเขตอันเกิดจากการอพยพของกลุ่มชาติพันธุ์ในลุ่มโขงเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองสุวรรณเขตซึ่งเป็นลักษณะความเป็นเมืองอันเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของเมืองสุวรรณเขตในสมัยอาณานิคมและต่อเนื่องเรื่อยมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

บทที่ 5

บทสรุป

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นดินแดนมีลักษณะการเคลื่อนย้ายอพยพอยู่เสมอแต่มีผู้ทำการศึกษาอย่างจริงจังน้อยมาก ดังนั้นการศึกษาเรื่องความสำคัญของการอพยพเคลื่อนย้ายกลุ่มชาติพันธุ์ในลุ่มแม่น้ำโขงต่อความเป็นเมืองสุวรรณเขต ระหว่าง ค.ศ.1893 – 1954 จึงเป็นกรณีตัวอย่าง ในการวิจัยเรื่องนี้ผู้วิจัยพบว่าการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นหรือชุมชนสุวรรณเขตมีเนื้อหาไม่จำกัดอยู่ในเฉพาะท้องถิ่นสุวรรณเขต แต่ยังสัมพันธ์กับชุมชนทางแม่น้ำโขงฝั่งไทย ทั้งนี้เนื่องจากวิถีเอเชียซึ่งต้องใช้น้ำในการอุปโภคบริโภค การเกษตร การคมนาคม และใช้ทรัพยากรจากแหล่งน้ำร่วมกัน แม่น้ำโขงจึงไม่ได้เป็นเครื่องกั้นเขตแดน แต่เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้คนไทยและลาวมีความสัมพันธ์เป็นเครือญาติต่อเนื่องเป็นระยะเวลายาวนาน

ผู้วิจัยได้ตรวจสอบแหล่งสนเทศที่เก็บเอกสารประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่วิจัยพบว่า ข้อมูลการศึกษาประวัติศาสตร์ลาว มีเอกสารชั้นต้นที่เก็บรักษาไว้ในหอจดหมายเหตุตามที่ต่าง ๆ เช่น หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ณ กรุงเทพฯ หรือ เอกสารที่เก็บรักษาไว้ที่หอสมุดแห่งชาติ ณ กรุงฮานอย (*Thu Vien Quoc Gia - the National Library in Hà Noi*) ประเทศเวียดนาม กองจดหมายเหตุกระทรวงการต่างประเทศ กองจดหมายเหตุกระทรวงฝรั่งเศสโพ้นทะเล ประเทศฝรั่งเศส เป็นต้น แต่ด้วยข้อจำกัดหลายประการ ผู้วิจัยจึงใช้เอกสารในหอจดหมายเหตุที่ประเทศไทย เป็นหลัก แต่พบว่า เอกสารบางส่วนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่วิจัยเป็นเอกสารลับ งดบริการ แต่เป็นเอกสารที่มีประโยชน์ในการศึกษาเรื่องนี้โดยตรง เช่น เอกสาร ร.5 ม.62/184 เรื่อง ราชทูตฝรั่งเศสส่งบัญชีสามโนครวัพลลาวที่ขอกลับไปฝั่งซ้าย (21 ก.พ. 115 – 27 มี.ค. 115). ร.5 ฝ 25/11 เรื่อง คอเวอร์เนอร์เยเนราช เมืองไซ่ง่อนไปเมืองสุวรรณเขตต์และเมืองเวียงจันทน์ (15 มี.ค. 124). จึงทำให้การศึกษาขาดข้อมูลที่เป็นเอกสารชั้นต้นที่เป็นภาษาไทยไปส่วนหนึ่ง

สำหรับเอกสารที่หอสมุดแห่งชาติ ณ กรุงฮานอย ประเทศเวียดนาม ต้องใช้เงินทุนจำนวนมากเป็นค่าใช้จ่ายในการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยเชื่อว่าข้อมูลที่เวียดนามจะเป็นประโยชน์ในการศึกษาเรื่องนี้หากมีการศึกษาเพิ่มเติมในโอกาสต่อไป แต่อย่างไรก็ตามยังมีข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ เช่น ข้อมูลออนไลน์ (Online) จากอินเทอร์เน็ต (Internet) ช่วยให้การศึกษามีรายละเอียดเพิ่มขึ้น รวมทั้งการท่องเที่ยวในสถานที่ต่าง ๆ ทำให้ได้ข้อมูลที่ทำให้งานวิจัยสมบูรณ์มากขึ้น

การศึกษา “ความสำคัญของการอพยพเคลื่อนย้ายกลุ่มชาติพันธุ์ในลุ่มแม่น้ำโขงต่อความเป็นเมืองสุวรรณเขต ระหว่าง ค.ศ.1893 – 1954” สรุปเนื้อหาได้สองประการคือ

1. การศึกษาความสำคัญของการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชาติพันธุ์ลาว เขมร และ เวียดนาม ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองสุวรรณเขต ระหว่าง ค.ศ.1893-1954 จากการศึกษาพบว่า เดิมบริเวณเมืองสุวรรณเขตก่อนที่ฝรั่งเศสเข้ามาปกครองลาวเป็นอาณานิคมใน ค.ศ.1893 ได้มี กลุ่มคนลาวได้อพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนบ้านโพธิ์สุมใกล้กับพระธาตุอิงฮัง ต่อมาชุมชนโพธิ์สุมได้ขยายตัวใหญ่ขึ้น และได้แยกย้ายอพยพไปตั้งชุมชนขึ้นใหม่ที่ริมแม่น้ำโขง เช่น บ้านท่าแร่ บ้านสะโน มุกดาหาร ฯลฯ ต่อมา ค.ศ. 1893 ฝรั่งเศสเข้ามายึดดินแดนฝั่งซ้าย แม่น้ำโขงเป็นอาณานิคม ฝรั่งเศสได้เลือกบริเวณบ้านท่าแร่ (ตรงข้ามตัวเมืองมุกดาหาร) มีความเหมาะสมที่ตั้งขึ้นเป็นเมืองเพื่อใช้เป็นศูนย์กลางการบริหารงานปกครองอาณานิคม ฝรั่งเศสจึงได้ สถาปนาเมืองสุวรรณเขตและพัฒนาเมืองสุวรรณเขตกลายเป็นเมืองที่สำคัญต่อลาวในฐานะเป็น ศูนย์กลางการปกครองในระดับส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น ศูนย์กลางการคมนาคมขนส่งทางบก ซึ่งเป็นจุดตัดถนนเลขที่ 13 ตามแนวเหนือ-ใต้ของแคว้นลาว ตัดกับถนนเลขที่ 9 จากแม่น้ำโขง สู่ชายแดนเวียดนาม การคมนาคมขนส่งทางน้ำตามลำน้ำโขงเมืองสุวรรณเขตเป็นเมืองท่าจุดกึ่ง กลางเดินเรือแม่น้ำโขงภายในอาณานิคมอินโดจีนฝรั่งเศส อีกทั้งเมืองสุวรรณเขทยังเป็น ศูนย์กลางการไปรษณีย์โทรเลขของแคว้นลาว

การพัฒนาสุวรรณเขตจำเป็นต้องมีแรงงานรองรับการขยายตัวของเมือง แต่ในขณะ เดียวกันแคว้นลาวขาดแคลนทรัพยากรมนุษย์เพราะมีพลเมืองน้อย และคนลาวส่วนใหญ่ตั้งถิ่น ฐานอยู่ฝั่งขวาแม่น้ำโขงซึ่งเป็นดินแดนที่ขึ้นอยู่กับไทย ดังนั้นฝรั่งเศสจึงดำเนินนโยบายเพิ่มพล เมืองลาวโดยอพยพคนในลุ่มแม่น้ำโขง โดยฝรั่งเศสได้หาวิธีการต่างๆ เพื่อให้คนลาวที่ตั้งถิ่นฐาน อยู่ฝั่งขวาแม่น้ำโขงดินแดนของไทยอพยพข้ามมาตั้งถิ่นฐานที่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงเป็นผู้ที่ถือ สัญชาติฝรั่งเศส และนำผู้ที่ถือสัญชาติฝรั่งเศสในอาณานิคมอินโดจีน เช่น คนลาว คนกัมพูชา คนเวียดนาม เข้ามาเป็นเป็นเจ้าหน้าที่อาณานิคม แรงงานให้กับฝรั่งเศส นอกจากนี้ยังมีชาว เวียดนามอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในตัวเมืองสุวรรณเขตมีสาเหตุมาจากเวียดนามประสบปัญหา ประชากรมีจำนวนมาก ที่ทำมาหากินมีไม่เพียงพอ การอพยพของชาวเวียดนามเข้ามาในเมือง สุวรรณเขตส่งผลให้ชาวเวียดนามกลายเป็นกลุ่มชนส่วนใหญ่ของเมืองสุวรรณเขตมีมากกว่าคน พื้นเมืองกลุ่มคนลาว นอกจากนี้ยังมีคนจีนเป็นชาวต่างด้าวอพยพมาในแคว้นลาวรวมทั้งเมือง สุวรรณเขต ดังนั้นในตัวเมืองเมืองสุวรรณเขตจึงมีประชากรที่หลากหลายชาติพันธุ์ ประกอบไป ด้วย คนลาว เขมร เวียดนาม จีน ฝรั่งเศส ฯลฯ อันเกิดจากอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชาติพันธุ์ ต่างๆ เข้ามาตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่ในเมืองสุวรรณเขต

2. การศึกษาขบวนการความเป็นเมืองสุวรรณเขต ระหว่าง ค.ศ.1893-1954 ซึ่งเป็นผล สืบเนื่องกับกลุ่มชาติพันธุ์ลาว เขมร และเวียดนาม อาทิ การตั้งถิ่นฐาน การจัดวางผังเมือง การจัด ระเบียบการปกครองท้องถิ่น กิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจ และการคมนาคม เป็นต้น จากการศึกษาพบว่า การอพยพเคลื่อนย้ายของคนลาว เขมร เวียดนาม ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมือง สุวรรณเขตส่งผลให้กลุ่มคนกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในเมืองสุวรรณเขตอาศัยอยู่ร่วมกัน คนเหล่านี้

ล้วนมีส่วนร่วมในการพัฒนาเมืองสุวรรณเขตจากเดิมเป็นชุมชนคนลาวได้พัฒนากลายเป็นเมืองที่มีรูปแบบตามแบบตะวันตก เช่น ค.ศ. 1899 เมืองสุวรรณเขตเป็นที่ตั้งของเมืองหลวงชั่วคราวของแคว้นลาว และยังเป็นที่ตั้งที่ทำการแขวงสุวรรณเขตและเมืองสุวรรณเขต ภายในเมืองมีการจัดวางผังเมืองและการใช้ที่ดินโดยมีการจัดแบ่งพื้นที่โดยการตัดถนนหลาย ๆ สายตัดกันเป็นตารางสี่เหลี่ยม เพื่อสะดวกในการคมนาคม การดูแลรักษาความสงบเรียบร้อย สุขาภิบาล อีกทั้งมีการใช้ที่ดินเป็นเขตราชการและที่พักของชาวฝรั่งเศสซึ่งอยู่ทางทิศใต้ของตัวเมือง เขตใจกลางเมืองเป็นเขตธุรกิจ ย่านการค้าที่สำคัญของเมืองสุวรรณเขต ส่วนเขตที่อยู่อาศัยได้แก่ บริเวณทิศเหนือของตัวเมืองมีคนลาวตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนโดยมีวัดไชยภูมิมารามเป็นศูนย์กลางชุมชนทางทิศตะวันออกคนเวียดนามตั้งตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน ในเขตนี้มีวัดเวียด วัดคาทอลิก และสมาคมเวียดเป็นศูนย์กลางชุมชน อีกทั้งภายในเมืองสุวรรณเขตเกิดนวัตกรรมและเทคโนโลยีตะวันตกเข้ามาใช้ เช่น เรือกลไฟ รถยนต์ เครื่องกำเนิดไฟฟ้า ระบบไปรษณีย์โทรเลข ฯลฯ

สังคมเมืองสุวรรณเขตในสมัยอาณานิคมเป็นสังคมที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ มี ศาสนา วิถีชีวิต ธรรมเนียมประเพณี อันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มตน ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ในเมืองสุวรรณเขต ประชากรส่วนใหญ่เป็นผู้ที่อยู่ใต้การปกครองของฝรั่งเศสต่างก็มีสำนึกว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคมเมืองสุวรรณเขตและยอมรับความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ ดังนั้นจึงมีการปรับตัวเข้าหากันเพื่อให้อาศัยอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ ในขณะที่เดียวกันกลุ่มที่มีจำนวนมากได้พยายามรักษาความเป็นเอกลักษณ์ของตนไว้ โดยเฉพาะคนลาวและเวียดนาม ส่วนคนเขมรมีจำนวนน้อยถูกผสมกลมกลืนกลายเป็นคนลาว เพราะคนเขมร มีวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตคล้ายคลึงกับคนลาว ดังนั้นจึงง่ายในการผสมกลมกลืนกลายเป็นคนลาว การอพยพของกลุ่มชาติพันธุ์ในลุ่มแม่น้ำโขงอันประกอบไปด้วยคนลาว เขมร เวียดนาม เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองสุวรรณเขต ส่งผลให้สุวรรณเขตมีความเป็นเมืองที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์และเป็นรากฐานของสังคมของเมืองสุวรรณเขตในสมัยอาณานิคม (ค.ศ. 1893-1954) ต่อเนื่องเรื่อยมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะจากผู้วิจัยมีดังนี้คือ ปัจจุบันเมืองสุวรรณเขตเป็นจุดที่สร้างสะพานมิตรภาพไทย-ลาว แห่งที่สอง เพื่อเชื่อมจังหวัดมุกดาหารกับเมืองสุวรรณเขตเข้าด้วยกัน สะพานดังกล่าวทำให้การคมนาคมทางบกระหว่างประเทศในภูมิภาคอินโดจีนมีความสะดวกและรวดเร็วยิ่งขึ้น ในอนาคตจึงคาดว่าเมืองสุวรรณเขตจะเป็นเมืองที่มีความสำคัญยิ่งขึ้นทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การค้า การลงทุน การขนส่ง การท่องเที่ยวและการบริการในภูมิภาคอินโดจีน แต่ขณะเดียวกันการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นจะมีผลกระทบต่อสังคมเมืองสุวรรณเขตซึ่งจะกลายเป็นแหล่งรวมของคนจากที่ต่างๆ เข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ในเมืองสุวรรณเขตและประเทศลาว ส่งผลให้เมืองสุวรรณเขตเป็นสังคมที่มีความหลากหลายและซับซ้อนมากขึ้น ในขณะเดียวกันชาวเมืองสุวรรณเขตต้องปรับตัวให้ทันการเปลี่ยนแปลงที่กำลังจะเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว และถ้าชาวสุวรรณเขตคนใดมีอาจปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงของสังคม คนๆ นั้นจะ

กลายเป็นคนขายขอบหรือผู้ด้อยโอกาสของสังคม ดังนั้นชาวสุวรรณเขตจึงควรมีการวางแผนนโยบาย เตรียมพร้อมเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยยึดถือหลักการ “บูรณาการ” โดยประสานผลประโยชน์เข้าด้วยกันโดยมิให้มีคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือคนชาติใดชาติหนึ่งเข้ามาครอบงำคนสุวรรณเขตและคนลาวซึ่งเป็นเจ้าของประเทศให้ต้องเสียผลประโยชน์ของตนเองและผลประโยชน์ของชาติให้กับคนเพียงกลุ่มเดียวหรือคนภายนอกที่เข้ามาครอบงำผลประโยชน์จากสุวรรณเขต

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

เอกสารและข้อมูลชั้นต้น (Primary Sources)

เอกสารที่ยังไม่ตีพิมพ์

กฎข้อบังคับลักษณะปกครองคณะสงฆ์หัวเมืองลาวของฝรั่งเศส. (2 พ.ย. – 1 ธ.ค. 2471).

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ ร.7 ด.29/12 (รหัสไมโครฟิล์ม ม ร.7 ด/16).

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2521). พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาคที่ 3 ตอนที่ 3 มณฑลอีสาน. กรุงเทพฯ : กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. (สำเนาเอกสารเย็บเล่ม)

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2521). พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาคที่ 3 ฝับุญ. กรุงเทพฯ : กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. (สำเนาเอกสารเย็บเล่ม)

ข้อความต่าง ๆ เกี่ยวด้วยสถานการณ์และการปกครองอันไม่เสมอภาคของอินโดจีนฝรั่งเศส

(พ.ศ.2483). (2436 – 2483). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ สร.0201.37.6/18.

ข้อบังคับว่าด้วยการตำรวจชายแดนระหว่างสยามกับอินโดจีนฯ. (2476 - 2486). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ สร.0201.37.6/7.

คนในบังคับฝรั่งเศสเป็นผู้ร้าย. (4 มี.ค. 2453 – 22 มิ.ย.2454). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ.

เลขที่ ร.6 ม.5.1/3 (รหัสไมโครฟิล์ม ม ร.6 ม/7).

คนฝั่งซ้ายมาทำนาฝั่งขวา คนฝั่งขวาไปปลูกฝ้ายปลูกยาสูบฝั่งซ้าย และฝั่งซ้ายคิดเก็บภาษี แก่คน 2 พวกนี้. (18-พ.ย. 122 – 31 ม.ค. 122). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ.

เลขที่ ร.5 ผ. 33/2 (รหัสไมโครฟิล์ม ม ร.5 ผ/47).

เจ้าเมืองมุกดาหารได้แต่งคนออกตรวจจับผู้ร้าย ได้ตัวนายจร นายตันคนในบังคับฝรั่งเศส (เมืองมุกดาหาร – นครพนม). (8 มิ.ย. – 25 พ.ย. 117). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ.

เลขที่ ร.5 ผ.29.2 / 91 (รหัสไมโครฟิล์ม ม ร.5 ผ/37).

ทหารอินจีนฝรั่งเศสมาตั้งอยู่ที่ชายแดนติดต่อกับสยาม. (2436 – 2483). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ สร.0201.37.6/5.

“ที่ 270 ตอบบอกที่ 109 ตั้งราชบุตรเป็นที่พระจันทร์เทพสุริยวงษ์เจ้าเมืองมุกดาหาร,” ใน เอกสารเย็บเล่มสารตรา ร.ศ. 110 เล่ม 35. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. ปีก 124 หน้า 404-406. เลขที่ ม. รล – สด /18. (ไมโครฟิล์ม)

บทความจากหนังสือพิมพ์อินโดจีนโฆษณาให้ร้ายแก่ประเทศไทย (รายงานการเคลื่อนไหวของอินโดจีนฝรั่งเศส). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ สร.0201.37.6/19.

- บันทึกของรัฐบาลฝรั่งเศสว่าด้วยกิจการเมืองในประเทศอินโดจีน. (22 ส.ค. 2473 – 6 พ.ค. 2474). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ ร.7 ต.29/20 (รหัสไมโครฟิล์ม ม ร.7 ต/16).
 ใบบอกเมืองมุกดาหาร. (ก.พ. 105 - 24 ก.พ. 109). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ ร.5 ม.2.12ก/1.
 ใบบอก เมืองมุกดาหาร เรื่อง พระจันทร์สุริยวงษ์ผู้ว่าราชการเมืองถึงแก่กรรม และขอหีบศิลา
 หน้าเพลิงขึ้นไปราชทานเพลิงศพ มาณะ วันอังคาร ขึ้น 11 ค่ำ เดือน 7 เดือนอ้าย.
 จดหมายเหตุ ร.4 จ.ศ.1224 เลขที่ 12. หอสมุดแห่งชาติ.
 ปราบผีบุญซึ่งเกิดทางฝั่งขวาและซ้ายแม่น้ำโขง ร.ศ. 121. (2545). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ.
 เลขที่ กต. 98 .3 / 1.
 ผู้ร้ายชายแดนที่เกี่ยวกับฝรั่งเศส. (25 ม.ค. -2 ก.พ. 2457). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ.
 เลขที่ ร.6 ม.3.6 ข/3 (รหัสไมโครฟิล์ม ม ร.6 ม / 6).
 ผู้สำเร็จการประเทศอินโดจีน. (14 ส.ค. 2471 – 21 ก.ค. 2474). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ.
 เลขที่ ร.7 ต.29/ 9 (รหัสไมโครฟิล์ม ม ร.7 ต/16).
 ผู้สำเร็จราชการประเทศอินโดจีน. (2476-2496). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ สร.0201.37.6/8
 ฝรั่งเศสจัดการทำทางเดินเรือทางลำแม่น้ำโขง. (2457). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ.
 เลขที่ ร.6 ม. 3.6ข/2 (รหัสไมโครฟิล์ม ม ร.6 ม/6).
 ฝรั่งเศสเมืองสุวรรณเขตต์เดือนเงินค่ากระบือซึ่งผู้ร้ายลักเอามาขายไว้. (26-29 ม.ค. 119).
 กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ ร.5 ฝ. 29.2 /98 (รหัสไมโครฟิล์ม ม ร.5 ฝ/37).
 ฝรั่งเศสว่ามีผู้ร้ายลักช้างของพระยาเมืองอำนาจเข้ามาฝั่งขวา. (3 ก.ย. 117 – 15 ต.ค. 120).
 กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ ร.5 ฝ.29 .2 / 92 (รหัสไมโครฟิล์ม ม ร.5 ฝ/37).
 ฝรั่งเศสหาว่าเจ้าเมืองมุกดาหารรับซื้อของคนร้าย และเรื่องจัดการปราบปรามโจรผู้ร้ายในเมือง
 มุกดาหาร (เมืองมุกดาหาร – นครพนม). (21 – 22 ก.พ. 118). กองจดหมายเหตุ
 ชาติ. เลขที่ ร. 5 ฝ.29 .2 / 96 (รหัสไมโครฟิล์ม ม ร.5 ฝ/37).
 ฝรั่งเศสอพยพหรือหลบหนีจากอินโดจีนเข้ามาเมืองไทย. (2488-2490). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ.
 เลขที่ สร.0201.37.6/22.
 พลเมืองอินโดจีนอพยพหนีความบีบคั้นการเก็บภาษีอากรเข้ามาในประเทศไทย. (2480-2496).
 กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ สร.0201.37.6/11.
 ภาษีการค้าในอินโดจีน. (25 ก.ค. 2473 – 5 พ.ค. 2474). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ ร.7 ต.29/19
 (รหัสไมโครฟิล์ม ม ร.7 ต/16).
 มณฑลอุดรเกิดเหตุพิกภัย. (23 ก.ค. 122- 21พ.ค. 129). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ.
 เลขที่ ร.5 ม.2.25/35 (รหัสไมโครฟิล์ม ม ร.5 ม/36/1).
 ร่างสารตรา ร่างพระบรมราชโองาท สำหรับเจ้าจันทพสุริยวงศ์ มาณะวันพฤหัสบดี แรม 11 ค่ำ
 เดือน 8. จดหมายเหตุ ร.4 จ.ศ. 1227 เลขที่ 25. หอสมุดแห่งชาติ.

ร่างสารตราเจ้าพระยาจักรี ถึงเมืองมุกดาหาร ตั้งอุปราชเป็นพระจันทสุริยวงษ์. จดหมายเหตุ

ร.3 จศ.1206 เลขที่ 33. หอสมุดแห่งชาติ.

ร่างสารตราถึง อุปหารราชวงษ์ ท้าวเพี้ยมุกดาหาร โปรดเกล้าตั้งพระนครศรีบริรักษ์เป็น
เจ้าจันทเทพสุริยวงษ์ เจ้าเมืองมุกดาหาร. จดหมายเหตุ ร.4 จ.ศ. 1227 เลขที่ 25.
หอสมุดแห่งชาติ.

ร่างสารตราถึงอุปหารราชวงษ์ท้าวเพี้ย เมืองมุกดาหาร โปรดเกล้า ฯ ตั้งหลวงวรบุตรภักดี เป็นที่
พระวรบุตรภักดี ผู้ช่วยราชการเมืองมุกดาหาร มาณะ วันพฤหัสบดี แรม 11 ค่ำ
เดือน 8. จดหมายเหตุ ร.4 จ.ศ. 1227 เลขที่ 25. หอสมุดแห่งชาติ.

ราชทูตฝรั่งเศสส่งบัญชีสำมนครวัฏพวงลาวที่ขอกลับไปฝั่งซ้าย. (21 ก.พ. 115 – 27 มี.ค. 115)

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ ร.5 ม. 62/184 (รหัสไมโครฟิล์ม ม ร.5 ม

รายงานการประชุมผู้แทนพลเมืองลาวของฝรั่งเศส. (2471). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ.

เลขที่ ร.7 ต. 29/8 (รหัสไมโครฟิล์ม ม ร.7 ต /16).

รายงานการประชุมผู้แทนพลเมืองลาวของฝรั่งเศส. (2471). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ.

เลขที่ ร.7 ต.29/8 (รหัสไมโครฟิล์ม ม ร.7 ต/16).

รายงานเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวด่าง ๆ ทางชายแดน (รายรวม). (2484-2496).

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ สร.0201.37.6/21.

รายงานเรื่องก่อการจลาจล ในเขตเมืองของฝรั่งเศส. (25-พ.ย. 17 มี.ค. 2462).

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ ร.6 ม.28/2 (รหัสไมโครฟิล์ม ม ร.6 ม/147).

รายงานเรื่องฝรั่งเศสมณฑลอีสาน. (14 พ.ย. 111 – 12 ก.ค. 126). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ.

เลขที่ ร.5 ม.2 .21ก/1 (รหัสไมโครฟิล์ม ม ร.5 ม / 30).

ราษฎรเมืองมุกดาหารอพยพไปอยู่ฝั่งซ้าย. (20 เม.ย. 122 – 20 มิ.ย. 124). กองจดหมายเหตุ

แห่งชาติ. เลขที่ ร.5 ม.2.25/34 (รหัสไมโครฟิล์ม ม ร.5 ม/36/1).

เรือกลไฟฝรั่งเศสระเบิดที่แม่น้ำโขง.(15-21 ก.พ. 2470). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ.

เลขที่ ร.7 ต.29/7 (รหัสไมโครฟิล์ม ม ร.7 ต/16).

เรื่อง การเคลื่อนไหวกทางภาคอีสาน. (2490-2495). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ สร.0201 .32 / 14.

เรื่องคนฝั่งซ้ายจะอพยพมาอยู่ฝั่งขวา. (19 ก.พ. 4 มี.ค. 117). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ.

เลขที่ ร.5 ม.2.25/25 (รหัสไมโครฟิล์ม ม ร.5 ม/36/1).

เรื่องคอเวอร์เนอร์เยเนรราช เมืองไซ่ง่อนไปเมืองสุวรรณเขตต์ และเมืองเวียงจันทน์. (15 มี.ค.

124). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ ร.5 ผ. 25/11 (รหัสไมโครฟิล์ม ม ร.5 ผ/33).

เรื่องไปบอกพระเจ้านองยาเธอกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคมบอกว่าตนแลไวกงศุลฝรั่งเศสได้

สนทนาเกี่ยวกับบันทึกระหว่างกรมหลวงประจักษ์กับกงสุล เรื่องฝรั่งเศสทางมณฑล

อุดร. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ ร.5 ม .21 ผ .20/90 (รหัสไมโครฟิล์ม ม ร.5

ม/32).

- เรื่องผู้ร้ายข้ามมาแดนทางฝรั่งเศส. (24 พ.ย. 2453 – 8 ก.พ. 2462). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ.
เลขที่ ร.6 ม.5.1/1 (รหัสไมโครฟิล์ม ม ร.6 ม / 7).
- เรื่องฝรั่งเศสเก็บเก็บเงินแก่ราษฎรฝั่งขวาที่ได้พาปืนข้ามไปฝั่งซ้าย บอกละ 1 บาท 4 อัฐ กับฝรั่งเศสได้ต่อสายโทรเลข ฯ. (23 – 24 มี.ค. 118). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ.
เลขที่ ร.5 ม 2.21 ก/71 (รหัสไมโครฟิล์ม ม ร.5 ม/32).
- เรื่องฝรั่งเศสเก็บเงินแก่ราษฎรฝั่งขวาที่ได้พาปืนข้ามไปฝั่งซ้ายบอกละ 1 บาท 4 อัฐ กับฝรั่งเศสได้ต่อสายโทรเลข. (23-24 มี.ค. 118). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ ร.5 ม 2.21 ก/71 (รหัสไมโครฟิล์ม ม ร.5 ม/32).
- เรื่องฝรั่งเศสเก็บภาษีเรือที่เดินในลำน้ำโขง. (2-16 ม.ค. 117). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ.
เลขที่ ร.5 ม 2.21 ก/61 (รหัสไมโครฟิล์ม ม ร.5 ม/32).
- เรื่องฝรั่งเศสจัดการเก็บส่วยภาษีอากรฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง. (1 ก.ค. 115 – 1 ก.ย. 119).
กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ ร.5 ม 2.21 ก/26 (รหัสไมโครฟิล์ม ม ร.5 ม/31).
- เรื่องฝรั่งเศสเมืองมุกดาหาร. (6 พ.ย. ร.ศ.113 - 1 พ.ค. ร.ศ.123). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ.
เลขที่ ร. 5 ผ. 20/56 (รหัสไมโครฟิล์ม ม ร.5 ผ/26).
- เรื่องฝรั่งเศสเมืองสุวรรณเขตร. (28 ก.ค. 114 – 20 พ.ค. 124). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ.
เลขที่ ร. 5 ผ. 20/57 (รหัสไมโครฟิล์ม ม ร.5 ผ/26).
- เรื่องฝรั่งเศสร้องว่ากรรมการเมืองมุกดาหาร ไม่คืนทรัพย์สินของแก่หลวงบัญชา. (28 เม.ย. – 6 มิ.ย. 119).
กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ ร.5 ผ.20/91 (รหัสไมโครฟิล์ม ม ร.5 ผ/27).
- เรื่องฝรั่งเศสเรียกเงินค่าที่ดินแก่คนที่ข้ามไปทำนาฝั่งซ้าย. (14 ก.พ. 120). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ ร.5 ม 2.21 ก/84 (รหัสไมโครฟิล์ม ม ร.5 ม/32).
- เรื่องพวกลาวและจีนกับพวกอื่น รับหนังสือในบังคับฝรั่งเศส. (19 ก.พ. 114 – 17 ส.ค. 115).
กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ ร.5 ม.2.21ก/22 (รหัสไมโครฟิล์ม ม ร.5 ม / 31).
- เรื่องเรือกลไฟฝรั่งเศสระเบิดที่แม่น้ำโขง. (2471). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ ร.7 ต. 29/7 (รหัสไมโครฟิล์ม ม ร.7 ต/16).
- เรื่องเหตุการณ์ต่างๆ ทางชายแดนริมแม่น้ำของ (เกี่ยวกับฝรั่งเศส). (22 ธ.ค. 2457- 30 ต.ค. 2459). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ ร.6 ม3.6 ข/1 (รหัสไมโครฟิล์ม ม ร.6 ม / 6).
- “ลำดับที่ 35. แผนผังเมืองสุวรรณเขตเอกสารกระทรวงมหาดไทย,” ใน แผนที่แสดงเขตและบริเวณต่างๆของเมืองฝรั่งเศส. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ (1) มท 3.1.4.18/9.
- สมเด็จพระยาเทวะวงศ์วโรปการ. (8 ม.ค. – 9 มี.ค. 2438). พระราชหัตถเลขาและหนังสือโต้ตอบเกี่ยวกับคนในบังคับฝรั่งเศสและนโยบายทางการเมือง. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ สบ. 16.4.3.1/13 (รหัสไมโครฟิล์ม ม-สบ.16/6).

สารตราเมืองมุกดาหาร ตั้งท้าวสิทธิสารเป็นพระอมฤตทิศา และยกบ้านบังทราย เป็นเมือง
ภานุภาณุ ๗ วันจันทร์ แรม 1 ค่ำ เดือน 7 ปีเถาะ นพศก 1229. จดหมายเหตุ ร.4
จ.ศ.1229 เลขที่ 22. หอสมุดแห่งชาติ.

เอกสารส่วนบุคคล ของ นายสุรจิตต์ จันทสาขา. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ กจช. (อ) 2/1.
(สำเนาเอกสารจากต้นฉบับ).

เอกสารที่ตีพิมพ์แล้ว

กรมแผนที่ทหาร. (2483). แผนที่อำเภอมุกดาหาร จังหวัดนครพนม. แสดงหมู่บ้าน ภูเขา ป่าไม้
และเขตติดต่อประเทศลาว สัรวจเมื่อ 2480. (แผนที่). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ.
เลขที่ ผ. กบค. 3(1-9).

กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย กระทรวงการต่างประเทศ. (1996). *ประมวลสนธิสัญญากำหนด
เส้นชายแดน อินโดจีน-สยาม (ลาว-ไทย) 1886-1946 : Recueil des traités Franco-
Siamois délimitant la Frontière de l' Indochine et du Siam.* เวียงจันทน์ : กระทรวง
การต่างประเทศ. (ภาษาลาวและภาษาฝรั่งเศส)

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2521). *การแต่งตั้งขุนนางไทยในสมัยรัชกาลที่ 5.* กรุงเทพฯ :
กองจดหมายเหตุแห่งชาติ.

จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. (2530). กรุงเทพฯ : หอสมุดแห่งชาติ. (5 เล่ม).

จดหมายเหตุเรื่องปราบกบฏเวียงจันทน์. (2479). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2516). *จดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวง
นรินทรเทวีและพระราชวิจารณ์ รัชกาลที่ 5.* กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระ. (2538). *จดหมายเหตุ สมเด็จพระ. กรมพระยาดำรง
ราชานุภาพ เสด็จไปตรวจราชการมณฑลนครราชสีมา และมณฑลอุดรอีสาน.*
กรุงเทพฯ : มูลนิธิสมเด็จพระ. กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และหม่อมเจ้าจงจิตรถนอม
ดิศกุลพระธิดา.

ท้าวอุ่น ชะนิกร. (2520). *ความหลังของข้าพเจ้า ท้าวอุ่น "ดินเย็น" ชะนิกร.*

แปลโดย ปภัสสร โพธิญาณนท์. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ดวงกมล.

พงศาวดารเวียงจันทน์สมัยอนุเวียงจันทน์นครราชสีมา (พื้นเวียง). (2516). ม.ป.พ. อัดเนา.

Bassenne, Marthe. (1995). *In Laos and Siam = Au Laos et Au Siam.* Trans. by Walter
E.J. Tips. Bangkok : White Lotus.

Commission de Délimitation de la Frontière entre l' Indochine et la Thaïlande 1941-
1942. (1942?). *Carte de la Frontière du Mékong.* (แผนที่). กองจดหมายเหตุแห่ง
ชาติ. เลขที่ ผ. มท 12 (แผนที่เขตแดนไทยลาว บริเวณแม่น้ำโขง).

Haute Commission Dermament Franco- Siamoise de Délimitaion du Mékong 1931.

(1931?). *Tracé de la Frontière Franco- Siamoise du Mékong*. (แผนที่). กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ ผ. มท 13 (แผนผังเขตแดนไทยลาว บริเวณแม่น้ำโขง)

Lefèvre, E. (1995). *Travels in Laos : The Fate of the Sip Song Pana and Muong Sing (1894-1896)*. = *Un Voyage au Laos*. Trans. by Walter E.J. Tips. Bangkok : White Lotus.

Mouhot, M. Henri. (1989). *Travels in Siam, Cambodia and Laos : 1858-1860*. Singapore : Oxford University Press.

เอกสารและข้อมูลชั้นรอง (Secondary Sources)

หนังสือ

กรมการผังเมือง. ผังเมืองรวมเมืองมุกดาหาร. (แผนที่). (2543). กรุงเทพฯ : กรมการผังเมือง. (พิกัด 16° 24' N - 16° 38' N , 105° 64' E - 105° 74' E).

กรมโฆษณาการ. (2483). *การเสียดินแดนแก่ฝรั่งเศส*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พานิชสุภผล.

กรมประชาสัมพันธ์. (2504). *สถานการณ์ในประเทศลาว*. กรุงเทพฯ : กรมประชาสัมพันธ์.

กรมแผนที่ทหาร. *จังหวัดร้อยเอ็ด ประเทศไทย สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว*.

(แผนที่). (2527). กรุงเทพฯ : กรมแผนที่ทหาร. (พิกัด 16° 00' N - 17° 000' N , 103° 30' E - 105° E มาตราส่วน 1 : 250,000).

กรมวิชาการ. (2534). *พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี*. กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ.

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. (2539). *ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 15*.

กรุงเทพฯ : ฝ่ายศาสนสถาน กองพุทธศาสนา กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ.

กรมศิลปากร. กองโบราณคดี. (2532). *ตำนานและนิทานพื้นบ้านอีสาน*.

กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

กรมศิลปากร. กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์. (2535). *รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ชุดที่ 2*. แปลและเรียบเรียงโดย นันทา วรเนติวงศ์ และคนอื่นๆ.

กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

_____. (2538). *รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ชุดที่ 3*. แปลและเรียบเรียงโดย นันทา วรเนติวงศ์ และคนอื่นๆ. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

กระทรวงมหาดไทย. (2521). *พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาคที่ 3 กรณีชายแดนมณฑลต่างๆ*. กรุงเทพฯ : กองจดหมายเหตุแห่งชาติ.

กฤษฎา เพิ่มทันจินต์. (2536). *ทฤษฎีและแนวความคิดเกี่ยวกับกระบวนการเกิดเป็นเมือง*.

กรุงเทพฯ : คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

การสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง วัฒนธรรมพื้นบ้าน : กรณีอีสาน (2532 : อุบลราชธานี). (2532).

การสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง วัฒนธรรมพื้นบ้าน : กรณีอีสาน. ณ วิทยาลัยครู

อุบลราชธานี 30 มิ.ย. – 2 ก.ค. 2532. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ.

การสัมมนาทางวิชาการ อีสานศึกษา (2529 : มหาสารคาม). (2532). *การสัมมนาทางวิชาการ*

อีสานศึกษา (ประวัติศาสตร์ การเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม). ณ ห้องประชุม

อาคาร 8 วิทยาลัยครูมหาสารคาม 11-12 ธ.ค. 2529. มหาสารคาม : วิทยาลัยครูมหาสารคาม.

คาร์, เอ., ไชเดนฟาเดน, อี., พวงทอง สิริสารี. (2509). *ชาติวงศ์วิทยาว่าด้วยชนชาติเผ่าต่างๆ*

ในประเทศไทย = Thailand Nature and Industry. พระนคร : อักษรเจริญทัศน์. 2509.

คาร์, อี. เอช. (2531). *ประวัติศาสตร์คืออะไร = What Is History*. แปลโดย ชาติชาย

พจนานนท์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์.

คำหมาน คนไค. (2539). *นิทานเสี้ยวवाद*. พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.

จันทร์เพ็ญ แสงเทียนฉาย, ศิริวรรณ ศิริบุญ และ สุนันทา สุวรรณโณดม. (2531). *ความสัมพันธ์*

ระหว่างความเป็นเมืองกับการพัฒนาประเทศ. กรุงเทพฯ : สถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

จารุบุตร เรื่องสุวรรณ. (2521) “ประวัติศาสตร์ปัญหาเส้นเขตแดนของประเทศไทยทางภาค

อีสาน,” ใน *สัมมนาประวัติศาสตร์อีสาน*. หน้า1-10. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัย

ศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.

_____. (2525ก) . *พื้นเวียง (กลอน 7) พงศาวดารเวียงจันทน์สมัยพระเจ้าอนุรุทธาธิราช*
(พระเจ้าอนุวงศ์). กรุงเทพฯ : สมาคมประวัติศาสตร์.

_____. (2525ข). *ภูมิศาสตร์เศรษฐกิจ*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : บารุงนุกูล.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2540). *ตำนานและพงศาวดารพวน : อุดมการณ์สมานฉันท์ระหว่างเผ่า*

พันธุ์. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. (ม.ป.ป.). *ตลอดพงศาวดารลาว*. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัย

ศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.

เจ้าพรหมเทวานุเคราะห์. และ เจ้าราชวงศ์ เมืองนครจำปาศักดิ์. (2512). “ตำนานเมืองนคร

จำปาศักดิ์,” ใน *ประชุมพงศาวดาร เล่ม 43 (ประชุมพงศาวดาร ภาค 70)*. หน้า 221-

254. กรุงเทพฯ : องค์การข้าของครุสภา.

จิตร ภูมิศักดิ์. (2540). *ความเป็นมาของคำสยาม ไทย, ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ ฉบับสมบูรณ์เพิ่มเติม ข้อเท็จจริง ว่าด้วยชนชาติขอม*.

กรุงเทพฯ : ศยาม.

จิราเดต์, เฮอร์เบิร์ต. (2537). *ทำเมืองให้น่าอยู่ : วิสัยทัศน์ ยุทธศาสตร์ และความหวังสำหรับเมืองที่ยั่งยืน = New Directions for Sustainable Urban Living*.

แปลโดย พิกพ อุดมอรรถิพงศ์. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง.

จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ. (2523). *วิกฤตการณ์สยาม ร.ศ. 112 : การเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง*. กรุงเทพฯ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะเศรษฐศาสตร์ และสถาบันประชากรศาสตร์. (2539).

ประชากร ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ : กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติ.

จิตรชัย พงศ์ประยูร. (2521). *ทฤษฎีเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐาน*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

_____. (2527). *ภูมิศาสตร์เมือง*. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.

จิตรทิพย์ นาถสุภา และ ประนุช ทรัพย์สาร. (2527). "อุดมการชนบผู้มีบุญอีสาน," ใน *ความเชื่อพระศรีอารีย์และกบฏผู้มีบุญในสังคมไทย*. พระเพ็ญ อันตระกูล และ อัจฉราพร กมฺพพิสมัย, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์.

แซนด์เลอร์, เดวิด. (2543). *ประวัติศาสตร์กัมพูชา = A History of Cambodia*. บรรณาธิการ แปลโดย พรรณงาม เก้าธรรมสาร พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์ สำนักงานกองทุนสนับสนุนวิจัย และ โครงการอาณานิคมศึกษา 5 กุมภาพันธ์.

ไชยยอด, เฮนรี่ เอส. (2524). *ระเบียบวิธีทางประชากรศาสตร์ (The Methods of materials of Demography)* ของ เอกอบ เอส. ซีเกล และคณะสำนักงานสำมะโนสหรัฐอเมริกา.

บรรณาธิการโดย บุญเลิศ เลี้ยงประไพ และ จรรยา เศรษฐบุตร.

กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล. (5 เล่ม).

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยา. (2514). *ตำนานพุทธเจดีย์*. พระนคร : แพรวพิทยา.

เดิม วิภาคย์พจนกิจ. (2530). *ประวัติศาสตร์ลาว*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิตำราสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์.

_____. (2542). *ประวัติศาสตร์อีสาน*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

เดิม สิงห์หิรัญ. (2499). *ฝั่งขวาแม่น้ำโขง*. กรุงเทพฯ : คลังวิทยา.

- ถวิล อยู่เย็น. (2531). เหตุการณ์สำคัญในสงครามอินโดจีน ฝรั่งเศส และสงคราม
มหาเอเชียบูรพา. ม.ป.พ.
- ถิ่นฐานเดิมรอบแคว้นแดนไทย. (2535). กรุงเทพฯ : พิมพ์ใจบรรณกิจ.
- แถมสุข นุ่มนนท์. (2521). เมืองไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง. กรุงเทพฯ : ดวงกมล.
- ทวีเกียรติ เจนประจักษ์. (2540). ข้อพิพาทเขตแดนไทย-ลาว. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย.
- ทองสืป ศุภมาร์ค. (2528). พงศาวดารลาว. กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา.
- ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. (2505). พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ.
กรุงเทพฯ : คลังวิทยา.
- _____. (2506). พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 2.
กรุงเทพฯ : คลังวิทยา.
- ธวัช ปุณโณทก. รายงานการวิจัยเอกสารโบราณอีสานเรื่อง พื้นเวียง : การศึกษาประวัติศาสตร์
และวรรณกรรมอีสาน. (2523). กรุงเทพฯ : กรมการฝึกหัดครู.
- ธิดา สาระยา. (2539). ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : ประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับสังคมมนุษย์.
พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.
- ธีรชัย บุญมาธรรม. (2536). ประวัติศาสตร์สังคมอีสานตอนบน พ.ศ. 2318-2450. มหาสารคาม
: คณะวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์.
- ธีระ รุญเจริญ. (2520). ภูมิศาสตร์-วัฒนธรรม ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. ขอนแก่น : คณะ
ศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- นภัสพร ภัทรีชาวล. (2541). แขวงสะหวันนะเขต. (เอกสารประชาสัมพันธ์). สุวรรณเขต :
สถานกงสุลใหญ่แห่งราชอาณาจักรไทย ประจำสุวรรณเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตย
ประชาชนลาว.
- นายหนวย (นามแฝง). (2531). ปาวิผู้กลืนลำน้าโขง : *Mission Pavie*. กรุงเทพฯ :
ป.สัมพันธ์พาณิชย์.
- "นิทาน เรื่องขุนบรมราชา พงศาวดารเมืองล้านช้าง," ใน ประชุมพงศาวดาร เล่ม 43
(ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 70.) (2512). หน้า 254-279.
กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา.
- "นิทาน เรื่องขุนบรมราชา พงศาวดารเมืองล้านช้าง," ใน ประชุมพงศาวดาร เล่ม 44
(ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 70 (ต่อ) – 71). (2512). หน้า 1-61.
กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา.
- เนาวรัตน์ พลายน้อย และ สุวาลย์ พลายน้อย. (2525). สารศึกษาประชากร = *Population
Studies*. นครปฐม : โครงการประชากรศึกษามหาวิทยาลัยมหิดล ภาควิชาศึกษา
ศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.

- บัดตินเจอร์, โจเซฟ. (2522). *ประวัติศาสตร์การเมืองเวียดนาม = Vietnam, A Political History*. เพ็ชรี สุมิตร แปล. กรุงเทพฯ : มุลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- บาเย, เกลาดีอุส. พระสังฆราช. (1984). ประวัติการเผยแพร่พระศาสนาในภาคอีสานและประเทศลาว. พระอัครสังฆราช ไมเคิล เกียน เสมอพิทักษ์ ถอดความจากภาษาฝรั่งเศส. ม.ป.พ.
- บำเพ็ญ ณ อุบล. (2539). *เรื่องเมืองนครเขื่อนขันธ์ กาบแก้วบัวบาน หนองบัวลุ่มภู กมุกथाไสย หนองบัวลำภู*. ม.ป.พ. อัดสำเนา.
- _____. (2540). *ตำนานเรื่องผู้ไทย ไทยพวน ไทยอีสาน*. ม.ป.พ. อัดสำเนา.
- บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. (2497). 21 แผ่นดิน. พระนคร : รวมสาส์น.
- _____. (2503). *ราชอาณาจักรลาว*. กรุงเทพฯ : ก้าวหน้า.
- บุญช่วย อัดถากร. (2522). *ประวัติศาสตร์ภาคอีสานและเมืองมหาสารคาม และผลงานต่าง ๆ*. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายบุญช่วย อัดถากร. 3 กันยายน 2522. ม.ป.พ.
- เบสดิน, จอห์น. และ เบ็นดา, แอนน์ เจ. (2529). *ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยใหม่ : ลัทธิอาณานิคม ลัทธิชาตินิยม และการสลายตัวของลัทธิอาณานิคม = A History of Modern Southeast Asia : Colonialism, Nationalism, and Decolonization*. ชื่นจิตต์ อำไพพรรณ และ ภรณ์ กาญจนันท์ แปล. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
- ประชุมพงศาวดาร เล่ม 23. (2511). กรุงเทพฯ : องค์การคำของคุรุสภา.
- ประเทือง จินตสกุล. (2520). *ภูมิศาสตร์กายภาพภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*. กรุงเทพฯ : บุรพาสาส์น.
- ประมอทย์ ประสาทกุล. (2522). *ทฤษฎีน่าสนใจทางประชากรศาสตร์*. กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ข่าวสารและการศึกษาด้านประชากร สถาบันประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ประเสริฐ วิทยาวัฐ. (2515). *ภูมิศาสตร์เศรษฐกิจ*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- _____. (2530). *ภูมิศาสตร์กายภาพแห่งประเทศไทย*. กรุงเทพฯ : อักษรบัณฑิต.
- ผะอบ นะมาตร. (2524). *เชื้อชาติและวัฒนธรรม = Race and Culture*. นครปฐม : หมวดวิชาสังคมศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- “พงศาวดารเมืองล้านช้าง,” ใน *ประชุมพงศาวดาร เล่ม 2. (ประชุมพงศาวดารภาค 1 ตอนปลาย และภาค 2)*. (2506). หน้า 134-184. กรุงเทพฯ : องค์การคำของคุรุสภา.
- “พงศาวดารเมืองหลวงพระบาง,” ใน *ประชุมพงศาวดาร เล่ม 4*. (2506). หน้า 315-369. กรุงเทพฯ : องค์การคำของคุรุสภา.

- พรเพ็ญ อันตระกูล และ อัจฉราพร กมฺพพิสมัย. (2527). "ความเชื่อพระศรีอารีย์," และ "กบฏผู้มีบุญ," ใน สังคมไทย. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์.
- พระไตรปิฎก ภาษาไทย เล่ม 16 : ฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช 2530. (2530). กรุงเทพฯ : กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ.
- พระไตรปิฎก ภาษาไทย เล่ม 20 : ฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช 2530. (2530). กรุงเทพฯ : กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ.
- พระเทพรัตนโมลี (แก้ว กนโศภาโส). (2512). อรุณนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม ฉบับพิสดาร). พิมพ์ครั้งที่ 8. ม.ป.พ. : วัดพระธาตุพนม.
- พระยาขัติยวงษา (เหลา ณ ร้อยเอ็จ). (2472). พงศาวดารภาคอีสาน ฉบับของ พระยาขัติยวงษา (เหลา ณ ร้อยเอ็จ). พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.
- พลับพลึง คงชนะ และ จงกลณี คงชนะ. (2538). บันทึกการเดินทาง "เยือนถิ่นจาม". กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียแปซิฟิศึกษา.
- พินชนุกรมราชาธิราช กฎหมายธรรมศาสตร์ขุนบรม ปีและศกไทยโบราณ. (2530). ปรีวรรตและรวบรวมโดย พินุร มลิวัลย์. กรุงเทพฯ : ภาควิชาภาษาตะวันออก มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- เพ็ญพร ธีระสวัสดิ์. (2527). ประชากรศาสตร์ : สารสำคัญ โดยสังเขป. กรุงเทพฯ : สถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
- เพ็ญศรี ดูก. (2527). การต่างประเทศกับเอกราชและอธิปไตยของไทย (ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 ถึงสิ้นสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม). กรุงเทพฯ : เจ้าพระยาการพิมพ์.
- _____. (ม.ป.ป). การฟื้นฟูทางพระราชไมตรีและสัมพันธภาพทางการทูตระหว่างไทยและฝรั่งเศสในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2399-2410). ม.ป.พ. อัดสำเนา.
- ไพโรจน์ โพธิวงศ์. (2519). ลาว : สู่อารยธรรมรัฐ. กรุงเทพฯ : คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ภูวดล ทรงประเสริฐ. (2535) อินโดจีนในคริสต์ศตวรรษที่ 20. กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- มหาคำ จำปาแก้วมณี และคณะ. (2539). ประวัติศาสตร์ลาว. สุวิทย์ ธีรศาสตร์ แปล. ขอนแก่น : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- พระยามหาอำมาตยาธิบดี. (2512). "ตำนานเมืองนครจำปาศักดิ์," ใน ประชุมพงศาวดาร เล่ม 43. หน้า 158-220. กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา.
- มานิจ ชุมสาย, ม.ล. (2519ก). เอกสารประวัติศาสตร์ ร.ศ. 112 จากแฟ้มใต้ถุนสถานทูตไทยใน ปารีสตอนที่ว่าด้วยฝรั่งเศสใช้ลาวข้ามมายึดฝั่งขวาของแม่น้ำโขง. กรุงเทพฯ : เฉลิมนิจ.

- มานิจ ชุมสาย, ม.ล. (2519ข). เอกสารประวัติศาสตร์ ร.ศ. 112 จากแฟ้มใต้ถุนสถานทูตไทยใน
ปารีส : เรื่องของ ร.ศ. 112 (ค.ศ. 1893 หรือ พ.ศ. 2436) ในแง่ของฝรั่งเศส. กรุงเทพฯ
: เฉลิมนิจ.
- _____. (2519ค). เอกสารประวัติศาสตร์ ร.ศ. 112 จากแฟ้มของทางราชการซึ่งอยู่ใต้ถุน
สถานทูตไทยในปารีส อันดับ 5 ว่าด้วยฝรั่งเศส ยึดฝั่งขวาแม่น้ำโขงไว้ตลอดแนว.
กรุงเทพฯ : เฉลิมนิจ.
- _____. (2519ง). เอกสารว่าด้วย ร.ศ. 112 ซึ่งค้นคว้ามาจากกระทรวงการต่างประเทศของ
ฝรั่งเศสและจากแฟ้มเก่าๆ ซึ่งเก็บอยู่ใต้ถุนสถานทูตไทยในกรุงปารีส เรื่องฝรั่งเศสวาง
แผนยึดภาคอีสาน. กรุงเทพฯ : เฉลิมนิจ
- _____. (2522). ประวัติศาสตร์ญวน-ไทยในเรื่องเขมร-ลาว. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์และทำ
ปกเจริญผล.
- ไมตรี ลิมปิชาติ. (2538). เบิ่งลาว ลาวไม่มีอะไรแต่ก็มีอะไร. กรุงเทพฯ : ต้นอ้อ.
- ยศ สันติสมบัติ. (2537). มนุษย์กับวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- รตนปัญญาเถระ. (2501). ชินกาลมาลีปกรณ์. แปลโดย แสง มนวิฑูร. กรุงเทพฯ :
กรมศิลปากร.
- รัชนิกร บุญหลง. (2535). ภูมิศาสตร์การเมืองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้. กรุงเทพฯ :
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- รายงานการประชุมทางวิชาการเรื่อง การวิจัยทางชาติพันธุ์ในลาว-ไทย = *Report on the
Seminal on Ethic Studies in Laos and Thailand*. (2534). เชียงใหม่ : โครงการ
ชาติพันธุ์วิทยา สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ลาว : ภูมิลักษณะลุ่มน้ำโขง ประชาชนและวัฒนธรรม. (2543). พลัปปลึง คงชนะ และ
ธวัชชัย พรหมณะ , บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียแปซิฟิกศึกษา
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- เลน, แมรี เทอร์เนอร์ และ ไวล์แมน, รอล์ฟ อี. (2527). โครงสร้างประชากรศึกษา : เป้าหมาย
แนวคิดรวมและวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม = *A Structure for Population Education
: Goals, Generalization and Behavioral Objectives*. แปลและเรียบเรียงโดย
ทิพย์พรรณ นพวงศ์ ณ. อุษยา. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหิดล.
- วิจิตรวาทการ. (2504). งานค้นคว้าเรื่องชนชาติไทย. กรุงเทพฯ : กรมประมวลข่าวกลาง.
- เวลลา, วอลเตอร์ เอฟ. (2530). แผ่นดินพระนั่งเกล้า = *Siam Under Rama III*. แปลโดย นิจ
ทองโสภิต. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2539). ความหมายของพระบรมธาตุในอารยธรรมสยามประเทศ.
พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.

- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2533). *แอ่งอารยธรรมอีสาน : แฉหลักฐานโบราณคดี พลิกโฉมหน้าประวัติศาสตร์ไทย = A Northeastern Site of Civilization : New Archeological Evidence to Change the Face of Thai history*. กรุงเทพฯ : มติชน.
- สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน. (2542). กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- ลีลา วีระวงส์. (2540). *ประวัติศาสตร์ลาว = พงศาวดารลาว*. แปลโดย สมหมาย เปรมจิตต์. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : มติชน.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2538). *มุกดาหารเมืองมุกแห่งลุ่มแม่น้ำโขง*. กรุงเทพฯ : มติชน.
- สุเทพ สุนทรเกสัช. (2540). *มานุษยวิทยากับประวัติศาสตร์*. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.
- สุรจิตต์ จันทรสาขา. (2543). *เมืองมุกดาหาร*. มุกดาหาร : ม.ป.พ.
- สุวิทย์ ธีรศาศวัต. (2523). *ความสัมพันธ์ไทย-ฝรั่งเศส ร.ศ. 112-126 : การเสียดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขง*. กรุงเทพฯ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- _____. (2534). *รายงานการวิจัยเรื่อง ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจการเมืองไทยตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ถึงสมัยรัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2310-2394)*. ขอนแก่น : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- _____. (2541). *ประวัติศาสตร์ลาว ค.ศ.1779-1975*. กรุงเทพฯ : โครงการวิจัยประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมไทย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สุวิทย์ ธีรศาศวัต และ ณรงค์ อภัยบุญ. (2538). *รายงานการวิจัยเรื่อง การเปลี่ยนแปลงวิถีครอบครัวและชุมชนอีสาน : กรณีผู้ไทย*. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- โสภณา ศรีจำปา. (2543). *รู้จักเวียดนามผ่านภาษาและวัฒนธรรม*. นครปฐม : สถาบันภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.
- หม่อมอมรวงศ์วิจิตร (ม.ร.ว. ปฐม คเนจร). (2512). "ตำนานเมืองนครจำปาศักดิ์," ใน *ประชุมพงศาวดาร เล่ม 43 (ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 70.)* หน้า 189 -220 กรุงเทพฯ : องค์การค้ำของคุรุสภา.
- _____. (2507). "พงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน," ใน *ประชุมพงศาวดาร ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 2 (ภาค 3, 4 และ 5)*. หน้า 721-926 กรุงเทพฯ : ก้าวหน้า.
- หอพระสมุดวชิรญาณ. (2466). *ตำนานพระธาตุพนม*. พิมพ์ในารพระราชทานเพลิงศพ อำมาตย์โทพระยาประจันตประเทศธานี (ไฉ่น้ำ พรหมสาขา). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิพรรฒธนกร.
- อนุวิทย์ เจริญศุภกุล. (2532). *พระธาตุพนม*. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : องค์การค้ำของคุรุสภา.
- อภิศักดิ์ โสมอินทร์. (2525). *ภูมิศาสตร์อีสาน*. กรุงเทพฯ : พรักกี้ แอนด์แอสโซซิเอต.

อมรา พงศาพิชญ์. (2537). *วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์ : วิเคราะห์สังคมไทยแนว
มานุษยวิทยา*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. (2542). *ความหลากหลายทางวัฒนธรรม : กระบวนทัศน์และบทบาทในประชาสังคม*.
กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อุทัย เทพสิทธิ. (2511). *เมืองลาว พี่น้องฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง*. กรุงเทพฯ : บริษัท สยามพัฒนา จำกัด.

อุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม). (2537). พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : กองวรรณคดี และ
ประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

อุ๋คำ พมวงสา. *ประวัติศาสตร์ลาว*. แปลโดย ชอบ ดีสวนโคก. ขอนแก่น : คณะมนุษยศาสตร์
และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 2539.

วิทยานิพนธ์

จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ. (2516). *วิกฤตการณ์สยาม ร.ศ. 112*. วิทยานิพนธ์ กศ.ม.
(ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร.
อัสสัมชัญ.

ธวัชชัย ไพไธล. (2534). *ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอาณาจักรหลวงพระบาง เวียงจันทน์
และจำปาศักดิ์ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2325-2446)*. วิทยานิพนธ์
กศ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
ถ่ายเอกสาร.

นงลักษณ์ ลิ้มศิริ. (2534). *ความสำคัญของกบฏหัวเมืองอีสาน พ.ศ. 2325-2445*.
วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้). กรุงเทพฯ :
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. ถ่ายเอกสาร.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2509). *การปราบฮ่อและการเสียดินแดนใน พ.ศ. 2431*. วิทยานิพนธ์ อ.ม.
(ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. อัสสัมชัญ.

บังอร ปิยะพันธ์. (2529). *ประวัติศาสตร์ของชุมชนลาวในหัวเมืองชั้นในในสมัยรัตนโกสินทร์
ตอนต้น*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้). กรุงเทพฯ :
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. อัสสัมชัญ.

บุญรอด แก้วกัณหา. (2518). *การเก็บส่วยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325-2411)*.
วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย. อัสสัมชัญ.

ประนุช ทรัพย์สาร. (2525). *วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของ
ประเทศไทย พ.ศ. 2394-2475*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ :
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. อัสสัมชัญ.

- พรรษา สิ้นสวัสดิ์. (2521). ความสัมพันธ์ระหว่างกรุงเทพฯ กับเมืองเวียงจันทน์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2369-2370. วิทยานิพนธ์ อ.ม.(ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. อัดสำเนา.
- วรรณชลิย์ บุญมี. (2520). ความสัมพันธ์กับอังกฤษในบางลักษณะ สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว : การป่าไม้และการเหมืองแร่. วิทยานิพนธ์ กศ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ อัดสำเนา.
- วิโรจน์ หีบแก้ว. (2529) ประวัติศาสตร์อีสานบริเวณลุ่มน้ำชีตอนกลาง ระหว่าง พ.ศ. 2325-2443. วิทยานิพนธ์ กศ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. ถ่ายเอกสาร.
- สัญญา ชีวะประเสริฐ. (2540). บทบาทการเมืองของเจ้าสุภานุวงศ์ (ค.ศ.1945-1975). สารนิพนธ์ ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.
- สุทัศน์ มั่งไธสง. (2539). ขบวนการกู้ชาติลาว : ศึกษากรณี “ลาวอิสระ” ในระหว่าง ค.ศ. 1945-1949. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม.(ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- สุวิทย์ พักขาว. (2518). ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับฝรั่งเศสตั้งแต่ ร.ศ.112 ถึง ร.ศ.126 (ค.ศ.1893-1907). วิทยานิพนธ์ กศ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. อัดสำเนา.
- อรุณลักษณ์ สิทธิบุตร. (2526) มณฑลอีสานและความสำคัญในทางประวัติศาสตร์. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. อัดสำเนา.

บทความและวารสาร

- จุ่น พิจารณาถิ่น. (2528, กรกฎาคม-กันยายน). “เรื่องแม่น้ำโขง,” วารสารแผนที่. 28(1) : 31-47.
- ฉลอง สุนทรวาณิชย์. (2529, กรกฎาคม-กันยายน). “สัมพันธ์ภาพไทย-ลาวเชิงประวัติศาสตร์ก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 20,” วารสารแผนที่. 29(11) : 23-32.
- ธวัช ปุณโณทก. (2525, พฤษภาคม). “ประวัติศาสตร์สังคมอีสานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น,” ศิลปวัฒนธรรม. 3(7) : 32-38, 55-57.
- น้อม งามนิสัย. (2542, พฤศจิกายน) “เกลือหิน : วัตถุกำเนิดอารยธรรมอีสาน,” วารสารสังคมศาสตร์. 5 (ฉบับพิเศษ) : 38-59.

- บำเพ็ญ ณ อุบล. (2535, กรกฎาคม). "อุบลราชธานี 200 ปีเท่านั้นหรือ?" *ศิลปวัฒนธรรม*. 13(9) : 162-173.
- ประเสริฐ วิทยารัฐ. (2542, กรกฎาคม). "เบิ่งหินทรายที่อีสาน." *วารสารสังคมศาสตร์*. 5(5) : 26-31.
- พยนต์ ทิมเจริญ. (2527, มกราคม-มีนาคม). "แนวพรมแดนระหว่างสยามกับอินโดจีนของฝรั่งเศส : ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์และสนธิสัญญา," *วารสารแผนที่*. 26(3) : 5-29.
- _____. (2527, เมษายน-มิถุนายน). "แนวพรมแดนระหว่างสยามกับอินโดจีนของฝรั่งเศส : ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์และสนธิสัญญา," *วารสารแผนที่*. 26(4) : 64-82.
- _____. (2527, กรกฎาคม-กันยายน). "แนวพรมแดนระหว่างสยามกับอินโดจีนของฝรั่งเศส : ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์และสนธิสัญญา," *วารสารแผนที่*. 27(1) : 30-67.
- _____. (2531, มกราคม-มีนาคม). "แนวพรมแดนไทย-ลาว," *วารสารแผนที่*. 30(3) : 44-64.
- ภาษิตจิตรภาษา (นามแฝง). (2538, มกราคม). "ความขัดแย้งในพงศาวดารลาว," *ศิลปวัฒนธรรม*. 16(3) : 55-59.
- ภูวดล ทรงประเสริฐ. (2522, มีนาคม). "ความขัดแย้งในประเทศลาวหลังสงครามโลกครั้งที่ 2," *วารสารรามคำแหง*. 6(ฉบับพิเศษ) : 19-35.
- มนัส สุวรรณ. (2521, มีนาคม). "ภูมิศาสตร์, การศึกษาเรื่องการย้ายถิ่น," *วารสารภูมิศาสตร์*. 3(1) : 33-44.
- มะยูรี และ เปยพัน เหง้าสีวทัน. (2531, กันยายน). "เจ้าอนุ : เรื่องเก่าปัญหาใหม่," *ศิลปวัฒนธรรม*. 9(11) : 58-74.
- "มุกดาหาร," (2535, กรกฎาคม). *สารคดี*. 8(89) : 184-196.
- วงเดือน นาราสัจจ์. (2534). "กลุ่มชนชาติกับการสร้างเอกภาพในสังคมลาว," *วารสารประวัติศาสตร์*. (ฉบับรวมงานวิจัย) : 28-38.
- วิจิต วัฒนกุล. (2528, พฤษภาคม). "สงครามระหว่างไทยและอินโดจีนของฝรั่งเศสเมื่อ พ.ศ. 2484," *ศิลปวัฒนธรรม*. 6(7) : 105-113.
- วิภาควรรณ, พระ. (2524, กรกฎาคม - 2526, มิถุนายน). "บันทึกการสำรวจและบุกเบิกในแดนสยาม," *วารสารแผนที่*. 26 (ฉบับพิเศษ ครบรอบ 200 ปี กรุงรัตนโกสินทร์) : 50 - 184.
- เศรษฐา ศรีระวัฒน์. (2541, 19 สิงหาคม) "มอริส" เรือยักษ์ลุ่มน้ำโขง มรดกสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2," *มติชนรายวัน*. หน้า 12.
- สิทธิพร ณ นครพนม. (2535, กันยายน). "ยาสูบหอม สังฆราชาแห่งจำปาศักดิ์," *ศิลปวัฒนธรรม*. 13(11) : 152-158.
- สุวิทย์ วีระศาสตร์. (2526, มกราคม-เมษายน). "การเสียดลาวฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง : บทเรียนอันเจ็บปวดจากจักรวรรดินิยมตะวันตก," *วารสารประวัติศาสตร์*. 8(1) : 51-78.

เอกสารภาษาลาว

- กรมแผนที่แห่งชาติ. (1995). *ปื้มแผนที่ สปป ลาว*. เวียงจันทน์ : กรมแผนที่แห่งชาติ.
- _____. (1994). *แผนที่เมืองสุวรรณเขต ชุดแผนที่ท่องเที่ยว ลำดับที่ 4. (แผนที่)*.
เวียงจันทน์ : กรมแผนที่แห่งชาติ.
- คำแพง ทิพย์มนตรี. (1996,มกราคม-มิถุนายน). "ความเชื่อโบราณของ เผ่าไตดำ" *วิทยาสาร มรดกล้านช้าง = Lanxang Heritage*. 1 (1) : 129-143.
- เขมพอน แสงปทุม. (1999). *ประวัติพระธาตุสี่โคตรตะบอง และบริเวณ*. เวียงจันทน์ :
กรมวรรณคดีและวัฒนธรรมมหาชน. คณะกรรมการวิทยาศาสตร์สังคมฯ.
- คณะกรรมการวิทยาศาสตร์สังคม แห่ง สปป ลาว. (1991). *ไกสอน พมวิหาน ลูกของประชาชน*.
เวียงจันทน์ : คณะกรรมการวิทยาศาสตร์สังคมฯ.
- _____. (1989). *เจ้าสุพานวง ผู้นำปฏิวัติ*. เวียงจันทน์ : คณะกรรมการวิทยาศาสตร์สังคม.
- เจ้าคำหมั้น วงกต-รัตนะ. (1971). *พระราชประวัติวงศ์วังหน้า ราชตระกูลเจ้าอุปราชอุ้นแก้ว*.
เวียงจันทน์ : หอสมุดแห่งชาติ.
- ดวงไชย หลวงพะสี. (1998). *คู่มือ พงศาวดารลาว คนลาว แผ่นดินของลาว*. พิมพ์ครั้งที่ 2.
เวียงจันทน์ : โรงพิมพ์ชาวหนุ่ม.
- _____. (1998). *ทางเลขที่ 9 สายใหม่*. เวียงจันทน์ : หอค้นคว้าสังรวม
กระทรวงวัฒนธรรม ส.ป.ป. ลาว.
- ทองคำ อ่อนมะนิสอน. (1997). *ภูมิปัญญาเสียวสวาด*. เวียงจันทน์ : กรมวรรณคดีและ
วัฒนธรรมมหาชน.
- ทองสา ไชยะวงคำดี และคณะ. (1989). *ประวัติศาสตร์ลาว เล่ม 3 1893 ถึงปัจจุบัน*.
เวียงจันทน์ : สถาบันค้นคว้าวิทยาศาสตร์สังคม.
- ทองเสย โคตรวงสี. (1994). *มูลเชื้อการต่อสู้พิรอาจหารของแขวงสะหวันนะเขต*.
สุวรรณเขต : ม.ป.พ.
- ปื้มการ์ตูน พิเศษ สำหรับแขวงสะหวันนะเขต. (1996). เวียงจันทน์ : กรมการศึกษานอกกระบบ
กระทรวงศึกษาธิการ และองค์การโรงเรียนป้อมมีชายแดน.
- พงสหวัด บุปผา. (1996). *การขยายตัวของรัฐลาว*. เวียงจันทน์ : สำนักพิมพ์และจำหน่ายปื้มแห่ง
รัฐ ส.ป.ป. ลาว.
- มหาคำ จำปาแก้วมณี และคณะ. (1971). *ประวัติศาสตร์ลาว*. เวียงจันทน์ : กระทรวงศึกษาธิการ.
- มารีนี. (1990). *ประเทศลาว ในชมพู ค.ศ. 1640 = Relation Nouvelle et Curieuse dv
Royaume de Laos*. แปลโดย หุมพัน รัตตะนะวง. เวียงจันทน์ : สถาบันค้นคว้า
ศิลปะ วรรณคดีและภาษาศาสตร์.
- สถาบันค้นคว้าศิลปะ วรรณคดีและภาษาศาสตร์. (ม.ป.ป.). *ศิลปะลายลาว สะหวันนะเขต*.
เวียงจันทน์ : สถาบันค้นคว้าศิลปวรรณคดีและภาษาศาสตร์.

สหวันนะเขต 25 ปี. (2000). สุวรรณเขต : แผนกแถลงข่าวและวัฒนธรรม แขวงสุวรรณเขต.
 สำนิต บังศรีสวัสดิ์. (1989). คำภีร์พระธรรมศาสตร์หลวงกฎหมายโบราณลาว.

โตเกียว : มุลนิธิโตโยต้าแห่งประเทศไทยญี่ปุ่น.

สีสะเหลียว แสงศึกษา และ พวงคำ สมสนิท. (1989). ภูมิศาสตร์ลาว. เวียงจันทน์ : สถาบัน
 ค้นคว้าวิทยาศาสตร์สังคม กระทรวงศึกษาและกีฬา.

องค์การวารสารประจำแขวงสุวรรณเขต. (1994-2000). สหวันพัตตะนา = *Savanh Phatana*
Newspaper. (หนังสือพิมพ์รายเดือน). ปีที่ 1-7.

อุ๋คำ พรวงสา. (2499). เล่าเรื่องลาว-ไทย. กรุงเทพฯ : เยาวพุทธิกสมาคม
 แห่งราชอาณาจักรลาว.

เอกสารภาษาอังกฤษ

Blocker, H. Once. (1988). *Ethnics : and Introduction*. 2nd ed. New York : Haven.

Bounthavy, Sisouphanthong. and Taillard, Christian. (2000). *Atlas of Laos : Spatial*
Structure of the Economic and Social Development of Lao People's Democratic
Republic. Chiang Mai : NIAS and Silkworm Book.

Cady, John F. (1966). *Thailand, Burma, Laos and Cambodia*. Englewood, Cliffs :
 Prentice-hall.

Carter, Harold. (1995). *The Study of Urban Geography*. 4th ed. London : Arnold.

Chazée, Laurent. (1999). *The Peoples of Laos Rural and Ethnic Diversities*. (With an
 Ethno-Linguistic Map). Bangkok : white Lotus.

Clarke, John I. (1972). *Population Geography*. 2nd ed. Oxford : Pergamon Press.

Duncanson, Dennis J. (1968). *Government And Revolution in Vietnam*. London :
 Oxford University Press.

Ehrlich, Paul R. and Ehrlich, Anne H. (1990). *The Population Explosion*. New York :
 Simon and Schuster.

Ethnic Group Across Nation Boundaries in Mainland Southeast Asia. (1990). Edited by
 Gehan Wijeyewadene. Singapore : Institute of Southeast Asian Studies.

Fitzgerald, C. P. (1993). *The Southern Expansion of the Chinese People*. Bangkok :
 White Lotus.

Gunn, Geoffrey C. (1998). *Political Struggles in Laos (1930-1954) Vietnamese*
Communist Power and Lao Struggle to National Independence. Bangkok :
 Duang Kamol.

Hall, D.G.E. (1968). *History of Southeast Asia*. New York : St.Matin's Press.

- Hill Tribes Today : Problems in Change.* (1989). Edited by John McKinnon and Barnard Vienne. Bangkok : White Lotus - ORSTOM (TRI- ORSTOM Project).
- Inter-Ethnic Relations in the Making of Mainland Southeast Asia (vol.1) : Paper Presented at The 'International Co-Workshop on the Projects of "Inter-Ethnic Relations in the Making of Mainland Southeast Asia (CSEAS, Kyoto University)" and "Social and Cultural History of the Tai Peoples (Chulalongkorn University)" ' Chiang Mai, THAILAND, March 28-29, 1998.* (1998). Compiled by Hayashi, Yukio. Bangkok : CSEAS, Kyoto University Bangkok Office.
- Kammeyer, Kenneth C.W. and Ginn, Helen L. (1986). *An Introduction to Population.* Chicago : Dorsey.
- Labar, Frank M., Gerald C. and John K. Musgrave. (1964). *Ethnic Group of Mainland Southeast Asia.* New Haven : Human Relations Area Files Press.
- Mekong River Basin Commission Secretariat. (1997). *Mekong River Basin Diagnostic Study Final Report.* Bangkok : MRCS and UNEP.
- Migration Into Rural Areas : Theories and Issues.* (1998). Bolye, Paul J. and Halfacree, Kieth. ed. Chichester,UK : John Wiley & Son.
- Morris, A. E. J. (1994). *A History of Urban Form : Before the Industrial Revolution.* 3rd ed. Hong Kong : Longman Scientific & Technical.
- O' Connor , Richard A. (1983). *A Theory of Indigenous Southeast Asian Urbanism.* Singapore : Institute of Southeast Asian Studies.
- Oki Akira (March 1988) "The Transformation of The Southeast Asian City : The Evolution of Surabaya As a Colonial City," *East Asian Cultural Studies.* Volume XXVII Numbers 1-4 : 13-47.
- Ong, Choo Suat. (1986). *Southeast Asia Cultural Heritage : Images of Traditional Communities.* Singapore : Institute of Southeast Asian Studies.
- Osborne, Milton E. (1995). *Southeast Asia : and Introductory History.* 6th ed. Chiang Mai : Silkworm Books.
- _____. (1996). *River Road to China the Search for the Source of the Mekong, 1866-1873.* 2nd ed. Singapore : Archipelago.
- _____. (1997). *The French Presence in Cochinchina and Cambodia : Rule and Responsè (1859-1905).* Bangkok : White Lotus.
- Purcell, Victor. (1966). *The Chinese in Southeast Asia.* 2nd Edition. London : Oxford University press.

- Schliesinger, Joachim. (1997). *Hill Tribes of Vietnam : Volume 1 – Introduction and Overview*. Bangkok : White Lotus.
- Smuckarn, Snit. and Breazeale, Kennon. (1988). *A Culture in Search of Survival : the Phuan of Thailand and Laos*. New Haven : Yale Center for International and Studies, Yale University.
- Staff and Associates of Human Relation Area Files. (1960). *Laos : Its people, Its Society, Its Culture*. Ed. by Frank M. Lebar and Adrienne Suddard. New Haven ; HRAF.
- Stuart-Fox, Martin. (1997). *A History of Laos*. Cambridge : Cambridge University Press.
- _____. (1996). *Buddhist Kingdom, Marxist State : the Making of Modern Laos*. Bangkok : White Lotus.
- _____. (1998). *The Lao Kingdom of Lan Xang : Rise and Decline*. Bangkok : White Lotus.
- Tuck, Patrick. (1995). *The French Wolf and The Siamese Lamb, The French Threat to Siamese Independent 1858-1907*. Bangkok : White Lotus.
- Urbanization in History : A Process of Dynamic Interactions*. (1995). Edited by Ad van der Noude. Akira Hayami. And Jan de Vries. Oxford : Oxford University Press.
- เอกสารภาษาฝรั่งเศส
- Brocheux P. (1981). *Histoire de la Révolte de la Réforme et de la Révolution en Asie du Sud-Est*.
- Daufes E. (1934). *La Garde Indigène de l'Indochine de Sa création à Nos jours Imp, Ségur , Avignon*.
- Eric Pietrantoni. (1953, 1er trim). "La Population du Laos de 1912 à 1945," *Bulletin de la Société des Études Indochinoise, Nouvelle Série*. Tome XXVIII N° 1 : 25-38.
- _____. (1957, 3e trim). "La Population du Laos en 1943 dans son Milieu Géographique," *Bulletin de la Société des Études Indochinoise, Nouvelle Série*. Tome XXXVII N° 3 : 223-243.
- Labarthe, C. (1973). "L' Urbanisation au Laos," *Géographie 3° : Le Laos et l'Asie du Sud Est*. Vientiane : Ministère de L'Education Nationale.
- Mission Pavie Indo-Chine 1879-1895*. (1898-1911). Paris : Ernest Leroux .

Pierre Bernard Lafont. (1959). *Aperçus sur le Laos*. Saigon : I.N.D.E.O.

ข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์

CD-ROM

น้อม งามนิสัย และ เสวตฉัตร ศรีสุรัตน์. (2540). *ภูมิศาสตร์ลุ่มแม่น้ำโขง จากหลวงพระบางถึงท่าช่วง*. (CD-ROM). กรุงเทพฯ : ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

Online

Michener, James. (2001). *Laos Photo Album - Le Basin Du Mekong - Mekong Express*.
(Online) Available: http://www.mekongexpress.com/laos/photoalbum/lebassin_photo.htm

The Center for Research Libraries, The Southeast Asia Microform Project (SEAM)
(2001) . *SEAM Microfilming and Preservation Project in Viet Nam*. (Online)
Available: <http://www.crl.uchicago.edu/info/seam/seamviet.htm>

The University of Texas at Austin, General Libraries. (2001). *UT Library Online – Perry - Castaeda Map Collection - Asia Maps*. Available:
<http://www.lib.utexas.edu/maps/asia.html>
http://www.lib.utexas.edu/maps/middle_east_and_asia/laos_pol93.jpg
http://www.lib.utexas.edu/maps/middle_east_and_asia/indochina_rel85.jpg
http://www.lib.utexas.edu/maps/middle_east_and_asia/laos.gif

การสัมภาษณ์บุคคล

เกศนา นันทเดช เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่สถาบันเอเชีย
แปซิฟิกศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เมื่อวันที่ 3 มิถุนายน 2542.

แก้ว (จารย์แก้ว) เชษฐวงศ์. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์,
ณ พระธาตุอิงฮัง บ้านธาตุอิงฮัง เมืองสุวรรณเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมื่อวันที่ 16 ธันวาคม 2541.

คำมี (นายบ้านโพนสิมเหนือ) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์,
ณ ที่ทำการเขตโพนสิม เมืองสุวรรณเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว
เมื่อวันที่ 15 ธันวาคม 2541.

คุณพ่อพรสวรรค์ มีนามวงศ์. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์,
 ณ บ้านเลขที่ 185 วัดคาทอลิก นักบุญเทเรซา หน่วย 03 บ้านลัดตะนะวงใต้
 เมืองสุวรรณเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมื่อวันที่ 5 กันยายน 2544.
 เคน คำสะหวัด, พันโท. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ หอมเหตักดิ์
 คันทบุรี ถนนท่าแร่ เมืองสุวรรณเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว
 เมื่อวันที่ 7 กันยายน 2544.

บุญเฮียง ไชยสุริโย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ บ้านเลขที่ 225
 ถนนท่าแร่ หน่วย 23 บ้านท่าเมือง เมืองสุวรรณเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชน
 ลาว เมื่อวันที่ 8 กันยายน 2544.

บุณฑา (รองนายบ้านโพนสิมใต้) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ ที่ทำ
 การเขตโพนสิม เมืองสุวรรณเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมื่อวันที่
 15 ธันวาคม 2541.

บุณฑง อินทิดาวง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ ที่ทำการเขต
 โพนสิม เมืองสุวรรณเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมื่อวันที่ 15
 ธันวาคม 2541.

แปะลิ้ม (อดีตครูใหญ่โรงเรียนหุซิง) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์,
 ที่ร้านค้าอุปกรณ์ไฟฟ้า หน่วย 2 บ้านไชยภูมิ ถนนพญาปุ๋ย เมืองสุวรรณเขต สาธารณรัฐ
 ประชาธิปไตยประชาชนลาว เมื่อวันที่ 6 กันยายน 2544.

พมมะสี เฟ็งพุมาลา (หัวหน้าเขตโพนสิม), เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ
 เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ ที่ทำการเขตโพนสิม เมืองสุวรรณเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตย
 ประชาชนลาว เมื่อวันที่ 15 ธันวาคม 2541.

พระอาจารย์มหางอน ดำรงบุญ. (ประธานองค์การพุทธศาสนสัมพันธ์ แขวงสุวรรณเขต ส.ป.ป.
 ลาว). เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ วัดไชยภูมิมาราม
 เมืองสุวรรณเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมื่อวันที่ 6 และ 8 กันยายน
 2544.

พันธุราช อมรธิดา. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านโพนสว่างใต้
 ถนนมะคะสะหวัน เมืองสุวรรณเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมื่อวันที่ 9
 กันยายน 2544.

พูเลี่ยน (รองนายบ้านโพนสิม) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ ที่ทำ
 การเขตโพนสิม เมืองสุวรรณเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมื่อวันที่
 15 ธันวาคม 2541.

ลี (นายบ้านโพนสิมใต้) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ ที่ทำการเขต
โพนสิม เมืองสุวรรณเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมื่อวันที่ 15
ธันวาคม 2541.

แลน แมน. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ เรือนพักนางแลน แมน
บ้านไชยภูมิ ถนนไชยภูมิ เมืองสุวรรณเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว
เมื่อวันที่ 6 และ 9 กันยายน 2544.

สีดา (แนวร่วมโพนสิม) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ ที่ทำการเขต
โพนสิม เมืองสุวรรณเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมื่อวันที่ 15
ธันวาคม 2541.

สีหมาย (ประธานสมาคมผู้ปกครองนักเรียน โรงเรียนโพนสิม) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,
ธวัชชัย พรหมณะ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ ที่ทำการเขตโพนสิม เมืองสุวรรณเขต
สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวเมื่อวันที่ 15 ธันวาคม 2541.

สุนทอง กามะละวง (คณะนายบ้านโพนสิม) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ธวัชชัย พรหมณะ
เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ ที่ทำการเขตโพนสิม เมืองสุวรรณเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตย
ประชาชนลาว เมื่อวันที่ 15 ธันวาคม 2541.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
ปีและศกไทยโบราณ

บันทึกห้วงข้อบรรยาย
เรื่อง ปีและศกไทยโบราณ*
โดย
พิฑูร มลิวลย์
ที่ประชุมราชบัณฑิตสำนักศิลปกรรม
ณ ห้องประชุมราชบัณฑิตยสถาน
วันที่ 3 พฤศจิกายน 2530

1. ปีและศกไทยโบราณในห้วงข้อบรรยายนี้ หมายถึงปีและศกของไทยฝ่ายเหนือ อันได้แก่ไทยภาคพายัพและภาคอีสาน

2. ปีและศกไทยโบราณดังกล่าวนี้ น่าจะเรียกได้ว่าเป็น ปีและศก ไทยเดิม ด้วยเป็นวิธีที่ชาวไทยใช้มาแต่ดั้งเดิม ดังที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายไว้ว่า “บรรดาไทยจะอยู่ในแคว้นแคว้นฝ่ายเหนือก็ตาม ฝ่ายใต้ก็ตาม แต่เดิมใช้วิธีคำนวณปีและศกอย่างเดียวกับวิธีจีน ผิดเพี้ยนกันชั่วแต่สำเนียงที่เรียกชื่อ”¹

3. ข้อที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายไว้ว่า “แต่เดิมใช้วิธีคำนวณปีและศกอย่างเดียวกับวิธีจีน” นั้นเข้าใจว่า หมายถึงเกณฑ์คำนวณปีและศก โดยกำหนด 60 ปี เป็น 1 รอบ ซึ่งเกณฑ์ดังกล่าวนี้ ตรงกับการนับปีของฮินดู ดังที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทูลเสนอสมเด็จพระปรมานุชิตชิคราชว่า “หม่อมฉัน อ่านหนังสือเรื่องพราหมณ์ ที่บาทหลวงดือบัวแต่งต่อ มาพบความซึ่งควรจะทูลเสนอให้ทรงทราบอีกบางข้อ คือ

1. ที่หน้า 419 บอกอธิบายวิธีนับปีของฮินดูว่า นับรอบ 60 ปี และปีทั้ง 60 นั้น เรียกชื่อต่างกันทุกปี มีชื่อว่า ปีกิลาสะ ปีพัทวะ และปีวิกิรี เป็นต้น ถูกตามที่หม่อมฉันสันนิษฐาน และบอกไว้ในบันทึกวรรณคดีเล่ม 2 ที่มาใช้รอบ 12 ปี และมีเอกศก โทศก เป็นของคิดขึ้นในประเทศอื่น อาจจะเป็นประเทศจีนต่อเมื่อภายหลัง”²

4. พิจารณาตามหลักเกณฑ์ดังกล่าวนี้ น่าจะกล่าวโดยสรุปว่า วิธีนับปีและศกนั้นมี 2 วิธี คือ วิธีนับ 12 ปี เป็น 1 รอบ กับวิธีนับ 60 ปี เป็น 1 รอบ

วิธีแรก เป็นวิธีนับโดยถือเกณฑ์ 12 นักษัตร เป็นหลัก คือ นับแต่ปีชวดไปจนถึงปีกุนครบ 12 ปี แล้ววกกลับมาตั้งต้นนับปีชวดต่อไปอีกจนถึงปีกุน นับวนอยู่ใน 12 นักษัตรดังกล่าวนี้เป็นรอบ ๆ ไป วิธีนับอย่างนี้ เรียกกันอีกอย่างหนึ่งว่า นับตามเกณฑ์ จุลจักร

วิธีที่สอง เป็นวิธีนับโดยถือเกณฑ์ 5 รอบปีนักษัตรควบคู่กับศกเป็นหลัก กล่าวคือ นับแต่ปีชวดเอกศกไทยเดิมเป็นต้นไป จนถึงปีกุนสัมฤทธิ์ศกไทยเดิม ครบ 60 แล้ววกกลับมาตั้ง

*พิฑูร มลิวลย์. (2530). “ปีและศกไทยโบราณ.” ใน พันธุกรรมราชาริราช กฎหมายธรรมศาสตร์
พันธุกรรม ปีและศกไทยโบราณ. หน้า 115-121. กรุงเทพฯ : ภาควิชาภาษาตะวันออก มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ต้นปีชวดเอกศกต่อไปอีก จนถึงปีกุนสัมฤทธิ์ศก นับวนอยู่ใน 60 ปีนักษัตร หรือ 5 รอบนักษัตร ดังกล่าวนี้นับรอบ ๆ ไปวิธีนับอย่างนี้เรียกกันอีกอย่างหนึ่งว่านับตามเกณฑ์ มหาจักร หรือ พุทธศตวรรษจักร ที่ใช้อยู่ในอินเดียโบราณ และเกณฑ์นับอย่างนี้จะถือได้ว่าเป็นวิธีนับโดยถือเกณฑ์เวลาที่ดาวพฤหัสบดีเดินรอบดวงอาทิตย์ 5 รอบเป็นหลัก แม้วิธีนับเกณฑ์จุลจักรนั้นก็ น่าจะเป็นการนับโดยถือเกณฑ์เวลาที่ดาวพฤหัสบดีเดินรอบดวงอาทิตย์ 1 รอบ เป็นหลักเช่นเดียวกัน³

5. เกณฑ์นับปีและทศวิธีที่ 2 คือ นับ 60 ปีเป็น 1 รอบนั้น เป็นวิธีนับดั้งเดิมของไทยดังกล่าวแล้ว ภายหลังต่อมาไทยฝ่ายใต้ (ภาคกลาง) ได้เลิกใช้ โดยเปลี่ยนไปใช้ศักราชแทน เช่นใช้ มหาศักราช และจุลศักราช เป็นต้น ดังที่สมเด็จพระยามหาราชานุภาพ ทรงอธิบายไว้ว่า “วิธีคำนวณปีแลศกของไทยที่กล่าวมานี้ มีชื่อต่างกันไปทุกปี จนบรรจบครบรอบ 60 ปี จึงต้องเรียนตั้งต้นซ้ำต่อไปใหม่ ไทยแต่โบราณคงจะเห็นว่า วิธีนี้พอแก่ประโยชน์แล้ว เพราะต่อชั่วอายุคน 1 จึงต้องเรียกตั้งต้นใหม่ครั้ง 1 ครั้งต่อมา เมื่อจดจากหรือแต่งหนังสือจดหมายเหตุ การณ์โบราณ อันล่วงนับด้วยร้อยแลพันปี เมื่อกล่าวถึงกาลกำหนดที่ล่วงมาแล้ว ใช้แต่วิธีปีกับศกควบกัน เกิดต้องใช้ชื่อซ้ำกัน ทำให้งงนสนทนเห็นยาก จึงเติมวิธีใช้ศักราช ขึ้นอีกอย่าง 1 พวกจีน ญี่ปุ่น ทางตะวันออก ใช้ปีรัชกาลของพระเจ้าแผ่นดินเป็นศักราช แต่ฝ่ายไทยและชาวอินเดียตลอดจนแขกแลฝรั่งชาวยุโรป เอากำหนดเหตุการณ์อันใดอันหนึ่ง ซึ่งเป็นสำคัญในพงศาวดารเป็นศักราช เช่นพวกที่ถือพระพุทธศาสนา กำหนดเอาปีที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานเป็นปีที่ 1 เช่น เราใช้กันทุกวันนี้ว่า พุทธศักราช 2458 หมายความว่า เป็นปีที่ 2458 ตั้งแต่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานมา ดังนี้ เป็นต้น”⁴

6. ปีไทยโบราณนี้ ใช้ปีนักษัตรที่เรียกว่า 12 นักษัตร เป็นเกณฑ์ดังกล่าวแล้ว และกำหนดเอาเดือนอ้าย เป็นเดือนเริ่มต้นของแต่ละปี ไปจนถึงเดือน 12 ครบ 12 เดือน เป็น 1 ปี

ส่วน ศก นั้น กำหนดเอาเลขท้ายของศกเป็นหลัก เช่นเลขท้ายของศกเป็นเลข 1 ก็เรียกว่า เอกศก (กาบ) เป็นต้น และศกไทยเดิมนั้น ได้ตั้งขึ้นเมื่อก่อนพุทธศักราช 2094 ปี⁵ (ปีกาบใจ=ปีชวดเอกศก)

7. เมื่อไทยฝ่ายใต้เลิกใช้ปีและศกไทยเดิมแล้ว ได้เปลี่ยนไปใช้มหาศักราช ปรากฏตามหลักฐานทางศิลาจารึก⁶ แต่เมื่อมหาศักราช 1205 (พ.ศ.1826) เป็นต้นมา และใช้จุลศักราชแต่เมื่อจุลศักราช 712 (พ.ศ.1893) เป็นต้นมา โดยใช้ศก (ศักราช) ควบกับปีนักษัตรเช่น 1205 ศกปีมะแม⁷, “ปีกสยี่...สังกาษ 712 ตัว”⁸ เป็นต้น และบางครั้งก็ใช้คำ นักษัตร แทนคำ ปี เช่น “เมื่อศักราชได้ 768 จอนักษัตร”⁹ บางคราวก็เทียบปีและศกไทยเดิมไว้ด้วย โดยเรียกว่า (ปีและศก) หนไทย เช่น “แต่ศักราชปีฉลู หนไทยปีรวงเป้า”¹⁰ เป็นต้น บางแห่งเมื่อบอกศักราชแล้วก็บอกชื่อปีนักษัตรทั้งแบบขอมและแบบไทยด้วย เช่น “มหาศักราชได้ 1314 ขอมปีวอก

ไทยปีเต่าล้าน”¹¹ เป็นต้น และมีการใช้นักษัตริยควบกับเลขท้ายของศก (จุลศักราช) อย่างที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน เช่น “ศักราช 712 ปีขาล โทศก”¹² เป็นต้น

8. ส่วนไทยฝ่ายเหนือ (พายัพ-อีสาน) ยังคงใช้ศักราชอย่างเดิม และแม้ต่อมาเมื่อได้ใช้จุลศักราชอย่างไทยฝ่ายใต้แล้ว ก็ยังคงใช้จุลศักราชควบคู่ศักราชไทยเดิมไว้ตลอดมา ดังที่อาจารย์มานิต วลลิโกดม อธิบายไว้ว่า “แม้ไทยเหนือจะเปลี่ยนการใช้ศักราชเป็นอย่างจุลศักราช แต่ยังคงรักษาวิธีนับคำนวณปีนักษัตริยแบบจุลศักราชมหาจักรไว้จนตราบเท่าทุกวันนี้”¹³

การใช้จุลศักราชควบกับศกหรือศักราชไทยเดิม มีปรากฏเป็นหลักฐาน ทั้งในศิลาจารึกและเอกสารอื่น ๆ เช่น “ศักราชได้ 838 ตัว ในปีรวายสัน”¹⁴ “ศักราชได้ 850 ตัวปีเปลิกลัน”¹⁵ “ศักราช 930 ตัวปีเปกสี”¹⁶ “จุลสังกราช ได้ 917 ตัว ปีฮับหม้า”¹⁷ “892 วันแดนเมืองปลุกปีกดยี่”¹⁸ “จุลสังกราดได้พัน 2 ร้อย 12 ตัว ปลีกดเส็ด”¹⁹

9. ปีและศกไทยฝ่ายเหนือ (ไทยเดิม) กับไทยฝ่ายใต้มีชื่อเรียกต่างกันดังนี้

ก. ชื่อปี

ไทยฝ่ายเหนือ	ไทยฝ่ายใต้
1. ใจ	ชวด
2. เป้า, เปล้า	ฉลู
3. ยี่	ขาล
4. หม้า, เม้า	เถาะ
5. สี	มะโรง
6. ไล่, ไช้	มะเส็ง
7. สง้า, ซง้า	มะเมีย
8. มด, เม็ด	มะแม
9. ลัน	วอก
10. เฮ้า, เหา	ระกา
11. เส็ด	จอ
12. ไค้, ไก้	กุน

ข.ชื่อศก

ไทยฝ่ายเหนือ	ไทยฝ่ายใต้
...1 กาบ	เอกศก
...2 ฮับ, ดับ	โทศก
...3 ฮวาย, รวาย	ตรีศก
...4 เมิง	จัตวาศก
...5 เปิก, เปลิก	เบญจศก
...6 กัด	ฉศก
...7 กด	สัปตศก
...8 ฮ้วง, ร้วง, รวง , ลวง	อัฐศก
...9 เต่า	นพศก
...10 ก่า	สัมฤทธิ์ศก

10. ชื่อปีไทยฝ่ายเหนือทั้ง 12 ชื่อนั้น นิยมเรียกว่า ลูกวันไทย หรือ ลูกมือ ส่วนศกทั้ง 10 ศกนั้น นิยมเรียกว่า แม่วันไทย หรือ แม่มือ และแม่วันไทยนั้น นอกจะใช้บอกศกแล้วยังใช้เป็นวันอย่างเดียวกับวันแห่งสัปดาห์ด้วย โดยมีกำหนดว่า สัปดาห์หนึ่งมี 10 วัน มีวันกาบหรือมือกาบ เป็นวันแรก ได้ฟังมาว่าทางแขวงเมืองพงสาลีและข้าเหนือของประเทศลาว ยังถือกันตราบเท่าทุกวันนี้ และใน 10 วันนั้น ถือ มือฮวาย กับมือฮ้วง เป็นวันหยุดงาน อีก 8 วัน เป็นวันทำงาน และแม่วันไทยนั้น กำหนดเป็น 2 รอบ คือ รอบ 10 วัน กับรอบ 60 วัน รอบ 10 วันนั้น กำหนดตามชื่อศกทั้ง 10 นั้นเอง ส่วนรอบ 60 วัน กำหนดตามชื่อศกควบกับชื่อปี มี มือกาบใจ เป็นต้น จึงถึง มือก่าใจ (ดูตารางแสดงเกณฑ์การนับปีและศกไทยเดิมฯ) แม่วันไทยทั้ง 2 รอบนี้ ไม่ทราบว่ามีเกณฑ์กำหนดวันแรกของปีหนึ่ง ๆ เป็นอย่างไร เริ่มต้นวันไหน

11. การใช้ปีควบกับศกของไทยฝ่ายเหนือกับไทยฝ่ายใต้นั้น มีข้อแตกต่างกันบ้าง กล่าวคือ ไทยฝ่ายเหนือ เอาชื่อศกไว้หน้า เอาชื่อปีไว้หลัง เช่น ปีกาบใจ (ตรงกับว่า เอกศกปีชวด) เป็นต้น ส่วนไทยฝ่ายใต้เอาชื่อปีไว้หน้า เอาชื่อศกไว้หลัง เช่น ปีชวด ฉศก เป็นต้น

12. ศกของไทยฝ่ายเหนือกับของไทยฝ่ายใต้ มีข้อคลาดเคลื่อนกันอยู่ 5 ปี ดังที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงอธิบายไว้ว่า “ส่วนศกตามวิธีไทยฝ่ายเหนือ น้อยกว่าฝ่ายใต้อยู่ 5 ปี ยกตัวอย่างดังปีเถาะสัปตศก (จุลศักราช 1277) นี้ ทางฝ่ายเหนือเขาว่าปีเถาะโทศก มูลเหตุที่คลาดเคลื่อนกัน ข้าพเจ้าเข้าใจว่าจะเป็นเมื่อไทยฝ่ายใต้แก้ศกไปให้ตรงกับเลขท้าย จุลศักราช แต่จะแก้เมื่อใดไม่ทราบ”²⁰

13. เหตุใดจึงมีการแก้ศกไปให้ตรงกับเลขท้ายจุลศักราช ซึ่งเป็นเหตุให้ไทยฝ่ายเหนือใช้เลขศกอ่อนกว่าไทยฝ่ายใต้ถึง 5 ปี ข้อนี้ สมเด็จฯ หาได้ทรงอธิบายไว้ไม่ จึงมีบางท่านเข้าใจไปว่าจุลศักราชไทยฝ่ายเหนืออ่อนกว่าจุลศักราชไทยฝ่ายใต้ 5 ปี ทำนองเดียวกับพุทธศักราชของไทยอ่อนกว่าพุทธศักราชลังกาและพม่าอยู่ 1 ปีจะนั้น แต่ความจริงหาได้เป็นอย่างที่เราเข้าใจนั้นไม่ จุลศักราชคงใช้เหมือนกันทั้งไทยฝ่ายเหนือและไทยฝ่ายใต้ เช่นปีนี้ (พ.ศ.2530) เป็นจ.ศ.1349 ไทยฝ่ายเหนือก็นับเป็น จ.ศ.1349 เช่นเดียวกันกับไทยฝ่ายใต้ หาได้นับเป็น จ.ศ. 1344 ไม่

14. เนื่องด้วยศักราชไทยเดิมหรือศกไทยเดิมได้ตั้งขึ้นก่อนพุทธศักราช 2094 ปี ดังกล่าวแล้วในข้อ 6 นับมาถึงปี พ.ศ.2530 จึงเป็นระยะเวลา 4624 ปี เลขท้ายของศักราชไทยเดิมจึงอ่อนกว่าเลขท้ายจุลศักราช 5 ปี แต่ไม่หมายความว่าศักราชไทยเดิม ซึ่งไทยฝ่ายเหนือใช้อยู่ที่นั้นอ่อนกว่าจุลศักราช 5 ปี เพราะปีนี้ (พ.ศ.2530) ศักราชไทยเดิมได้ล่วงมาถึง 4624 ปีแล้ว ส่วนจุลศักราชซึ่งตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.1182 เพิ่งล่วงมาได้ 1349 ปีเท่านั้น

15. แต่เนื่องด้วยในระยะกาลต่อมา เมื่อไทยฝ่ายใต้ได้เลิกใช้ศักราชไทยเดิม เปลี่ยนไปใช้ศักราชอย่างอื่นแล้ว ไทยฝ่ายเหนือยังคงใช้ศักราชไทยเดิมอยู่และแม้เมื่อได้ใช้จุลศักราชอย่างไทยฝ่ายใต้แล้ว ก็ยังคงใช้จุลศักราชควบกับศักราชไทยเดิมไว้ตลอดมา ดังกล่าวแล้วในข้อ 7-8 เช่นนี้ว่า

- ก. ศักราช 658 ปีรวายสัน²¹
- ข. เถิงปีรวงไล่ ศักราช 943²²
- ค. จุลสังกราชได้ 917 ตัว ปีฮับหม้า²³
- ง. สังกราชได้ 931 ตัว ปีกัดไล่

ซึ่งหมายความว่า

ก. จุลศักราช 658 ปีวอก อัฐศก ตรงกับปีไทยเดิม คือปีรวายสัน อันได้แก่ปีวอก ตรีสก และเมื่อประสงค์จะตรวจสอบว่าปีจุลศักราช 658 (ปีวอก อัฐศก) นั้น ปีไทยเดิมจะเป็นปีวอกตรีสกจริงหรือไม่ประการใด ให้ตั้ง พ.ศ. ในปี จ.ศ. นั้นลง ก็จะได้ พ.ศ. 1839 (จ.ศ.658+1181) บวกด้วย 2094 ก็จะได้ผลลัพธ์เป็น 3933 นั่นคือ **ตรีสก** ของศักราชไทยเดิม

ความหมายในข้อ ข. ค. ง. ก็พึงทราบกันโดยนัยนี้ ผู้ไม่เข้าใจเกณฑ์ใช้ศักราชควบกันดังกล่าวนี้ จึงเกิดความเข้าใจคลาดเคลื่อน โดยเข้าใจว่าจุลศักราชไทยฝ่ายเหนืออ่อนกว่าจุลศักราชไทยฝ่ายใต้ 5 ปี ดังกล่าวมาแล้ว

16. การนับปีและศกไทยเดิมกำหนด 60 ปีเป็น 1 รอบนั้น พึงกำหนดตามตารางแสดงเกณฑ์การนับฯ และเมื่อประสงค์จะตรวจสอบว่าปี พ.ศ. นั้น ๆ ตรงกับปีไทยเดิมปีไหน พึงถือหลักเกณฑ์การคำนวณปีไทยเดิม ที่แนบท้ายหัวข้อบรรยายนี้.

ตารางแสดงเกณฑ์นับปีและศกไทยเดิมกับปีและศกไทยได้ (จุลศักราช)

กำหนด 60 ปี เป็น 1 รอบ

1	กาบ	อับ	ฮวาย	เมิง	เปิก	กัต	กต	ฮ้วง	เต่า	ก่า	ศกไทยเดิม
2	6	7	8	9	0	1	2	3	4	5	ศกไทยได้ (จุลศักราช)
3	ใจ	เป้า	ยี่	*หม่า	สี่	ไล่	สง่า	มด	สัน	เข้า	= 10 ปี
4	เส็ด	ไค้	ใจ	เป้า	ยี่	หม่า	สี่	ไล่	สง่า	มด	= 10 ปี
5	สัน	เข้า	เส็ด	ไค้	ใจ	เป้า	ยี่	หม่า	สี่	ไล่	= 10 ปี
6	สง่า	มด	สัน	เข้า	เส็ด	ไค้	ใจ	เป้า	ยี่	หม่า	= 10 ปี
7	สี่	ไล่	สง่า	มด	สัน	เข้า	เส็ด	ไค้	ใจ	เป้า	= 10 ปี
8	ยี่	หม่า	สี่	ไล่	สง่า	มด	สัน	เข้า	เส็ด	ไค้	= 10 ปี

หมายเหตุ (1) ช่องที่ 1 ชื่อศกไทยเดิม (2) ช่องที่ 2 เลขท้ายศกไทยได้ (จุลศักราช)
 (3) ช่องที่ 3-8 ชื่อปีนักษัตรไทยเดิม (4) การอ่าน ให้อ่านศกควบกับปี เช่น กาบใจ, อับเป้า, เต่าเส็ด, ก่าใจ, กาบไค้...

ปี 12 นักษัตร

ศก

ใจ (ชวด)

กาบ (เอกศก) = จศก (ไทยได้)

เป้า (ฉลู)

อับ, ดับ (โทศก) = สัปตศก

ยี่ (ขาล)

ฮวาย, รวย (ตรีศก) = อัฐศก

หม่า (เถาะ)

เมิง (จัตวาศก) = นพศก

สี่ (มะโรง)

เปิก (เบญจศก) = สัมฤทธิศก

ไล่ (มะเส็ง)

กัต (จศก) = เอกศก

สง่า (มะเมีย)

กต (สัปตศก) = โทศก

มด, เม็ด (มะแม)

ฮ้วง, รวง (อัฐศก) = ตรีศก

สัน (วอก)

เต่า (นพศก) = จัตวาศก

เข้า, เรา (ระกา)

ก่า (สัมฤทธิศก) = เบญจศก

เส็ด (จอ)

* = ปี พ.ศ. 2530 (ปีเถาะ)

ไค้, ไก้ (กุน)

+ = ปีพุทธปรินิพพาน (มะเส็ง)

เกณฑ์คำนวณหาปีไทยเดิม

เมื่อประสงค์จะทราบว่ พุทธศักราชนั้น ๆ เป็นปีอะไร (ปี ไทยเดิม) ให้เอาพุทธศักราช ที่ต้องการเทียบตั้ง หารด้วย 60 (พ.ศ. + 60) เศษเท่าไร เป็นปีนั้น ๆ ตามเศษนั้น ๆ (ถ้าไม่มีเศษ ให้ถือเป็นเศษ 0) ดังนี้

เศษ 1	ปีเปิกสง่า	=	มะเมีย 5	เศษ 31	ปีเปิกใจ	=	ชวด 5 (3)
เศษ 2	ปีกัถมด	=	มะแม 6	เศษ 32	ปีกัฒเปา	=	ฉลู 6
เศษ 3	ปีกดสัน	=	วอก 7	เศษ 33	ปีกดยี	=	ชาล 7
เศษ 4	ปีฮ้วงเฮ้า	=	ระกา 8	เศษ 34	ปีฮ้วงเหมา	=	เถาะ 8
เศษ 5	ปีเต่าเส็ด	=	จอ 9	เศษ 35	ปีเต่าสี	=	มะโรง 9
เศษ 6	ปีกำไ้	=	กุน 10	เศษ 36	ปีกำไ้	=	มะเส็ง 10
เศษ 7	ปีกาบใจ	=	ชวด 1 (1)	เศษ 37	ปีกาบสง่า	=	มะเมีย 1
เศษ 8	ปีฮับเปา	=	ฉลู 2	เศษ 38	ปีฮับมด	=	มะแม 2
เศษ 9	ปีฮวายยี	=	ชาล 3	เศษ 39	ปีฮวายสัน	=	วอก 3
เศษ 10	ปีเมิงเหมา	=	เถาะ 4	เศษ 40	ปีเมิงเฮ้า	=	ระกา 4
เศษ 11	ปีเปิกสี	=	มะโรง 5	เศษ 41	ปีเปิกเส็ด	=	จอ 5
เศษ 12	ปีกัฒไ้	=	มะเส็ง 6	เศษ 42	ปีกัฒไ้	=	กุน 6
เศษ 13	ปีกดสง่า	=	มะเมีย 7	เศษ 43	ปีกดใจ	=	ชวด 7 (4)
เศษ 14	ปีฮ้วงมด	=	มะแม 8	เศษ 44	ปีฮ้วงเปา	=	ฉลู 8
เศษ 15	ปีเต่าสัน	=	วอก 9	เศษ 45	ปีเต่ายี	=	ชาล 9
เศษ 16	ปีกำเฮ้า	=	ระกา 10	เศษ 46	ปีกำเหมา	=	เถาะ 10
เศษ 17	ปีกาบเส็ด	=	จอ 1	เศษ 47	ปีกาบสี	=	มะโรง 1
เศษ 18	ปีฮับไ้	=	กุน 2	เศษ 48	ปีฮับไ้	=	มะเส็ง 2
เศษ 19	ปีฮวายใจ	=	ชวด 3(2)	เศษ 49	ปีฮวายสง่า	=	มะเมีย 3
เศษ 20	ปีเมิงเปา	=	ฉลู 4	เศษ 50	ปีเมิงมด	=	มะแม 4
เศษ 21	ปีเปิกยี	=	ชาล 5	เศษ 51	ปีเปิกสัน	=	วอก 5
เศษ 22	ปีกัฒเหมา	=	เถาะ 6	เศษ 52	ปีกัฒเฮ้า	=	ระกา 6
เศษ 23	ปีกดสี	=	มะโรง 7	เศษ 53	ปีกดเส็ด	=	จอ 7
เศษ 24	ปีฮ้วงไ้	=	มะเส็ง 8	เศษ 54	ปีฮ้วงไ้	=	กุน 8
เศษ 25	ปีเต่าสง่า	=	มะเมีย 9	เศษ 55	ปีเต่าใจ	=	ชวด 9 (5)
เศษ 26	ปีกำมด	=	มะแม 10	เศษ 56	ปีกำเปา	=	ฉลู 10
เศษ 27	ปีกาบสัน	=	วอก 1	เศษ 57	ปีกาบยี	=	ชาล 1
เศษ 28	ปีฮับเฮ้า	=	ระกา 2	เศษ 58	ปีฮับเหมา	=	เถาะ 2
เศษ 29	ปีฮวายเส็ด	=	จอ 3	เศษ 59	ปีฮวายสี	=	มะโรง 3
เศษ 30	ปีเมิงไ้	=	กุน 4	เศษ 0	ปีเมิงไ้	=	มะเส็ง 4

หมายเหตุ เลขท้ายชื่อปี หมายถึง ศกไทยเดิม เช่น มะเมีย 5 = ปีมะเมียเบญจศก

ส่วนจำนวนเลขภายใน เครื่องหมายวงเล็บเล็ก หมายถึงเวลาเริ่มต้นรอบที่ของปีนักษัตรตามเกณฑ์ จุลจักร เช่น ชวด 3 (2) = ปีชวด ตรีก (เริ่มต้นรอบที่ 2 ของปีนักษัตรตามเกณฑ์จุลจักร)

เชิงอรรถ*

- ¹ สมเด็จพระ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2526). สำหรับสอบคัดกราชฯ. หน้า 1.
- ² กรมศิลปากร. (2599). สารานุกรมไทย ภาคที่ 1. หน้า 37-38.
- ³ มานิต วัลลิโกดม. (2516). ดำเนินสิ่งหนวติกุมาร ฉบับสอบค้น. หน้า 8. และกรมศิลปากร. (2505). สารานุกรมไทย ภาคที่ 18. ไม่ปรากฏเลขหน้า.
- ⁴ สมเด็จพระ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2526). เล่มเดิม. หน้า 3.
- ⁵ มานิต วัลลิโกดม. (2516). ดำเนินสิ่งหนวติกุมาร ฉบับสอบค้น. หน้า 7-8.
- ⁶ คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี. (2512). ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1 จารึกสุโขทัย. หน้า 25.
- ⁷ ธวัช ปุณโณทก. (2530). ศิลาจารึกอีสาน. หน้า 226.
- ⁸ แหล่งเดิม. หน้า 125.
- ⁹ แหล่งเดิม. หน้า 108.
- ¹⁰ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี. (2508). ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 3. หน้า 63.
- ¹¹ กรมศิลปากร. (2515). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระพนรัตน์. หน้า 1.
- ¹² มานิต วัลลิโกดม. (2516). เล่มเดิม. หน้า 8
- ¹³ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี. (2508). เล่มเดิม. หน้า 152.
- ¹⁴ แหล่งเดิม. หน้า 160.
- ¹⁵ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี. (2514). ดำเนินพื้นเมืองเชียงใหม่. หน้า 79.
- ¹⁶ ธวัช ปุณโณทก. (2530). เล่มเดิม. หน้า 249.
- ¹⁷ แหล่งเดิม. หน้า 232.
- ¹⁸ ดร.สัจจิกานันท์ สหาย. (2516). พระลักพระลามหรือพระลามชาดก พากที่ 2. หน้า 419. (อักษรลาวเวียงจันทน์).
- ¹⁹ สมเด็จพระ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2526). เล่มเดิม. หน้า 16.
- ²⁰ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี. (2508). เล่มเดิม. หน้า 210.
- ²¹ ธวัช ปุณโณทก. (2530). เล่มเดิม. หน้า 249
- ²² แหล่งเดิม. หน้า 211.
- ²³ แหล่งเดิม. หน้า 266.

* ผู้วิจัยได้ปรับปรุงแบบการเขียนเชิงอรรถและบรรณานุกรมจากต้นฉบับเดิมมาเป็นแบบที่มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒใช้กันในปัจจุบันโดยยังคงรักษารายละเอียดตามต้นฉบับเดิม

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2515). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระพนรัตน์. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์.
- _____. (2505). สารัตนสมเด็จ ภาคที่ 18. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา.
- _____. (2499). สารัตนสมเด็จ ภาคที่ 1. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์.
- คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี. (2508). ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 3. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี.
- คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี. (2514). ดำเนินพื้นเมืองเชียงใหม่. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี.
- คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี. (2512). ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1 จารึกสุโขทัย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี.
- ธวัช ปุณโณทก. (2530). ศิลาจารึกอีสาน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุณพินอักษรกิจ (ถนนเจริญพาสน์).
- พระประชาภิจักรจักร. (2504). พงศาวดารโยนก. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, โรงพิมพ์ศิลปบรรณาการ.
- มานิต วัลลิโกดม. (2516). ดำเนินสิงหนวัติกุมาร ฉบับสอบค้น. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี.
- สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. (2526). สำหรับสอบศักราช. (เอกสารแผ่นปลิว) ใน การประชุมสัมมนาเรื่องไตรภูมิพระร่วง ณ ห้องประชุมหอสมุดแห่งชาติ เมื่อวันที่ 19-21 ธันวาคม 2526.
- สัจจิกานันทะ สหาย, ดร. (2510). พระลักพระลามหรือพระลามชาดก พากที่ 2. หอองคาย : โรงพิมพ์มิตรไทย.

ภาคผนวก ข
ประวัติบ้าน

ประวัติบ้าน¹

ของ

พระภิกษุ (หนุกร) ใจสุข

วัดมะโนภิรมย์ บ้านหมี่ที่ 7

พิมพ์แจกทายก ทายิกา โดยคำร้องขอเหล่าสาธุศิษย์ เพื่อไว้เป็นที่สักการบูชาใน
การที่ท่านได้ปฏิบัติสังฆกรรมอย่างต่าง ๆ

พระครูนนทะโร (บุ)

อุปัชฌาย์ อายุ 70 ปี พรรษา 43²

อาตมาขออุทิศน้ำพักน้ำแรง ซึ่งได้ช่วยในการแต่งประวัติเรื่องนี้ ด้วยเจตนาอันดีแก่ท่าน
ผู้อุปการาก่อน แลทวดตา ตลอดจนสัตว์ทุกชนิด ขอให้โมทนาส่วนกุศลที่ข้าพเจ้าอุทิศนี้ ฯ

จงเจริญ อายุ วรรณ สุข พละ จงสำเร็จได้ดังคำอุทิศของข้าพเจ้าจงทุกประการเทอญ

พระพันธุโร ตา (ใจสุข) น.ธ.ตรี

ผู้ช่วยในการที่พระหนุกร ได้ริเริ่มประวัติเรื่องนี้

¹พระภิกษุ (หนุกร) ใจสุข. (2538). "ประวัติบ้าน," ใน มุกดาหาร เมืองมุกแม่ น้ำโขง. หน้า 123-140.

²พระครูนนทะโร (บุ) อุปัชฌาย์ อายุ 70 ปี พรรษา 43 ปี เมื่อ ค.ศ. 1937 (พ.ศ. 2480)

หมายเหตุ : จากการสอบค้นราช ปรัชญาว่า ปีคักราช กับ ปีนักษัตร ไม่สอดคล้องคล้องกัน ทั้งนี้
เนื่องจากอาจเกิดความผิดพลาดในถ่ายทอด เช่น การบอกเล่า การจดบันทึก หรือ การพิมพ์

คำนำ

เหตุที่จะได้พิมพ์หนังสือเรื่องนี้ขึ้น อาตมาเห็นว่าจะเป็นประโยชน์แก่มหาชนทั้งหลาย ผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาได้อ่านได้ฟังได้รู้ประวัติ ซึ่งเป็นพื้นบ้านของชาวเราแต่โบราณกาล อาจารย์ คือ โพนสิมสุวรรณเขตร์ มุกดาหาร ท่าชะโน ชะโนด หวานน้อยหวานใหญ่ หนองผือ นาดี เหล่านี้ ชาวเราทั้งหลายขณะนี้เปนนญาติพี่น้องสายโลหิตอันเดียวกัน อาตมาจึงทำความร้องขอต่อท่านพระครู คิดให้เปะหนังสือประวัติเรื่องนี้ส่งไปพิมพ์กรุงเทพฯ “ท่านก็ทรงอนุญาต” อาตมาจึงชักชวนญาติโยมทั้งหลายบริจาคทรัพย์สร้างหนังสือรายนี้ไว้ให้เป็นที่เคารพบูชาทั่ว ๆ กัน เพื่อเป็นมูลเหตุแก่ผู้เกิดมาสุดท้ายภายหลัง

พระภุสสโร หนูกร ใจสุข
วัดมะโนภิรมย์ บ้านหมี่ที่ 7 ตำบลหวานใหญ่
อำเภอมุกดาหาร จังหวัดนครพนม

นมตฤสสะตสส นตถิปญญา สมาอาภา ฯ

ขอให้สาธุชนพุทธบริษัท ผู้ได้นั่งสวดประวัตินี้ไว้จงใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ตนและผู้อื่น โดยช่วยแนะนำให้แพร่หลายสืบ ๆ ต่อไปด้วย ข้าพเจ้าขอบูชาและอุทิศส่วนกุศลผลบุญนี้แด่คุณพระรัตนไตรย์ คุณบิดา มารดา คุณครูบาอาจารย์ คุณพระมหากษัตริย์ และผู้มีคุณทั้งหลายนั้นด้วยเทอญ

ธรรมนิยมสมณศักดิ์ ชาวบ้านชะโนดโบราณ

พระครูหนทวะโร (บุ) อุปัชฌาย์ ตำบลหว้านใหญ่ สภัตยัณะวัดจะลัทธิวันอำภาธุมา
มหาธาตุ บ้านหมู่ที่ 7 อำเภอมุกดาหาร จังหวัดนครพนม ฯ

เรียบเรียงกถาสำแดงประวัติแห่งบ้านชะโนดและท่าชะโนดนั้น จำเดิมแต่กำเนิดเกิดเป็นบ้านมาจนถึงกาลบัดนี้ขอประกาศความจริงของพวกเราทั้งปวง ซึ่งได้ตรวจพิจารณาดูพงษาวดารที่มีอยู่ในประวัติโดยมากแล้ว ได้เห็นในที่ต่าง ๆ จะเพาะตนแลผู้อื่นที่เป็นสัปบุรุษทั้งหลาย ซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติสืบ ๆ กันมาถึงปัจจุบันสมัยนี้ ผู้เข้าใจบ้างไม่เข้าใจบ้าง ก็อุส่าห์อ่านดูไปเกิด เพื่อให้รู้จักเชื้อชาติประเพณี ปู่ ย่า ตา ยายของเราที่ประพฤติปฏิบัติมาแต่ก่อนว่าเป็นเชื้อชาติตระกูลใด ได้มาตั้งเป็นบ้าน และเป็นวัดวาอารามขึ้นที่แรก จึงได้ชื่อว่าบ้านท่าชะโนดและบ้านชะโนดนี้ ก็ควรให้รู้จักจึงได้ชื่อว่าเป็นผู้ครองแคว้นสืบมาโดยวงศ์เป็นใหญ่ในจะเพาะตระกูลหนึ่งให้รู้แจ้งแจ่มขาวในเนื้อความประวัติดังจักได้อธิบายในเบื้องหน้านี้ คือ

ตั้งแต่พระพุทธศักราชล่วงไปแล้ว 2120 ยังมีบุคคลจำพวกหนึ่งมีกิริยาเฉลียวฉลาดด้วยปัญญา คือฉลาดในการเลี้ยงสัตว์พาหนะช้างม้าวัวควายหมู่หมาเปิดไก่อึ่ง ฉลาดด้วยทำไร่ทำสวนปลูกแตงเต้า ข้าวสาลี เกิดเป็นหมากผลดี ด้วยความสามารถฉลาดของตน ๆ หนึ่งได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ในกลางดงเขนย ชื่อว่าบ้านน้ำน้อยอ้อยหนู มีหลังคาเรือนประมาณ 70 หลัง ทำราชการสังกัดมุนนาย ขึ้นกับพระเจ้าแผ่นดินเวียงจันทร์ ผู้ปกครองเป็นใหญ่ในบ้านนี้ ชื่อหม่อมบ่าวหลวง ภรรยาชื่อ นางสิมมา และหม่อมบ่าวหลวง รู้กับภรรยาของตนอีก

นางสิมมานี้มีบุตรชายอยู่คนหนึ่งให้ชื่อว่า คำสิงห์

อยู่นานมานางสิมมาก็คลอดบุตรอีกคนหนึ่งเป็นชายให้ชื่อว่า แก้วสิมพลี เพราะมารดาชื่อ สิมมา จึงให้ชื่อชานกับมารดาไม่ผิดประเพณี ส่วนบ่าวแก้วสิมพลีเป็นผู้ฉลาดเลี้ยงดูฝูงสัตว์ ส่วนบ่าวคำสิงห์ผู้พี่นั้น เป็นผู้ฉลาดทำไร่สวนให้เกิดผลดี นี้และเป็นประวัติลำดับวงศ์วารของหม่อมบ่าวหลวง แต่เมื่อสร้างบ้านอยู่กลางดงเขนย

ครั้นหม่อมบ่าวหลวงได้บุตรชายสองคนแล้ว ก็มีชีวิตยืดยาวไปอีก 25 ปี รวมอายุของหม่อมบ่าวหลวงได้ 50 ปี จึงมาพิจารณาว่า อาตมาอยู่ในดงที่นี้ก็คณานมาแล้ว ไม่มีอันใดจะเป็นที่พึ่ง ควรอาตมาจักพาลูกหลานยกครัวไปตั้งบ้านอยู่ที่ใกล้พระมหาธาตุอิงรังที่พระเจ้าศรีธรรมโศทรก แลพระเจ้าติโลกราชได้เอาพระสารีริกธาตุจากหลังพระพุทธองค์

มาถาปันนาไว้ที่โนนไม้รัง เมื่อพระพุทธศักราชล่วงไปได้ 218 ปี ที่ข้างบึง 2 หน่วย คือ บึงขามหนึ่ง บึงระหนึ่ง ถ้าอาตมาไปอยู่ถานาอยู่ที่นี่เห็นจะดี เพราะจะได้สักการบูชาพระธาตุเจ้า หนึ่งวัวควายสัตว์พาหนะ ก็มากถ้าอาตมาไปอยู่ในบึงสองหน่วยนั้น เห็นจะมีความจำเริญมาก อยู่ในดงที่นี้มีสัตว์ป่าเบียดเบียดมาก ควรอาตมาจะยกเอาครว्हนี้จาก ที่นี่เป็นจริง แล้วบุตรสองคนก็จำเริญวัยใหญ่ขึ้นมา ผู้พี่ได้ 12 ขวบ ผู้น้องได้ 9 ขวบ

ครั้นพระพุทธศักราชล่วงไปได้ 2153 ปีฉลู เดือนอ้ายขึ้น 7 ค่ำ วันพุธ หม่อมบ่าวหลวงและนางสิมมาก็ยกเอาสัตว์และครอบครัวประมาณ 60 เศษ ออกจากดงเขนยมาถึงบึงขาม แล้วจึงตั้งบ้านอยู่ที่ริมดงโพน ข้างทิศตะวันออกสายเหนือทุ่งบึงขาม จึงขุนเป็นคันทูรอบบ้าน แล้วใส่ชื่อว่าบ้านหลวงโพนสิมเท่ากาลบัดนี้ ตามนามบ่าวหม่อมหลวงและนางสิมมา แลดงโพนรวมเข้ากันจึงเป็นบ้านหลวงโพนสิม คนทั้งหลายก็สร้างไร่นาแลเลี้ยงวัวควายอยู่ทุ่งบึงขามที่นั่น แลปลูกดอกไม้ในไร่แลสวนก็เกิดดอกบานงามแล้วก็เก็บไปบูชาพระมหาธาตุอิงรังมิได้ขาด ดงที่ทำไร่ปลูกดอกไม้นั้นก็ได้อีกชื่อว่า **ดงดอกไม้มาเท่ากาลบัดนี้**

ครั้นหม่อมบ่าวหลวงและนางสิมมาตั้งบ้านหลวงโพนสิมแล้ว ก็มีชีวิตยืนไปอีก 93 ปี หม่อมบ่าวหลวงก็ถึงแก่ภรรณีสัญ นางสิมมาผู้ภรรยาที่มีชีวิตยืนไปอีกได้ 96 ปี จึงถึงแก่กรรม ยังแต่บ่าวคำสิงห์ แลบ่าวสิมพลีสองพี่น้อง แต่ว่ามีภรรยาอยู่ทุกคนแล้ว สองพี่น้องจึงปรึกษากันว่า บิดามารดาของเราก็ตีถึงแก่กรรมไปหมดแล้ว ยังแต่เราพี่น้องกับพวกชาวบ้านอยู่ในบ้านหลวงโพนสิมที่นี้ก็คนนานมาได้หลายปีแล้ว สัตว์พาหนะก็มีมากหลายหลังคาเรือนแลคนชายหญิงก็มีมากจัดสร้างไร่นา ทำมาหากินก็แคบหรือน้ำจะบริโภคก็ไมโคร่อย เพราะในทุ่งนี้เกิดเป็นเหือดมาก ควรเราพี่น้องจะแยกกันลงไปตั้งบ้านที่ริมน้ำของ เห็นจะสะดวกด้วยการทำมาหากิน และค้าขายด้วยเป็นแม่น้ำใหญ่

เมื่อพี่และน้องประชุมกันตกลงแล้ว ก็แบ่งสัตว์พาหนะและทรัพย์สินของที่เป็นมรดก และพวกครัวทั้งปวงปันกันเสร็จแล้ว ครั้นถึงเดือน 3 ขึ้น 7 ค่ำ วันพฤหัสบดี พระพุทธศักราชล่วงไปแล้ว 2185 ปีวอก จัดดะวะศก บ่าวแก้วสิมพลี ก็ยกครัวมาตั้งแคมฝั่งน้ำของสายเหนือปากห้วยมุก มีพวกครัวลงมาด้วยประมาณ 40 หลังคาเรือน ก็พากันตั้งบ้านอยู่ที่นี่ แล้วพร้อมกันแปลงย้ายเรือนที่อยู่เสร็จแล้ว ก็สร้างวัดอุปถัมภ์ สร้างโรงธรรมด้วยหินแหมะควม แล้วให้ชื่อว่า **วัดโนนแห่** นานมาคนทั้งหลายจึงเรียกว่า **ท่าแห่** ต่อมาถึงท่านฝรั่งเศสมาตั้งเป็นบ้านเมือง เรียกชื่อสุวรรณเขตต์อยู่เดี๋ยวนี้

ส่วนบ่าวคำสิงห์ก็ยกครัวแลสัตว์พาหนะออกจากบ้านหลวงโพนสิมลงมาทางเหนือ กลายพระมหาธาตุอิงรัง ข้ามดงชอดออกสกัดมาระหว่างกลางหัวดงฝั่งกับดงพายทง ลงมาถึงลำห้วยบ่อแล้วก็หยุดครัวพักเลี้ยงสัตว์อยู่ที่ห้วยนั้น อาศัยน้ำบ่อสองแห่ง เห็นเทามียอยู่มากจึงชื่อว่า **คำเทา** บ่อหนึ่งมีผักอีฮินมาก จึงชื่อ **คำผักอีฮิน** คอยเยี่ยมดูสัตว์อยู่ในวังน้ำห้วยที่นั่น คนทั้งหลายจึงเรียกว่า **วังเยี่ยม** ในที่พักครัวหยุดอยู่นั้น คนทั้งหลายจึงเรียกว่า **ท่าครัวมาเท่ากาลบัดนี้**

แต่บ่าวสิงห์พาครัวหยุดอยู่นั้นคนทั้งหลายจึงเรียกว่า ทำครวนานประมาณ 6 วันล่วงแล้ว จึงได้ยกครัวออกจากห้วยบ่อ มาทางหางดงเปลือยทิศใต้เลาะขึ้นตามช่องดง ลงมาถึงแดนฝั่งแม่น้ำของ แล้วจึงหยุดครัวอยู่เพียงหินลาดท่าได้ แล้วบ่าวคำสิงห์จึงไปเที่ยวสัณณะสูตรดูที่จะควรตั้งบ้านเรือนอยู่ เพื่อจะให้เจริญไปภายหน้า ในอาณาเขตต์ที่นั้นแต่ก่อนมีที่สำคัญอยู่หลายอย่าง คือมีพะลานหินลาดปูท่าอยู่ 4 แห่ง คือพะลานหินลาดท่าได้ 1 พะลานหินลาดท่าเหนือ 1 พะลานหินลาดท่าโหล่ง 1 นาโหล่งนั้นแต่ก่อนมีพระครูองค์หนึ่ง ตั้งวัดอยู่ที่นั่นชื่อว่า พระครูนาโหล่ง จึงได้ชื่อนาโหล่ง พัทธสีมาของท่านก่อด้วยแผ่นหิน ก็ยังอยู่เท่ากาลบัดนี้ พะลานหินเชิบเจิบ 1 แต่พะลานหินปูออกไปทางพื้นน้ำนั้นไกลริมฝั่งประมาณ 1 เส้น ทิศใต้ปูลงไปถึงคันไค้พอกชื่อพะลานหินแท่นแคร์ ทิศเหนือปูขึ้นถึงคันหินเชิบเจิบ แต่คันไค้พอกขึ้นมาไกลประมาณ 4 เส้น แต่คันหินเชิบเจิบขึ้นทิศเหนือ มีอีก 2 ท่า คือ ท่าไฮหย่อง 1 ท่าไฮน้อย 1 ระหว่างกลางท่าไฮน้อยกับไฮหย่องมีพะลานหินอยู่อีกหมู่หนึ่ง ชื่อพะลานหินอัดปาก แต่ท่าไฮหย่องมาได้ประมาณเส้นหนึ่งมีพะลานหินอยู่อีกหมู่หนึ่งชื่อว่าหินสะหัว เดิมแต่ก่อนพวกข้าดาแสนได้ตั้งเมืองอยู่ที่นั่นชื่อว่าเมืองขามแทบ ลูกสาวพระยาเมืองลงมาสะหัวในพะลานหินนั้นจึงชื่อว่าหินสะหัว เดียวนี้คนทั้งหลายเรียกชื่อว่าหินงอมดอนกุ่มอยู่เท่าทุกวันนี้

ส่วนดงเปลือยเป็นทุ่งนายาวลงไป ทิศใต้ถึงหางดงเปลือยทิศเหนือสุด นาโหล่ง มีหนองสำคัญย้ายลงไปทางใต้ 5 หนอง คือ หนองสระพัง 1 หนองแดง 1 หนองแก 2 หนองโดน 1 หนองลุมพุก 1 ดังนั้นมีดอนยายตามกันมาได้ 5 ดอน คือ ดอนกกเรือ 1 ดอนโคกน้อย 1 ดอนตะแบง 1 ดอนพีพวน 1 ดอนแคน 1

นอกดงเปลือยออกไปเป็นทุ่ง มีห้วยสายหนึ่งผ่าครึ่งทุ่งตามลำห้วย มีบ่อเกลืออยู่ 4 บ่อ คือ บ่อหลวง 1 บ่อเกลือม 1 บ่อหลุบ 1 บ่อแซ้ 2 บ่อ 4 แห่งนี้เป็นมาแต่เดิม มีดงล้อมอยู่ 5 ดง คือ ดงเปลือย 1 ดงฝั่ง 1 ดงพายดง 1 ดงชวาก 1 ดงหนองอีพุง 1 ดงสร้างฟ้า 1 ลำห้วยบ่อนั้นมีสายร่องมาตก 5 สาย คือ ร่องทราย 1 ร่องคำหลวง 2 ร่องผักบั้ง 1 ร่องเสาโรง 1 ร่องหนองแซง 1

หัวดงเปลือยสุดทางเหนือเป็นโคกมีถ้ำหินอยู่ 4 ถ้ำ คือ ถ้ำผายฝั่ง 1 ถ้ำคำเตย 1 ถ้ำเสือ 1 ถ้ำจิบ มีที่สำคัญอยู่แต่เดิมอย่างนี้

เมื่อบ่าวคำสิงห์ไปเที่ยวตรวจดูที่จะตั้งบ้านอยู่ทั่วแล้ว เห็นสมควรอาตมาจะตั้งอยู่ริมข้างฝั่งโขงเพียงท่าหินลาดได้ขึ้นมาถึงท่าหินลาดเหนือ เห็นจะเป็นบ้านมั่นคง เพราะมีพะลานหินรองท่าอยู่หลายแผ่นพิจารณาเห็นด้วยปัญญาของตนแล้ว จึงบอกพวกครัวที่มาด้วย ประมาณ 30 หลังคาเรือน ก็ตั้งบ้านลงในที่นั้น เมื่อตั้งบ้านได้ปีหนึ่งแล้ว ยังไม่ได้ขนานนามบ้าน อยู่มามีพระอะคันทุกะองค์ 1 เติรมาแต่ทิศใต้ มีนามว่า พระชาแก้ว บ่าวคำสิงห์ก็นิมนต์อยู่โปรด ผมจะสร้างอารามถวาย พระชาแก้วก็รับนิมนต์ แล้วก็ปลุกกุฎิให้อยู่จำพรรษาในที่นั้น ครั้นออกพรรษาแล้ว พวกโยมก็จัดการพากันปั้นอิฐสร้างวิหาร ครั้นถึงเดือน 4 ขึ้น 11 ค่ำวันศุกร์

ก็พร้อมกันลงมือสร้างวิหาร มีพระชาแก้วเป็นประธาน ถึงเดือน 5 พอสำเร็จ แต่แอมขันธิ์เสาและฝายังไม่ก่อ อาศรัยเสาไม้แก่นและฝาดินเปลือยเท่านั้น

ครั้นถึงเดือน 6 ขึ้น 9 ค่ำวันเสาร์ ลงมือก่อแท่นจะประดิษฐานพระพุทธรูปไว้ในวิหาร ให้เป็นที่สักการบูชา ควรสร้างด้วยกระजनดอกไม้มีผลอันวิเศษ เกิดมาชาติใดจักมีกลิ่นตัวหอม เหมือนนางสุวรรณพิมพาภรรยาท้าวจันทะคาม ได้สร้างพระพุทธรูปเกษรดอกไม้แต่ชาติก่อน ครั้นเกิดมาชาติลุน มีกลิ่นตัวหอมได้โยชน์หนึ่ง เห็นอาณิสสอย่างนี้ จึงพร้อมกันจัดหาเกษรดอกไม้ทั้งหลาย มีดอกชะโน เปนต้น ดากแห้งแล้วละลายเป็นผงตำสมเข้ากับดินประทาย จึงปั้นเป็นพระพุทธรูปสถิตยั้งแท่น หน้าตักกว้าง 3 ศอก 8 นิ้ว สูง 5 ศอกเศษ พระชาแก้วเป็นสร้างริตจะนาสำเร็จแล้วสัณโพรธิ์ถวายนามว่า พระกระजनชะโน บ้านก็ชื่อว่า บ้านท่าชะโน เรียกชื่อตามพระและท่าหินลาด นี่เป็นประวัติของบ้านท่าชะโน

แต่เมื่อบ่าวคำสิงห์ได้ตั้งบ้านและสร้างวัดอุปถัมภ์ ครั้นอยู่นานมาได้ 25 ปี ก็มีบุตรอยู่ 5 คน ชาย 2 คน ชื่อ มะหานาม 1 ชื่อ อามาตย์ 1 หญิง 3 ชื่อทองสุก 1 คำขาว 1 บุญลา 1

ครั้นถึงเดือน 5 ขึ้น 4 ค่ำวันเสาร์ บ่าวคำสิงห์ได้ใช้ให้คนลงไปเชิญเอาบ่าวแก้วสิมพลีผู้น้อง ที่ตั้งบ้านอยู่ท่าแร่นั้นขึ้นมาประชุมกัน เพื่อจะอุปยกครอบครัวข้ามไปตั้งอยู่ริมฝั่งโขงทิศตะวันตก บ่าวคำสิงห์ก็ลงไปพักรออยู่ที่ดอนไก่ข้างฝั่งน้ำใต้คันไค้พอก หาอาหารคอยทำรับอยู่ที่นั่น ครั้นบ่าวแก้วสิมพลีผู้น้องมาถึง แล้วก็รับต้อนรับด้วยอาหารพร้อมกันรับประทานอาหารในดอนไค้ที่นั่น เสร็จแล้วก็ประชุมกันว่า เราพี่น้องจงอุปยกครอบครัวข้ามไปตั้งอยู่ริมฝั่งโขงทิศตะวันตกเห็นจะดี เพราะเป็นโคกกว้างขวาง ไม้จะใช้ประโยชน์คือไม้จิก ไม้รังก็มีมาก อยู่ฝั่งนี้ก็มีแต่ดงจะทำนาที่แคบ ถ้าเป็นทุ่งก็มีแต่น้ำท่วม ควรเราพี่น้องยกข้ามไปเป็นจริง พี่จะไปตั้งที่ป่าชะโนดได้ ปากห้วยมาได้เพราะเป็นสถานราบดี เห็นจะเป็นบ้านใหญ่ขึ้นได้ ให้เจ้าน้องข้ามไปตั้งที่ป่าตาลได้ ปากห้วยมุขที่นั่นมีตาล 7 ยอดอยู่ต้นหนึ่ง มีแก้วมุขดาอยู่ลูกหนึ่งอยู่ในตาลต้นนั้น สถานที่นั้นเห็นจะมีความเจริญรุ่งเรือง เห็นจักเกิดเป็นเมืองขึ้นได้ในที่นั้น เพราะมีแก้วมุขดาอยู่ในที่นั้น และมีห้วยอยู่ทิศเหนือเหมือนกัน

เมื่อประชุมกันเห็นชอบแล้วก็เลิกกันหนีไปหาบ้านของตน ๆ ดอนไค้ที่นั่นจึงได้ชื่อว่า ไค้ชุมมาเท่ากาลบัดนี้

ครั้นพระพุทศักราชล่วงไปได้ 2230 ปีมะเมีย เดือน 6 ขึ้น 3 ค่ำวันอังคาร บ่าวแก้วสิมพลีก็ยกจากท่าแร้ข้ามไปตั้งบ้านได้ปากห้วยมุข ยกวัดไว้เหนือไกลแต่ปากห้วยมาได้ประมาณ 1 เส้น เพราะที่นั่นเป็นเนินสูง บ่าวคำสิงห์ผู้พี่ก็ยกจากบ้านท่าชะโนข้ามไปตั้งบ้านได้ปากห้วยชะโนด ยกวัดไว้เหนือบ้านอยู่ได้แต่วัดนั้นอยู่ใกล้ชิดริมห้วยฝั่งใต้จึงขนานนามชื่อว่า วัดชะโนด เพราะมีป่าไม้ชะโนดอยู่แต่ก่อน บ้านก็ชื่อว่าบ้านชะโนดมาเท่าทุกวันนี้

นี่แหละเป็นประวัติของบ้านชะโนด

เมื่อเดิมตั้งเป็นวัดเป็นบ้านมาควรให้รู้จักการอุปการะผู้มีคุณก่อน แม้โดยอย่างต่ำ สะเกาะเป็นใหญ่ในตระกูลหนึ่ง ฟังให้รู้จักประวัติของบ้าน เมื่อบ่าวคำสิงห์มาตั้งเป็นบ้านชะโนด อยู่มาเมื่อพวกครัวจำพวกหนึ่งมี 10 ครัว ยกขึ้นมาแต่บ้านเตืองัวแดงจำปาตักดี เดิมแต่ก่อน เป็นข้าพระธาตุพนม แต่ครั้งพระครูโพนชะเม็ก พระครูค้อนไชย พระครูท่าสมอชาอานม พร้อมกันสร้างต่อเสใหญ่พระธาตุพนม ขึ้นถึงวงษ์ดาว สามปีจึงสำเร็จ เมื่อสำเร็จแล้ว ก็กวาดเอา พวกข้าพระธาตุพนมลงไปเมืองจำปาตักดีมากมาย

ครั้งพระครูโพนชะเม็กนิพพานแล้วพวกครัวเหล่านี้จึงออกจากบ้านเตืองัวแดงขึ้นมา นายจักกะเป็นผู้ควบคุมพวกครัวเหล่านี้ขึ้นมาถึงบ้านท่าชะโน แล้วก็แบ่งกันเป็นสองหมวดนาย จักกะก็ข้ามไปตั้งอยู่บ้านชะโนดตามบ่าวคำสิงห์ นานมาก็ได้บุตรหญิงคนหนึ่งชื่อหอม

ครั้งแดงหอมจำเริญวัยขึ้นมาถึง 19 ปี ก็ได้สามีชื่อ จารย์แก้ว ก็มีบุตรชาย 4 คน คือ สอบ 1 พรหม 1 พิม 1 คำ 1 บุตรหญิงคนหนึ่งชื่อ สิง จำพวกตั้งอยู่บ้านชะโนดนั้น ก็เกิดบุตร ชายสองคนคือ ควร 1 สิม 1 บุตรหญิง 2 คือ แดงสอง 1 แดงดี 1

นายควรก็มาร่วมประเพณีกับนางทองสุขผู้เป็นบุตรสาวคำสิงห์เป็นภรรยาก็มีบุตรชาย 2 คน คือ บ่าวแก้ว 1 บ่าวคำ 1 บุตรรี 1 ชื่อนางบุ

บ่าวคำสิงห์ก็แต่งให้นายควรผู้เป็นชาย กับนางทองสุขผู้เป็นบุตรข้ามคืนไปปฏิบัติ พระพุทธรูปและวิหารที่บ้านเดิมคือท่าชะโน แต่เดิมมีครัวจำพวกหนึ่ง 6 หลังคาเรือน ออกมา แต่เมืองมหาไชยกองแก้ว ผู้หัวหน้าเป็นใหญ่มาสองคน คือ เมืองชาย 1 เมืองแพน 1 เมืองแพนก็มาอยู่บ้านชะโนดด้วยบ่าวคำสิงห์ ก็มีบุตรหลานหญิงชายมากขึ้น แต่เดิมนั้นยังมีครัว จำพวกหนึ่งประมาณ 8 หลังคาเรือน ขึ้นมาแต่ละฝ่ายดอนโค แขวงเมืองจำปาตักดี ผู้เป็นใหญ่ พาครัวขึ้นมาชื่อว่าเมืองโครก ก็มาตั้งอยู่บ้านชะโนดด้วย บ่าวคำสิงห์ก็ยังมีบุตรหลานหญิงชาย เพิ่มขึ้น ส่วนกวานเมืองโคกก็มีบุตรชายคนหนึ่งชื่อว่าบ่าวหอ มีบุตรหลานคนหนึ่งชื่อว่าบ่าวปะ ครั้นเจริญวัยขึ้นมาได้ 13 ปี แล้วก็พากันเข้าบรรพชาเป็นสามเณร แต่เมื่อวัดชะโนดยังไม่ทันมี พัทธสีมาวิหารอะไร มีแต่โรงธรรมกับกุฏิเท่านั้น

ครั้งเณรหอ เณรปะอายุครบ 20 บริบูรณ์แล้ว ก็อุปสมบทเป็นพระภิกษุสงฆ์ ตั้งอยู่ใน ครองวิปัสสนา และฉลาดทางพระวินัยคล่องแคล่ว แล้วก็ขึ้นไปศึกษาเล่าเรียนวิชาอยู่ที่เวียงจันทร์ ทั้งสององค์ ก็สอบไล่ได้พระบาลีชั้นสูงตลอดทุกคำภีร์ แล้วพระเจ้าแผ่นดินเวียงจันทร์ก็แถมสมภาร ขึ้นเป็นท่านหอ ครั้นอยู่นานมาประมาณหนึ่งปีแล้วก็ถวายพระพรพระเจ้าแผ่นดินเวียงจันทร์ขอรับ ทานอธิฐูปนเครื่องทำนุบำรุงและนายสร้างขอถวายพระพรลากลับมาสร้างพัทธสีมาและวิหารที่บ้าน บิดามารดา คือบ้านชะโนด

พระเจ้าแผ่นดินก็รู้รัชฌาศัทรฐาของท่านหอก็อุทิศของทั้งปวงมีดินอธิฐูปนตัน สมควรจะพอพัทธสีมาและวิหาร กับนายสร้างสามคนคือ จารย์โชติ 1 จารย์ชะ 1 จารย์โมค 1 แต่งแพรใหญ่บรรทุกของ มีท่านหอและครูกัสสปะ และนายสร้างทั้งสามคน เป็นต้น ก็ล่องลง

มาสร้างวัดที่บ้านชะโนด เมื่อพระพุทธศักราชล่วงไปได้ 2296 ปีมะเสง เดือน 12 เพ็ญวันพุธ สามปีจึงสำเร็จบรรพทุกสิ่งวิหารนั้นทางยาว 10 วา ทางขวาง 5 วา หน้าต่างลดด้วยลายคำ วัดชะโนดก็ปรากฏรุ่งเรืองงามฤทธาคนทั้งหลายก็นิยมยินดี จึงเอาช่างพายใหญ่ตัวหนึ่งมาถวาย ทานแก่ท่านหอ ชื่อว่าช่างบั๊กเคน

ครั้นช่างตัวนั้นตายก็เอางามาควัดพระพุทธรูปตามกันขึ้น 8 องค์ งานนั้นหนักถึงละ 3 ชั่ง 4 ร้อย เอาไว้สักการบูชาในวัดชะโนด งามยังอยู่เท่าทุกวันนี้ กิ่งหนึ่งส่งลงไปยังกรุงเทพฯ

เมื่อท่านหอสร้างวิหารไว้พระพุทธรูปและพระพุทธรูปสำเร็จแล้วจึงให้พระครูก็สสปะ อยู่ปฏิบัติ เธอก็ออกประวิษฐานพัทธะสีมาอยู่ที่โนนรังข้างห้วยห่าวทิศใต้ ไกลแต่วิหารออกไป 231 วา เพราะเธอเป็นพระหัตถ์สร้างสมณธรรมอยู่ในที่นั้นได้ 13 ปี แล้วจึงลงไปยังกรุงเทพฯ เลยถึงแก่กรรมที่กรุงเทพฯ นี่แลเป็นประวัติของท่านหอ ที่ได้สร้างวัดชะโนด

จำเดิมนั้นมา บ้านชะโนดก็เป็นบ้านใหญ่ เดิมไปด้วยหลังคาเรือนถึง 300 วัดวา ศาสนาก็รุ่งเรืองไม่มีบ้านใดจะเทียบเทียมได้ส่วนบ่าวแก้วสัมพลีผู้น้องที่ตั้งอยู่ใต้ปากห้วยมุก ทำราชการแข็งแรงขึ้นกับพระเจ้าแผ่นดินกรุงสยาม พระองค์ก็โปรดอนุญาตให้ตั้งเป็นเมืองขึ้น ชื่อว่าเมืองมุกดาหารถึงกาลบัดนี้

เพราะฉะนั้นเมืองมุกฯ กับบ้านชะโนดก็เป็นเชื้อสายโลหิตอันเดียวกัน คือเมืองมุกฯเป็นเชื้อน้อง บ้านชะโนดเป็นเชื้อพี่

แต่บ่าวคำสิงห์ข้ามแต่ท่าชะโน มาตั้งเป็นบ้านชะโนด และสร้างวัดถนนานได้หลายปี แล้วก็มีบุตรหลานชายหญิงเป็นอันมาก แล้วบ่าวคำสิงห์ก็ถึงแก่กรรมมรณภาพไปตามยถากรรมของตน ยังแต่มะหานาม และอามาตย์ผู้บุตรก็อุปถัมภ์พระพุทธศาสนารุ่งเรืองเสมอไปมิได้เศร้าหมอง

มะหานามก็มีบุตรชายหญิงมากหลายขึ้น บุตรชายคนหนึ่งชื่อหลวงอินทร์ได้เป็นใหญ่ในตระกูลเป็นผู้ปกครอง รับราชการเป็นพระจำเริญสืบปู่คำสิงห์ต่อมา ได้เป็นใหญ่ในบ้านชะโนดร่วมกับภรรยาสามีบุตรชาย 4 คน คือ จันดา 1 แก้ว 1 คำ 1 เรียง 1 บุตรีคนหนึ่งชื่อ ลุน

อามาตย์ผู้น้องมีบุตรชาย 2 คน คือ อ้วน 1 คุณ 1 บุตรีหนึ่งชื่อ ชาว เดิบโตขึ้นบ่าวอ้วน บ่าวคุณได้ลงไปเรียนเป็นกองปกครองข้าพระธาตุพนมที่กรุงเทพฯ ได้รับชื่อเป็นสุริยราชวัตร ขึ้นเป็นใหญ่ในบ้านชะโนด

พวกนี้เป็นเชื้อลูกหลานบ่าวคำสิงห์ทั้งหมด

บุตรกวานอามาตย์คนหนึ่งชื่อสีหานาม บุตรหลานคนหนึ่งชื่อ หมาคำ พร้อมกันยกครัวเรือนออกจากบ้านชะโนด ขึ้นไปตั้งบ้านอยู่ใต้ห้วยผักชะ ที่นั้นเป็นบ้านร้างพวกข้าสามแสน อยู่แต่ก่อน มีห้วยน้ำเรือป่าหนึ่งใหญ่ประมาณเท่านั้นไรรหนึ่งอยู่ทางทิศใต้ คนทั้งหลายเรียก ห้วยน้ำใหญ่ ๆ

ครั้งกวานสีหานามและนายหมาคำมาตั้งบ้านอยู่ จึงขนานนามว่าบ้านหว่านใหญ่ มาถึงกาลบัดนี้

เมื่อกวานสีหานามมาตั้งเป็นบ้านหว่านใหญ่แล้ว ก็มีบุตรหญิงชายมากขึ้น บุตรหญิงคนหนึ่งชื่อ แก้วฝ้า ครั้นใหญ่ขึ้นมาก็ได้สามีชื่อคุณ มีบุตรชายหญิงอยู่หลายคน บุตรหญิงคนหนึ่งชื่อนางทุม ครั้นจำเริญวัยใหญ่โตขึ้นมาก็ได้บ่าวแก้ว บุตรพระจำเริญเป็นสามี ก็ได้บุตรชายสามคนคือ จูม 1 กุ 1 เล 1 บุตรหญิงสองคือ นางใบ 1 นางหลอย 1

บ้านหว่านใหญ่ก็มีหลังคาเรือนประมาณ 110 หลังคาเรือน เจ้าคุณพระอนุชาตีอำเภอมุกข จึงตั้งสีหาบุตร “แก้ว” ผู้เป็นสามีแดงทุมขึ้นเป็นหลวงเดชพลพัทตร์ในตำแหน่งกำนันตำบลหว่านใหญ่ ถือปกครองรับราชการพระเจ้าแผ่นดินองค์รัชกาลที่ 5

ส่วนบ้านหว่านน้อยนั้นหลวงราชวงศ์เมือง แลวงษาเสนาผู้เป็นเชื้อบ่าวคำสิงห์ ก็ยกครัวออกจากบ้านชะโนดไปตั้งอยู่ระหว่างกลางหว่านใหญ่กับชะโนดจึงขนานนามว่าบ้านหว่านน้อย เพราะได้ตั้งขึ้นที่หลังหว่านใหญ่

อยู่มาราชวัตรกับนายทากียกครัวออกจากบ้านชะโนด ไปตั้งบ้านอยู่กุดขอนแก่นกับกุดผึ้ง ชื่อบ้านว่า นาดี อยู่มาอีกกวานโพธิ์สระราชและแสนจันทร์ ก็ยกครัวออกจากบ้านชะโนดไปตั้งอยู่ระหว่างกลางหนองผือกับหนองโนริมห้วยชะโนด ชื่อว่าบ้านหนองผือ แต่พวกครัวออกจากบ้านชะโนดไปตั้งบ้านอยู่คราวนั้นมี 4 บ้าน คือ หว่านใหญ่หนึ่ง หว่านน้อยหนึ่ง หนองผือหนึ่ง นาดีหนึ่ง

นี่และเป็นประวัติของบ้านหว่านใหญ่ หว่านน้อย หนองผือ นาดี ล้วนแต่ออกจากบ้านชะโนดทั้งหมด

จำเดิมแต่นั้นมา นางบุผู้เป็นหลานบ่าวคำสิงห์ บุตรีของนางทองสุขผู้ข้ามคืนไปอยู่ที่ท่าชะโนดนั้น ครั้นอายุได้ 18 ปีแล้วก็ได้สามีชื่อ มะหานคร “ขาว” ผู้เป็นบุตรของหลวงอะภัย บ้านชะโนดนั้น ครั้นนางบุได้สามีแล้วก็ประสูติบุตรชายสองคน ชื่อปุ๋ยหนึ่ง สีพระจันทร์ได้บุตรหญิง 6 คน คือ นางโค 1 นางหมุย 1 นางผุย 1 นางผอง 1 นางกอง 1 นางจิ้น 1

นางผองนั้นครั้นอายุได้ 18 ปี แล้วก็ได้สามีชื่อ บ่าวบุญเรือง ผู้เป็นบุตรเจ้าเมืองเดิม คือ “เมืองโขง” ขึ้นมาเดินการค้าขายก็มาสมสู่นางผองเป็นภรรยา อยู่ได้หนึ่งปี นางผองก็มีครรภ์ ถึงกำหนดก็ประสูตเป็นชายชื่อบ่าวพังคี

ครั้นนางผองออกจากอยู่ไฟประมาณ 10 วัน บ่าวบุญเรืองก็กลับคืนเมืองโขง เพราะคณะญาติและเจ้านายทางเมืองเดิม มีรายงานให้คนมาตามเอาไปจัดราชการทางโน้น

บ่าวพังคีนี้เปรียบเหมือนช้างปัจจัยะนาเคนของพระเวสสันดร คือ แม่ช้างเหาะมาแต่ป่าหิมพานต์ มาประสูติลูกไว้ในโรงช้างพระเจ้ากรุงสุโขทัย แล้วก็เสด็จคืนไปอยู่ป่าหิมพานต์ตามเดิม บ่าวพังคีก็เหมือนฉนั้นนั้น ครั้นประสูตออกมาแล้วพระบิดาก็กลับคืนไปอยู่เมืองโขงตามเดิม มีแต่นางผองผู้มารดาเลี้ยงดูอยู่คนเดียว

ครั้นบ่าวพังคีจำเริญวัยใหญ่ขึ้นมาอยู่ได้ 24 ปี แล้วก็มาสมสู่นางหลอย ผู้เป็นบุตร กวานหลวงเดชพลพัคตร์ กำนันตำบลหว่านใหญ่เป็นภรรยา เมื่อบ่าวพังคีร่วมประเพณีเป็นชาย มีนางหลอยเป็นภรรยาแล้วก็มีบุตรชาย 2 คน คือ ทองทิพย์หนึ่ง สีทวนหนึ่ง บุตรหญิง 5 คือ เทพหนึ่ง คำบ่อหนึ่ง โซนหนึ่ง รัตเสนหนึ่ง บรรเย็นหนึ่ง

อยู่นานมากกวานหลวงเดชพลพัคตร์กำนันพ่อตาก็ถึงแก่กรรม บ่าวพังคีผู้เป็นชายก็ได้ รับราชการเป็นกำนันแทนพ่อตา ได้รับยศเป็นขุนหว่านวิรุฬคาม รับราชการพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 ต่อถึงองค์รัชกาลที่ 7 ถือปกครองหมู่บ้านคือ หว่านใหญ่ บ้านเหล่า ชะโนด หว่านน้อย สองห้อง หนองผือ นาดี นาสะแบง บ่งขาม สองคอน 10 บ้านนี้ตั้งอยู่ในบังคับปกครองของขุนหว่านวิรุฬคาม ก็มีความถาวรเจริญรุ่งเรืองทั้งฝ่ายพุทธศาสนาและอาณาจักรกว่าแต่ก่อน เพราะมีการพึงธรรมเทศนา จำศีล 5 และอุโปสถศีลอยู่เป็นนิตย์ ในวัน 8 ค่ำและ 14-15 ค่ำ ทั้งการเล่าเรียนธรรมพุทธมามกะทุกบ้าน ๆ แต่บรรดาอยู่ในปกครองของขุนหว่านวิรุฬคาม กำนันตำบลหว่านใหญ่ผู้มีปรีชาว่าเป็นบัณฑิต คือผู้ดำเนิรในประโยชน์กิจด้วยปัญญาและ อัปมาทะธัมมก็จัดว่าปฏิบัติปาทาอันจักให้สำเร็จมະณูญผล มีพระชนมายุเป็นอาทิต้องตาม นิเทศ ซึ่งสมเด็จพระโรกุตะมาจารย์ประทานไว้ในอะนาถาภิณฑิกะสูตรด้วยประการฉะนี้

นี่และเปนประวัติของบ่าวพังคี ตั้งแต่กำเนิดมาถึงเท่าได้เป็นขุนหว่านวิรุฬคาม กำนันตำบลหว่านใหญ่และได้สร้างกุฏิ พร้อมทั้งญาติพี่น้องมีพระครูผ่านเจ้าคณะหมวดเป็นต้น ก่อด้วยอิฐมุงด้วยกระเบื้อง กุฏิยาว 11 หลา กว้าง 7 หลา ถวายแก่พระสงฆ์ในอารามวัดโพศรี ตำบลหว่านใหญ่ ให้บำเพ็ญสมณะธรรมอยู่ทุกวันนี้

นรชาติชายหญิงใด ๆ ได้เกิดมาสุดท้ายภายหลัง ควรให้รู้จักอุปการว่าผู้นี้ได้มีคุณ อย่างนี้ ผู้นี้ได้ทำกิจอย่างนี้ ผู้นี้ได้ให้สิ่งนี้แก่เรา ผู้นี้ได้เป็นญาติเป็นมิตรเป็นเพื่อนของเรา

ดังนี้แล้วก็ควรนึกว่ากวานคำสิงห์นี้ เปนผู้มาตั้งเป็นบ้านสร้างวัดไว้ให้แก่เรา พวกเปนลูกหลานเหลนได้สืบปฏิบัติมาเดี๋ยวนี้และขุนหว่านวิรุฬคามนี้เธอก็เป็นบุตรหลาน กวานคำสิงห์ ผู้มีคุณมากและเธอก็เป็นกำนันปกครองชาวเราด้วย ควรที่สัปบุรุษทั้งหลายจะ สาธุการ และหมั่นพากเพียรเล่าเรียนศึกษาพระธรรมวินัย แลให้พึงธรรมจำศีลให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปกายหน้า ก็จักเป็นวิชาฝ่ายโลกียะและโรกุตระธัมมสามารถจะยังพระพุทธศาสนาและบ้าน เมืองให้จำเริญรุ่งเรืองไปตามสมัย ดังบรรยายมาในประวัตินี้แล

พวกบุตรหลานบ่าวกวานคำสิงห์ในสมัยนี้มีใช้เป็นผู้รู้หลักนักปราชญ์ แต่ขุนหว่านวิรุฬคาม ผู้เดียว ยังมีอยู่อีก 4 คน คือ

บ่าวแสง ผู้เป็นบุตรนางจำปาคนหนึ่ง ได้ลงไปศึกษาวิชาอยู่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส 4 ปี จึงได้ขึ้นมารับราชการเป็น “ล่าม” ภาษาฝรั่งอยู่ที่เมืองคงคำทอง

คนหนึ่งชื่อจารย์กอง เปนบุตรนางหยู่ผู้เป็นพี่หญิงนางผอง เข้ารับราชการฝรั่งเศส ได้รับตำแหน่งเป็นผู้ช่วยขึ้นไปรักษาการอยู่ที่เมืองแปลก มณฑลเชียงขวาง

คนหนึ่งชื่อจารย์มูล เป็นบุตรนางจีน ผู้เป็นน้องนางผอง เข้าทำการฝรั่งเศส ได้รับชื่อเป็นราชบุตรไปรักษาการอยู่เมืองปราโมขมณฑลจำปาศักดิ์

คนหนึ่งชื่อ ทิดเมฆ เป็นบุตรนางกองผู้เป็นน้องนางผอง เข้าทำการโรงจักรเป็นนายสร้างอยู่หลวงพระบาง นี่และเป็นประวัติวิชาของขุนหว่านวิรุฬคาม กำนันตำบลหว่านใหญ่ ไม่เสียที่ผู้เป็นเชื้อลูกหลาน บ่าวกวนคำสิงห์ผู้มีคุณมาก ก็นับว่าไม่เสียประเพณีปู่ ยา ตา ยาย ผู้เป็นอุปการมา แต่ก่อนก็หยุดลงไว้แต่เพียงนี้

ต่อไปนี้จะอธิบายประวัติของพระครูหนัทวะโรบุ พอให้ปวงประชานุกิษย์เข้าใจอีกวาระหนึ่ง

จำเดิมแต่พวกครัวขึ้นมาจากบ้านเตื่อวแดง ที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ท่าชะโน่นั้น แดงสอง ผู้เป็นหลานขุนจักรนั้นครั้งเจริญวัยใหญ่ขึ้นมาอายุได้ 20 ปีแล้วก็ได้สามีชื่อขุนศรี ครั้นแดงสองร่วมสามีได้หนึ่งปีก็คลอดบุตรชายคนหนึ่งชื่อว่ามี ครั้นนานมาอีก 2 ปี แดงสองก็คลอดบุตรอีกคนหนึ่งเป็นชายชื่อตุ้ เดิมแต่นั้นไปแดงสองก็คลอดบุตรเป็นแต่หญิงต่อ ๆ มาถึง 3 คน คนหนึ่งชื่อลอด คนหนึ่งชื่อเฟื่อง คนหนึ่งชื่อหมั่น

แดงเฟื่องผู้กลางนั้นครั้งอายุได้ 19 ปี ก็ได้สามีชื่อ ทิดหล้า ผู้เป็นลุงเจ้าเมืองวาปีสะพาดบึงจวงได้ออกหนีมาจากบ้าน แต่เมื่อหลานยังจัดการเรียนเอาบ้านสะพาดบึงจวงเป็นเมืองยังไม่อนุญาต ครั้นมาเอาแดงเฟื่องเป็นภรรยาแล้วหลานจึงได้เป็นเจ้าเมืองต่อที่หลัง เพราะฉะนั้นจึงว่ากวนทิดหล้าเป็นเจ้าเมืองวาปี ครั้นมาร่วมประเพณี อยู่กับแดงเฟื่องผู้เป็นหลานขุนจักรเป็นภรรยาอยู่ที่บ้านท่าชะโน่แล้ว นานมาอีกหนึ่งปีแดงเฟื่องก็คลอดบุตรอีกคนหนึ่งเป็นหญิงชื่อว่า ขาว นานมาอีกแดงเฟื่องก็คลอดบุตรเป็นแต่คนชายตาม ๆ กันมาถึง 6 คน คนหนึ่งชื่อ บุญปรี คนหนึ่งชื่อ คำบุ คนหนึ่งชื่อ หล่อน คนหนึ่งชื่อ หยุย คนหนึ่งชื่อ เหมอะ คนหนึ่งชื่อ บุญทัน

คำบุนั้นครั้งเจริญวัยใหญ่ขึ้นมาอายุได้ 13 ปี ก็เข้าบรรพชาเป็นสามเณร อยู่ในวัดท่าชะโน่ พระชาเกตุเป็นอาจารย์ อยู่ได้ 2 พรรษาก็ลาสิกขาบวชออกไปเที่ยวค้าขายอยู่ก่อน

ครั้นพระพุทธศักราชล่วงไปได้ 2439 ปีมะเมีย เดือน 10 เพ็ญวันพุธ ท่านแม่ทัพที่ 3 ฝรั่งเศส ขัณฑ์ทหารมาถึงท่าแร่ ตั้งเป็นเมืองสุวรรณเขตต์กวนไชยะเทพ บ้านนาเหล่าเข้ามาจัดการเป็นนายกong บ่าวคำบุก็ลงไปรับการเป็นเสมียน ช่วยนายกongไชยะเทพ อยู่มาไม่ช้าก็ลาราชการออกไป ครั้นอายุได้ 27 ปี ก็กลับเข้าไปอุปสมบท เป็นพระภิกษุในพัทธสีมาวัดท่าชะโน่ อาจยาโพธิสารปลัดกองเป็นศรัทธา พระครูสาวัดห้วยหัวช้างเป็นอุปัชฌาย์ พระครูบุชชะบา และพระแป้นวัดบ้านโพธิ์ศรีสององค์นี้ เป็นพระกรรมวาจาและอนุสาวนาจารย์ ในเมื่อเดือน 7 ขึ้น 9 ค่ำ วันอังคารก่อนเที่ยง ตั้งฉายาว่า หนัทวะโร

ครั้นอุปสมบทอยู่สร้างสมณะธรรมในวัดท่าชะโน่ได้ 6 พรรษา ครั้นถึงเดือน 6 แรม 9 ค่ำวันเสาร์ นายศรีสุราชผู้ใหญ่บ้าน ๆ ชะโน่ดพร้อมทั้งพระสงฆ์สามเณรและเจ้าแก้ว

ไปนิมนต์เข้ามาเป็นผู้ปกครองปฏิบัติวัดชะโนดที่เป็นรอยมือของท่านหอและพระครูกัสสปะ และกวานคำสิงห์มะหานาม อาตมาได้สร้างไว้แต่ก่อนมิให้เศร้าหมอง

ครั้งพระพุทธศักราชล่วงไปได้ 2447 ปีมะโรง เบ็ญจศกเดือน 4 แรม 7 ค่ำ วันอังคาร พอเพลาดวันบ่าย 1 โมง ก็เกิดเพลิงเผาบ้านมา ก็ไหม้วิหารและพัทธะสีมา โรงธรรมและกุฏิ หีบพระไตรปิฎก โปรงกลองและเรียวาวสำหรับแข่ง ที่เป็นมรดกของท่านหอสร้างไว้ ก็หมดสิ้นไปไม่เหลือสักสิ่งอัน

ครั้งพระพุทธศักราชล่วงไปได้ 2448 ปีมะเส็ง เดือน 5 ขึ้น 11 ค่ำ วันพุธ พระนันทะวะโรคำบุ ได้พร้อมญาติโยมยกพัทธะสีมาวัดชะโนดขึ้นใหม่แทนไว้อีก

ครั้งพระพุทธศักราชล่วงไปได้ 2450 ปีมะแม เดือน 4 ขึ้น 11 ค่ำวันพฤหัสบดี ได้ยกโรงธรรมขึ้นแทนไว้อีก พระพุทธศักราชล่วงไปแล้ว 2452 ปีระกา เดือน 6 ขึ้น 12 ค่ำวันเสาร์ ได้ยกวิหารใหญ่ขึ้นแทนอีกแต่เป็นของหายด้วยไฟไหม้ไปนั้น คือโปรงกลองถ้ายล้อมวัด และเรียวาวรูปรอยทั้งปวงและพระเจดีย์น้อยที่หักแตกเพพังไปนั้น พระครูนันทะวะโรก็ทำนุบำรุงซ่อมแซมไว้ทุกอัน ก็นับว่าพระครูนันทะวะโร "บุ" นี้เป็นผู้กตัญญูกตเวที ต่อพระพุทธศาสนาของพระบรมครูเจ้า หรือครูบาอาจารย์ผู้เป็นอุปการก่อน ได้สร้างไว้ไม่ให้เสียประเพณีมาแต่เดิมเหมือนดังเมื่อครั้งพระพุทธองค์ สมเด็จพระผู้มีพระภาคย์เจ้าเสด็จเข้าสู่ปรินิพพานในเมืองกุสินารา ครั้นถวายพระเพลิงแลบรรจุพระสรีรียะธาตุไว้เสร็จแล้ว พระมหากัสสปก็เอาพระภิกษุสงฆ์ 500 รูป ไปเมืองราชคฤห์ ไปปฏิสังขรณ์ซ่อมแซมวิหารใหญ่ 18 หลัง มีพระเจ้าอะชาตศัตรูราชเป็นโยมรับธุระเครื่องทำนุบำรุง พระอานนท์ก็เอาพระสงฆ์ 500 เข้าไปเมืองสาวัตถีไปปฏิสังขรณ์ซ่อมแซมอาราม หลวงวัดป่าเซตวันมีนวะมาณพเป็นโยมรับธุระเครื่องทำนุบำรุงสร้างแปลงนี้แลมีอุปมัยฉันใด พระครูบุก็เหมือนฉันนั้นควรสาสนิกชนทั้งหลายจะสาธุการยิ่ง ๆ ขึ้นไป ภายหน้า

ครั้งพระพุทธศักราชล่วงไปได้ 2453 ปีจอ เดือน 7 ขึ้น 5 ค่ำ วันอาทิตย์ พระครูคำบุ นันทะวะโรได้พร้อมญาติโยมบ้านท่าชะโน ได้ยกวิหารบ้านท่าชะโนขึ้นแล้วไปด้วยเสาไม้จริง แล มุงด้วยกระดาน หน้าต่างและช่อแล้วไปด้วยรวดราย สำเร็จแล้วก็ยกพัทธะสีมาและโรงธรรม กุฏิขึ้นเสร็จแล้วก็สร้างตู้พระไตรปิฎก แล้วไปด้วยไม้ประดู่สำหรับไว้พระไตรปิฎกในกุฏิ แล้วสร้างพระเจดีย์ลูกหนึ่งด้าน 2 วา สูง 5 วาเศษ ที่ไว้ทางเหนือบ้านวัดท่าชะโนนั้น เป็นฝีมือของ พระชาแก้วและบ่าวคำสิงห์ได้สร้างไว้แต่ก่อนมา พระครูบุ นันทะวะโรท่านก็ซ่อมแซมไว้ไม่ให้เสียประเพณีผู้มีอุปการก่อนหากลงมือสร้างไว้

ครั้งพระพุทธศักราชล่วงไปได้ 2458 ปีเถาะเดือน 8 ขึ้น 4 ค่ำ วันพฤหัสบดี พระครูบุ ได้ยกออกไปสร้างวัดป่าโนนรัง ที่ท่านหอได้มาสร้างสมณะธรรมอยู่แต่ก่อน ให้พระแพงอยู่ปฏิบัติ วัดใหญ่ ครั้งพระครูบุออกไปแล้ว ก็ปฏิสังขรณ์พัทธะสีมาขึ้นก่อนเสร็จแล้วสร้างพระเจดีย์ขึ้น ด้านละ 2 วา สูง 6 วา 2 สอก เสร็จแล้วก็สร้างจำลองพระองค์ประสูติในร่มไม้รัง แล้วก็สร้าง

จำลองพระองค์ตรัสรู้มารมาประจัน แล้วก็สร้างรูปพระองค์เทศนาธรรมจักรแก่ปัญจะวัดคี่ทั้ง 5 ไว้ในพัทธะสีมา 1 แล้วจึงหยุดอยู่วารหนึ่งก่อน

ครั้นพระพุทธศักราชล่วงไปได้ 2459 ได้ไปสร้างพัทธะสีมาขึ้นใหม่ ที่วัดโพธิ์ศรีหวานใหญ่

ครั้นพระพุทธศักราชล่วงไปได้ 2461 ปีวอก จัตวาศก เดือน 3 ขึ้น 6 ค่ำ วันศุกร์ ได้ขึ้นไปสร้างพระเจดีย์ที่วัดธาตุ จังหวัดนครฯ 2 ปี จึงสำเร็จ พระเจดีย์ใหญ่ด้าน 3 วา สูง 13 วา

ครั้นพระพุทธศักราชล่วงไปได้ 2463 ปีจอ เดือน 12 แรม 3 ค่ำ วันจันทร์ ได้ขึ้นไปสอบไล่วิชาเรื่องอุปสมบท ได้รับตราตั้งเป็นอุปัชฌาย์บวชนาคที่มณฑลอุดร กลับลงมาสร้างพระพุทธรูปที่วัดหนองเกินและวัดหนองเข็ง อำเภอบึงการ เสร็จแล้วส่งมาถึงบ้านชะโนด เมื่อเดือน 4 แรม 10 ค่ำ วันเสาร์ อยู่ถึงเดือน 5 ขึ้น 6 ค่ำ วันอาทิตย์ จำสืบทารวจไทยบรรเทิงพลมานิมนต์ลงไปรับตำแหน่งเป็นเจ้าคณะแขวงอยู่ที่วัดศรีมงคลใต้ อำเภอมุกดาหารปกครองพระสงฆ์ สามเณร ตลอดในเขตต์อำเภอทุกๆ แล้วก็สร้างพระเจดีย์ไว้ที่วัดยอดแก้วศรีวิไทรย์ (วัดกลาง) อำเภอมุกดาหาร ใหญ่ด้าน 2 วา สูง 7 วา 2 สอก พระเจดีย์อีกลูกหนึ่งสร้างบรรจุพระพุทธรูปไว้ที่วัดศรีมงคลใต้ ด้านหนึ่งว่าถ้วนสูง 10 สอกคืบ แต่รับตำแหน่งเจ้าคณะแขวงอยู่ 3 ปี ที่อำเภอมุกดาหารนั้นแล้วก็ลาตำแหน่งนี้ออกไปประจำอยู่ที่วัดรัฐวันอำเภารุกขามหาธาตุในบ้านชะโนดตามเดิม

ครั้นพระพุทธศักราชล่วงไปได้ 2469 ปีชวด เอกศก เดือนอ้ายขึ้น 9 ค่ำ วันอังคาร ได้ลงมือสร้างจำลองพระองค์ดับขันธเข้าปริณิพพานระหว่างไม้รัง 2 ต้น ที่วัดจะรฐิอำเภารุกขามหาธาตุ สร้างหอกลมไว้มุงด้วยกระเบื้องปูนสะเมนต์ พร้อมทั้งชุดสระไว้ให้เป็นที่อาศรัยน้ำในสระนั้น

ครั้นพระพุทธศักราชล่วงไปถึง 2473 ได้สร้างรอยพระพุทธรบาทจำลองไว้ให้เป็นที่สักการบูชา และสร้างมณฑปกวนไว้ มุงด้วยกระเบื้องดินอิฐ แต่สร้างรอยพระพุทธรบาทจำลองมีจำนวน 5 รอย ไว้ที่ภูเขามะโนอำเภอทุกขรอยหนึ่ง ไว้ที่มณฑลอุดรรอยหนึ่ง ไว้ที่วัดธาตุพนม รอยหนึ่ง ไว้ที่วัดเหนือบ้านท่าชะโนดรอยหนึ่ง ไว้ในวัดจะรฐิอำเภารุกขามหาธาตุบ้านชะโนดรอยหนึ่ง รวมเป็น 5 ดังนี้ก็ถูกตามคำมัสการรอยพระพุทธรบาท ที่พระองค์เหยียบทำนวยไว้ 5 แห่งว่า (นำมะทายะนันททียา ปัญจะปาทะวะรังถานัง อหังวันทา มิทฺฐะโต) ดังนี้ คือพระองค์เหยียบไว้ในหาดทรายแทบฝั่งแม่น้ำมหานทีหนึ่ง เหนือเขาจักระพรรณ์หนึ่ง เหนือยอดเขาสมะนาภูฏหนึ่ง ในเมืองโยนะกะบุรีหนึ่ง เขาสุวรรณะมาริกหนึ่ง รวมเป็น 5 แห่งเช่นนี้ เพราะฉะนั้นพระครูบุญนันทะวะโร จึงได้ทำรอยพระพุทธรบาทจำลองให้ถึง 5 รอย ก็นับว่าทำตามพระองค์ทรงแสดงไว้ ดังนี้ ขอสาธุชนผู้เป็นสัปบุรุษในพระพุทธศาสนาจงพากันปฏิบัติตามพุทธโอวาท อย่าพลาดพลั้งดังแสดงไว้ในประวัตินี้เทอญ

นี่ก็เป็นประวัติวงศ์ การปฏิสังขรณ์สร้างแปลงซ่อมแซมพระพุทธศาสนาของท่านพระครูนันทะวะโร (บุ) ตั้งแต่ขุนจักระยกพวกครวฟ์พี่น้องลูกหลานออกจากบ้านเตื่อวัวแดง เมืองจำปาศักดิ์ ขึ้นมาตั้งอยู่บ้านท่าชะโน และบ้านชะโนดจนถึงบิดามารดาได้สมสู่อยู่ร่วม

ประเพณีแล้ว ถึงได้ตั้งชาติกำเนิดเกิดมา อายุได้ 13 ปี ก็ออกไปบรรพชาเป็นสามเณรอยู่ 2 ปี แล้วลาสิกขาบวชออกไปค้าขายและทำราชการก็ไม่มีการฉวราวาสภรรยา จึงกลับเข้ามาอุปสมบทเป็นพระภิกษุทำการสร้างแปลงปฏิสังขรณ์วัดวาอารามอยู่ได้ 43 พรรษา อายุก็ได้ 70 ปีในพระพุทธศักราช 2480 นี้ มีแต่การปฏิสังขรณ์พระพุทธศาสนาอยู่เสมอ (คำนวณการปฏิสังขรณ์) แต่สร้างพระพุทธรูปใหญ่หน้าตักกว้างถึง 3 ศอกได้ถึง 8 องค์แล้ว คือ

สร้างไว้ในพัทธสีมาวัดทรายทองบางทรายน้อยองค์หนึ่ง

สร้างไว้ในพัทธสีมา วัดโพธิ์ ห้วยใหญ่องค์หนึ่ง

สร้างไว้ในพัทธสีมา วัดหนองเก็นองค์หนึ่ง สร้างไว้ในพัทธสีมา วัดหนองเข็ง องค์หนึ่ง สองบ้านนี้อยู่ในเขตต์อำเภอบึงการ

สร้างไว้ในพัทธสีมาวัดจะรังธิ์อำเภารุกขามหาธาตุชะโนด องค์หนึ่งอยู่นอกพัทธสีมา 2 องค์ คือจำลองตรัสรู้องค์หนึ่ง จำลองนิพพานองค์หนึ่ง

สร้างไว้ในพัทธสีมาวัดน้ำก่ำองค์หนึ่ง

รวมเป็น 8 องค์

แต่สร้างพระพุทธรูปน้อยด้วยแก่นจันทร์และศิลา ไม้โพธิ์ ไม้เต็งรังนับไม่ถ้วน ที่สร้างตู้พระไตรปิฎก 2 ใบ ไว้ในวัดห้วยใหญ่ใบหนึ่ง ไว้ในวัดท่าชะโนดใบหนึ่ง สร้างหีบใส่พระไตรปิฎกไว้ในวัดโพธิ์นาดีอีกใบหนึ่ง สร้างพระเจดีย์น้อยไว้ในข้างพัทธสีมาวัดท่าชะโนดลูกหนึ่ง สูง 7 ศอก สร้างไว้ที่วัดศรีมงคลใต้อำเภอมุกข ลูกหนึ่ง สูง 6 ศอก ได้สร้างปฏิสังขรณ์พัทธสีมา 4 หลัง คือในวัดชะโนดหลังหนึ่ง ในวัดท่าชะโนดหลังหนึ่ง ในวัดห้วยใหญ่หลังหนึ่ง ในวัดอำเภารุกขามหาธาตุหลังหนึ่ง รวม 4 หลัง แต่สร้างโรงธรรมเป็นสร้างหรือดัดดวงมี 7 หลัง คือในวัดชะโนดหลังหนึ่ง ในวัดท่าชะโนดหลังหนึ่ง ในวัดบ้านหม้อเมืองเก่าหลังหนึ่ง ในวัดภูลังกาหลังหนึ่ง ในวัดห้วยน้อยหลังหนึ่ง ในวัดนาดีหลังหนึ่ง ในวัดจะรังธิ์อำเภารุกขามหาธาตุที่ประจำอยู่หลังหนึ่ง รวมเป็น 7 หลัง และหลังที่ 7 นี้ได้ทำรูปพระพุทธเจ้า 5 พระองค์ประจำไว้ในภายใน มีพระกุกุสนธิ์เป็นต้น มีพระศรีอารยเป็นที่สุด ไว้ให้เป็นที่พักการบูชา แต่ได้รับหน้าที่เป็นพระอาจารย์สวดนาคอุปสมบทให้เป็นภิกษุสงฆ์ก็หลายองค์ไม่น้อยกว่า 60 หรือมากกว่าก็ไม่เข้าใจ แต่ได้รับตราตั้งเป็นอุปัชฌาย์ จากมณฑลอุดรมานั่งอุปสมบทก็นับถึง 100 หรือ 200 กว่าองค์เท่าใดก็เข้าใจไม่ได้ สุดแต่ศรัทธาผู้ที่นำมาบวช แต่ได้ปฏิสังขรณ์ซ่อมแซมวิหารนั้น 2 หลัง คือวิหารที่เป็นของท่านหอสร้างไว้ในวัดชะโนดหลังหนึ่ง วิหารพระครูแก้วสร้างไว้ในวัดท่าชะโนดหลังหนึ่ง นี้และพระครูนั้นทะวะโรได้เรียงเรียบประวัติของบ้านท่าชะโนดและชะโนด ตั้งแต่หม่อมป่าวหลวงได้ออกมาจากบ้านน้ำน้อยอ้อยหนู มาตั้งบ้านหลวงโพนสิม และป่าวคำสิงห์มาตั้งบ้านท่าชะโนด และข้ามมาตั้งบ้านชะโนด และกวานสีหานามออกไปตั้งห้วยใหญ่ กวานหลวงราชออกตั้งห้วยน้อย กวานราชวัดรือออกตั้งบ้านนาดี กวานโพธิ์ราชออกตั้งบ้านหนองผือ และถึงพระครูนั้นทะวะโร

(บุ) ได้ปฏิสังขรณ์สร้างแปลงโบสถ์วิหารพัทธะสีมาและถึงบ่าว “พังคี” ได้เป็นขุนหวานวิรุฬคาม กำนันตำบล หวานใหญ่ พอเป็นกะลาประวัติสังเขปโดยย่อมาก็ยุติลงแต่เพียงนี้

ในที่สุดนี้ ขออำนวยการพรให้ทุก ๆ คนจงมีความสุขสำราญ เจริญด้วยลาภยศ สรรเสริญ สุขทุกประการ ด้วยสัจจะปาจาภาสิตนี้ ขอความสวัสดิ์และความสุขอันเกิดจากความไม่มีโรคและ อนามัย คือความปราศจากทุกข์ พยาธิสะดวกตาย จงมีแต่ท่านทั้งหลายทุกเมื่อ ขอปวงประชานิกร อันสถิตยในไตรภพกำเนิดทุกขสัตว์วิสัยจงได้รับส่วนกุศลนั้น ๆ ด้วยกัลยาณะจิตร์ส่วน อนุโมทนาด้วย ให้เป็นไปในสันดานแห่งตน ๆ ขอเทพเจ้าเหล่าคันธร กุมพันธ์ นาค ยักษ์ อารักขา เทพยุดา แลวิตุเทพยุดาทุกมณฑล จงได้มีส่วนธรรมทายาทในกุศลสุข พฤษบุญราศรี นั้นอนุโมทนาโดยเคารพเพื่อจะสำเร็จแห่งสมบัติทั้งปวงซึ่งตนปรารถนาขอสมบัติสุขพิเศษส่วน ฆะบุญผลตามประสงค์ จงสำเร็จแต่เทพเจ้าแลเหล่าพุทธนิกรทั้งหลายนั้น ด้วยปัตตะอนุโมทนา มัยกุศลเจตนาเป็นเหตุ จงเกษมโสมะนัสปรีดาทุกทิวาราตรีกาล หนึ่งจงตั้งใจโมตริจิตร์ในพุทธสา สนิกชนสาธุชนธรรมจารีบริษัทอภิบาล รักษาด้วยธัมมิกการักษะวโรบายอิทธะ ส่วนไช้ประโยชน์ ทั้งหลายเสียให้พินาศ นำอรรถะสุขประโยชน์เข้าไปใกล้ตามประสงค์ อนึ่งขอเทพเจ้าทั้งหลายจง อุปถัมภ์พระพุทธานุสาสนาให้ดำรงคงเป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุขแก่สัตว์โลกสิ้นกาลนาน

อนึ่งจงตั้งอารักขะคุ้มครองสาธุชนผู้ประพฤติธรรมทั้งหลายให้สะดวกในประโยชน์ตน แลผู้อื่นทุกประการ ก็แลสัตว์ทั้งหลายเหล่าใดจำพวกขลาพุชชะกำเนิดเกิดในปุมเปือก เป็นกรรมเสียยะกะสัตว์นอนณะกรรมมารดาแลอันชะชะกำเนิดเกิดในฟองสังเสชะชะกำเนิดเกิด ในเทาใด แลอุปะปาติกะ กำเนิดตั้งลอยมาเกิดเจริญในทันใด เช่น เทพยุดา เหล่าสัตว์ 4 กำเนิด ทั้งปวงนั้น จงอย่ามีเวร อย่ามีทุกข์ จงนิราศอุปัทวะอันตราย จงเห็นแก่สารพัตรกายวะจีมะโน กรรมทั้ง 3 ที่ไม่มีโทษอย่าพองพลาณ การบาปทุจริตอกุศลทูลพลพิบัติ อันประกอบด้วยโทษอัน จะพึงเว้นเลย ขอพระสัสธรรมที่พระตถาคตพุทธเจ้าได้ทรงสำแดงประกาศไว้ จงส่งมรรคาโลกีย์ โลกุตระให้สว่างไสวแก่สัตว์โลกสถิตยดำรงอยู่สิ้นกาลนาน ขอมหาเมฆจงให้ฝนตกต้องตามฤดู เพิ่มพรรษาทาน ท้าวพระสุธาตล ให้มนุษย์นิกรชนแลประสูติสัตว์ซึ่งอาศัยแผ่นดินพึงฝน ได้เลี้ยง ชีพด้วยบุพพรรณาปล้นณะผลและมูละผลหาญสมบุรณ์โดยสะดวกทุกสถานทั่วเมทะนึ่งมณฑล อย่าให้พิบัติวิกาลด้วยธัญญาหาร แลพฤกษวันลิกาผลเกิดมีขึ้นได้ ขอพระเจ้าแผ่นดินทุกราชสีมา อาณาเขตต์จงรักษาไพร่ฟ้าประชาชน โดยธรรมอยู่ทุกสารพัตรการประหนึ่งบิดามารดารักษา โอโรสเปนที่รักด้วยน้ำจิตร์ เป็นนิตยะกาล

ฉะนั้นขออานุภาพพระรัตนไตรย์เกษมสารนุตมะมงคลแลอานุภาพกุศลส่วนทานศีล ภาวนามัย แลอานุภาพอิทธิวิสัยแห่งเทพยุดาทั้งปวง จงอภิบาลสมเด็จพระบรมบพิตรพระราช สมภาร พระเจ้าแผ่นดินแลรัฐธรรมนุญให้ทรงสถาพรดีกระมนต์ ในพระศรีวิราชสมบัติทรงเจริญ ด้วยพระชนมาสุขพระราชศิริสวัสดิ์พิพัฒมงคลสุภาอรรถอิทธะวิบุรณ์ผล ดังพระราชหฤทัย ประสงค์จงทุกประการเทอญ ๔

เอวังก็มีด้วยประการฉนี้แล

ภาคผนวก ค
คำให้การประวัติน้องมุกดาหาร

คำให้การประวัตินครเมืองมุกดาหาร¹

คำให้การเกี่ยวกับประวัติเมืองมุกดาหาร ของพระยาศศิวงศ์ประวัติ (เมฆ จันทรสชา) งามวางกำกับราชการเมืองมุกดาหาร เพื่อกำหนดพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม ข้าหลวงต่างพระองค์ สำเร็จราชการมณฑลลาวพวน (พ.ศ. 2434-2442)

(สำเนาเอกสารตัวอักษรไทยน้อยเป็นของอาจารย์สุจริต จันทรสชา อ่านโดย อาจารย์ บุญนาค สะแกนอก แห่งกรมศิลปากร เมื่อวันที่ 27 ธันวาคม พ.ศ. 2537)²

¹พระยาศศิวงศ์ประวัติ (เมฆ จันทรสชา). “คำให้การประวัตินครเมืองมุกดาหาร,” ใน มุกดาหาร เมืองมุกแม่น้ำโขง. หน้า 143-157. (คำอ่าน)

พระยาศศิวงศ์ประวัติ (เมฆ จันทรสชา). “คำให้การประวัตินครเมืองมุกดาหาร,” ใน เอกสารส่วนบุคคลของ นายสุจริต จันทรสชา. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เลขที่ กจช. (อ) 2/1. หน้า 31-37.

²คำอ่านคำให้การประวัตินครเมืองมุกดาหาร บางส่วนผู้อ่านได้เว้นไว้ ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้ทำเชิงอรรถอธิบายคำอ่านเพิ่มเติม

๑ คำให้การของพยานผู้ว่าราชการเมือง (๗๕)
 ๒ คำให้การของพยานผู้ว่าราชการเมือง
 ๓ คำให้การของพยานผู้ว่าราชการเมือง
 ๔ คำให้การของพยานผู้ว่าราชการเมือง
 ๕ คำให้การของพยานผู้ว่าราชการเมือง
 ๖ คำให้การของพยานผู้ว่าราชการเมือง
 ๗ คำให้การของพยานผู้ว่าราชการเมือง
 ๘ คำให้การของพยานผู้ว่าราชการเมือง
 ๙ คำให้การของพยานผู้ว่าราชการเมือง
 ๑๐ คำให้การของพยานผู้ว่าราชการเมือง

คำอ่าน

หน้า 1

บรรทัดที่

- 1 คำให้การพระยาศศิวงศ์ประวัติจางวาง (เมฆ)
- 2 เมืองมุกดาหาร พร้อมด้วยกรรมการขอทำคำ
- 3 ให้การเดิมจะตั้งเมืองมุกดาหารลำดับต่อ
- 4 กันมาเท่าทุกวันนี้ เดิมว่าเจ้ากินรีนายครว
- 5 ตั้งอยู่บ้านหลวงโพนสิม ฟากโขงตะวันออก
- 6 มีคนขายพรานเนื้อ 1 คน ข้ามโขงมาหาขิงเนื้อ
- 7 ตามป่าดงพงชมฟากโขงตะวันตก จึงเห็น
- 8 ตาลต้นหนึ่ง 7 ยอด แล้วนายพรานเนื้อคนนั้น
- 9 กลับคืนไปบ้าน จึงแจ้งความต่อเจ้ากินรี
- 10 ว่าไปเดินป่าหาเนื้อวันนั้น เห็นตาลต้นหนึ่ง
- 11 มี 7 ยอด อยู่ที่ริมโขงฝ่ายตะวันตกกว่าดังนี้
- 12 เจ้ากินรีจึงพาพรรคพวกข้ามโขงมาดูก็เห็น
- 13 ตาลต้นหนึ่งมี 7 ยอดจริง เห็นว่าเป็นพุ่มลำ
- 14 ...ลง¹ ของคนโบราณแต่เก่า เจ้ากิน
- 15 รี จึงกลับคืนเมื่อบ้านหลวงโพนสิม หาได้วัน
- 16 งามยามดี แล้วเจ้ากินรีจึงเอาอพยพครอบครัว
- 17 พาพรรคพวกจากบ้านหลวงโพนสิมข้ามโขง
- 18 มาตั้งอยู่บ้านมะโน ของห้วยบังมุกสงได้

¹ เห็นว่าเป็น ภูมิลำเนา บ้านร้าง วัดร้าง

[illegible]

คำอ่าน

หน้า ๒

บรรทัดที่

- 1 จึงพร้อมกันตัดล้างถางดง จึงพบพระพุท
- 2

หนึ่ง โต	}	อยู่ที่วัดร้างใต้ต้นโพธิ์รูปเล็กนั้นเรียกว่า
รูป 2 รูป ๆ		
หนึ่ง เล็ก		
- 3 พระหลีก จึงได้ปลุกกุศดี ก่อศาลาวัดใส่ที่วัดร้างนั้นขึ้น ได้เรียก
- 4 นามชื่อว่าวัดศรีมุงคุณ และพระภิกษุก็ได้เอา
- 5 พระหลีกขึ้นไว้ในบนหน้าคองกุศดี ครั้นรุ่งเช้า
- 6 มาพระภิกษุจะเข้าไปไหว้ ก็หาเห็นพระหลีก
- 7 ไม่ พระภิกษุจึงได้ไปชอกหาดู จึงเห็น
- 8 พระหลีกตั้งอยู่ที่เก่าในใต้ต้นโพธิ์ พระภิกษุก็ยกเอาพระ
- 9 หลีกขึ้นไปไว้ที่บนหน้าคองกุศดีอีก ช้ามา
- 10 พระหลีกก็หายไปอีก พระภิกษุจึงชอกคันดูจึงไปพบ
- 11 พระหลีกอยู่ที่ใต้ต้นโพธิ์ หลบลงดินพ้นแต่เกศ
- 12 นิดหนึ่ง พระภิกษุจึงไปแจ้งความต่อเจ้ากินรี
- 13 นายครัว เจ้ากินรีก็พร้อมด้วยพรรคพวก
- 14 ทำก่อสร้างพระแท่นขึ้นไว้ได้ซดติดกับพระหลีก
- 15 ที่หลบลงอยู่ที่ใต้ต้นโพธิ์นั้น ใช้เป็นที่ไหว้ที่
- 16 สักการบูชา แล้วเจ้ากินรีจึงพร้อมด้วย
- 17 พระภิกษุแลพรรคพวก บรรดาชาวครอบครัวทั้งหลาย
- 18 ประชุมปรึกษาว่าตั้งแต่วันนี้ต่อไป คือพระภิกษุสำ

[illegible]

คำอ่าน

หน้า 3

บรรทัดที่

- 1 สามเณร แลบรรดาคนชาวครอบครัว
- 2 ชาย } ให้พิจารณาดู ภูมิสำเนาบ้านช่องเหล่า
- หญิง }
- 3 นี่จะมีวัน หนึ่ง } เป็นที่สิ่งสำคัญ ดูเห็นเป็น
- ใด ไต่ }
- 4 อันแปลกประหลาด ก็ให้ผู้เห็นนั้นเข้ามา
- 5 ชี้แจงแจ้งความตามเหตุที่ได้ ผู้ } ต่อเจ้า
- เห็น เห็น }
- 6 กินรีนายคร้วว่าดังนี้ ช้ามาพระภิกษุจึงเข้า
- 7 มาแจ้งความต่อเจ้ากินรีว่า ในเวลากลางคืน
- 8 ว่าเห็นแก้วลูก 1 เสด็จออกจากที่ยอดตาล
- 9 7 ยอดนั้นออกไป ครั้นพอเวลาสว่าง แก้ว
- 10 ลูกนั้นก็เสด็จกลับคืนมาหาที่ยอดตาล
- 11 7 ยอดตามเดิมทุกวันอยู่เป็นนิจ พระภิกษุเข้า
- 12 แจ้งความต่อเจ้ากินรีดังนี้ คือเจ้ากินรีมีภรรยาหลายคน
- 13 มีบุตรชาย กึ่ง } รวม 3 มีบุตรหญิง 3
- ท้าว อุ่น } ชู่ }
- 14 ภรรยาถ้วน 2 มีบุตรชาย ท้าวแพน 1 มีบุตรหญิง 3
- 15 ช้ามาเจ้ากินรีจึงพร้อมด้วยกรมการลงไปเฝ้า
- 16 ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ณ กรุงเทพมหานคร
- 17 จึงโปรดเกล้าฯ ตั้งให้เจ้ากินรีนายคร้วขึ้นเป็น
- 18 ที่พระยาจันทรศรีสุราชอุปราชามันหาตุราชเจ้าเมือง

[illegible]

คำอ่าน

หน้า 4

บรรทัดที่

- 1 ตั้งบุตรชายเจ้ากินรี 3 คนนั้นขึ้นคือ
- 2 ท้าวกิ่งเป็นที่อุปราช ท้าวอุ่นเป็นที่ราชวงศ์
- 3 ท้าวซุเป็นที่ราชบุตร จึงโปรดเกล้าฯ ให้เป็น
- 4 เมืองมุกดาหาร ตั้งแต่เดือน 4 ปีกุน สังกาด¹ ...132
- 5 ต่อมาเท่าทุกวันนี้ ครั้นเข้ามาเจ้าเมือง
- 6 กินรีก็ถึงแก่กรรม จึงโปรดเกล้าฯ ตั้งให้
- 7 อุปราช (กิ่ง) ขึ้นเป็นที่พระจันทสุริยวงศ์เจ้าเมือง
- 8 มีบุตรชาย ท้าว
 พรหม
 ทา
 } ท้าวคำ 1 รวม 3 คน
- 9 มีบุตรหญิง 5 คน มารดาเดียว ตั้งราชวงศ์อุ่น
- 10 ขึ้นเป็นที่อุปราช ตั้งราชบุตรซุขึ้นเป็นที่ราชวงศ์
- 11 ตั้งท้าวแผน²... ขึ้นเป็นที่ราชบุตร
- 12 อยู่ข้าม
 อุปราชอุ่น
 ราชวงศ์ซุ
 } บุตรเจ้ากินรีก็ถึงแก่กรรม
- 13 จึงโปรดเกล้าฯ ตั้งให้บุตรชายเจ้าเมืองกิ่งขึ้น คือ
- 14 ท้าวพรหมเป็นที่อุปราช ท้าวทาเป็นที่ราชวงศ์
- 15 ท้าวคำเป็นที่ราชบุตร เข้ามาเจ้าเมืองกิ่ง
- 16 แลราชวงศ์ทาก็ถึงแก่กรรม จึงโปรดเกล้าฯ
- 17 ตั้งให้อุปราชพรหมขึ้นเป็นเจ้าเมือง มีบุตรชาย
- 18 ท้าวแกง³ 1 บุตรหญิง 3 ตั้งให้ราชบุตรคำรวม

¹สังกาด 132 หรือ จุลศักราช 1132

²ท้าวแผนมานดิ่ง

³ท้าวแกง หรือ ท้าวแท่ง

คำอ่าน

หน้า 5

บรรทัดที่

- 1 รวมมารดาเดียวขึ้นเป็นอุปราช
- 2 ตั้งให้ท้าวสุราชบุตรท้าวขัตติยะ (เฮา) ที่เป็นบุตรเขย
- 3 เจ้าเมืองกินรีขึ้นเป็นที่ราชวงศ์ ตั้งท้าวจัน
- 4 บุตรเจ้าเมืองกิงมารดาต่าง ขึ้นเป็นที่ราชบุตร
- 5 ชำมาราชวงศ์สุราชก็ถึงแก่กรรม จึงโปรดเกล้าฯ
- 6 ตั้งราชบุตรจันเลื่อนขึ้นเป็นที่ราชวงศ์
- 7 ตั้งท้าวแดงบุตรเจ้าเมืองพรมขึ้นเป็นที่ราชบุตร
- 8 ชำมาเจ้าเมืองพรมก็ถึงแก่กรรม จึงโปรด
- 9 เก้าฯ ให้เจ้าหนูเชื้อสายเวียงจันทน์เป็นที่เจ้าจัน
- 10 ทรเทศสุริยวงศ์ดำรงทศรึมหารา
- 11 ธิบดีเป็นเจ้าเมืองมุกฯ จึงโปรดเกล้าฯ
- 12 ตั้งให้อุปราชคำเป็นที่พระพุทฺธมณตรี
- 13 จางวาง ตั้งราชวงศ์จันขึ้นเป็นอุปราช
- 14 ตั้งท้าววิละบุตร ๑ เจ้าจันทรเทพเจ้าเมือง
- 15 ขึ้นเป็นที่ราชวงศ์ ชำมาเจ้าจันฯก็มีคำ
- 16 ผิดในข้อราชการ ถูกถอดออกจากที่เจ้า
- 17 เมือง ชำมาอุปราชจันก็ถึงแก่กรรม จึงโปรด
- 18 เก้าฯ ตั้งให้พระพุทฺธมณตรีคำขึ้นเป็นที่

คำอ่าน

หน้า 6

บรรทัดที่

	ชาย ท้าวเสือ 1	} 2 ตั้งให้
1	เจ้าเมือง มีบุตร	
	หญิง 1	
2	ราชบุตรแย่งขึ้นเป็นที่อุปราช ตั้งให้ท้าวเฮา	
3	ขึ้นเป็นที่ราชวงศ์ ตั้งให้ท้าวเลบุตรท้าวสุ...	
4	ขึ้นเป็นที่ราชบุตร ชำมาเจ้าเมืองคำ	
5	แลอุปราชแย่งก็ถึงแก่กรรม จึงโปรดเกล้าฯ	
6	ตั้งให้ราชวงศ์เฮา ขึ้นเป็นที่เจ้าเมือง	
7	ตั้งให้ราชบุตรเลขึ้นเป็นที่อุปราช ตั้ง	
8	ให้ท้าวเสือบุตรเจ้าเมืองคำขึ้นเป็นที่	
9	ราชวงศ์ ตั้งให้ท้าวเมฆบุตรอุปราช (แย่ง)	
	เจ้าเมืองเฮา	}
10	ขึ้นเป็นที่ราชบุตร ชำมา อุปราชเล	
	ราชวงศ์เสือ	
11	ก็ถึงแก่กรรม จึงโปรดเกล้าฯ ตั้งให้	
12	ราชบุตรเมฆขึ้นเป็นที่เจ้าเมือง	
	แสง	} รวม 4 คน มีบุตรหญิง 3
	ทุม	
13	มีบุตรชาย ท้าว	
	ทวน
ทอง	
14	ชำมาพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงประจักษ์	
15	ศิลปาคม ข้าหลวงเจ้าเมืองต่างพระองค์เสด็จมา	
16	ประทับอยู่ที่เมืองหนองคาย จึงโปรดเกล้าฯ	

[illegible]

คำอ่าน

หน้า 7

บรรทัดที่

- 1 ว่าที่ให้ท้าวมสุริยะ (เสิม) ผู้น้องเจ้าเมือง
- 2 (เมฆ) มาดาเดียวขึ้นเป็นที่อุปราช
- 3 ว่าที่ให้ท้าวมแสง บุตรเจ้าเมืองเมฆ ขึ้น
- 4 เป็นที่ราชวงศ์ ว่าที่ไชยยะกุมาร (แป้น)
- 5 บุตรหลานเจ้าเมืองคำขึ้นเป็นที่ราชบุตร
- 6 ข้ามาพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงประจักษ์
- 7 ศิลปาคม เสด็จมาประทับอยู่ที่บ้านหมากแข้ง
- 8 จึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าเมืองเมฆ
- 9 ขึ้นเป็นที่พระยาศรีวงษ์ประวัติจางวาง
- 10 ว่าที่ให้ราชวงศ์ (แสง) ขึ้นเป็นที่พระจัน
- 11 ทรเทพสุริยวงษาผู้ว่าราชการเมือง
- 12 ว่าที่ให้ราชบุตร (แป้น) ขึ้นเป็นที่
- 13 ราชวงศ์ ต่อถึงเท่าทุกวันนี้

ภาคผนวก ง
จาร์กโบราณ เมืองมุกดาหาร

จารึกโบราณ เมืองมุกดาหาร*

สุรจิตต์ จันทรสาขา

1. ศักราชได้ 57 ปีได้	(พ.ศ. 2238)	เจ้าองค์หล่อนิพพาน
2. ศักราชได้ 60 ปียี่	(พ.ศ. 2241)	พระไชยเข้าเมือง
3. ศักราชได้ 68 ปีเส็ด	(พ.ศ. 2249)	จันทุลงโขง
4. ศักราชได้ 69 ปีได้	(พ.ศ. 2250)	น้ำท่วมหลวง
5. ศักราชได้ 70 ปีใจ	(พ.ศ. 2251)	อาชญาเจ้าทั้งสองขึ้นตั้งทรายฟอง
6. ศักราชได้ 72 ปีสี	(พ.ศ. 2253)	ไฟไหม้ทุ่งฝน
7. ศักราชได้ 75 ปีไส้	(พ.ศ. 2256)	ครวขึ้นตั้งเมืองคุก
8. ศักราชได้ 80 ปีเส็ด	(พ.ศ. 2261)	เมืองฮ่มกวาดครวออก
9. ศักราชได้ 88 ปีสว่า	(พ.ศ. 2269)	ศึกเพี้ยห่ม
10. ศักราชได้ 92 ปีเส็ด	(พ.ศ. 2273)	พนมแตกกรีกอน
11. ศักราชได้ 94 ปีสี	(พ.ศ. 2275)	พนมผ้าขาวพันนาแตก
12. ศักราชได้ 104 ปีเส็ด	(พ.ศ. 2285)	นาคคาสूरย์ตวันมิดปีนั้นอาชญาเจ้าทั้ง นิพพานก็แม่นปีนั้น
13. ศักราชได้ 107 ปีเป่า	(พ.ศ. 2288)	เจ้าอัวหลวงนิพพาน
14. ศักราชได้ 110 ปีสี	(พ.ศ. 2291)	เมืองจำปาศักดิ์แตก
15. ศักราชได้ 124 ปีมด	(พ.ศ. 2305)	ครวแสนอนไชยแตกขึ้นเวียงจันทน์
16. ศักราชได้ 128 ปีเส็ด	(พ.ศ. 2309)	แผ่นดินไหว ศึกหมื่นจุมก็แม่นปีนั้น
17. ศักราชได้ 129 ปีได้	(พ.ศ. 2310)	แกวมาม้างเมืองลครแตกขึ้นเวียงจันทน์
18. ศักราชได้ 130 ปีใจ	(พ.ศ. 2311)	ม่านมาม้างหนองบัวแตก เดือนเจียง ขึ้น 14 ค่ำ
19. ศักราชได้ 131 ปีเป่า	(พ.ศ. 2312)	ม้างเชียงพิมพ์ แตกในเดือนเจียง ขึ้น 12 ค่ำ
20. ศักราชได้ 133 ปีเหมา	(พ.ศ. 2314)	ศึกสงเปือย บ้านหลวงเจ้าจันทรศรีสุราชแตก ปีนั้น

* สุรจิตต์ จันทรสาขา. (2538). "จารึกโบราณเมืองมุกดาหาร," ใน มุกดาหาร เมืองมุกน้ำโขง. หน้า 161-166. และ สุรจิตต์ จันทรสาขา. (2532). "จารึกโบราณจังหวัดมุกดาหาร," ใน การสัมมนาทางวิชาการ อีสานศึกษา (ประวัติศาสตร์ การเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม). หน้า 206-206.

21. ศักราชได้ 141 ปีถัดได้ (พ.ศ. 2322)	เวียงจันทน์แตก
22. ศักราชได้ 142 ปีจ้ (พ.ศ. 2323)	เจ้าเวียงจันทน์คืนมาเมืองเดือนเจียง
23. ศักราชได้ 145 ปีกาหม้า (พ.ศ. 2326)	สงฆ์เมืองลานช้างเข้าเมืองไทย
24. ศักราชได้ 148 ปีส้ง (พ.ศ. 2329)	อาชญาเจ้านันท์ไปตีเมืองพวน
25. ศักราชได้ 149 ปีเป้งมด (พ.ศ. 2330)	แกวเปียนยาก
26. ศักราชได้ 150 ปีสัน (พ.ศ. 2331)	อาชญาเจ้านันท์ไปตีเมืองหลวง
27. ศักราชได้ 153 ปีไค้ (พ.ศ. 2334)	เจ้าจำปาตักดีนิพพานวันจันทร์เมืองลคร
	เจ้าสมพมิตแตกแกวกี่แม่นปีนั้น
28. ศักราชได้ 156 ปียี้ (พ.ศ. 2337)	ไทยเอาเจ้านันท์ใส่ซีก
29. ศักราชได้ 159 ปีสี (พ.ศ. 2340)	เจ้าอินทรมาม้างกวนว
30. ศักราชได้ 163 ปีเข้า (พ.ศ. 2344)	เจ้าอินทรแลเจ้าจำปาตักดี แลหัวเมืองลาวทั้ง
	หลามาพึ่งโพธิ์คำแต่ปีเก่า-ฮอด ปีใหม่แกวมา
	แต่ได้ก็แม่นปีนั้น
31. ศักราชได้ 165 ปีกาไค้ (พ.ศ. 2346)	เจ้าบางกอกองค์น้องนิพพาน คนทั้งหลายถ
	หัวก็แม่นปีนั้น
32. ศักราชได้ 166 ปีกาบจ้ (พ.ศ. 2347)	อาชญาเจ้าเมืองมุกดาหารนิพพานก็แม่นปีนั้น
33. ศักราชได้ 169 ปีเป้งหม้า (พ.ศ. 2350)	เจ้าชีวิตเวียงจันทน์ได้แต่งเจ้าขัตติยวงษาลง
	มาสร้างวัดท่งเว้าเจ้าไดยกเครื่องมือขึ้น วัน
	พุธ เดือน 5 แรม 7 ค่ำ เดือน 6 ขึ้น 14 ค่ำ
	ลวดแล้วเดือน 6 แรม 2 ค่ำ ได้เปิดสลองแล
34. ศักราชได้ 173 ปีฮวงมด (พ.ศ. 2354)	อาชญาเจ้านุแลเจ้าหน้าจู้ติก็แม่นปีนั้น
	ดาวเป็นควันก็แม่นปีนั้น เจ้าพระนาดีเจ้าสาย
	ลงเอาครวเมืองชุมพริกก็แม่นปีนั้น
35. ศักราชได้ 174 ปีเต่าสัน (พ.ศ. 2355)	เจ้าเวียงจันทน์มาสลองวัดพนม
36. ศักราชได้ 177 ปีฮับไค้ (พ.ศ. 2358)	อุบัติเหตุเสียงดังก้ำได้ คนทั้งหลายสท้านก็
	แม่นปีนั้น
37. ศักราชได้ 181 ปีถัดหม้า (พ.ศ. 2362)	เจ้าจำปาตักดีแตกเขียดโง้ง เดือน 3 เพ็ง
38. ศักราชได้ 182 ปีถัดสี (พ.ศ. 2363)	เมืองจำปาตักดีแตก แลฟ้า ลงธาตุก็แม่นปีนั้น
	คนเป็นพาก็แม่นปีนั้น
39. ศักราชได้ 183 ปีฮวงไส้ (พ.ศ. 2364)	เจ้าราชบุตรเมืองเวียงจันทน์ ไปนั่งเมือง
	ปาตักดี
40. ศักราชได้ 188 ปีฮวายเส็ด (พ.ศ. 2369)	เจ้าชีวิตเวียงจันทน์ไปตั้งอยู่ครราช
41. ศักราชได้ 189 ปีเป้งไค้ (พ.ศ. 2370)	เจ้าเวียงจันทน์เข้าเมืองแกวแล

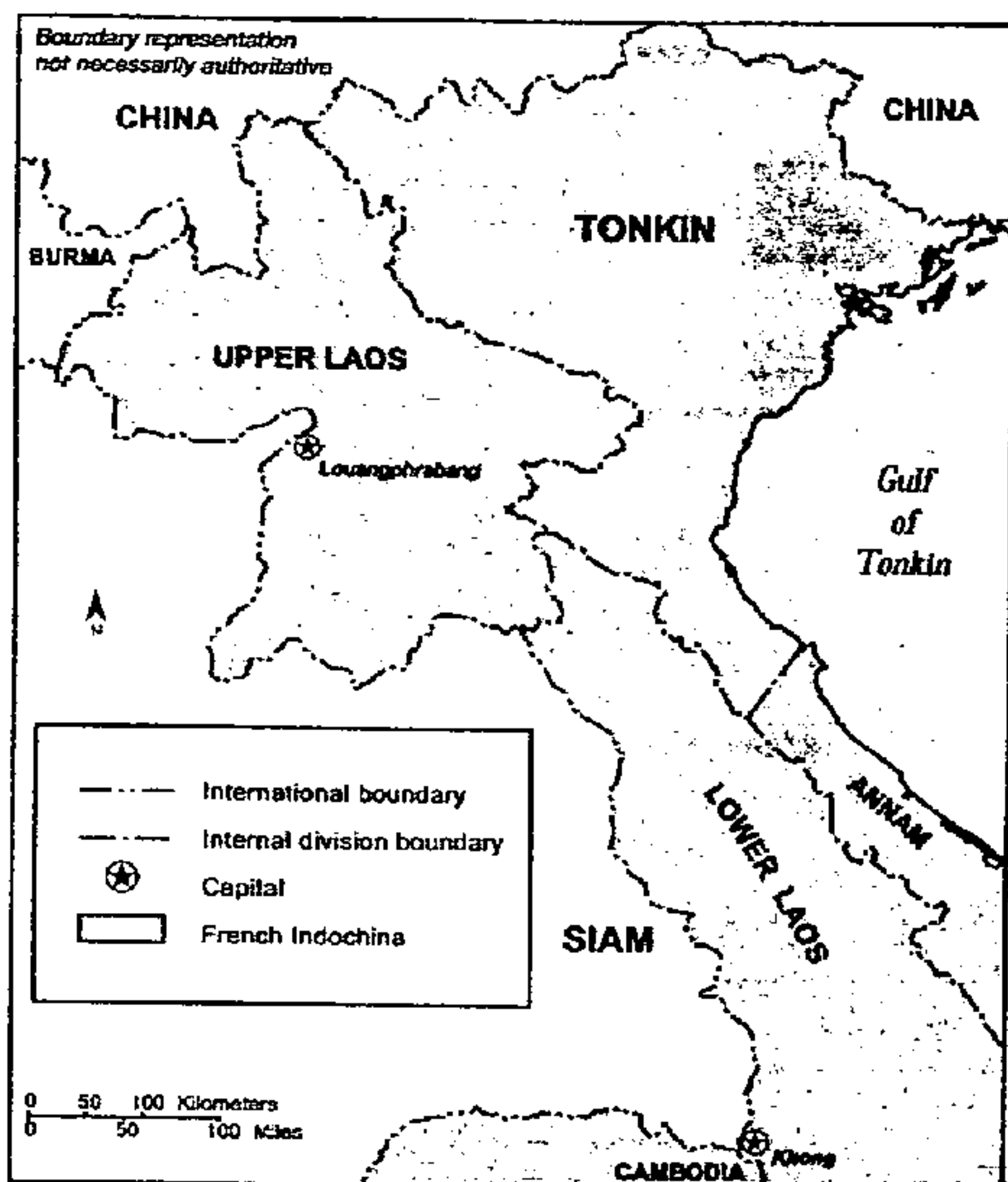
42. ศักราชได้ 190 ปีเบิกจ้ (พ.ศ. 2371) เมืองมุกดาหารแตกชานนท์
43. ศักราชได้ 196 ปีกาฬ (พ.ศ. 2377) เจ้าคุณพระจันทรทิพย์เอากำลังข้ามฟากไปตี
เมืองชุมพรตั้งอยู่เมืองชะคินลิมปอง
44. ศักราชได้ 197 ปีกาบสง่า (พ.ศ. 2378) เมืองมุกดาหารพ่ายหนีแควเดือน 6
45. ศักราชได้ 202 ปีกัตไค้ (พ.ศ. 2383) หัวเมืองลาวทั้งหลาย เขมราฐ อุบล มุกดาหาร
พร้อมกันข้ามฟากไปตีเมืองวัง เจ้าเมือง
มุกดาหารเข้าสู่สวรรคตสุรคุด เดือนเสียง
แรม 5 ค่ำ ก็แมนปีนั้น
46. ศักราชได้ 203 ปีกัตจ้ (พ.ศ. 2384) เจ้าคุณพระพิเรนทรเทพเสนาบดี ขึ้นไปตั้งอยู่
เมืองลครข้ามฟากไปตีค่ายคะนองม้า
เดือน 10
47. ศักราชได้ 205 ปีเถาะเบญจศก (พ.ศ. 2386) เดือนยี่ขึ้นค่ำหนึ่งวันพฤหัสบดี อาคาศุรย์
ดวงตะวัน
48. ศักราชได้ 206 ปีมะโรง จศก (พ.ศ. 2387) เจ้าคุณศรีโยธาลงไปกรุง เดือน 6 แรม 7 ค่ำ
วันพุธ เจ้าอุปฮาดเมืองมุกดาหารขึ้นเสวย
เมืองเดือน 12 ขึ้น 12 ค่ำ วันเสาร์ หัวเมือง
ลาว 6 ครั้ว เขียวพร้อมกันได้ เมืองก็แมนปี
นั้นแล
49. ศักราชได้ 207 ปีมะเส็ง (พ.ศ. 2388) เดือน 3 แรม 14 ค่ำวันอังคารอาชญา เจ้าหัว
ครุวัดท่งเว้า เข้าสู่สวรรคต เจ้าคุณเกณฑ์เอา
กำลังหัวเมืองลาวไปก็แมน ปีนั้น บ่ได้เกณฑ์
เมืองมุกด์ อาชญาเจ้าอุปฮาดเมืองมุกดาหาร
เจ้าราชบุตรลงไปไทยย้ายทัพไชย เดือน 4
แรม 15 ค่ำ วันพฤหัสบดียามกองแลงก็แมน
ปีนั้น
50. ศักราชได้ 208 ปีกาบสง่า (พ.ศ. 2389) เจ้าเมืองมุกดาหาร เจ้านายกรมการพร้อมกัน
ยกวัดกลางขึ้น ชื่อว่าวัดยอดแก้วศรีวิชัย
เมื่อเดือน 3 แรม 6 ค่ำ วันพฤหัสบดี
51. ศักราชได้ 209 ปีมะเส็งนพศก (พ.ศ. 2390) เดือน 10 สัปดาห์สุรอาคาศุรย์ตะวัน
52. ศักราชได้ 211 ปีมะแม (พ.ศ. 2392) เดือน 3 ขึ้น 9 ค่ำวันอาทิตย์อาชญาท้ายเมือง
มุกดาหารเข้าสู่สวรรคตสุรคุด
53. ศักราชได้ 213 ปีจอ (พ.ศ. 2394) ของหลวงพระนั่งเกล้าสวรรคต

54. ศักราชได้ 21 ปีกุน	(พ.ศ. 2395)	ของหลวงพระจอมเกล้าขึ้นเสวยราชย์
เดือน 6 เพ็ง
55. ศักราชได้ 218 ปีมะโรง	(พ.ศ. 2399)	ไฟไหม้โสมหลวงเมืองมุกดาหาร
56. ศักราชได้ 219 ปีมะเส็ง	(พ.ศ. 2400)	ไฟไหม้เขื่อนเจ้าราชบุตร
57. ศักราชได้ 220 ปีมะเมีย	(พ.ศ. 2401)	เพื่อธาตุพนมไหลออกก้าด้านใต้
58. ศักราชได้ 221 ปีมะแม	(พ.ศ. 2402)	เจ้าคุณสรราชขึ้นมาสักเลขอยู่เมืองยะโสธร
59. ศักราชได้ 223 ปีระกา	(พ.ศ. 2404)	ไฟไหม้โสมเจ้าอุปฮาดเมืองมุกดาหาร
60. ศักราชได้ 224 ปีจอ	(พ.ศ. 2405)	เจ้าเมืองมุกดาหารถึงแก่สวรรคต
ดาวเป็นควันก็แม่นปีนั้น
แล้งเมืองมุกดาหารอิดข้าวปีนั้น
61. ศักราชได้ 226 ปีชวด	(พ.ศ. 2407)	เจ้าหนูโตมาเสวยเมืองมุกดาหารปีนั้น
62. ศักราชได้ 227 ปีฉลู	(พ.ศ. 2408)	เจ้านายนิมนต์อาชญาครุจันทร วัดนาโปน้อย
63. ศักราชได้ 230 ปีมะโรง	(พ.ศ. 2411)	เข้ามาอยู่วัดเหนือเมืองมุกดาหาร
อาชญาพระพฤติ อุปฮาด ราชบุตร กล่าวโทษ
เจ้าจันทร์ฯ ให้สีหาบุตร, สุริโยมหาธิราช
เมืองกลาง เมืองแสน เมืองจันทน์ ท้าวอุดธา
ถือใบบอกเจ้าเมืองลงไปเดือน 9 แรม 2 ค่ำ

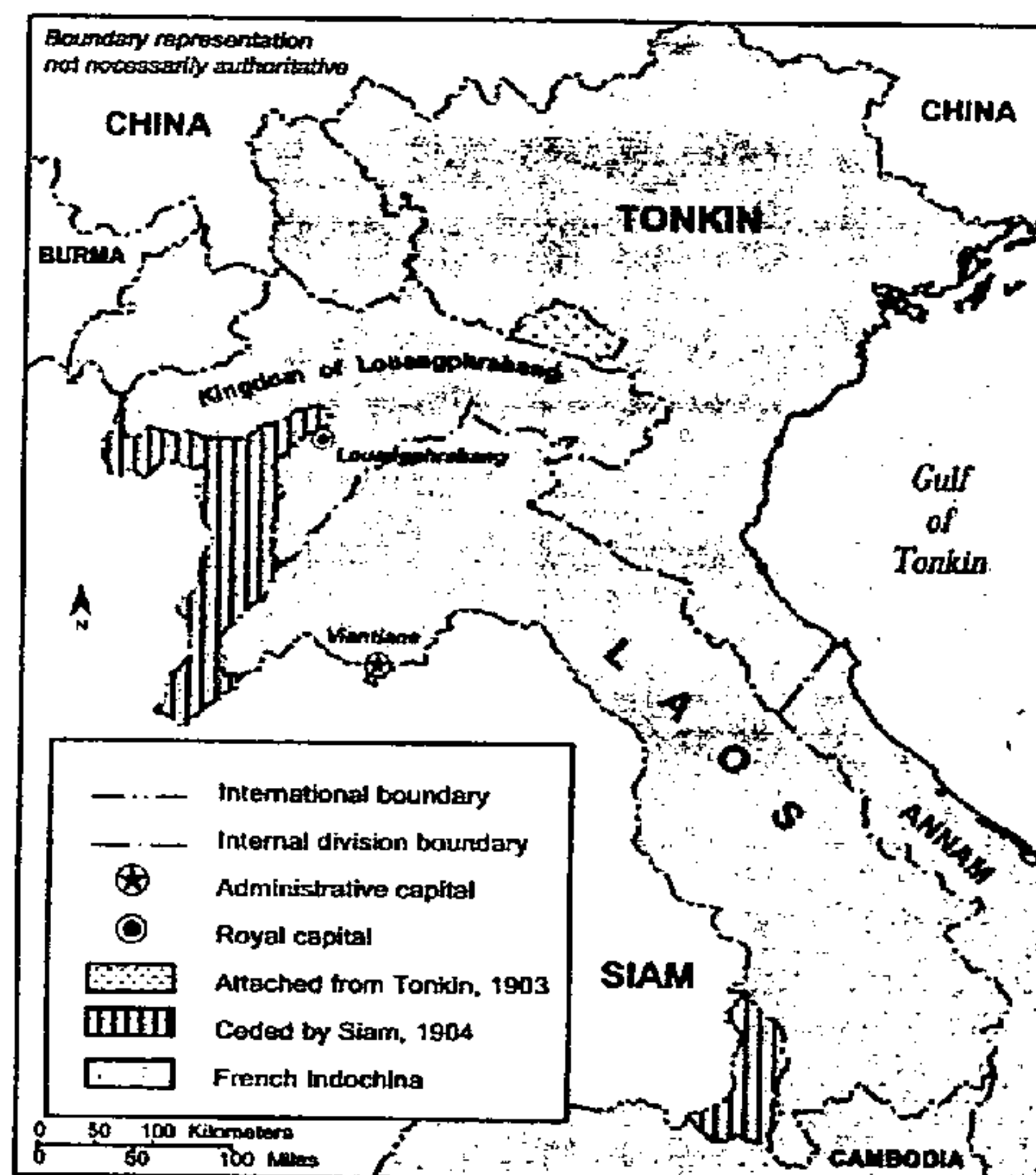
ภาคผนวก จ
แผนที่ ประเทศลาว

แผนที่แสดงเขตปกครองและเขตแดนลาว ค.ศ.1895-1947

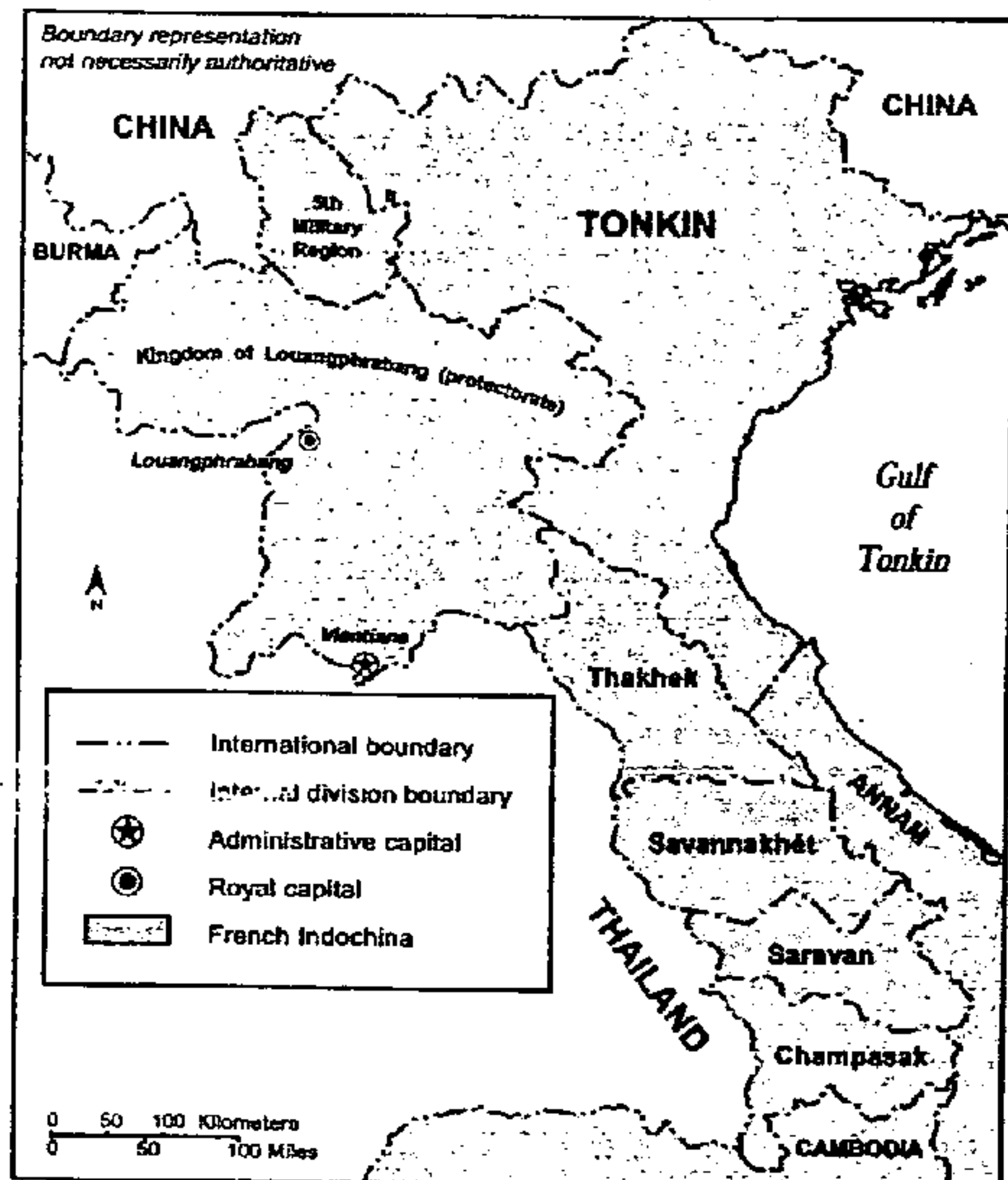
(Administrative Organization and Territorial Changes, 1895-1947)

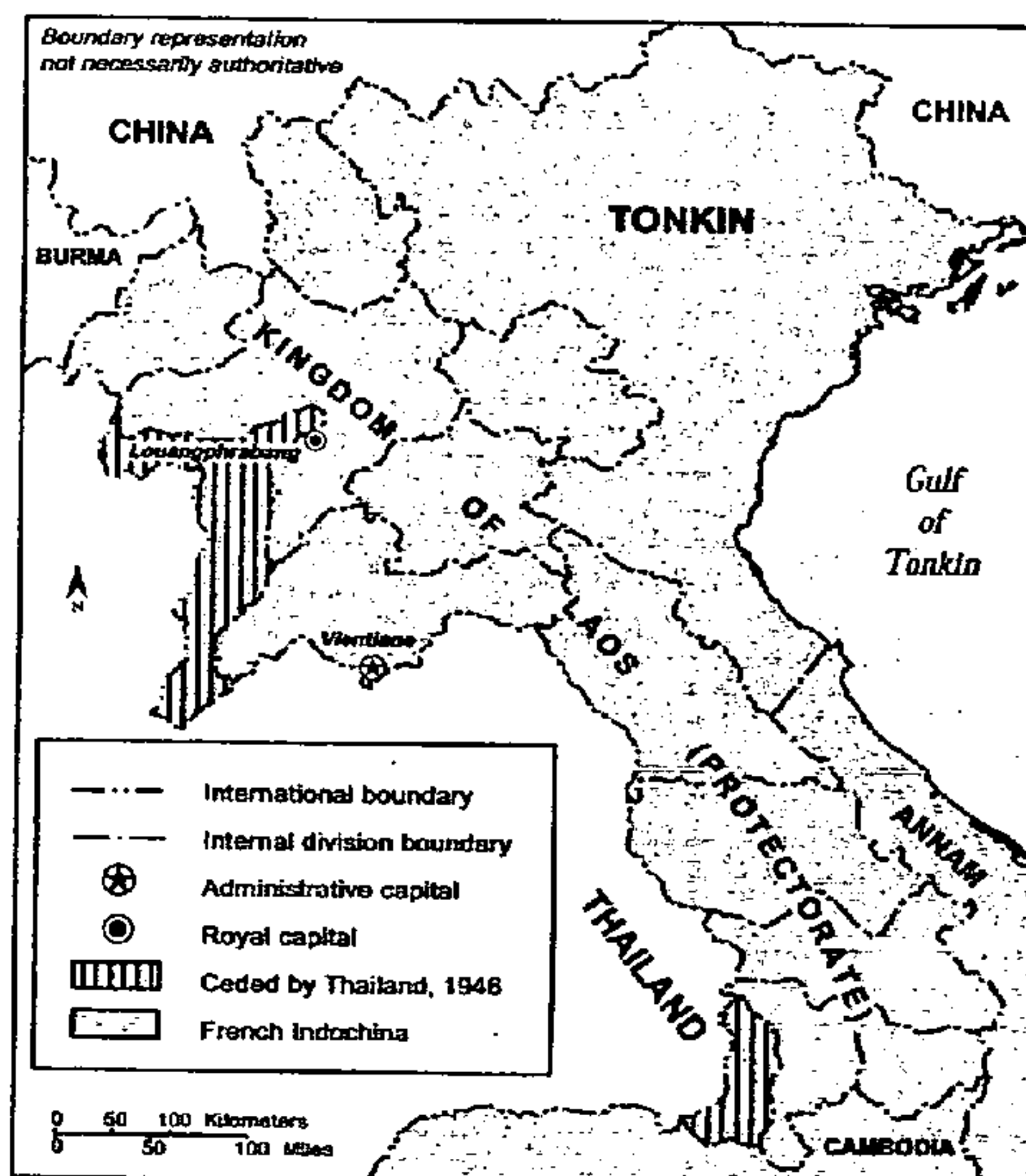
1895

1904

1941

1947

ที่มา : <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/laos/ao1-02.pdf>

Map : (Shaded Relief) 1993

ที่มา : The University of Texas at Austin, General Libraries. (2001).

UT Library Online – Perry - Castaeda Map Collection - Asia Maps.

Available: http://www.lib.utexas.edu/maps/middle_east_and_asia/laos.gif

Map : Indochina (Shaded Relief)

Base 505843 (A01868) 8-85

UT : The University of Texas at Austin, General Libraries. (2001).

UT Library Online – Perry - Castaeda Map Collection - Asia Maps. Available:

http://www.lib.utexas.edu/maps/middle_east_and_asia/indochina_rel85.jpg

ภาคผนวก จ
ภาพประกอบ การออกภาคสนาม

ภาพประกอบการออกภาคสนาม

พระธาตุอิงฮัง
(ถ่ายเมื่อ 15 ธันวาคม 1998)

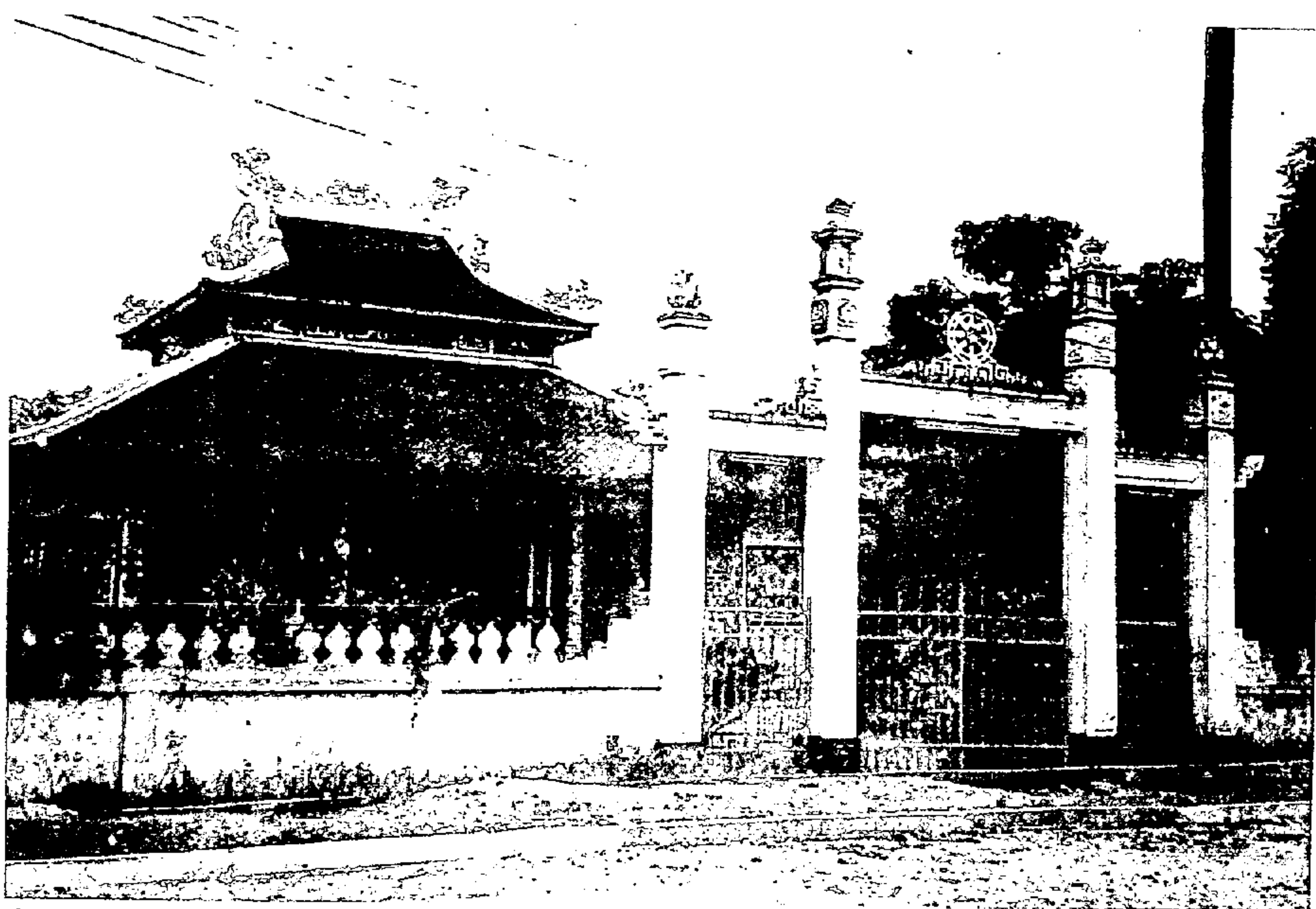
ซากโบราณสถาน บ้านโพธิ์สิม ชาวบ้านโพธิ์สิมเชื่อว่าบรรพบุรุษของตนได้อพยพเคลื่อนย้ายมาจาก “นาน้อยอ้อยหนู” มาตั้งชุมชนขึ้นใหม่คือ “บ้านโพธิ์สิม” ซึ่งเป็นบริเวณซากโบราณสถานและบริเวณรอบๆ (ถ่ายเมื่อ 15 ธันวาคม 1998)

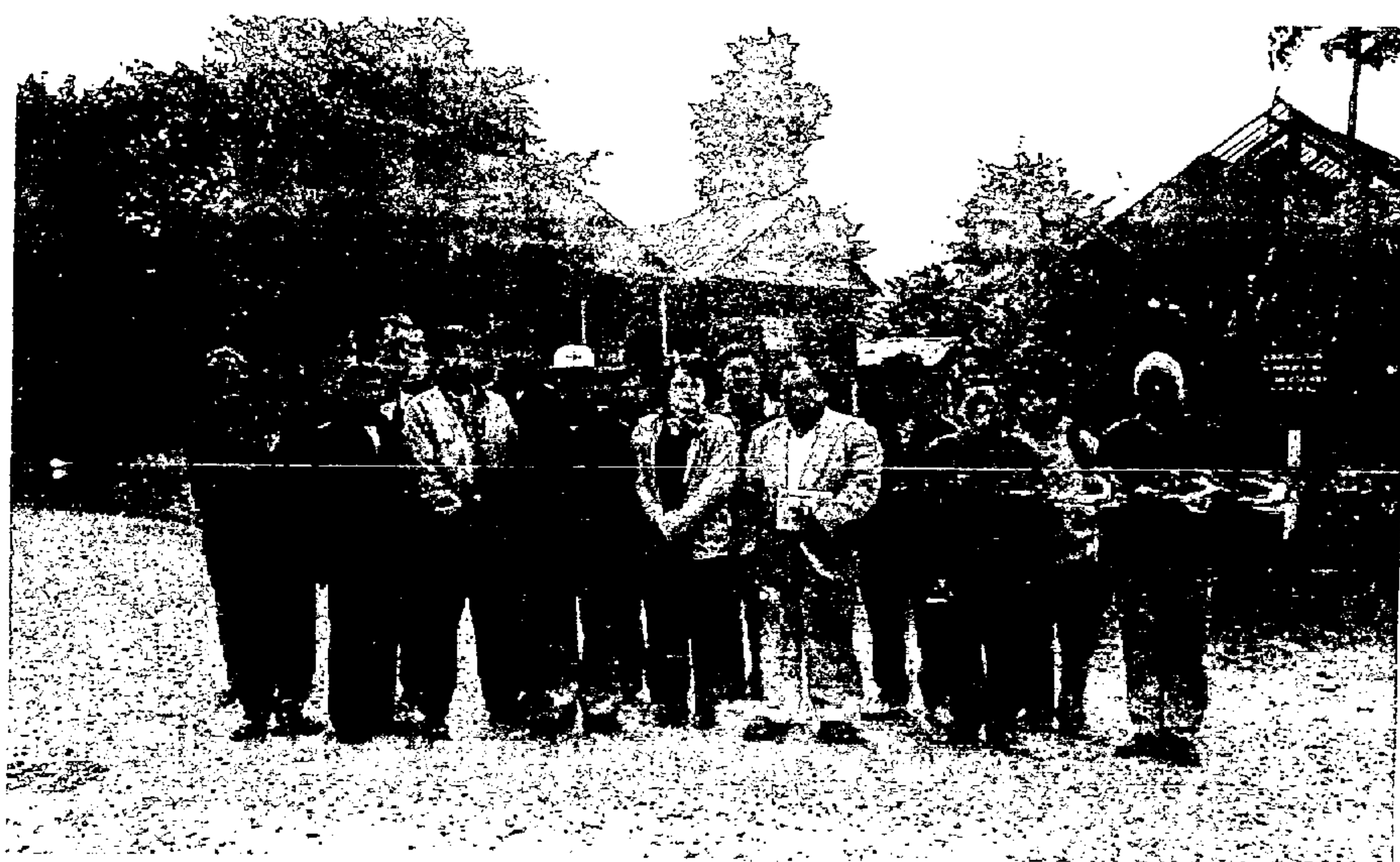
โรงเรียนพระปริยัติธรรม วัดไชยภูมิมาราม เมืองสุพรรณเขต
ใน ค.ศ. 2000 อาคารหลังนี้ถูกทุบทิ้งเพื่อสร้างใหม่
(ถ่ายเมื่อ 17 ธันวาคม 1998)

บ้านพักเจ้าแขวงสุพรรณเขตในสมัยอาณานิคม ปัจจุบันคือพิพิธภัณฑ์มูลเชื้อ เมืองสุพรรณเขต
(ถ่ายเมื่อ 7 กันยายน 2001)

วัดเวียด (Chùa Diêu Giác)
(ถ่ายเมื่อ 7 กันยายน 2001)

ผศ. พลัปปึง คงชนะ คณะอาจารย์วิทยาลัยสร้างครู คณะผู้นำเขตโพนสิม และผู้วิจัย
(ถ่ายที่ บ้านโพนสิม เขตโพนสิม เมืองสุวรรณเขต วันที่ 15 ธันวาคม 1998)

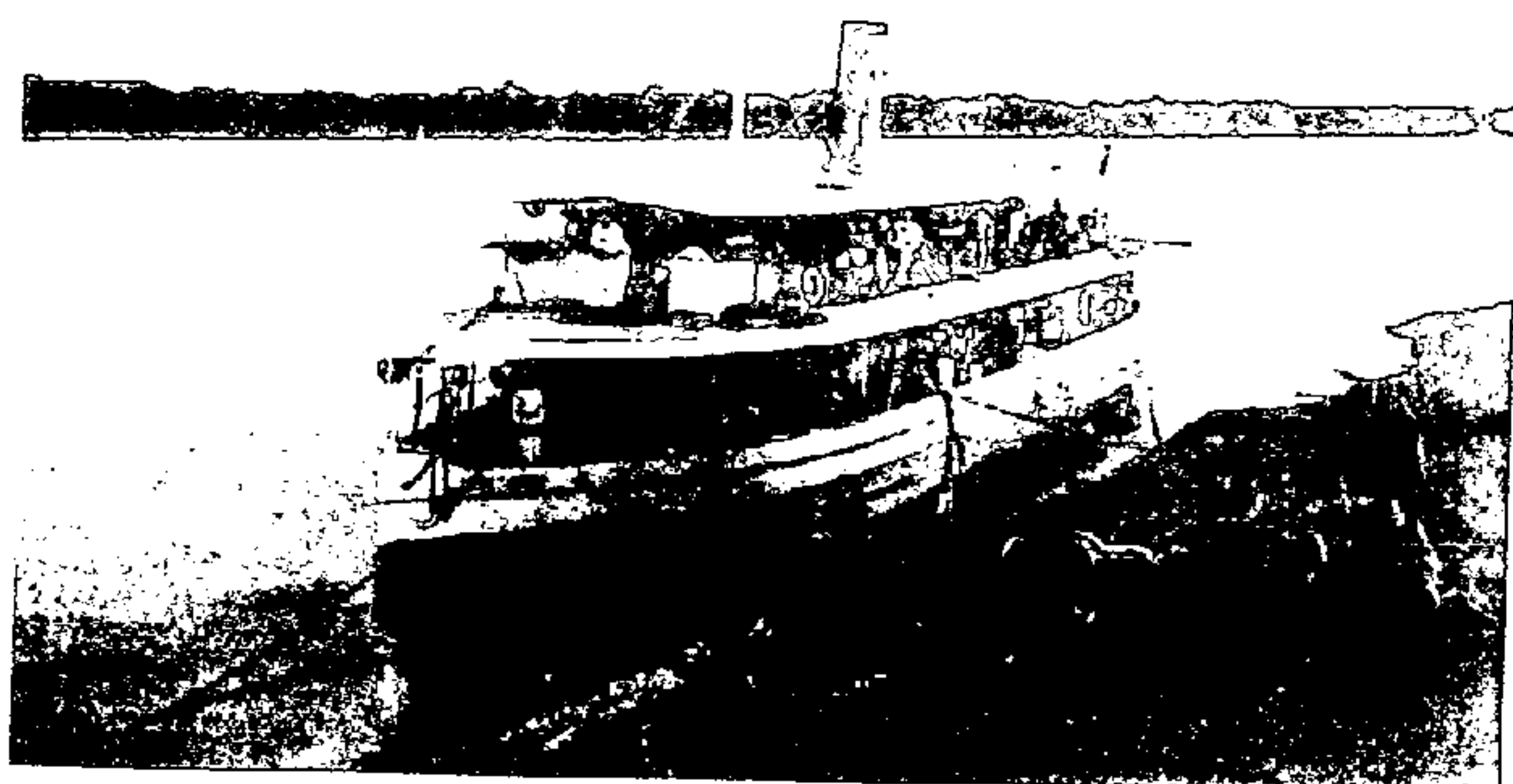

วัดคาทอลิก นักบุญเทเรซา (Catholic Church St.Teresia)
(ถ่ายเมื่อ 7 กันยายน 2001)

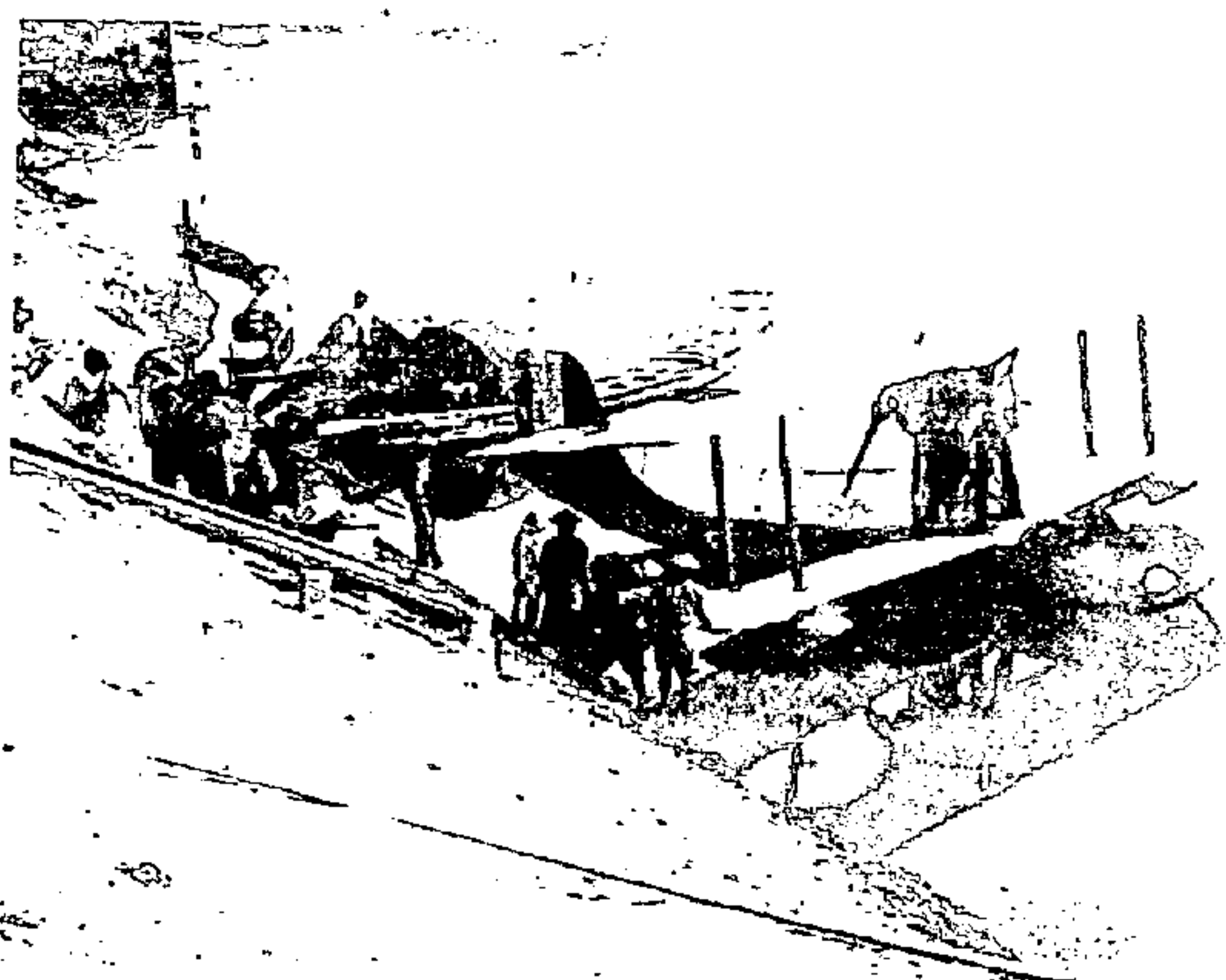
ภาพถ่ายโดย : ธวัชชัย พรหมณะ

ภาคผนวก ข
ภาพถ่าย ชุติการขนส่งในแม่น้ำโขง ระหว่าง ค.ศ. 1893-1954

ภาพถ่าย ชุดการขนส่งในแม่น้ำโขง ระหว่าง ค.ศ. 1893-1954

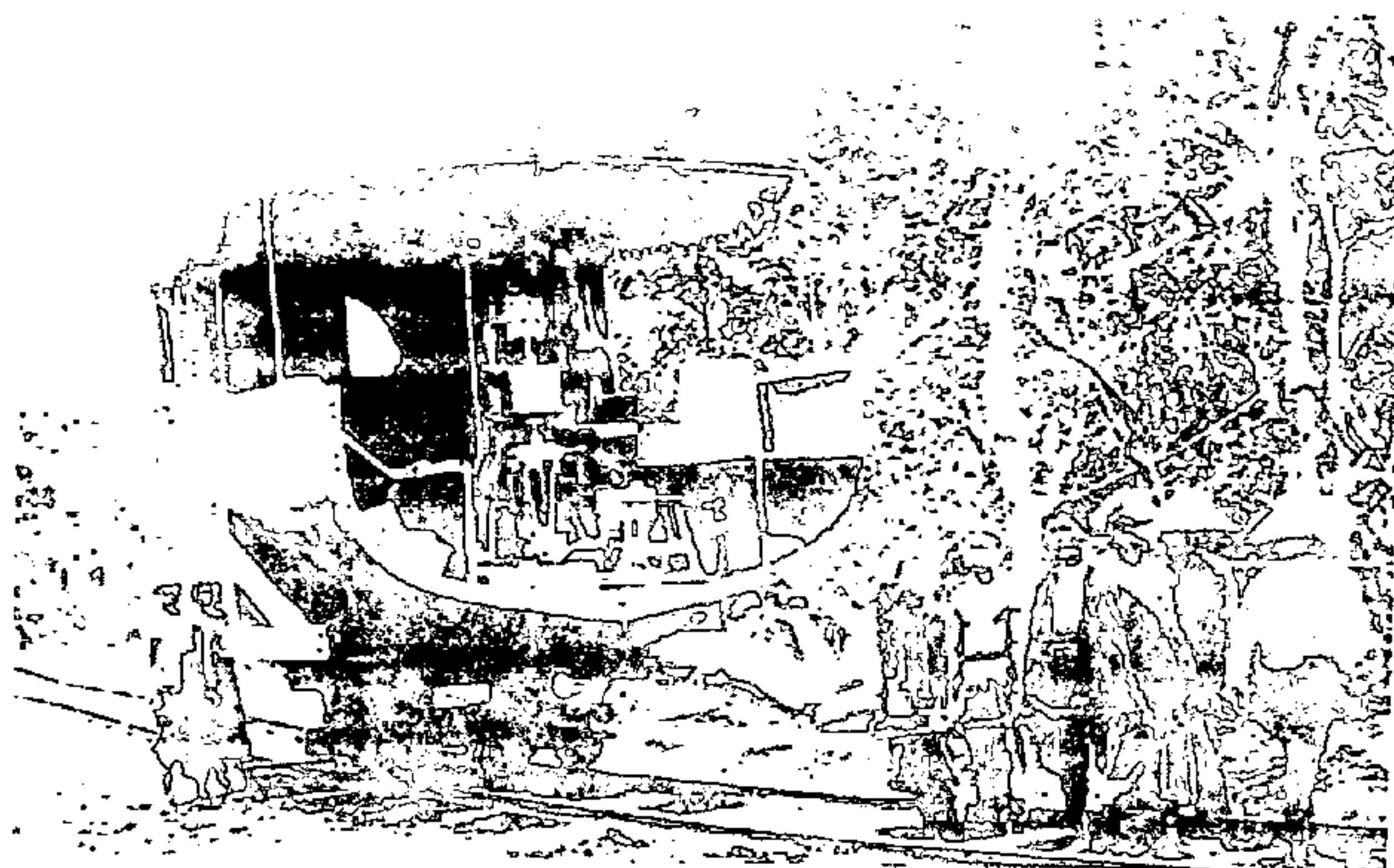
เรือกลไฟตริงตินอง (Le Trantinian)
ให้บริการลำน้ำโขง
ช่วงเมืองสุวรรณเขต -เวียงจันทน์

เครื่องปั้นขนส่งไปรษณีย์

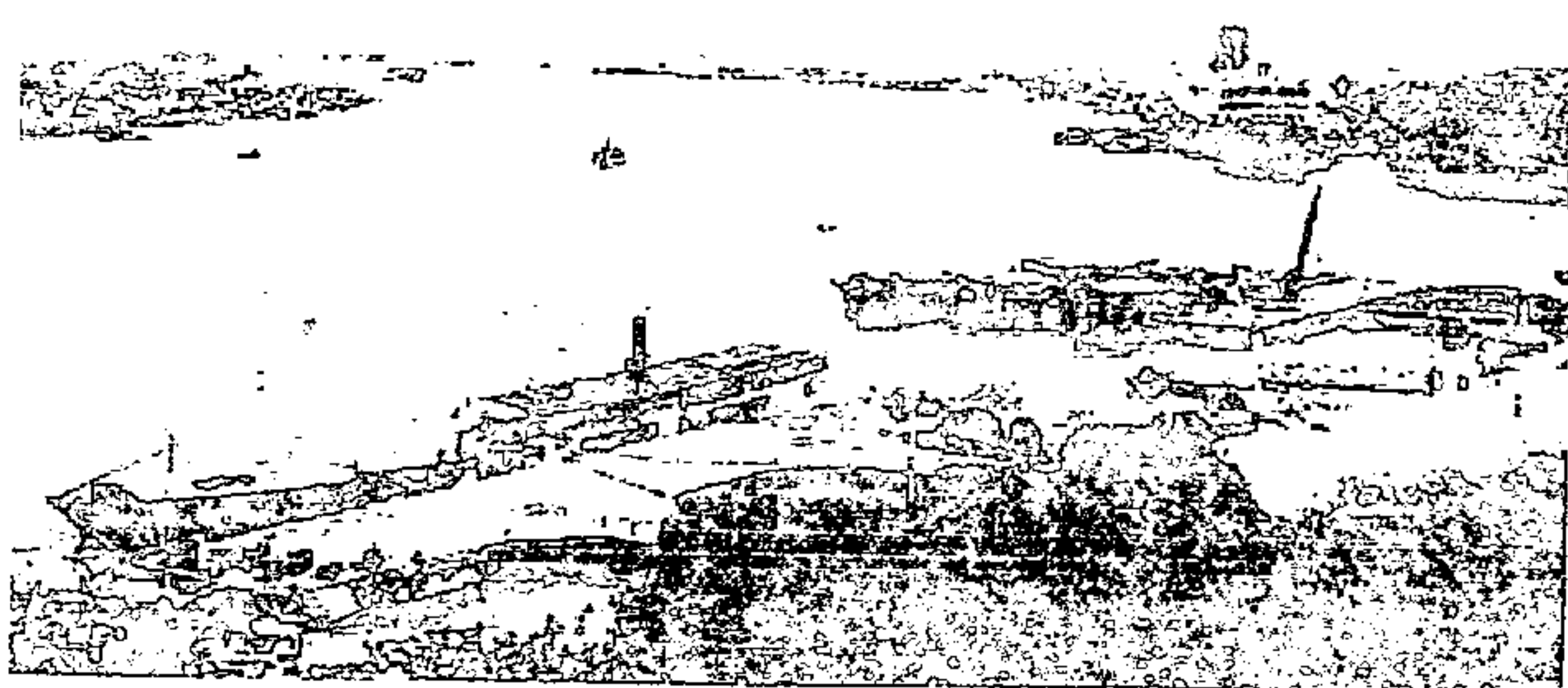
เรือถ่อขนส่งขนส่งไปรษณีย์
ตามลำน้ำโขงช่วงตอนเหนือของลาว

ทางรถไฟข้ามเกาะดอนเดช
ที่น้ำตกคอนพะเพ็ง
แขวงจำปาศักดิ์

รถรางขนเรือข้ามเกาะดอนเดช
แม่น้ำโขงใต้ น้ำตกคอนพะเพ็ง
สามารถต่อไปยังท่าเรือพนมเปญ
และท่าเรือไซ่งอน

ท่าเรือไซ่งอน

ประวัติย่อผู้ทำสารนิพนธ์

ประวัติย่อผู้ทำสารนิพนธ์

ชื่อ	นาย ธวัชชัย พรหมณะ
วันเดือนปีเกิด	3 พฤศจิกายน 2518
สถานที่เกิด	อำเภอบ้านนาสาร จังหวัดสุราษฎร์ธานี
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	100/120 ถนนบางกรวย-ไทรน้อย หมู่ 4 ตำบลบางบัวทอง อำเภอบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี 11110
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2533	มัธยมศึกษาปีที่ 3 จาก โรงเรียนบ้านนาสาร
พ.ศ. 2536	มัธยมศึกษาปีที่ 6 จาก โรงเรียนสุรศักดิ์มนตรี
พ.ศ. 2540	ศศ.บ. (ประวัติศาสตร์) จาก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
พ.ศ. 2545	ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์เอเชีย) จาก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ